

PROFESÖR DOKTOR

NEVZAT TARHAN

güzel insan modeli

Ailede,
Toplumda,
Siyasette
Değerler
Psikolojisi

TİMAŞ

i y i k i **k i t a p** l a r v a r . . .

Telif Geliri
İDER VAKFI (İnsani Değerler ve Ruh Sağlığı)'na
tahsis edilmiştir.

GÜZEL İNSAN MODELİ
Ailede, Toplumda, Siyasette Değerler Psikolojisi
Prof. Dr. Nevzat Tarhan

TİMAŞ YAYINLARI | 2579
Psikoloji Kitaplığı | 45
Nevzat Tarhan Kitaplığı | 10

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Emine Eroğlu

EDİTÖR
Seval Akbıyık
Dilara Gerger

KAPAK FOTOĞRAFI
Mühenna Kahveci

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

1. BASKI
Ağustos 2011, İstanbul

4.BASKI
Kasım 2012, İstanbul

ISBN
978-605-114-549-5

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24 Faks: (0212) 512 40 00
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
facebook.com/timasyayingrubu
twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01
Matbaa Sertifika No: 16086

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

GÜZEL İNSAN MODELİ

Ailede, Toplumda, Siyasette Değerler Psikolojisi

Prof. Dr. Nevzat Tarhan

Yayına Hazırlayan: Zahide Ülkü Bakiler

TİMAŞ

Prof. Dr. Nevzat Tarhan

Merzifon'da 1952 yılında doğdu. 1969 yılında KuleliAskeri Lisesi'ni, 1975 yılında İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ni bitirdi. GATA stajı, Kıbrıs ve Bursa kıta hizmetinden sonra 1982 yılında GATA'da psikiyatri uzmanı oldu. Erzincan ve Çorlu'da hastane hekimliği sonunda GATA Haydarpaşa'da yardımcı doçent (1988) ve doçent (1990) oldu. Klinik direktörlüğü yaptı. Albaylığa (1993) ve profesörlüğe (1996) yükseldi. Kendi isteğiyle emekli oldu. 1998 yılında Memory Center of America'nın Türkiye temsilciliğini aldı.

Halen Türkiye'nin ilk nöropsikiyatri hastanesi olan NPİSTANBUL Nöropsikiyatri Hastanesi Yönetim Kurulu Başkanlığı, Üsküdar Üniversitesi Kurucu Rektörlüğü görevlerini yürütmektedir.

31'i uluslararası olmak üzere 100'ün üzerinde yayını vardır. İngilizce ve Almanca bilmektedir. İki çocuk babasıdır.

Bazı Ödülleri:

"Destructive Drives and Impulse Control" konulu uluslararası kongrede "En İyi Araştırmacı" ödülü (1991),

STV'de yaptığı "Makul Çözüm" programı için RTGD "En İyi Toplum Programı" ödülü (2003),

SKY TURK'te yaptığı "Psikoyorum" programı için Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından verilen, "Aile Eğitimine Verdiği Destek ve Topluma Yaptığı Koruyucu Ruh Sağlığı Hizmeti" ödülü (2005),

Amasya Vakfı tarafından verilen "Altın Elma" ödülü (2007),

Prof. Mümtaz Turhan Sosyal Bilimler Lisesi Psikoloji dalında "Altın Lale" ödülü (2009),

OHSAD ve Hasta Güvenliği Derneği tarafından verilen "Hasta Güvenliği İyi Uygulama" ödülüne (2009) layık görüldü.

Yayınlanmış Kitaplarından Bazıları: (Yayında olan tüm kitaplarının telif hakkını İDER Vakfı'na bağışlamıştır.)

1- "Kendinizle Barışık Olmak" 2001
2- "Mutluluk Psikolojisi, Stresi Mutluluğa Dönüştürmek" 2002
3- "Psikolojik Savaş, Gri Propaganda" 2002
4- "Aile Okulu, Makul Çözüm, Aile İçi İletişim Rehberi" 2004
5- "Kadın Psikolojisi" 2005
6- "Evlilik Psikolojisi" 2006
7- "Duyguların Psikolojisi" 2006
8- "Hayata Dair, Yaşama Sevinci-2" 2007 (Dr. Elif Ilgaz Aydınlar ile ortak yazar)
9- "İnanç Psikolojisi" 2009
10- "Var mı Beni Anlamak İsteyen? Gençlik Psikolojisi" 2009
11- "Toplum Psikolojisi" 2009
12- "Asimetrik Savaş, Politik Psikoloji" 2010
13- "Son Sığınak Aile" 2010
14- "Bağımlılık, Gerçek veya Sanal" 2011 (Dr. Serdar Nurmedov ile ortak yazar)
15- "Güzel İnsan Modeli, Değerler Psikolojisi" 2011
16- "Sen Ben ve Çocuklarımız" 2012
17- "Çağın Vicdanı Bediüzzaman" 2012
18- "Mesnevi Terapi" 2012

ntarhan@uskudar.edu.tr ntarhan@gmail.com
www.npistanbul.com www.e-psikiyatri.com www.nevzattarhan.com www.ider.org

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ / 13

GİRİŞ / 15

Karar Verme Aşamasında Değerler / 16
Kötü Dünya Sendromu / 17
"Ne Kadar O Kadar" Retoriği / 17

DEĞERLER / 20

Amaç Değerler / 21
Araç Değerler / 22
Evrensel ve Kültürel Değerler / 23
Değerleri Belirleyen Unsurlar / 24
Değerler, Bilinmeyene Duyulan Korkuyu Azaltır / 25
Uzakdoğu Değerleri / 26
Taoizm / 26
Budizm ve Hinduizm / 27
Antikçağ Değerleri / 29
Antikçağ Değerlerinin Modern Döneme Yansıması / 30
Roma Değerleri / 31
Museviliğin Değerleri / 31
Hıristiyanlığın Değerleri / 32
Bir Batı Değeri Olarak Şövalyelik / 35
Diyalektik Gelişimin Etkisi / 35
"Hümanizmin Peygamberi Sokrates, Kıblesi Atina'dır" / 36
Hümanizm, Hıristiyanlığa Tepki Olarak Doğmuştur / 37
Dini Değerlerden Liberal Değerlere / 37
Dinlerin Tarihi Süreçte Uğradığı Değişim / 38
Duyguların Değerlere Yansıma Şekilleri / 41
İnsanın Değeri Neyle Ölçülür? / 41
Ekonomiye Hâkim Olan Değerler / 42
Ekonomide Güvenin Düşmanı: Rüşvet / 45
Para Kazanmak İstemek Ayıp mıdır? / 46
Özgürlüğün Önemi / 47
Ahlak Nedir? / 48
Ahlakın Biyolojik Boyutu / 48
Gereğinden Fazla Sorumluluk Almak / 49
Düşünce Kalıpları ve Değerler / 50
Değerler ve Vicdan / 51

Ne Kazandık, Ne Kaybettik? / 51
Değerlere Yatırım Yapmak / 52
Toplumsal Değerler / 53
Toplumsal Değerlerin Hayata Geçirilmesi / 53
Değerlerin Yerleşmesinde Liderlerin Önemi / 55
Toplumdaki Değer Taşıyıcıları / 56
Siyaset ve Değerler / 57
Siyasette Eşitlik / 58
Eşitlikten Ne Anlıyoruz? / 58
Siyasal Sistemlerde Paternalizm / 59
Değerlerin Hayat Tarzına ve Davranışa Yansıması / 60
Karakter Eğitimi ve Değerler / 60
Değerlerin Yenilenmesi / 61
Önyargılar ve Değerler / 62
Değerlerin Farklı Alanlardaki Yansıması / 63
Değerlerin Hedef İlişkisi / 63
Değerler, İdeallere Giden Yoldur / 64

ADALET / 66
Benmerkezcilik / 67
Adalet Kavramında Dürüstlük ve Kasıt Unsuru / 69
Adalet Duygusunun İnsan Psikolojisine Etkisi / 69
Adalet Doğuştan Gelen Bir Duygu mudur? / 70
Başkalarının Tepkilerine Göre Oluşan Adalet Anlayışı / 70
Modernizm, Kapitalizm ve Adalet / 71
Adaletsizliğin Bencillikle İlişkisi / 71
Ailede Adalet Dengesi / 71
Kardeş Kıskançlığı ve Adalet / 75
Eşler Arasında Sevgi ve Adalet Dengesi / / 76
Adalet: İş Hayatının Vazgeçilmez Erdemi / 78
Katılımcılığın Adaletteki Önemi / 79
Yüceltilmiş Gücün Adalete Etkisi / 79
Evrenin Yaratılışındaki Adalet / 80

DÜRÜSTLÜK VE ŞEFFAFLIK / 83
Gerçek Dürüstler, Dürüst Görünenler ve Durum Dürüstleri / 84
Doğruyu Söylemek, Dürüstlükten Farklıdır / 84
Yalan, Yanlıştan Farklıdır / 85
Bilgi Saklamak Dürüstlüğe Engel midir? / 85
Gerçek Dürüstlüğün Ölçüleri / 86

Dinin Dürüstlüğe Yaklaşımı / 86
Dürüst Olmak Kendimizi İyi Hissettirir / 87
Kişiselleştirme ve Aldatılma Kaygısı, Dürüst Olmayan İnsanların Tepkisidir / 87
Süperego, Vicdan ve Dürüstlük / 88
Dürüstlüğün Yorumu / 89
Dürüstlüğün Psikolojik Etkileri / 89
Toplumsal Dürüstlük / 90
Modern Hayatta Dürüstlük / 90
Sanat ve Dürüstlük / 91

CESARET / 92
Cesaret, Risk Alabilme Becerisidir / 92
Cesaret, Gereksiz Güç Gösterisi Değildir / 92
Kültürlere ve Cinsiyetlere Göre Cesaret / 93
Cesaretin Önündeki Engel: Bireyselleşememek / 94
Bireysel Cesaretin Toplumsal Yönü / 95
İş Hayatında Cesaret / 95
İnsanı Cesur Kılan Durumlar / 96
Cesareti Şekillendiren Unsurlar / 97
Gereğinden Fazla Cesaret Saldırganlıktır / 97
Ümit ve Cesaret / 97
İyimserlik ve Cesaret / 98
Tembellik, Cesaretin Düşmanıdır / 99
Cahil Neden Cesurdur? / 99
Cesaretin Dozu / 100

GAYRET / 101
Gayreti Arttıran ve Azaltan Faktörler / 101
Hedef ve Motivasyon / 102
Yapılan İşi Sevmek, İnsanın Gayretini Arttırır / 103
Olumsuz Motivasyonlar / 104
Semavi Dinlerin Motivasyon Tekniği / 105
Kişilik Özellikleri ve Motivasyon / 105
Mükemmeliyetçi Kişilerde Motivasyon / 105
Romantik Kişilerde Motivasyon / 105
Sosyal Fobik Kişilerde Motivasyon / 106
Antisosyal Kişilerde Motivasyon / 106
Öç Alma ve Motivasyon / 106
Ödül, Ceza ve Gayret / 106

Zoraki Gayret / 107
Gayretkeş Kişilerin Özellikleri / 107
Gayreti Devam Ettirmenin Yolları / 108
Beklentiler ve Gayret / 108
Sorumluluk Duygusu ve Gayret / 109
İçsel Gayret ve Cesaret / 109
Hayal Kırıklığı, Eleştiri ve Gayret / 110
Çocuğun Gayretini Arttırmanın Yolları / 111
İş Yaşamında Gayret / 111
Gayreti Etkileyen Psikolojik Faktörler / 112
Maddi Koşullarda İnsanı Çabalamaya Sevk Eden Durumlar / 112
Gayretsiz Toplum Yakıtsız Araba Gibidir / 113
Tematik Algı Testi (TAT) / 113
İç Motivasyonda Düşünce Teknikleri / 115

SORUMLULUK / 118
Sosyal Sorumluluk / 120
Sorumluluk Duygusu ve Değerler / 120
Sorumluluk ve Vicdan / 121
Sorumluluk Vicdanı Yeşertir / 122

SADAKAT / 123
Dependent (Bağımlı) Kişilik Özelliği / 124
Kaçıngan Kişilik Özelliği / 124
Paranoid Kişilik Özelliği ve Sadakat / 124
Obsesif Kişilik Özelliği ve Sadakat / 125
Bencilliğin Gölgelediği Bağlılık / 125
İnsan ve Hayvan Arasındaki Bağlılık / 125
Otizmde Sadakat / 126
Sadakat ve Sevgi / 126
Kurumsal Sadakat Çalışmaları / 127
Modernizmin Kullandığı Bağlanma Yolları / 127
Anlamlılık İhtiyacı Sadakati Arttırır / 127
İnsanın Bağlanma İhtiyacı / 128
Özgür Bir Sadakat Anlayışı Mümkün müdür? / 129
Sadakatin Test Edilmesi / 130
Sadakati Arttıran ve Azaltan Durumlar / 131
Sadakatin Erdeme Dönüşmesi / 132
Sadakatte Karşılıklılık İlkesi / / 131
Sadakat Sorumluluk Gerektirir / 131
Sadakat ve Hikmet / 134

İhanet ve Sadakat / 134
Düşünce Bazında Aldatmak / 135
Krizler Fırsata Dönüşebilir / 136
Yaş ve Sadakat / 136

UTANMA / 137
Günümüzde Utanma Duygusu / 137
Çocuklukta Utanma Duygusu / 138
Mahremiyet Algısı ve Utanma / 139
Mahremiyet ve Ensest / 139
Cinsel Yaşantıda Utanma Duygusu / 140
Yalan Söylerken Utanmak / 142

ALÇAKGÖNÜLLÜLÜK / 143
Modern Dünyada Alçakgönüllü Olunabilir mi? / 144
Sosyal Hayatta Alçakgönüllülüğün Sınırı / 145
Alçakgönüllülüğe Etki Eden Duygular / 146

YARDIMLAŞMA (İNFAK) / 148
Yardımlaşma Narsisizmi Önler / 149
Yardımlaşmak İnsanları Tembelliğe İter mi? / 149
Yardımlaşma Ne Zaman Tembelliğe İter? / 150

HELALLEŞME / 151
Helalleşmek, Psikolojik Olarak El Sıkışmak Demektir / 152

SELAMLAŞMA / 153
Selamlaşma ve İyi İletişim Sosyal Sermayedir / 153

İÇTENLİK VE SAMİMİYET / 155
Sözel İçtenlik / 155
İçtenliğin Öğrenilmesi / 156
Samimiyet, İnsanları Birbirine Bağlar / 156
Rol İcabı Samimiyet / 156
Gerçek Samimiyetin Belirtileri / 156
İçtenlik ve Dürüstlük / 157
İçtenlik, Araç Erdemlerdendir / 158
Samimiyet Testini Zamana Yaymak / 158
İş Hayatında İçtenlik / 159

AFFETME ve BAĞIŞLAMA / 160
Affetmek Özgürlüktür / 160
Bağışlamanın Biyolojik Boyutu / 160

Duyguların Kalp Üzerindeki Etkisi / 161
Şiddet Kurbanlarında Öç Alma ve Bağışlama / 162

CÖMERTLİK / 164
Verici Olmak Mutlu Eder / 164
Cömertlik İnsanı Yüceltir / 164
Bencilce Yapılan Yardımlar ve Gizli Yardımlar / 165
Cömertlik Savurganlık Değildir / 165
Cömertliğin Faydaları / 166
Bilgi, Sevgi ve Entelektüel Paylaşım / 166
Bilgeliğin Cömertliğe Etkileri / 167
Modern Hayatın "Bencil" Cömertliği / 168
Dinin Cömertliğe Yaklaşımı / 169
Cömertlik Topluma Katkı Sağlar / 169
Paylaşmak Sosyalleşmeyi Hızlandırır / 170
İş Dünyasında Cömertliğin Karşılığı: Paylaşımcılık / 170
Şefkatin Arkadaşı: Cömertlik / 171
Paylaşmak İnsanı Yalnızlıktan Kurtarır / 171

FEDAKÂRLIK / 172
Modernizm ve Fedakârlık / 172
Hayat Yarışı Herkes İçin Aynı Değildir / 172
Fedakârlığın Zıddı Bencilliktir / 173
Kadınlarda Fedakârlık / 174
Fedakârlık Genlerimizde Var mıdır? / 175

ŞÜKÜR VE KANAAT / 176
Gayrette Kanaat Olur mu? / 177
Kanaat Etmek, Gayreti Engeller mi? / 178
Modern İnsanın Yetinme Duygusu Körelmiştir / 178
Kanaatte Altı Boyutlu Yaklaşım / 179
Altı Boyut İçindeki Uzaysal Boyut / 180
Altı Boyut İçindeki Aşağı Boyut / 181
Altı Boyut İçindeki Ön Boyut / 182
İnsan Niçin Kanaat Eder? / 183
Kanaat Duygusunun Doğru Yönetimi / 184
Doyumsuzluk, Aşkın Boyutun Eksikliğinden Kaynaklanır / 185
Kanaatin Sergileniş Biçimi / 186
Şükür, İnsani Görevlerdendir / 187
Kanaat Duygusu ve Ölüm / 187
Kanaat ve Dürüstlük / 188

Psikolojik Kanaat / 188
İnsandaki Nankörlük Eğilimi / 189
Şükür ve Kanaatin Düşmanı: "Keşke" ve "Acaba" / 189

BARIŞ / 191
İyimserlik Barış, Kötümserlik Savaş Getirir / 192
Demokratik Değerler Açısından Barışçılık / 193
Katılımcılık ve Çoğulculuk, Barış Hazinesini Ortaya Çıkarır / 194
Barış Yoksunluğu / 195
Barış ve Hoşgörü İlişkisi / 195
Barışın Düşmanı Bencilliktir / 196

HOŞGÖRÜ ve DİYALOG / 198
Negatif Hoşgörü / 200
Pozitif Hoşgörü / 201
Hoşgörü, Farklı Fikirlere Saygıdır / 202
Hoşgörünün Sınırları / 202
Hoşgörünün Düşmanı Bencillik / 204
Paylaşma Kültürü / 206
Hoşgörüsüzlüğün Sebepleri / 206
Duygusal Sağırlık ve Körlük / 208
Diyalog / 209
Olumsuz Diyalog / 210
Olumlu Diyalog / 211
Doğru Tartışma / 211
Hoşgörü ve Katılımcılık / 212
Yatay Toplum / 213
Yatay Toplumda Grup Kimliğinin Önemi / 214
Mozaik Koalisyonu / 216
Gökkuşağı Koalisyonu / 216
Ebru Koalisyonu / 216
Toplumsal Kimlik Kötüye Kullanılmamalı / 217
Toplumlardaki Eksen Kurumlar / 218
İnsan ve Toplum Hayatında Hedef Edinmenin Önemi / 218
Yaşam Mücadele Değil, Yardımlaşmadır / 221

ÇOĞULCULUK / 223
Tekelcilik / 223
Tekelcilik Bencilleşmeye Götürür / 224
Resmi İdeoloji Nedir? / 224
Kültürel Özendirmenin Yolu / 225

Bir Kültürü Benimsetmenin En İyi Yolu / 226
Katılımcılık ve Çoğulculukta Eleştiri / 226

KATILIMCILIK / 228
İnsan Yalnız Yaşayarak Mutlu Olamaz / 229
İstişare Kararlarına Uymak Ahlakın Gereğidir / 230
Katılımcılıkta Konuşma Zemini / 231
Yönetimde Katılımcılık / 231
Katılımcılık ve Demokrasi / 232
Hesap Vermeyen Kişi Kendini Kutsallaştırır / 233
Katılımcılıkta Eleştiri Önemlidir / 233

ÖZGÜRLÜKÇÜLÜK / 235
İç ve Dış Özgürlük / 236
Pozitif ve Negatif Özgürlük / 237
Zihinsel Özgürlüğün İnsanlığa Katkıları / 237
İtaatsizlikle Özgürlüğün Dengesi / 238
Dünyanın En Özgür İnsanları Çocuklardır / 238
Özgürlüğün Sınırları / 239
Aldatıcı Özgürlük / 240
Özgür Düşünce Geleneği / 240
Özgürlüğü Etkileyen Durumlar / 241
Zorunlu Kölelikten Gönüllü Köleliğe / 241
Felsefi Akımların Özgürlük Anlayışları / 242
Gerçek Özgürlük, Ortak Amaç Etrafında Birleşmeyi Gerektirir / 243
Dinde Özgürlük / 243

ÖZELEŞTİRİ / 244
Ego Haritamız / 247
Birinci Şart Kendini Bilmek / 247
Özeleştiri ve Özdenetim / 247

İNANCIN DUVARI VİCDAN / 250
At Sineğine Dönüşen Vicdan / 251
Çocuklarda Vicdan Gelişimi / 251

ÖNSÖZ

Temel bilim olan psikolojinin ürettiği bilgiler üzerinden psikososyal hastalıklara çare arayan psikiyatri, uzun yıllar en üstün değer olarak zevk peşinde koşmayı ve acıdan kaçınmayı savundu. Bu durum, asırlardır aktarılan toplumsal değerlerin bulanık kavramlar olarak anılmasına sebep oldu. Bugün sosyal ve duygusal beyin çalışmaları ile beyinde ahlakın ve duyguların fiziksel kanıtları bulundu. Bu sayede psikolojinin yeniden yazılmaya başladığını söyleyebiliriz.

Toplumu bir bina gibi tasavvur edersek, bireyler binanın yapı taşları, değerler ise çimentosu sayılabilir. Harç ve çimentosu olmayan binanın kolayca dağılması gibi toplumun da aynı duruma maruz kalma ihtimali vardır.

Değerlerin psikolojik dinamiği ve yerinde kullanılması toplum ruh sağlığı ve koruyucu ruh sağlığı açısından önem arz ediyor.

Bu kitapta ele almaya çalıştığım değerlere -kısmen- diğer kitaplarımda da yer verdim. *Toplum Psikolojisi*, *İnanç Psikolojisi*, *Gençleri Anlamak*, *Asimetrik Savaş*, *Duyguların Psikolojisi* isimli kitaplarımla ilgilenenler, ayrıntılı bilgiler edinebilirler. Aslında elinizdeki kitap, *İnanç Psikolojisi* adlı çalışmanın ikinci bölümü olarak planlanmıştı. Fakat editörüm, hacmi itibariyle, ayrı bir kitap olmasını önerdi.

İlginç bir rastlantıdır ki; bu kitabın son satırları Amerika'da, Havai adalarında, Amerikan Psikiyatri Birliği'nce düzenlenen kongreye katıldığım günlerde yazıldı. İşin dikkate değer yanı şu, Havai adaları insanlık tarihinde değer aşınmasının belki de en çok yaşandığı yerlerden birisi...

Ülkemizin eğitim ve kültür hayatına faydalı olması dileklerimle.

Nevzat Tarhan

Temmuz 2011

GİRİŞ

Edison olağanüstü başarılarına rağmen "En büyük icad ottur, bizim yaptığımız mevcudu göstermektir" diyordu. Modernizm ise Adam Smith'ten itibaren "Alçakgönüllülük ve yardımseverlik üretim maliyetini arttırır" diyerek, birçok değeri gözden düşürdü. Paylaşma kültürünü "sadaka kültürü" diyerek aşağıladı. Böylece paylaşarak mutlu olmak yerine, tüketerek mutlu olan modern karakter tipolojisi yaygınlaştı. Sosyal Darwinizm de "Toplum çıkarı peşinde koşan bireylerden oluşur, bireysel yarar ortak yarara zarar verir" diyerek, barışçıl olmayan bir rekabeti teşvik etti.

Bütün bunlar ışığında, 1995 yılında duyguların fiziksel varlığının keşfedilmesi ile yeni bir dönem başladı. İnsan davranışının belirlenmesinde kimyasal ve elektrofizyolojik enformasyon yönetiminin keşfi, önemli bir çığır açtı. Beyin, zihin haline geldi. Niyetlenilmiş davranışın önemi ortaya çıktı. Niyeti göz ardı eden materyalizm, çöküşe geçmişti. İnsan beyninin kendi kendini programlaması ve insanın evrensel bütünlüğün bir parçası olması yeni bilgilerdi.

Diyalektik materyalizmin "Önce madde vardır: Vardan yok yoktan var olmaz" tezi, kuantum dinamiği ile alt üst oldu. Zira kuantum sıçramasına göre atom altı parçacık hareketleri ile her şey aynı zamanda hem var hem de yok olabiliyordu. Önce soyut bilgi vardı sonra somut bilgi ortaya çıktı. İnsan

sadece sübjektif bir gözlemciydi. Böylece en basit ifadesiyle materyalizmin yaşam felsefesini oluşturan "İnsan, zevki idealize eden bir varlıktır, insanın ego ideali somut çıkarıdır" görüşü; tesadüfi varoluş, yaşam mücadelesi, doğal ayıklanma ve güçlünün ayakta kalması doktrini ve "Cansız maddeden geldik cansız maddeye döneceğiz, hayat işimize yaramıyorsa ölebiliriz" anlayışı çürüdü.

Çağımızda insanı strese açık tutan en önemli şey, amaçsızlıktır. Uğrunda yaşamaya değer bir amaç sunmayan modern yaşam, gençlik ve ileri yaş intiharlarının artmasını önlemeye yetmiyor. Servet toplamayı, zenginleşmeyi gaye edinen kapitalist sistem, iyilikle anılacak insan olmayı değerli görüp bu değerler ışığında bir hedef tutturamazsa, insanlığın kalıcı mutluluğu yakalaması, ileriki yüzyıllara kalabilir.

Karar Verme Aşamasında Değerler

"Decision Making" yani insanın karar verme biçimi, son yıllarda sosyal bilimcilerin kafa yorduğu konulardan biri oldu. Sinirbilim bu alana önemli katkılar sağladı. Bilgi ve verileri en çok etkileyen üç şeyin; önem, öncelik ve değer sıralaması olduğu gerçeğiyle bizi yüz yüze getirdi. Bu bağlamda sıralama; çıkar hiyerarşisi, ilke hiyerarşisi ve korku repertuarı hiyerarşisi şeklinde düzenlenebilir.

Karar vermede önemli kriterlerden birisi, ahlaki akıl yürütmedir. Bunun da üç seviyesi vardır. En ilkel seviye, görünen kısa vadeli sonuçları düşünerek karar vermeyi kapsar. Kişi anlık çıkarını, hevesini, konforunu, gününü kurtarmayı dikkate alarak karar verir. Ortalama ahlaki akıl yürütme daha çok sosyal düzen, görev bilinci, geleceği düşünme, niyeti dikkate alma gibi soyut değerlerle düşünmeye dayalıdır. İleri derecede ahlaki akıl yürütme ise hakkaniyetli düşünmeyi öne çıkararak; merhamet gösterme, acıyı hafifletme, içgüdülere yenik

düşmeme, baştan çıkarıcı unsurlara direnç gösterme, fedakâr olma, başkaları için çile çekme, başkalarının duygularına karşı duyarlılık, adalet ve kimseye zarar vermemeyi kapsar.

Kötü Dünya Sendromu

'Kötü Dünya Sendromu', dünyanın eskiye kıyasla daha tehdit edici bir yer olduğu algısını tanımlamak için kullanılmaktadır. Dünyanın kötüye gittiğini düşünenlerde üç türlü tepki göze çarpar: Şiddeti örnek alıp şiddet davranışını arttırmak, şiddete karşı duyarsızlaşmak ve korkuya kapılıp kendilerini şiddet kurbanı gibi algılayarak kaçınma davranışı geliştirmek. Bu üç tepki türünün de sağlıklı olduğunu söylemek güçtür.

Değerlerde anomi (normsuzluk) varsa o toplumda kargaşa ve kaos oluşur. İnsanın en temel psikolojik ihtiyaçlarından biri, bir topluma bağlı yaşamak istemesidir. Kendisini hiç kimseye karşı sorumlu hissetmeyen çağdaş tiranlar, değer eğitiminin yoksunluğu sonucu çoğalmaktadır. Marks "Yeni topluma ebelik yapacak şey şiddettir; şiddet tarihte devrimci bir rol oynayacaktır" derken, şiddetin özellikle politik ve sosyal idealler için bir değer olarak kullanılmasının ideolojik zeminini hazırlamıştı. "Yıkıcı dürtü, yaratıcı dürtüdür" bakışı da şiddeti beslemişti. Yanlış değerlere inandırılmış insanların, dinin arkasına sığınıp başvurulan şiddet eylemlerinin insanlığa ve sosyal dokuya nasıl zarar verdiği artık ayan beyan ortada. Küresel ahlak olmadan küresel barışın olmayacağını hatırlayıp; değerlerin öneminin anlaşılmasını dileyelim.

"Ne Kadar O Kadar" Retoriği

Halk jargonunda "ne kadar ekmek o kadar köfte" şeklinde ifade edilen güzel bir deyiş vardır. Bunu toplumsal değerlere uyarlarsak, karşımıza aşağıdaki gibi bir tablo çıkabilir:

"Ne kadar korku o kadar bunalım,
ne kadar özgüven o kadar başarı,
ne kadar cesaret o kadar özgürlük,
ne kadar vatanseverlik o kadar güçlülük,
ne kadar adalet o kadar huzur,
ne kadar sosyal sermaye o kadar toplumsal barış,
ne kadar çaba o kadar şans,
ne kadar emek o kadar ücret,
ne kadar sabır o kadar zafer,
ne kadar inanç o kadar sebat,
ne kadar hayal o kadar keşif,
ne kadar ümit o kadar motivasyon,
ne kadar şükür o kadar dinginlik,
ne kadar tembellik o kadar esaret,
ne kadar samimiyet o kadar ikna,
ne kadar iyi niyet o kadar dostluk,
ne kadar empati o kadar anlaşılmak,
ne kadar dua o kadar yardım,
ne kadar iyilik o kadar sevilmek,
ne kadar bencillik o kadar yalnızlık,
ne kadar dürüstlük o kadar güven,
ne kadar bilgi o kadar güç,
ne kadar veri o kadar doğru karar,
ne kadar sezgi o kadar buluş,
ne kadar merhamet o kadar sükunet,
ne kadar kanaat o kadar zenginlik,
ne kadar saygı o kadar itibar,
ne kadar edep o kadar mutluluk,

ne kadar cömertlik o kadar soyluluk,
ne kadar uygulama o kadar karakter,
ne kadar doğallık o kadar denge,
ne kadar çile o kadar dayanıklılık,
ne kadar merak o kadar ilim,
ne kadar hayret o kadar öğrenme,
ne kadar ilkelilik o kadar onur,
ne kadar düzen o kadar sonuç,
ne kadar dikkat o kadar isabet,
ve sonuç olarak ne kadar erdemlilik o kadar insanlık ..."

DEĞERLER

Değerler, toplumun geneli tarafından kabul edilen ortak kavramlardır. Bir anlamda, mutluluğun standartlar kümesidir. Standartları, evrensel doğrular şeklinde tanımlayabiliriz. Burada önemli olan, benimsediğimiz değerlerin biyolojik çıkarımızla örtüşüyor olmasıdır. Eğer kişi kendine aykırı bir değer benimsemişse, kendi içinde bir çatışma yaşar. Bu sebeple insan, kabullendiği değerlerin mutluluk getirmesi için, 'biyolojik çıkar + değer = mutluluk' şeklinde özetlenebilecek formüle uymaya çalışmalıdır.

Erdemler, insanlar arası ilişkilerde kendilerini göstermekle birlikte müzik, resim, heykel, tiyatro benzeri sanatların herhangi birinde de varlık kazanabilir.

Değerler öğrenilmesi gereken kavramlardır. İnsan, mutluluğunda etkin rol oynayan değerleri, sosyal öğrenme metoduyla sonradan kazanır. Toplumsal anlamda öğrendiği erdemler vasıtasıyla mutluluğa ulaşır.

Her değerin duygu, düşünce ve davranış boyutu vardır. Bizim için kıymet ifade eden bir kavramı doğru kabul etsek de, onun varlığını duygusal olarak hissedemiyorsak, o değeri uygulamaya geçiremeyiz. Bu da göstermektedir ki bir değerin kabul edilebilir olması için ona duygu yüklenmesi şarttır. Daha sonra bu duygu, kişilik haline gelir ve düşünce yönetimini başlatır. Zira değerler aynı zamanda, düşünceyi de yöneten standartlar kümesidir. Bizler, düşüncelerimizin

sınırlarını belirleyerek, zihnimizde o düşünceyle ilgili bir kavram oluştururuz. Erdem olarak kabul ettiğimiz bu kavramlara aynı zamanda "koruyucu ruh sağlığı değerleri" de diyebiliriz. Erdem kelimesi, olumlu değerlerin anlatımında da kullanılan bir kavramdır.

Amaç Değerler

Değerleri "araç ve amaç değerler" olarak ikiye ayırabiliriz. Amaç değer , insan hayatındaki soyut hedefleri tanımlar. Araç ise insanı hayattaki hedefine götüren yoldur.

Amaç erdemleri farklı açılardan bakarak, kendi içinde dört gruba ayırabiliriz. Birinci grup, sevgi ve güven eksenindedir. Dolayısıyla burada insanları sevmek, şefkatli olmak ve iyilik yapmaktan zevk almak yer alır. İkinci grup erdemler, sosyal sınırları belirler. Bu sınıfın değerleri arasında dürüst ve adil olmak, saygıyla donanmak ve hayatında yalana yer vermemek sayılabilir. Üçüncü kategoride iletişim biçimini belirleyen erdemler vardır; hoşgörülü, barışçıl, içten ve anlayışlı olmak bu gruba dahil edilebilir. Dördüncü kümede ise iç disiplin ekseninde bulunan erdemler mevcuttur. Paylaşımcılık, alçakgönüllülük, yardımseverlik ve uzlaşma taraftarı olmak gibi değerler, bu kümede zikredilebilir. Saydığımız bütün bu erdemler, farklı kültür ve dinlerde değişik boyutlarda önemsense de, insan beyninde değerlerin temelini oluşturan iki türlü duygu vardır: İyiliğe yönelmek ve kötülüğe yatkın olmak. İnsanoğlu, hayatının doğru şekilde devam etmesi için bu iki istek arasında denge kurmayı başarmalıdır. Zira koruyucu ruh sağlığı değerlerinin yaşama etki etmesi, bu dengeye bağlıdır.

İnsanları sevmekten bahseden biri, bu değeri insanlık adına değil de şahsi çıkarları için ortaya atıyorsa, yani insanlığı sevmekten kastı esasında körü körüne kendi benliğini sevmekse, o şahsın kişiliğinde erdemlerin doğru şekilde yaşandığından söz

etmek mümkün değildir. Değerlerin hayata geçirilmesinde en önemli konulardan biri, araç olan erdemlerin, en az amaçlar kadar doğru olması gerektiğidir. Bir konuda insanın isteklerini oluşturan amaç, talebin niteliğini belirleyen ise araçtır. Bizler, isteklerimizi hedeflerimize uygun şekilde belirleriz; ancak arzularımızın hangi vasıtalarla vücuda geleceğini de göz ardı etmeden ilerleriz. Örneğin bir insana kendi iyiliği için acı çekeceği şeyler yaşatmak doğru gibi görünse de, iyiliğin aracı olarak ıstırabın seçilmiş olması, aslında doğru bir yöntem değildir.

Araç Değerler

Benimsenen insani ve evrensel değerlerin yaşanmasını sağlayan araç erdemler, motivasyon arttırıcı ve teşvik edici özelliğe sahiptir. Bunlar da tıpkı amaç haline gelmiş değerler gibi kendi içinde birkaç gruba ayrılır. İlk grupta sayılacak değerler; düzenli ve intizamlı olmak, takdir etmek ve övgülerde bulunmak, onaylayıcı ve rahatlatıcı özellikler sergilemek, işini iyi yapmaya çalışmak, disipline uyarak hareket etmek, cömert ve cesur olmak, kendini geliştirmek şeklinde özetlenebilir. Bu grupta yer alan erdemler, daha çok pozitif duyguları harekete geçirir. İkinci kümede ise kabullenici ve yumuşatıcı olan erdemler yer alır. İkinci grup içinde; olaylar karşısında esnek ve yumuşak olmak, insanlara nazik davranmak ve doğru yorumlar yapmak gibi negatif duyguları azaltan değerleri sayabiliriz.

18. yüzyılda yaşamış olan ünlü Fransız düşünür ve yazar Voltaire, öğrencilik yıllarında bir edebiyat dersindeyken sınıfa bir eşek girer. Öğrenciler, eşeği döverek sınıftan çıkarmaya çalışırken, edebiyat hocası bu durumu fırsat bilip herkesin eşekle ilgili bir kompozisyon yazmasını ister. Voltaire, kâğıda yalnızca İncil'den bir ayet yazar ve sınıfın en yüksek notunu alır. Voltaire'in kâğıda yazdığı ayet şöyledir: "O kendinden olanların arasına girdi, fakat kendinden olanlar onu kabul etmedi."

Voltaire'in arkadaşlarının davranışını yanlış bularak, zekâsını kanıtlar nitelikte yazdığı bu eleştirel cümle, esasında bir erdem eğitimidir. Yaşadığımız çağda erdemli davranışın gereğini tartışırken; toplumlardaki kirlenme, ahlaki çöküntü ve değerlerdeki yozlaşma, insanların hem kendi mutluluklarını hem de toplumsal huzuru göz ardı ettiklerini göstermektedir. Bireysel ve sosyal mutluluk konusunda hesaba katılmayan faktörlerin en önemlisi, toplumun değerleri ve kültürel özellikleridir.

Eflatun, bir gün talebelerinin kumar oynadığını görüp onlara kızar. Bunun üzerine öğrencileri "Hocam, biz küçük bir şey oynuyorduk, niçin kızıyorsunuz?" diye sorduklarında Eflatun "Ben sizin kaybettiğiniz paraya değil, harcadığınız zamana üzülüyorum" cevabını verir.

İnsanda doğuştan gelen bir bencillik eğilimi vardır. Bencil kişi, şahsi çıkarlarını rasyonalize edip, her şeyi menfaatine uydurmaya çalışırken, bugünün en büyük dertlerinden biri olan tüketim çılgınlığına kendini esir etmiş olur. Tüketime büyük ölçüde yer veren toplumlar, kendi çıkarları etrafında birleşen insanlardan oluşmaktadır. Descartes'in "İnsanlar niyetlenmiş topluluklardır. Akılcılık onların davranışını belirleyen tek unsurdur; dolayısıyla da duygulara gerek yoktur. Dünyada ise daha evvelden belirlenmemiş, kendiliğinden oluşan bir düzen vardır" tezi, rasyonalizmi kutsallaştıran düşünceyi oluşturmuştur. Bu düşünceye göre, davranışların tek belirleyicisi akıldır. Yöntem ise, kartezyen yaklaşım olan kuşkuculuktur. Descartes'in 1600'lü yıllarda başlattığı felsefi hareket birçok değeri değiştirmiştir.

Evrensel ve Kültürel Değerler

Değerler, evrensel ve kültürel olmak üzere ikiye ayrılır. Kültüre özgü değerler, evrensel değerlerin çeşitli dozlarda karışmasıyla oluşur. Örneğin bir kültür sevgiyi ön plana çı-

karırken, diğeri dürüstlüğü, bir başkası çalışkanlığı öncelemektedir. Ancak bu kültürlerin hepsinde toplumun sosyal bütünlüğü, değerlerden örülü tuğlalarla oluşturulur. Her toplumun anonim değerleri arasında doz farkı bulunur ve cemiyetin kültürel kimliği buna göre şekillenir. Ayrıca kişinin ölçü farkı da mevcuttur. Bu ikisinin birleşimi, insanın kültürel özelliklerini meydana getirir.

Değerleri Belirleyen Unsurlar

İnsanın ruhsal yapısında ve kişisel gelişiminde -yetiştiği ortamın da etkisiyle- çocukluktan itibaren edindiği erdemlerin büyük etkisi vardır. İyi nitelikler, insanın düşünce ve davranış kalıplarını etkilediği için, bir bakıma kişiliğimizin siluetini de oluşturur. Böyle düşündüğümüzde insanın geçmişini bilmesi için geleceğini öngörmesinin gerekli olduğu kanısına varırız. Ayrıca değerler, mutluluğumuzu sağlayan ve kültürel altyapımızı oluşturan en önemli faktörlerdendir.

Hayat ve olaylar karşısında yaptığımız soyut çıkarımlar, değerlerin verilerini oluşturur. Gerek beş duyumuzla algıladığımız gerekse akıl ve sezgi yoluyla idrak ettiğimiz değerler, insanların düşünce tarzını belirleyerek davranışları oluşturur. İşte insan da değerleri, ailesinden başlamak suretiyle yakın ve uzak çevresinden öğrenir. Yaşadığımız ortam, edindiğimiz değerlerin şekillenmesine ve pekişmesine yardımcı olur.

Bu açıdan baktığımızda hayat başarısında yılların birikiminin önemini görürüz. Hatta anaokulunda duvarlara asılı bilgilerin ileri yaşlarda da aynen geçerli olduğunu gözlemleriz.

Anaokulunun 10 kuralı

1- Eşyalarını arkadaşlarınla paylaş.

2- Başkalarına zarar vermeden oyna.

3- İnsanlara vurma.

4- Aldığın şeyi yerine koy.

5- Sana ait olmayan şeyi alma.

6- Kendi dağınıklığını topla.

7- Birisini incitirsen özür dile.

8- Dışarıda arkadaşınla el ele tutuş.

9- Meraklı ol, her şeyi incele.

10- Akvaryumdaki balığın bile öleceğini unutma.

Hayat okulu versiyonu

1- İhtiyacından fazla olanı paylaş.

2- Hakka ve adil olmaya dikkat et.

3- Kimseye zarar verme.

4- Emanete ihanet etme.

5- Dürüst ve doğru ol.

6- Düzenli ol.

7- Gerektiğinde özür dilemeyi bil.

8- Yardımlaşmanın kural, kavganın istisna olduğunu unutma.

9- Merak bilimin hocasıdır.

10- Yaşamın sadece dünya yaşamından ibaret olmadığını unutma.

Yukarıdaki on maddeyi çocuğumuzun odasına asarken ikinci on maddeyi kendi odamıza asmamız gerekmez mi?

İşte bu maddelerde insanı insan yapan sosyal değerlerin özetini bulabilirsiniz.

Değerler, Bilinmeyene Duyulan Korkuyu Azaltır

Erdemler, insana bildiği konuların yanı sıra, hakkında fikir sahibi olmadığı mevzularda da yardımcı olur. Zira insan, bilmediği şeyleri bildikleriyle kıyaslayarak öğrenir. Aynı zamanda bilmediğinden korkar. Özümsediklerimizi en iyi

şekilde yaşamamızı sağlayan değerler; yabancısı olduğumuz konulara yaklaşırken içimizdeki korkuyu yenmemize de yardımcı olur. Her kültür, kabul ettiği bazı değerleri, meçhul olana duyulan endişeyi yok etmek için kullanır.

Uzakdoğu Değerleri

Değerlerin oluşumunda, toplumsal önceliklerin ciddi rol oynadığını söylemek mümkündür. Bu anlamda sosyal olarak kabul edilen faziletlerin niteliği, yani bu faziletlerin dünyevi ya da uhrevi olması, toplumu şekillendirir. Mesela Hindulaların yaşantısına uhrevi değerler hâkimdir ve onlar, yoğun bir "ölüm ötesi" ve "ikinci hayat" inancına sahiptirler. Bu sebeple Hindular, acı çekmeyi bir kültüre dönüştürerek, dünyayı terk etmiş gibi yaşarlar. Çin'de ise yüzyıllardır varlığını devam ettiren Budizm ve Taoizm etkisi vardır.

Taoizm

Taoizm'de Konfüçyüs öğretisi önemli yer tutar. Konfüçyüs, bir din adamından çok, bir ahlak öğretmeni gibi davranmış ve toplumu ahlaki değerlerle şekillendirmiştir. Konfüçyüs'ün öne sürdüğü değerler ancak ölümünden 350 sene sonra kabul edilmiştir. Dünyevi öğreti niteliğinde olan bu değerler, dünya hayatını şekillendirmek için; devam eden yaşamla, ideal hayat tarzı arasındaki sınırları belirler.

Taozim, "ying" ve "yang" kavramlarını temel alan iki kutuplu bir öğretidir. Yang; olumlu, aktif, güçlü ve aydınlık olanı temsil ederken ying; negatif, pasif ve karanlık olanın göstergesidir. Birisi eril, diğeri dişildir. Taoizm'de, yaşam halkası adı verilen; su, ateş, maden, ağaç ve topraktan oluşan bir halkadan söz edilir. Bu halkaya göre; su ateşi söndürür, ateş madeni eritir, maden ağaçları yakar, ağaç toprak oluşturur, toprak da suyu emer. Yang ile ying'in etkileşiminden değerler uyumu ortaya çıkar ve "sinik evren" adı verilen evren mey-

dana gelir. Hipnoz halkası olarak bildiğimiz, içi "S" harfi şeklindeki siyah-beyaz yuvarlaklardan oluşan halka, yang ve ying'i temsil eder.

Budizm ve Hinduizm

Budizm, Taoizm ve Hinduizm'e bir tepki olarak doğmuştur. Hatta Budizm'in Asya'nın Katolizmi olduğu söylenir. Çünkü bu öğreti, içinde katı kurallar barındırır. Bunda, Budizm'in manastır tarafından beslenmiş olması etkilidir. Resimlerde Hintli dervişler, zayıf, gözleri kapalı, meditasyon halinde; Çinlilerin bilge modelleri ise ellerinde fırçayla yazı yazarken, boya yaparken, bir yanlarında çaydanlık, üzerlerinde ipek elbiselerle tasvir edilirler. Çin'deki anlayış, dünyeviliğe daha yakınken, Hinduizm'de dünyayı terk etme söz konusudur. Çin kültürü, benimsedikleri değerlerin etkisiyle "kapalı kültür" olarak kalmıştır. Aile olgusuna değer veren Çinliler bu olguyu kutsallaştırmış, bu kuruma itaat etmeyi devlete itaat etmekle bir tutmuşlardır. Neticede, kurallara katıksız itaat eden, dışa kapalı bir dinamik oluşmuştur. Çin kültürünün bugüne kadar dağılmadan varlığını sürdürebilmesinin sebebi de aslında bu içe kapalılıktır. Çinliler, kültürlerinin de etkisiyle çok ciddi bir yayılma politikası izlememiş, kendi iç dünyalarında, ying ile yang'ın mücadelesiyle kendilerine ait bir medeniyet üretmeye ve mutlu olmaya çalışmışlardır.

Hinduizm'e baktığımızda ise, onların dünya yaşamını reddettiklerini ve "ikinci hayat"ı merkeze alarak yaşadıklarını görürüz. Hindular da Hıristiyanlar gibi "İnsan, doğuştan kötüdür ve bu nedenle de ceza, kefaret ödemelidir. Ancak bu şekilde olgunlaşır ve yeniden doğuşu yaşayabilir" düşüncesine sahiptirler. Bu nedenle de hayata eksiyle başlayan insanı, artıya götürmeye çalışan bir anlayışı benimsemişlerdir. Bu düşüncenin zıddı olan hümanizm ise, insanı bütün özellik-

leriyle iyi kabul eder. Şu anda Batı'da hâkim olan anlayış da hümanizmdir.

Hinduizm, Budizm ve Brahmanizm'in karışması, Hint kültürünü oluşturmuştur. Bu üç inancın da benimsediği ortak isim, Siddhartha Gautama'dır. Budizm'in kurucusu olan ve milattan önce 500'lü yıllarda yaşayan Gautama'nın, Hinduizm'e tepki olarak ortaya attığı düşünceleri de vardır. Hinduizm'de, yaşamı tamamıyla reddetmek ve kimseye acı çektirmemek söz konusudur. Hatta tarihte Hindu dindarlarının, böceklere zarar vermemek için ağızlarını kapatarak konuştukları söylenir. Bu kişilerin hayvanlara zarar vermeme eğilimlerinin kuvvetli olması, hareket alanlarını kısıtlamıştır. İnsanları doğuştan ceza ve kefaret ödemesi gereken bir varlık olarak algıladıkları için de, tahtalar üzerinde oturmak, zor şeylere katlanmak, çile çekmek ve kendilerine işkence yapmak gibi eylemleri yüceltmişlerdir.

Tarih derslerinden aşina olduğumuz kast sistemi Hindulara "Doğduğun, bulunduğun sosyal sınıfa aitsin" der. Hindistan'daki zenginler, rahipleri bir sosyal sınıf haline getirmiş ve rahipler de kast sistemini güçlendirerek ülkede hâkimiyet kurmuşlardır. Kast sistemi, her sosyal sınıfın toplumsal konumunu beslemiştir.

"Samsara" adı verilen ve yeniden doğuşu -ruh göçünü- anlatan "karma inancı"na göre insan hayatı, yaşanması gereken sonsuz döngülerden sadece bir tanesidir. Bu inanışa göre insan, her yaptığından sorumludur.

Budizm, Hinduizm'e göre daha dünyevidir. Budizm'de var olan brahma kuralı, doğruluk ve dürüstlük kavramlarını ön plana çıkarır. Ancak bu kural "Herkesin kendi brahması vardır" düşüncesiyle, her insanın kendini kutsallaştırmasına neden olur. Budizm, ahlaki bir öğreti olarak şiddetten kaçınmayı başlatmış, ılımlı ve hoşgörülü olmayı teşvik etmiş, bunu

da örgütlü bir dini öğretiye dönüştürmüştür. 21. yüzyılda Mahatma Gandhi, toplumun kültürel değerlerini işleyerek sömürgeciliğe karşı halkın sivil direnişe geçmesini sağlamıştır. Direnişin başarılı olmasını sağlayan unsur, yapılanların cemiyetin ortak kabulü olan erdemlere sırt vermiş olmasıdır. Nilüfer çiçeğinin bataklıktaki çamuru emerek güzel koku yayması gibi, toplumdaki menfilikleri de, iyi değerleri ikame ederek ortadan kaldırmak gerekmektedir.

Peki Budizm, toplumun değerlerini ve kişinin davranışlarını belirleyen bu öğretileriyle, insan hayatı için çok önemli olan acılara ne şekilde son vermeyi amaçlamaktadır? Budizm acıları insan hayatından tümüyle kovmak yerine onlara bilgi ve inanç yoluyla son vererek mükemmelleşmeyi hedeflemektedir.

"Zerdüştlük" ise geçmişte olduğu gibi bugün de Japonya'da varlığını sürdüren doğadaki varlıklara (ağaca, kuşa, böceğe) tapmaya tepki olarak ortaya çıkmıştır. İyilik tanrısı "Hürmüz" ve kötülük tanrısı "Ehrimen" de Zerdüşt inancın temel kavramlarındandır.

Antikçağ Değerleri

Bugün dünyanın büyük çoğunluğuna hâkim olan kapitalist değerler, Yunan ve Roma kültürleriyle, Musevilik ve Hıristiyanlığın karışımından oluşmuştur. Yunanların akıl ve felsefeye verdikleri önemle, Romalıların pratik zekâ ve hukuk konusuna yaklaşımlarını temel alan Batı değerleri, Helenistik kültür öğelerinden oluşmaktadır. Batı'nın değerleri diyebileceğimiz bu nitelikler bugün, Antikçağ'da Yunan filozofların ortaya attıkları agnostisizmden farklı olarak, bir hayat felsefesi şeklinde varlık alanına çıkmaktadır.

Kişinin hayat felsefesinin oluşumunda ve yaşamda mutlu olmasında, edindiği kültürel değerlerin önemli yeri vardır. Antikçağ dönemine baktığımızda, değer yargıları bakımın-

dan farklı iki ayrı kültür görürüz: Spartalılar ve Atinalılar. Spartalılar, askeri bir toplumdur. Asker sınıfının değerleriyle yönetilirler. Tek ilkeleri, emirlere uymaktır. Kışla ruhunun hâkim olduğu bu toplulukta, fiziki güç son derece mühimdir. Bu bakış açısına göre, iyi eğitilmiş bir askerle iyi eğitilmiş bir köpek, savaşçılık özellikleri bakımından aynıdır.

Atina değerleri, bugünkü demokratik değerlere hayli yakındır. Batılı aristokrat elitler, kendilerini üstün sosyal sınıf olarak yüceltmişler ve köleliği benimsemişlerdir. Senato ve danışma, bu değerlerin sonucudur. Ortaçağ'da Sparta değerlerini daha çok benimseyen Batı, İngiltere öncülüğünde Atina değerlerini yüceltmiştir ve bugün yaşantısını, bu değerlerle sürdürmektedir. Feodal yapıyı oluşturan da yine bu değerlerdir. Sparta değerleri itaati, Atina değerleri ise aklı ön plana çıkarır.

Atina kültürü, Aristoları, Eflatunları, Sokratesleri yetiştirmiştir. Çünkü bu sistemde güç tek kişinin elinde değil, tüm insanlara paylaştırılmış olarak varlık gösterir.

Antikçağ Değerlerinin Modern Döneme Yansıması

Batı dünyası, Darwin'den sonra Antikçağ'daki düşünce sistemine geri dönmüştür. Darwin'in fikirleri doğrultusunda Batı, yaşamı bir mücadele gibi görmeye başlamış, güçlü olanın ayakta kalması ilkesini kabul etmiş ve "Tanrı'ya ihtiyacımız yok" diyerek, Antikçağ değerlerini kutsallaştırmıştır. Bundan ayrı olarak Almanya, Sparta'nın değerlerini, İngiltere ise Atina'ya ait kültürel unsurları benimsemiştir. Almanya, -benimsediği kültürel kodların etkisiyle- askeri bir toplum oluşturmuş ve insanların kaderi tek kişinin, Hitler'in eline bırakılmıştır. Askeri hiyerarşi gereği emir komuta zinciri oluşturulmuş, kışla ve faşizm düzeni kurulmuştur. İngilizler ise yaptıklarıyla Atinalıları temsil etmişlerdir. Yönetmeyi ço-

ğunlukla demokrasi temelinde ele alan İngilizler, dünyanın ilk parlamentosunu kurmuşlardır.

"Tarih tekerrürden ibarettir" sözü, bu noktada gerçeklik kazanmaktadır. 20. yüzyılda, kısa süreli de olsa Hitler'in düşüncelerinin dünyayı etkilemesi ve onun galip gelmesi gibi; çağlar öncesinde Sparta da Atinalıları mağlup etmiştir. Ancak sonuçta Batı'nın bugün kabul ettiği değerler Atinalılara aittir. Bu unsurlar, demokrasiyi oluşturacakları düşünülerek, hem değer hem de yöntem olarak kabul görmüştür. Geçmişte Spartalıların kutsallaştırdıkları dayanıklı olma haline karşın Atinalılar aklı ve hayal gücünü ön plana çıkarmış; bu sebeple de sanat, heykel, felsefe gibi alanlara öncülük etmişlerdir.

Roma Değerleri

Roma, kendi değer sistemini oluştururken, hem Sparta hem de Atina kültüründen bazı unsurları kendine katmıştır. Romalıların geliştirdikleri pratik hukuk sistemi ve bu sistemi "poetika" olarak kullanmaları, kültürlerine dair bilinen önemli özelliklerdendir. Roma; Sokrates, Aristoteles ve Eflatun'dan ciddi şekilde etkilenmiş, senatosunu Atinalılardan, askeri yapısını ise Spartalılardan almıştır. Aile kurumunu kutsallaştıran Roma kültüründe kadın; bekârken babasına, evlendiği zaman ise kocasına tâbi olmuştur. Roma'nın pratikliğinin, hukuki değerlerle birleşmesi, büyük bir imparatorluk meydana getirmiştir. Fakat diğer taraftan Sparta kültürünü de benimseyen Roma'da, köle sınıfı oluşmuş; otorite ve baskının hâkim olduğu zamanlarda, insanların acı çektiği dönemler yaşanmıştır.

Museviliğin Değerleri

Peki bütün bu değerler sistemi içinde, ilahi kanunların oluşturduğu değerler hangi öğeleri barındırmaktadır? Bu soruya cevaben; Musevilerin yaşantılarına baktığımızda, ahlaki değerlere büyük önem verdiklerini görürüz. Musevilerin,

tek tanrı inancına bağlı olmalarının yanında kendi ırklarını özel ve üstün görme eğilimleri de vardır. Bu sebeple de farklı fikirlere özgürlük tanımamış ve düşünce alanında çok sınırlı kalmışlardır. Museviler içinde yalnızca "isyancı zihinler" üretken olabilmiş ancak onlar da kabul edilen düşünceye aykırı oldukları için toplum tarafından dışlanmışlardır. Klasik Musevilik, Museviliğin temel kültür ve sosyal yapısında isyancı zihinler olarak tanımlanabilecek Hz. İsa'ya ve Einstein, Freud gibi isimlerin düşüncelerine şiddetle karşı çıkmıştır. Bu dinin mensubu olan kimseler, bir bakıma klan gibi içlerine kapalıdır. Ancak, içlerinden sorgulayıcı olanların katılığa gösterdikleri tepkilerle birçok keşif yapılabilmiştir.

Yahudiler için anahtar erdem, doğruluktur. Doğruluk onlarda adeta bir tutkuya dönüşmüştür. Musevi tüccarların, Türkiye'de halk arasında dürüst, sözüne güvenilir insanlar olarak bilinmesi, bu doğruluk tutkusunun bir yansımasıdır. Her ne kadar bazı değerler zamanla değişime uğrasa da, bir erdemin milletçe benimsenmesi, onu hayata geçirmek için önemlidir. Musevilik doğrulukla beraber, dünyevi değerlere de önem vermiştir; maddi refahı hayatın dışına itmemiş, kültürel zenginleşmeyi de teşvik etmiştir. Bu sebeple Museviler, zengin olmaya tutku derecesinde bağlıdırlar.

Hıristiyanlığın Değerleri

Museviliğin anahtar erdem olarak kabul ettiği değer doğruluk iken, Hıristiyanlıkta bu değerin yerini sevginin aldığını görürüz. Güçlü ahiret inancı ve öbür dünya önceliği de sevgiyle birlikte yaşamı şekillendiren diğer unsurlardır. Bu aşamada Musevilikten sonra Hıristiyanlığın doğuşunu anlamak kolaylaşır. Zira Musevilikte, doğruluk adına sergilenen bir katılık vardır, esneklik yoktur. Doğruluk, yanlış uygulandığı takdirde, katılığa ve ahlaki fetişizme dönüşebilecek bir

değerdir. Bu fetiş, birçok davranışın suç ve günah sayılmasına sebep olarak insanlar arasındaki sevgiyi azaltır.

Musevilerdeki herhangi bir esnemeye taviz vermeyen dürüstlük arzusu, sevgiyi gerekli kılmış ve dünyevi anlamda zenginleşme isteğinin ön planda tutulması, öbür dünya dediğimiz ahiret inancını geri plana atmıştır. İnsanlara sevmeyi telkin eden Hz. İsa'nın gelişi, doğruluk adına katı baskıcılığı doğuran ve sevgisizliğe neden olan bu görüşün terk edilmesi gerekliliğine bağlanabilir. Hz. İsa'nın sevgiyi telkin eden mesajları, başlangıçta tepki görse de zamanla Hıristiyan değerlerini oluşturmuştur. Hıristiyanlıktaki sevgi vurgusunun yanı sıra sabırlı, alçakgönüllü, merhametli, barışçıl, temiz kalpli ve iyiliksever olmak da, dinin henüz bozulmadığı ilk zamanlarında, çok önemsediği değerler arasındaydı.

M.S. 312'de Konstantin, Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Ancak İncil'in yazılı halde bulunmaması, bu dinin emirlerinin Antikçağ değerleriyle karışmasına yol açmıştır. Antikçağ'a yönelik teslis inancı, Hıristiyanlığa mâl edilmiştir. Tek tanrı akidesinin kaybolması ve Hz. İsa'ya insanüstü bir kutsallık atfedilerek, bir nevi gücü kendi üzerine toplayan aracı ruhban sınıfının oluşması, Hıristiyanlığın ilk zamanlarındaki değerlerini anlam ve şekil kaybına uğratmıştır. Bu esnada kilise kendisini de kutsamış ve "İsa var ama bizim başka değerlerimiz de var. Birden çok tanrıya ve Afrodit'e tapmak yerine, Allah'ın temsilcisi olarak İsa'yı görelim ve diğerlerine gösterdiğimiz ihtiramı ona gösterelim" diye düşünerek, ilahi dinin emirleriyle Antikçağ değerlerinden bir sentez elde etmiştir. İmparator Konstantin, İznik Konsili'ndeki papazları Hz. İsa'nın tanrılık vasfı olduğuna ikna etmiştir. Konstantin, kiliseye bu payeleri verdikten sonra, taleplerini yerine getirmeye çalışmış ve onlara yardım etmeye başlamıştır. Böylece güç aristokratların elinden çıkıp kilisenin eline geçmiştir.

Dolayısıyla, Antikçağ'da Sparta'nın uyguladığı baskıcılık, bu dönemde din adına yapılmaya başlanmıştır.

Kilisenin din adına yaptığı reformu, Kenya Devlet Başkanı Kenyatta'nın Afrika'ya uzanan misyonerler için yaptığı şu benzetme çok güzel açıklar: "Misyonerler geldiği zaman İncil onların, topraklar Afrikalıların elindeydi; misyonerler gözlerimizi kapayarak dua etmemizi öğrettiler. Gözlerimizi açınca bir baktık ki İncil bizim elimizde, topraklar onların elinde!" İşte kiliselerin din adına zenginleşmesi de buna benzemektedir. Bu sayede papa ve piskoposlar, din adına müthiş bir güç haline gelmişlerdir.

Papalar için söylenen "Putlara tapan Roma'nın, taç giymiş hayaleti" sözüyle iletilmek istenen mesaj; kendilerini putlaştıran, Hıristiyanlığın değerlerini alt üst eden, dine teslis inancını yerleştiren, İsa'nın karşısında secde etmeyi emreden din anlayışının, Hıristiyanlığın özünde olmadığıdır. Putlara tapan Roma'nın taç giymiş hayaletine dönüşen bu din, zamanla şekil değiştirerek Protestanlaşmıştır.

Zaman geçip de 19. yüzyıla gelindiğinde, materyalizm ortaya çıkmış, "Dine ve Tanrı'ya ihtiyacımız yok" düşüncesi doğmuştur. Fransız İhtilali'yle gün yüzüne çıkan laiklik kavramının doğurduğu "Kilise yönetime karışmamalı" fikri, başlangıçta dinin manevi özelliklerini reddeden bir noktada değildi. Fakat 20. yüzyıla hâkim olan hümanizm akımı, bu çağdan sonra adeta Batı'nın dini olmuştur. Modernizmin dini haline gelen ve Hıristiyanlığın yerini alan hümanizm, şu anda bazı çıkmazlarla boğuşmaktadır.

Tarih boyunca Batılı Hıristiyanlar, din adına Yahudilere öyle haksızlıklar yapmışlardır ki, Hıristiyanlığın geldiği ilk yıllarda kendi çektikleri çileler, bunların yanında çok önemsiz kalmıştır. Otoritenin ve şövalyeliğin hüküm sürdüğü çağlarda, kilise bütünüyle uhrevi bir şekle bürünmüş; yeniliğe,

bilime kapalı durmuş ve teknolojiyi reddetmiştir. Buna tepki olarak da Leonardo da Vinci, Michelangelo, Galileo Galilei, Copernicus ve daha adını sayamayacağımız birçok isyancı zihin doğmuştur. Kilisenin bu dünyayı bütünüyle göz ardı edip, yalnız ahirete odaklanması yenilikçiliği mecbur kılmıştır. Özellikle modernizm kiliseyi, sevginin ve öbür dünya inancının ötesine geçemeyen bir konuma itmiştir.

Bir Batı Değeri Olarak Şövalyelik

Şövalyelik, Ortaçağ Avrupa'sının ve Haçlı Seferlerinin önemli kavramlarından biridir. Şövalyeliğin bizim kültürümüzdeki karşılığı "akıncı ruhu"dur. Şövalyeler genellikle evlenmezler; evlendikleri takdirde de tek eşe sadakat konusunda mecburiyetleri vardır. Ömürleri at sırtında, savaşarak geçer. Bütün amaçları, düşmana karşı bazı değerleri korumaktır. Şövalye yeminlerinin beş ana maddesi vardır:

1- Kutsal değerlerinin olması: Tanrı'ya yükselme arzusu ve bu değerler için ölümü göze almak,

2- Ucunda ölüm olsa da doğrulara bağlılık ve adanmışlık,

3- Aciz ve güçsüzlere yardım etmeyi görev bilmek,

4- Vazifeye bağlılık ve vatanını sevmek,

5- Şerefi için yaşamak her durumda doğruluk ve iyiliğin temsilcisi olmak.

Ancak bu değerler siyasete taşındığında, sınırlarının belirlenmesi gerekir. Zira hukukî sınırları aşan şövalyelik, kan ve acı demektir.

Diyalektik Gelişimin Etkisi

Batı Anadolu'da, Ege bölgesinde yaşayıp Eflatun, Aristoteles, Sokrates'i etkilemiş olan Heraklitus'un metafizik vurguları çok fazlaydı. Atomu "ruh" olarak tanımlayan Demokritus ve Heraklitus "presokratik filozoflar" olarak nitelendirilmiş,

günümüz değerlerinin oluşmasına da önemli katkıları olmuştur. Tez, antitez ve sentez olarak tanımlayacağımız; çarpışan fikirlerle gerçeklerin ortaya çıkması ve meselelere diyalogla çözüm arama yöntemi, Asya'dan Antik Yunan'a uzanan retorik zincirin günümüze armağanıdır. Ancak bu yöntemin Ortaçağ Avrupası'nda unutulduğunu ve burada dogmaların ön plana çıktığını görüyoruz. İslam düşünce sistemini (İbn-i Rüşt, İbn-i Haldun, İbn-i Sina ve Farabi'yi) incelediğimizde diyalektik değerlerin tekrar canlandırıldığını görürüz.

Ortaçağ'da Hıristiyanlık değerlerini etkileyen, Rönesans ve Reform'a kaynaklık eden model, Endülüs Emevi kültürüdür. Endülüs'teki Kurtuba Medresesi, Avrupa'nın ilk üniversitesi sayılır. Bu medresenin 400 bin ciltlik kütüphanesi olduğu da tarihi kaynaklarda yer alan bilgilerdendir. Kadınların da öğretim üyesi olduğu bu merkezde, insani değerlerin ön planda tutulduğunu söylemek mümkündür. Endülüs Emevileriyle savaşanların, İspanya'daki Katolikler yerine Romalı Katolikler olması, bu gelişmişliğin bir sonucu olabilir. İspanya'daki Katoliklerin beraber yaşadıkları Emevileri tanımaları, onlarla savaşmalarına engel olmuş; katliam dışarıdaki Katolikler tarafından gerçekleştirilmiştir.

"Hümanizmin Peygamberi Sokrates, Kıblesi Atina'dır"

Avrupa'da Rönesans ve Reform'la birlikte, kilise baskısına karşı laik değerler ortaya çıkmış; Batı, Endülüs yoluyla o güne dek hiç bilmediği Aristoteles'i, Sokrates'i okumaya başlamıştır. Modernizmin ortaya çıkışı, geçmiş öğretilerin yeniden incelenmesiyle olmuştur. Bu sebeple de hümanizmin ilham kaynağı Hz. İsa yerine Sokrates olmuş; benimsenen değerlerin yönü, Kudüs'ü değil, Atina'yı göstermiştir. Bu sebeple hümanizmin peygamberi Sokrates, kıblesi ise Atina'dır.

Hümanizm, Hıristiyanlığa Tepki Olarak Doğmuştur

Hıristiyanlığın, insanın kötülükler içinde dünyaya geldiği düşüncesini benimsemesi, hümanizmin doğuşunu hazırlamıştır. Zira hümanizme göre insan; iyi, ahlaklı ve erdemli olarak dünyaya gelir, bu sebeple de onun ahlaki değerleri öğrenmeye ihtiyacı yoktur. Ahlakın bilimsel bir olgu olmadığını savunan bu görüş, insanlara "Zincirleri kır, duvarları yık, özgür yaşa!" diyerek realizm tezini ortaya atmıştır. Darwin ve Freud gibi isimler, bu tezin bilimsel anlamdaki destekçileri olmuştur. Hümanizmin savunduğu özgürlük anlayışı, başkasına zarar vermediği sürece insanın istediğini yapabileceğini savunurken, istediği takdirde insanın kendisine zarar vermesini de mübah görmektedir. Çünkü hümanizm insana "bu vücut senin" telkininde bulunur. Özgürlüğün kutsal kabul edildiği bu öğretide, ahlaka ihtiyaç olmadığı düşünülmektedir. Bu özgürlük akımı neticesinde Kuzey Avrupa'da barlarda, adeta devlet eliyle esrar satılmaya başlanmış; insanların kendilerine çok fazla zarar vermelerini önlemek içinse çevreye gözlemciler yerleştirilmiştir. Tüm bu örnekler, Batılıların Hıristiyanlığı değil, hümanizmi benimsediklerini göstermiştir.

Dini Değerlerden Liberal Değerlere

İslamiyet, Musevilik ve Hıristiyanlığın benimsediği değerleri kendi bünyesinde birleştirmiştir. Hz. Muhammed'in yaşantısında, dürüstlükle sevginin birlikte rol aldığını görürüz. Bu iki semavi dinin öğretilerini birlikte yaşamak, İslamiyet'i bütün dinlerin merkezi konumuna getirir.

Uzakdoğu öğretilerinden olan Hinduizm, Budizm ve Taoizm'de, ikinci hayat ön plandadır. Yeniden doğuş felsefesine göre, insan bu dünyada çile çekecektir. Dünyevi herhangi bir ilgiye kapı aralamayan bu doktrin, kişiyi tembelliğe itmektedir. Bu düşüncenin ürünü olarak Uzakdoğu medeniyetleri, asır-

lardır teknolojik gelişmelere kapalı kalmıştır. Benzer şekilde Hıristiyanlık da dünyevi hayatın önceliğinin hâkim olduğu Musevilikten bu noktada ayrıldığı için teknoloji ve bilimin gelişmesine engel olmuştur.

Bu noktada, dünyevilikle uhreviliğin arasında bir çizgide duran İslamiyet'i görürüz. İslamiyet iki dünya arasındaki dengeyi "Hiç ölmeyecekmişsiniz gibi bu dünyaya, yarın ölecekmişsiniz gibi öbür dünyaya çalışın" sözüyle kurar. Halk içinde Hak'la beraber olma düşüncesiyle hareket eden Müslümanlar, dünya hayatını fiilen değil, kalben terk etmeyi ve ahiret inancını bu dünyadan kopmadan, iki tarafı da göz önünde bulundurarak yaşamayı benimserler.

Modern dünyada serbest piyasa ekonomisi ve girişimcilik, Hıristiyanlık ve Budizm'le çelişirken İslam diniyle uyum göstermiştir. Weber, Müslüman köylü toplumlarına ve tasavvufun Ortaçağ uygulamalarına bakarak, İslam dininin bireysellik ve özgürlük yönündeki liberal modernleşmeye uymadığını belirtiyordu. Hatta Jön Türkler bunun etkisinde kalarak -başta Tevfik Fikret olmak üzere- "Din terakkiye engeldir" tezini savunuyorlardı. Müslümanlıkta ilerlemeye engel hiçbir dini kural olmamasına rağmen savunulan bu görüşe karşıt bir örnek olarak, İslam ulemasının zengin olmayı teşvik ettiğini söylemek mümkündür. "Allah'ın ismini yüceltmek maddi terakkiye mütevakkıftır (bağlıdır)" sözü Bediüzzaman'a aittir.

Önyargısız bir şekilde anlamaya gayret etme, özgürlükçülük, serbest piyasa ve demokrasi gibi kavramlarla Kuran öğretilerinin uyuştuğu açıkça görülmektedir. Bu sonuca ulaşmayı sağlayan rehber yalnızca teoloji değil, teolojiyle birlikte sosyolojidir.

Dinlerin Tarihi Süreçte Uğradığı Değişim

Dinlerin doğdukları zamanla sonraki dönemleri arasında, inancın algılanması ve yaşanması bakımından farklar vardır.

Örneğin Museviliğin ilk yıllarında, dünyevilik ve parayı kutsallaştırma eğilimleri yoktur. Dini kaynaklarda Hz. Musa'nın kavminden bir ay ayrılmasıyla, insanların buzağıya tapmaya başladığı anlatılır. Peygamberlerinin kısa süreliğine uzaklaşması toplumu geçmişten kalma kültürel eğilimlerine geri döndürmüş ve onların dünyevi anlamda kutsal saydıkları şeye tekrar bağlanmalarına yol açmıştır.

Hıristiyanlıkta da aynı durum söz konusudur. Sevginin başlıca erdem sayıldığı dinin mensupları, din adına engizisyon mahkemeleri kurmuş, cadı avına çıkmış, kilise adına insanları öldürmüştür. Antikçağ'ın etkisinde kalarak akıl hastalarını zincire bağlayan ya da ateşe atan Hıristiyanlar, bağlı bulundukları değerlerin özüne aykırı davranmışlardır.

Benzer şekilde, İslam dininin zuhur ettiği ilk yıllarda barış ve hoşgörü anahtar erdemlerden sayılırken, Hz. Muhammed'in kimseye şiddet uyguladığı görülmemişken ve tarihte ilk kez bir din kadın haklarından bahsederken; Hz. Peygamber'den sonra gelen nesillerin İslamiyet'i yaşayış tarzındaki yanlışlıklar, bu dinin güzel erdemlerinin fark edilmesini engellemiştir. İnsanlıkla ilgili çok yeni durumların konuşulduğu ve farklı kavramların ortaya atıldığı bu devirde, değerlerin hayata geçirilmesi bakımından, insanlık tarihinin en hızlı sosyolojik gelişimi yaşadığını söyleyebiliriz. Fakat Hz. Muhammed'in vefatından sonra, Arapların kendi geleneksel öğretilerine dönmeleri, Mezopotamya kültürünün ön plana çıkması ve Emevilerle birlikte baskıcılığın da söz konusu olmasıyla İslamiyet'in incelikleri göz ardı edilmeye başlanmıştır.

Hz. Muhammed'in hayatını incelediğimizde Arap geleneklerinden uzak, barış ve uzlaşmayı ön planda tutan, paylaşmaya çok önem veren bir yaşantıyla karşılaşırız. Paylaşma vurgusunun, İslamiyet'in yayılmasında tesiri büyüktür. Hz. Muhammed "Neredeyse komşunun komşu üzerinde mirasçı

olacağını zannettim" diyerek bu konudaki hassasiyete dikkat çekmiştir. Yine İslamiyet, sosyal bir değer olarak adaleti ön planda tutmuştur.

Hümanizm, asıl değer olarak sınırsız özgürlüğü benimsemiş, semavi dinlerin insanı hudutlara hapsettiğini söylemiş ve sosyal değerleri ikinci plana atmış; değerlerini, limitlerin kimseyi yerinden kıpırdayamaz hale getireceği ve bunun da insanlardaki girişimciliği önleyeceği düşüncesine dayandırmıştır. Ancak Batı'nın son yüzyıllarda benimsediği bu hümanistik değerler, 1990'lı senelerden sonra değişim geçirmiştir. Yaklaşık son yirmi yıldır biyoloji alanında yapılan çalışmalar, insan davranışlarının sınırlandırılması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Duygusal zekâya vurgu yapan bu tez, hümanizmin "Özgür ol, zincirleri kır, duvarları yık, istediğin gibi yaşa!" sloganının sorgulanmasını sağlamış; asıl özgürlüğün insanı esir eden duygularından kurtulmasıyla gerçekleşeceğini söylemiştir. Arzuların ve kimi duyguların oluşturduğu baskı sebebiyle, pek çok şeye karşı bağımlılık geliştiren kişi, gerçek özgürlükten uzaklaşmaktadır. Bir başkasının esiri olmayı kabul etmeyen insanın, duygularının esiri olmaktan da uzak durması gerekmektedir. İşte hümanizmin "İnsanları özgür bırakırsak mutlu olacaklardır" tezi, bu noktada tehlikeye girmiştir. Ve bu tezin yanlışlığı; Hitler'in ortaya çıkması, nükleer bombaların kullanılması, uyuşturucu alımının yaygınlaşması, çocuklara yapılan cinsel tacizlerin artması, sadizmin yükselmesi, empatinin azalması, duygusal beceriksizliklerin yoğunlaşması ve bencilliğin had safhaya varmasıyla kendini göstermiştir. Hümanizmin temel aldığı özgürlüğün her şeyi çözeceğine dair inancın yeniden yapılandırılması, bunun içinse erdemlerin yıpranmadan eğitilmesi gerekmektedir. Bireysel mutluluk ve toplumsal barış için duyguların eğitilmesi ve erdemlerin yeniden gözden geçirilmesi, hümanizmin sorgulanmasını sağlayacaktır. İçinde bulunduğumuz postmodern dönemde,

bilimsel birikimler ve teknolojik kazanımlara rağmen toplumların ahlaki gelişiminde yaşanan yıpranma ve bozulmalar, insanların maddeye dayalı şeyleri kutsallaştırmalarının sonucudur. Hümanizmin bir getirisi olan insan hakları hâlâ dünyanın evrensel değerleri arasında yer alırken, insana sınırsız özgürlük imkânının tanınıp tanınmaması gerekliliği, ciddi bir tartışma konusudur.

"Erdem haz almada ölçülü olmaktır"

Aristo

Duyguların Değerlere Yansıma Şekilleri

Değerleri anlamlı kılan, onların duygularla birlikte ele alınmalarıdır. Erdemlerin duygulardan yoksun olması, insanın inandıklarının temelini bulmasında güçlük yaşamasına sebep olabilir. Örneğin alçakgönüllü olmayı seven, gurura kapılmaktan hoşlanmayan, doğruluktan vazgeçmeyen insanların bu erdemlere olan yakınlığını, o kişilerin hissettiği duygular belirler.

İnsanların değer olarak kabul ettikleri maddi şeyler vardır. Bir de bunun ötesinde fark edilmeyen, manevi faziletler mevcuttur. Soyut ya da somut bütün değerlerin hayata geçirilmesinde insanı motive edecek olan şey, inandığının gereğini en güzel şekilde yapmaktır. Yoksa maddi refahla mutluluk arasında birebir bağlantı kurmak yanlış olur.

İnsanın Değeri Neyle Ölçülür?

İnsanın değerini belirleyen şey, herhangi bir konuda kötülük yapma ve elindeki imkânları kendi lehine çevirme fırsatı varken, iyilik ve dürüstlükle ilkelere uygun olarak hareket edebilmesidir. Bir insanın inandığı değerlere aykırı davranmasının göstergesi olarak, her duyduğunu doğru kabul edip söylemesi yeterlidir. Erdemlerin kesintisiz olarak yaşama geçirilmesinde, doğru, duru ve sade niyetler taşımak ciddi rol oynar.

Ekonomiye Hâkim Olan Değerler

Ahlaki değerlerle gelişen ekonomik sistemin yetersiz olacağını savunan düşünce, tüketim davranışında bencilliği ve çıkarcılığı ön planda tutar. Kapitalist anlayışa sahip olan klasik iktisatçılardan Adam Smith'in teorisine göre "Ahlakla ekonomi birbirinin zıddıdır." İnsanı motive eden şeyin, kendi menfaati olduğunu düşünen Smith, ahlakın maddi çıkarlara zarar verdiğini ve bu sebeple ekonominin kayba uğradığını iddia eder.

Modernizm, iş yaşamında rüşveti teşvik edip, yolsuzluğa ve kolay para kazanmaya kapı aralayarak insanlardaki bencilliği körüklemiştir. Parası olanın tembelleştiği ve diğer insanlara karşı duyarsızlaştığı, "bananecilik" düşüncesinin geliştiği bir toplum, paylaşımcılığa da zarar vermiştir. Neticede bireysel sorumlulukla sosyal sorumluluk arasındaki denge bozulmuş, bu da ekonomiye yüksek faiz oranlarıyla yansımıştır. Tembelliğin yaygın olduğu toplumlarda üst gelir grubuna dahil olan insanlar, gelirlerine güvenerek çalışmaktan uzak durdukları için faiz oranları tepe noktalara çıkmaktadır. Buna karşın alt gelir grubu ise, neredeyse onların yerine de çalışarak, hayatlarını kazanma çabasındadır.

Bu noktada dinlerin getirdiği ahlak yasalarına baktığımızda; bu yasalarda insanlardaki egoizmi gidermeye ve toplumsal yardımlaşmayı tesis etmeye yönelik kurallar olduğunu görürüz. Birçok dinde var olan insaf kavramı, yoksul ve düşkünlere yardım etme gibi davranışlar, kişiye sosyal sorumluluklarını hatırlatmak içindir. Toplumsal alandaki mesuliyetlerin aracı olan kurumların etkin şekilde işlemesi için, toplumun ahlaki tercihlerinin ne kadar önemli olduğu, modern hayatın birçok tecrübesinden sonra ortaya çıkmıştır.

Cemiyetin ahlaki tercihlerinin topluma ait bütün kurumlarda geçerli olmasının yolu, bireyin grup içindeki faaliyetinin nelerden etkilendiğini bilmekten geçer. Çünkü kişisel seçim-

ler, aynı kara parçası üzerinde yaşayan insanların ekonomik faaliyetlerini, sosyal hareketlerini ve hatta paranın yönünü tesiri altına alır. Bu nedenledir ki genel etik kurallar, piyasa ekonomisi üzerinde belirleyicidir. Emeğin değerini arttıran ahlaki vurgular, ekonomide üretimi hızlandırırken gereğinden fazla tüketim bu değeri zayıflatmaktadır. Örneğin piyango oyunlarının yaygınlığı, insanları kolay yoldan para kazanmaya sevk ettiği için çalışma hayatındaki faaliyetleri zayıflatmıştır.

Şu an içinde yaşadığımız kapitalist sistem, mantığı dışlayarak toplumun kendiliğinden doğan bir düzen içinde bulunduğunu; insani ve etik değerlerin, yapılan işlerin sonuçlanmasını yavaşlattığını söylemektedir. Antikçağ'da geçerli olan toplumsal kurallar, bu yüzyıla adapte edilmeye çalışıldığında ortaya çıkan şey, modernizmin ahlaki bunalımıdır. Fakat bu noktada çoğu kimsenin gözden kaçırdığı bir şey vardır; o da modernizmin ahlak kavramını bilerek dışlamış olmasıdır. Sistem, bilim adına insanlara yön veren davranış ve düşünce kalıplarını bir kenara itmiştir. Ancak deneme-yanılma yöntemiyle elde edilen sonuçlar bu kuralsızlığın nelere mâl olduğunu ortaya koyduğunda, etik değerler tekrar gündeme gelmiştir. Batılıların ve materyalist inanıştakilerin bulanık olduğunu düşündükleri için kabul etmek istemedikleri niyet ve irade gibi mefhumları, bugün yeniden elde etme ihtiyacı hissedilmiştir. Bir davranışın maksadını göz ardı ederek "İyi niyetlerden sonuç çıkmaz" düşüncesi ve insanın iç dünyasının adeta yok sayılması, davranışların referansı olarak kabul edilen akılcılığın göstergeleri olarak kabul ediliyordu. "Ahlak bilimsel bir kategori değildir" söylemiyle ifade edilen ve toplumun sosyal dokusunu ihmal eden modernist düşünceye karşı, çağdaş ahlakçılar, değerlerin gücünü inkâr ettiklerini fark etmiş ve erdemlerin insanın doğasıyla ilişkili olduğunu söylemeye başlamışlardır. Ekonomideki arz-talep dengesinin ihtiyaçlar değil, insan tabiatının kimi özellikleri tarafından

tayin edildiğinden bahsedilmesi, bu farkındalığa bir örnektir. Eğer gerçekte, ekonomi ihtiyaçların sırtında ilerleseydi, herkesin ihtiyacı karşılanır ve harcama bir noktada biterdi.

Kapitalist sistemin üretimi hızlandırma yolu, tüketimi arttırmaktan geçer. Tüketim modern insan için kutsal bir noktada bulunurken, elindeki sermayesine güvenmekten çok üreterek var olan kişi, ahlaki tercihlerini bu değer üzerinden oluşturacak; neticede yapılan tercihler de piyasa ekonomisini etkileyecektir. Bu konu, kâr etme güdüsünün mukaddes kabul edildiği kapitalist sistemlerde de, bu dürtünün ahlaksızlık olarak nitelendirilip tamamen reddedildiği sosyalist sistemlerde de kısmen yanlış algılanmıştır. "Devletçi" yaklaşımda olanlar, sırtlarını bu güce dayayarak devleti bir geçim kapısı gibi görüp, kendilerini güvende hissetmek isterler. Bu düşünce yapısında olanların girişimci ve çalışkan insanları "üçkâğıtçı" olarak görme eğilimleri vardır.

Diğer yandan kapitalist görüşün savunucuları ise, piyasa ekonomisine "avanta ekonomisi" gözüyle bakmaktadırlar. Piyasa ekonomisinin avanta ekonomisine dönüşmemesi ve devletin sadece düzenleyici olarak kalması için serbest piyasanın, toplumun ahlaki tercihlerini göz önünde bulundurarak geliştireceği bir sisteme ihtiyaç vardır.

Modern felsefenin argümanlarıyla donanmış olan Batı'nın son zamanlara kadar görmek istemediği erdemler, üretimde kalitesiz mala karşılık yüksek fiyat oluşumuna sebep olmuştur. Ancak şimdilerde Batı dünyası, modernizmin bir sonucu olan "Sen çalış, ben yiyeyim" düşüncesini ortadan kaldırmak ve toplumdaki tembelliğin önüne geçmek için, ahlaki dokunun ekonomide önemli bir belirleyici olduğunu savunmaktadır. Buna paralel şekilde, her kurum kendi ahlak anayasasını vücuda getirmekte ve müesseselerde çalışmaya başlayanlar,

dürüst olacaklarına, dışarıya sır taşımayacaklarına ve yalan söylemeyeceklerine dair yemin etmektedirler.

Ekonomide Güvenin Düşmanı: Rüşvet

Ekonomik hayattaki önemli problemlerden biri olan rüşvet; insanları tembelliğe, miskinliğe, çalışmaktan kaçarak başkalarının sırtından geçinmeye teşvik etmektedir. Bu durum, alıcı ile satıcının aynı güven paydasında buluşmasını engellemektedir. Esasında malı alan ve satan kişilerin birbirlerine itimatlarının tam olması, o işin işlem maliyetini düşürür.

Francis Fukuyama toplumları "yüksek ve düşük güvenli" olmak üzere ikiye ayırırken, ekonomik hareketliliğin ve refahın, güven duygusu yüksek toplumlarda daha fazla olduğunu ve işlem maliyetinin bu toplumlarda daha düşük oranlarda seyrettiğini söylemiştir. Güvenin, ekonomik hayatta ne kadar önemli bir erdem olduğu, bu ifadeyle net bir şekilde kendisini göstermektedir. Zira rüşvetin; verimliliği azalttığı, emeğin değerini zayıflattığı ve tembelliği özendirdiği düşünülürse, güvenin önemi bir kez daha ortaya çıkacaktır. Diğer yandan, iktisadi hayatta dürüstlük ve gayret gibi erdemlerin varlığı; insanların birbirlerini aldatmasına, borçlarını inkâr etmelerine ya da iş ilişkilerinde ikiyüzlülük yapmalarına geçit vermemektedir. Bu erdemler, aynı zamanda diğer kişiler üzerinde pozitif etkilenmeye vesile oldukları için, üretim sahibinin piyasadaki kredisini iki üç misli arttırmaktadır. Dürüstlüğün ön plana çıktığı ekonomilerde, üretim artarken maliyet düşer. Maliyeti düşürmenin en iyi yollarından biri de kazancı paylaşmaktır. Bu sayede insanlar arasında "veren" kişinin bencilliğinin önüne geçen ve "alan" kimsenin de servet düşmanı olmasını engelleyen bir tesir oluşur.

Ekonomide hâkim olan değerlerin toplumun ahlaki norm ve tercihlerine uygun şekilde düzenlenmesi, psikolojinin "kar-

şılıklılık" ilkesini hatırlatmaktadır. Örneğin "İyilik et, iyilik bul", "Saygı göster saygı bul", "Başkasını dinle ki o da seni dinlesin", "Sana yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma", "Almak için vermek gerekir", "Tüketmek, üretmeden olmaz", "Her şeyin bedeli vardır", "Üç kuruşa beş köfte alınmaz", "Bedava ekmek yoktur", "Yaşadığın toplumun çıkarları için kişisel özveriye hazır ol" mesajlarıyla özetleyeceğimiz toplumsal doğrular, piyasa ekonomisinin kabul sınırları içindedir. "Karşılıklılık ilkesi" neticesinde oluşturulan toplumsal güvene dayalı bir ilişki modeli, ticari hayata güven getirecektir. İktisadi yaşamın halkın ahlaki doğrularıyla uyuşmaması, ekonomik hareketliliğe zarar verir.

Para Kazanmak İstemek Ayıp mıdır?

Para kazanma eylemi, gündelik yaşantımız içindeki nötr eylemlerden biridir. Bu davranış her ne kadar ahlaki kavramlarla izah edilecek bir yapıda olmasa da, gayriahlaki bir durum olarak da değerlendirilemez. Para kazanma arzusunda önemli olan, onu neden kazanmak istediğimizdir. Buna ilaveten kazanmanın şekli ve harcama biçimine göre de niteliği değişir. Şayet kazancı arttırmak bireysel ihtiyaçların ötesinde amaçlar taşıyorsa, örneğin bu geliri toplumla paylaşmak, insanların yararına kullanmak ve onunla yoksullara yardım etmek gibi hedefler söz konusuysa, sarf edilen güç erdemli bir davranışa dönüşebilir. Fakat kazançta yalnızca şahsi menfaatler ön planda tutuluyorsa, ferdi menfaatin ötesine giden bir hedef yoksa, hırslı bir şekilde para kazanmayı istemenin ahlaklı olduğunu söylemek güçtür. Başkalarının hakkına tecavüz ederek sağlanan kâr ya da yasadışı yollardan elde edilen gelir, kazancın hedefi iyi olsa bile onu elde etme şekli bakımından etik değerlere uygun değildir.

Maddi kazanç elde etme ya da onu bir hedefe yöneltmeyle ilgili kurallar, mülkiyet duygusunun henüz geliştiği çocukluk

döneminde öğrenilir. Yaradılışı itibariyle, insanın genlerinde herhangi bir şeye sahip olma dürtüsü yoktur. Mülk edinme arzusu sonradan, sosyal öğrenmeyle gerçekleşir. Çocuğun basit bir eşyasını bile kendisi izin vermeden kullanmak "sahip olma" kavramını onun zihnine kazıyacaktır. Başkalarına yönelik davranışlarımızı, çocukluğumuzdan itibaren edindiğimiz tecrübelerle oluştururuz. Çocuğumuza ait eşyaların kullanım hakkının yalnızca onda olduğunu belirttiğimizde çocuk, kendi malını diğerlerininkinden ayırt edecektir. Küçük yaşlardan itibaren yerleşen mülkiyet duygusu, ekonomiyi de etkiler.

Özgürlüğün Önemi

Serbest toplum, iyi ile kötü arasındaki tercihi istediği şekilde yapma şansına sahiptir. Bu durum, kişisel ve toplumsal erdemlerin gidişatı bakımından önemlidir. Zira özgürlük ortamı, bütün değerlere daha iyi gelişme şansı verir. Bunun aksi yaşandığında, yani insanlar zorla ahlaklı olmaya itildiklerinde, yanlış davranışlar gizli olarak yapılmaya başlanır. Oysa bireylerin tek başlarına karar alma imkânları olduğunda, kimin daha erdemli olduğu ortaya çıkacaktır. Fakat baskıcı yönetimlerin hâkim olduğu toplumlarda, insanlar görünüşte belli prensiplere uymak zorunda olduklarından gerçekte kimin kimden üstün olduğu ayırt edilemeyebilir. Başkalarının kendileri hakkında aldıkları kararlara uyma zorunluluğu olan kişiler, kendilerine fırsat verildiği takdirde "iyi" ya da "kötü"nün hangi kanadında bulunduklarını göstereceklerdir. Böylece insanların çoğunun benimsediği değerler, o halkın genel ahlak kurallarını oluşturacaktır. Bu noktada özgürlük, kilit rol oynayan bir değerdir. Özellikle bazı despot yönetimler, ahlak adına uyguladıkları baskıcı rejimlerle, insanlara tercih hakkı tanımaksızın onları, kendi doğru bildikleri kurallara hapsetmeye çalışırlar. Toplumun giyim kuşamına müdahale ederek kendilerine ait olmayan alanlarda söz söyler, karar-

lar alır, bazen de "toplumun öyle isteyeceği" varsayımıyla inanmadıkları şeylere imza atarlar. Kendileri özgür tercihlerini kullanamadıkları için, bireylerin de tek başlarına karar vermelerini istemezler. Özgürlüğün yeşerdiği toplumlarda işler ters gittiğinde despotik rejimlerin yıkılmaları, sonuca katlanamamalarından kaynaklanmaktadır.

Ahlak Nedir?

Ahlak, duygu ve değer boyutlarıyla insanın mutluluğunda yer alan önemli bir kavramdır. Bu genel tanımın kapsamı çoğunlukla "uyulması gereken, üzerinde anlaşılmış ortak kurallar" çerçevesinde değerlendirilse de ahlaki değerler, belli toplumların belli zamanlarda benimsediği ve uyguladığı davranış kalıplarıdır. "A" toplumunun "B" döneminde hüküm süren ferdi ve içtimai kuralları gibi...

Ahlakı, bilimsel kategoride değerlendirenlerin tanımı ise şöyle özetlenebilir: Muayyen bir dönemde, açık ve kesin olarak belirlenmiş bir topluluğun uyması gereken davranış kurallarını inceleyen bilim dalı. Bu tanımlamayı esas alarak toplumların geneline hâkim olan kurallardan bahsetmek zordur. Aynı topluluk içinde yaşayan bireylerin, hepsinin kabul ettiği bazı kaideler varsa da, zaman ve şartların ahlaki dinamikleri değiştirmesiyle mevcut prensipler yeniden yorumlanabilir. Bu noktada hukuk, kanunların koruduğu; ahlak ise vicdanın koruduğu menfaatleri belirler. Bu sebeple ahlaka "vicdani hukuk" da denilebilir.

Ahlakın Biyolojik Boyutu

Son yüzyıla kadar daha çok felsefenin ilgi alanına girdiği düşünülen ahlak, insan biyolojisine yakınlığı açısından da araştırılmaya başlandı. Bilim adamları bu kurallar bütününün ne derece doğal bir eğilim olduğunu tartıştılar. Bu noktada insanın sosyal bir varlık olması, tek başına yaşayamaması,

planlarını başkalarını da hesaba katarak yapması ve sosyal sorumluluklarının bulunması, varoluşu itibariyle ahlaklı olmasını bir zorunluluğa dönüştürdü. Dolayısıyla bu konuda, kimi düşünürlerin, ahlakın doğuştan gelen bir eğilim olduğu tezi de desteklenmiş oluyordu. Zira insan hem mutlu olmak hem de toplum içinde rahatça yaşamak için bazı kurallara ihtiyaç duyar. Şayet bu ilkeler olmasaydı, sokakta dolaşmak bile güçleşirdi. İnsan davranışlarını ve ikili ilişkilerini belirleyen ahlaki doğrular; kişinin oturup kalkma şekli, yemek yeme biçimi, giyinme tarzı, bulunduğu ortama uyum sağlaması gibi birçok alanda kendini gösterir.

Gereğinden Fazla Sorumluluk Almak

İnsan, hayatta bireysel ve toplumsal olmak üzere iki tür sorumluluk alır. Fakat bazı kimseler, tekil sorumlulukla çoğul sorumluluk arasındaki dengeyi tutturmakta zorluk çeker. Kendi üzerlerine düşeni yapamamaktan utanç duyan kişiler, bunu örtmek için ağır yükler taşımaya kalkarlar. Başkalarına yüksek değerde şeyler vererek onlardan sadakat bekleyen kişilerse, insani duyguları kullanmak suretiyle insanlar üzerinde bir tür baskı kurarlar. Diğer insanları kendi uzantıları gibi görürken, içlerindeki suçluluk ve eksiklik duygularıyla mücadele içindedirler. Bu insanlar, karşısındaki insanın oturup kalkmasından, giyinme şeklinden, konuşma biçiminden, diğer insanlarla olan münasebetlerinden hatta uyku saatinden bile kendilerini mesul görüp, sorumluluk duygusundan kaçma dürtülerini bastırmış olurlar. Kendi eksikleriyle mücadele ederken, dışarıya fazlalıklarını aksettirirler. Bu durumu, yalancılık eğilimi başkalarına nispeten fazla olan ve ahlak konusunu sıkça vurgulayan kişilerde görmek mümkündür. Yalan konusundaki zaaflarıyla mücadele edenlerin, bunu dışarıya yansıtmaları radikal bir ahlakçılık şeklinde olabilir.

Kendi mesuliyet sahasının dışında, aşırı sorumluluk altına giren insanlarda görülen bir diğer özellik ise bencilliktir. Diğer insanlarla fazla ilgili görünen bu kişilerde her şeyi denetleme arzusu vardır. Bu tipler, karşılarındaki insanların ruhlarını dahi kontrol etmek isterler.

Kendisiyle bir başkası arasındaki sınırı barışçıl şekilde çizemeyenler, çoğunlukla, duygularını eğitme zorluğu çekenlerdir. Sorumluluk duygusu, dengede tutulduğu takdirde mutluluğun anahtarı olan bir erdeme dönüşür. Fakat kişinin muhataplarına yönelik beklentilerinin yüksek olması ve dürtülerini kontrol edememesi, hem bireysel sınırları hem de toplumsal ayrımları ortadan kaldırır.

Düşünce Kalıpları ve Değerler

İnsanın inandığı değerleri belirleyen en önemli şey, düşünce kalıplarıdır. Düşünce kalıpları, kazanılmış bilgilerden oluşur. Bir kişinin şahsiyetini oluşturan üç temel vardır: Bunlardan birincisi sorun çözme stili, ikincisi iletişim tarzı, üçüncüsüyse düşünce biçimidir. Düşünce kalıpları, beyne program yazmak gibidir. "Sigara içmek kötü değildir" ya da "İnsan mecbur kaldığında yalan söyleyebilir" gibi düşünceler, adeta daha önce beyinde kodlanmış bir programın ürünleridir. Kişi bu fikre, beynin bilgilendirmesi olmadan ulaşamaz.

Aynı şekilde değerler de beynimizdeki programlara benzer. Bir insanın özel hayatındaki düşünce kalıplarının toplum nezdindeki karşılığı, halkın onayından geçmiş değerlerdir. Genel kitlenin benimsediği erdemler ne kadar çok kişi tarafından kabul edilirse, toplumsal hafıza da o oranda güçlü olacaktır.

Bir topluluğun öncelik verdiği erdemler, aynı zamanda onun belirgin özelliklerini oluşturur. Millet, kabul ettiği faziletlere dayanarak ya gelişir ya da tarihin sayfalarına karışır. Örneğin Hıristiyanlıkta insanın doğuştan günahkâr olduğu

düşünülerek, bebekler vaftiz edilir. Bu durum ise insanları ruhban sınıfına bağımlı yapar. Çünkü bu inanç doğrultusunda insanlar, başlangıçtaki temizlenmeyle yetinmemiş; günah çıkarmak, sürekli itiraf etmek suretiyle kiliseye bağımlı kalmışlardır. Kilisenin bu kutsal duruşu ve sonu gelmeyen bir denetleme mekanizmasının olması, insanların özgürleşmesine engel olmuştur. Batı dünyasında Rönesans ve Reformun ortaya çıkışı, bu engellenmelere karşı çıkmak için gerçekleşmiştir. Kısacası düşünce kalıpları ve değerler sadece kişileri değil, toplumları da dönüştürmektedir.

Değerler ve Vicdan

Değerler bir toplumun iskeletini oluşturan unsurlardır. Bu unsurlar ne kadar sağlam olursa inanç da o oranda güç kazanır. Erdemler, insanın vicdanıyla hayli ilgili olduğundan hayata geçirilmeleri, iç sorumluluğun gelişmişliğini zaruri kılar. İnsanların yalnız kaldıkları zamanlarda bile kötülüğe başvurmadan yaşamaları ve ahlaki normlara her hal ve şartta uymaları, vicdani sorumluluğun iki büyük göstergesidir. Ahlaki normları değerler belirler. Bu gerçekten yola çıkarak baktığımızda, değerlerde yaşanan yozlaşmaların sosyal prensiplerde ve vicdani sorgulamalarda da değişmeye neden olduğunu görebiliriz. Zira değerler toplumun manevi dinamikleridir. Bu dinamiklerin kendini en çok gösterdiği yer ise, insanların iç dünyasıdır.

Ne Kazandık, Ne Kaybettik?

Tibet'in ruhani lideri Dalai Lama'nın bugünkü yaşam biçimimizi çok güzel tasvir eden bir şiiri vardır. "Çağımızın Paradoksu" adlı şiirinde Lama şöyle der:

Evlerimiz büyüdü fakat ailelerimiz küçüldü.
Artık daha rahatız ama zamanımız az.

Öğrenim seviyemiz arttı fakat anlama yetimiz azaldı.
Daha fazla bilgili olmamıza rağmen, daha zor karar veriyoruz.
Daha fazla uzmanız fakat daha fazla sorunluyuz.
Daha fazla tedaviye rağmen daha az sağlıklıyız.
Aya gidip gelerek onca yolu kat ettik ama caddeyi geçip yeni komşumuzla tanışmakta geciktik.
Daha fazla üretelim diye yeni bilgisayarlar geliştirdik fakat daha az iletişim kurmaya başladık.
Çok uzun yol kat ettik ama kalitede bir o kadar kısa kaldık.
Fast food ve uzun sindirim zamanı...
Anlamlar büyük fakat karakterler küçük.
Kârlar yüksek fakat ilişkiler yüzeysel.
Şimdi artık pencerelerimizde çok şeyin olduğu ama odamızda hiçbir şeyin olmadığı zaman...

Değerlere Yatırım Yapmak

Dalai Lama'nın şiiri, günümüzde değerlerin birbiriyle yer değiştirmesi nedeniyle toplumda meydana gelen değişime işaret etmektedir.

Değerleri bir banka hesabına benzetirsek eğer, iyi yatırımlar yapan kişinin hesabı ona kâr getirecektir. Ne kadar kâr ettiği hemen anlaşılmasa da bu, ileri yaşlarda faydasını göreceği bir birikim olacaktır. Doğaya ya da ailesine yatırım yapan kişinin, bu yatırımların kendisine geri döneceğini bilmesi gerekir.

Değerlerde meydana gelen yıpranmanın en kötü tarafı, insanın sürekli bir doyumsuzluk içinde sıkışıp kalmasıdır. Beklentileri çok yüksek olan hırslı kişiler, güne adeta o günden alacakları varmış gibi uyanırlar. Oysa doğru değerleri hayata geçirebilen kişiler, her günü kendilerine verilmiş bir armağan olarak görürler. Uyandığı her sabahın bir hediye olduğunu ve bu hediyeyi kendisine sunan bir varlığın olduğunu bilmek, kişinin hayata karşı duyduğu sorumluluğa katkıda bulunacaktır.

Değerlerin aşınmasına sebep olan davranışlardan bir diğeri de teşekkür etmekten kaçınmaktır. İnsanlara teşekkür etmek, herhangi bir sebeple kalplere nefret yerleşmesine engel olur. Ayrıca iyiliğe verdiğimiz değer, zihinsel olarak endişelerin azalmasına yardımcı olur. Teşekkür etmek, davranışı beslemek ve yatırımı desteklemektir.

Toplumsal Değerler

Mahatma Gandhi, insanları ve toplumu mahvedebilecek "yedi ölümcül günah"tan bahsetmiş ve bunları şu şekilde sıralamıştır:

1-Çalışmadan zengin olmak ya da servet sahibi olmak.

2-Bilinçsiz keyif.

3-Karakter olmaksızın bilgi.

4-Ahlak olmaksızın ticaret.

5-İnsanlığa dayalı olmayan bilim.

6-Özveri olmaksızın din.

7-İlkesiz siyaset.

Değerleri gölgeleyerek toplumları değiştiren bütün kötülükler, ağaçlarda saklı yaşayan kurtlar gibidir. Nasıl ki kurtlar ağacı içten kemirerek devirirse, sosyal yozlaşma ve kuralsızlık da toplumu böyle çürütür. Savaş gibi halkı derinden etkileyen hadiselerde, insanların çabucak toparlanmasını ancak toplumun yerleşik değerleri sağlayabilir. Fakat savaş değerleri yok ediyorsa, yani psikolojik bir savaş söz konusuysa, erkenden harekete geçmeyi beklemek, yalnızca bir hayal olur. Zira milleti bir arada tutan toplumsal değerler ortadan kaldırıldığında, cemiyet kendisini, değişmek zorunda hissedecektir. Kültürel psikolojik savaşta, bu yönteme sıklıkla başvurulduğunu söyleyebiliriz.

Toplumsal Değerlerin Hayata Geçirilmesi

İnsanı insan yapan geçmişi, kişilik özellikleri ve idealleridir. Bu oluşum, millet ve toplumlar için de geçerlidir. Bir milleti millet yapan; kültürü, tarihi ve ortak hedefleridir.

Bir kişi gündelik hayatta karşılaştığı sorunları halletmeye çalışırken, kendi sorun çözme stiliyle değerleri arasında bir bocalama yaşarsa "nörotik" yani kendisiyle barışık olmayan, sağlıksız bir kişilik olur. Eğer bir kişi geçmişini çarpıtırsa, eski hatalarıyla cesur bir biçimde yüzleşemezse bu onun sağlıksız olduğunun delilidir. Millet için de benzer bir durum söz konusudur; halk için önemli olan değerler, tarihle yüzleşip, ait olunan kültür tanındıktan sonra işlenmeye başlanabilir. Gelecekle ilgili hedefi olmayan, geçmişiyle küs kalan, hatalarını bilen ancak onlardan ders almayan bir halk, değerlerin işlenmesine ihtiyaç duyar. Bu, toplumdaki dinamizme de katkısı olan bir durumdur.

Değerlerin gündelik hayatta yer edinebilmesi için, insanların o değerleri işlemek istemeleri gerekir. Var olan erdemleri yeniden üretme arzusu korunmalı ve erdemler, özünü kaybetmeden uygun yer ve uygun şartlarda yaşanabilmelidir. Oysa bu konuda bir katılık söz konusu olduğunda, yeni değer üretebilmek mümkün değildir. Örneğin Ortaçağ Roması'nda giyilen bir kıyafet, o gün için normal kabul edilse de bugün için tuhaftır. O zamanın bugüne değer bakımından bazı yansımaları olsa da zamanla birlikte pek çok şey değişmiştir. Buradan yola çıkarak insan, neye değer verip neyi arkaya atacağını ve bu noktada yapacağı tercihleri iyi belirlemelidir. Kişinin kendi dünyasında gerçekleştirmesi beklenen bu belirlemenin, toplum içerisinde "halkın aklı" hükmünde olanlar tarafından yapılması gerekir. Toplumun aklı hükmündeki en önemli kurumlar ise üniversitelerdir. Bugün Amerika'yı Amerika yapan, Amerikan üniversitelerinin ürettiği değerler

olmuştur. Bu üniversiteler, bütün dünyaya referans olacak şekilde bilimin merkezi olmuştur. Değerlerin üretiminde de bilimsel metotların kullanılması gerekmektedir. Günümüz insanının ruh sağlığının iyi olması hangi değerlere bağlıysa, tercih edilmesi ve yaşatılması gereken bu değerler de toplumun idealleri ve kültürel değerleriyle oluşacak senteze bağlıdır. Sonuçta bu erdemler ancak eğitimle hayata geçirilebilir.

Değerlerin Yerleşmesinde Liderlerin Önemi

Doğu toplumlarının en büyük özelliği liderliktir. Türkler için liderler, tarih boyunca çok önemli olmuştur. Öncülerinin din değiştirmesiyle kitlelerin de bu yeni dini kabul etmeleri, onlara verilen önemin bir göstergesidir. Toplumun, liderleri iyi bir model olduğu takdirde iyiye, kötü bir lider modeliyle karşılaştıklarında ise kötüye yöneleceği su götürmez bir gerçektir. Bu nedenle de toplumun çıkarını kendi çıkarının önünde tutan, sözünde duran, örnek davranışlar sergileyen ve övgüye layık eylemler gerçekleştiren, gönlü kirlenmemiş liderlere ihtiyaç vardır. Bu vasıflara sahip insanların öncülüğü, cemiyetin geneli tarafından çok kolay benimsenecektir.

Makyavel'e itiraz ediyorlar, "*Hükümdar* kitabını yazarak zalimlere iktidara gelme yolunu öğrettiniz" diye. Onun cevabı ise çok ilginç: "Ama ben onlardan kurtulmanın yolunu da yazdım." Makyavel'in zalimlerden kurtulmak için gösterdiği yol bilinen yoldur: Zor, engelli ama sağlam. Bu yol fazilet savaşçısı olma yoludur.Kısa vadeli sonuçlar isteyenler zalimlerin yanında olabilirler ama uzun vadeli başarı isteyenler, hayatlarının sonunda iyi anılmak isteyenler ve mezar taşlarına "iyi insandı" yazdırmak isteyenler ilkeli davranmak zorundalar.

Tarih mazlumların yanında olan liderleri hayırla yad etmiştir.

Kanaat önderlerinin en büyük sorunlarından biri, erdemleri insanlara doğru aktarmalarına rağmen özel yaşantılarında

bu değerleri uygulamamalarıdır. Bu durum aslında değerlerin işlenmesini engeller. Zira bir kimse bir değeri yüceltiyorsa, onu yaşamaya çalışmalıdır. Benimsendiği söylenen faziletler, varlıklarını kâğıt üzerinde sürdüremeyecek, ancak yaşanarak ve modellenerek hayata geçirilebileceklerdir. Erdemleri hayatımıza kitaplarla değil, fiillerle sokabiliriz.

Toplumdaki Değer Taşıyıcıları

İstediğiniz şeyi, bir kimseye zorla yaptırabilirsiniz ancak herhangi bir kişiye bir değeri zorla benimsetmek mümkün değildir. Değerler, gönüllü itaatle öğrenilir. Baskı kurma, zorlama ve tehditle, değerlerin yaşantıya geçirilmesi söz konusu olamaz. Bu sebeple, değerlerin en iyi öğretilme yolu, temsil ettiği kavramların sevdirilmesidir. Sevgiyle beslenen değerler, toplum tarafından kolayca benimsenir. Erdemleri zorla kabul ettirmek, onların hayata geçirilme süresini uzatır. İlahi dinlerin yayılması ve başarılı olmasının en büyük sebeplerinden biri, insanlarda değerlere karşı sevgi uyandırmasıdır. Hatta kurulu düzenin karşı çıktığı ama insanların, söylediklerini benimsediği kimi önderler vardır ki bu kişiler, öncüsü oldukları erdemin önemli temsilcilerinden biri olmayı başarmışlardır. Örneğin Hz. Mevlana'nın sevgiyle anılması, onun bu duyguya çokça vurgu yapmasındandır. O, bu değerin neredeyse müşahhas bir örneği olmuştur. Bir kimsenin bir değerin rol modeli olması; o değeri hatırlatan davranışları, söyledikleri ve çevrenin gözlemleriyle gerçekleşir.

Bir değerin insan beyninde bir program haline dönüşebilmesi için şiddetli bir arzu, kuvvetli bir gayret ve yüksek ölçüde duygusal bir yoğunluk yaşanması gerekmektedir. İnsanın, bir değeri hayatındaki vazgeçilmezler arasında tutabilmesi için, o değere gönüllü olarak bağlanması ve inandığı değer için kendini feda etme noktasına gelmesi gerekir. İçinde sevgi

barındıran ve öncüler tarafından vurgulanan disiplinler, değerlerin uygulamasına yardım eder.

Siyaset ve Değerler

Toplumu yok eden kültürel savaşlar, siyasetçilerin vizyonlarını ortaya koydukları durumlardır. Daha çok günlük rahatlamaları hedefleyen siyaset, anlık çözümlere yatkındır. Bu da aslında aldatıcı sonuçlara neden olur. Fakat sağduyu sahibi politikacılar, orta ve uzun vadede etkisini gösterecek olan değerlerle muamele etmeyi tercih ederler. İnsanlara karşı katı, acımasız ve bencil olmak yerine onlara yumuşaklık, nezaket ve incelikle muamele etmek, siyasi hayatın getireceği birçok olumsuzluğu bertaraf eder.

Siyaset, tabiatı gereği insanları aceleciliğe teşvik etmektedir. Bu sabırsızlık, düşünce katılığını ve değişime karşı direnmeyi de beraberinde getireceğinden; siyaset, kişiyi aklıselim davranmaktan uzaklaştırabilir. İncelikten yoksun olan insan, medenileşmeyi gerçekleştirememiş demektir. Son yıllarda sıkça kullanılan "çağdaşlaşma" kavramı, toplumda şiddetin azalmasına, başkalarının hakkına saygı göstermeye vesile olmuyorsa, bu değeri benimsediğini söyleyenlere inanmak hayli güçtür.

Siyasetçiler, sosyal hayatta öne çıkan diğer pek çok insan gibi görünüşlerine dikkat ederler ve halkın karşısına iyi giyinerek çıkmayı onlara saygı göstermek şeklinde yorumlarlar. Dış görünüş konusunda sergiledikleri hassasiyeti, kişiliklerinde de gösteren politikacılar; anlayış, yumuşaklık ve sabır gibi erdemlerin timsali olarak, öncü kimliklerini ispatlamalıdırlar. Siyasetçiler ve askerler de dahil hepimizin; "Egoya güvenme körlüğü ve olsa olsa yöntemi" yerine bilimin rehberliğine başvurmamız ve çağı yakalayan, insanı kavrayan, millete hesap verecek vicdani sorumluluğunu unutmayan bir toplum olmamız tek seçeneğimiz.

Siyasette Eşitlik

Resmi ideolojiyi savunanlarda şöyle bir bakış hakinmdir: Halka güvenmezler, seçimlere inanmazlar, kendi oylarını başkalarının oylarından üstün görür ve cumhuriyetin sahibi rolünü oynarlar. Buradan yola çıkarak şöyle bir soru sorabiliriz:

Sığ modernlerin oyları ile eğitimsiz insanların oyları neden eşittir?

Birinci cevap, siyasal bakıştır. Fransız İhtilali'nden beri dünyada rejim tartışmaları olmaktadır. Batı ülkeleri demokrasi kavramını ehven-i şer gibi görmüşlerdir. Churchill'in bir sözü bu durumu açıkça ortaya koyar; "En iyi ikinci sistem demokrasidir, birinciyi bilmiyorum."

Yani demokrasinin alternatifi diktatörlüktür ve demokrasi en iyi diktatörlükten bile iyidir görüşü ile profesörün oyu ile çobanın oyunu eşit görmek çaresizliğini kabul etmişlerdir.

İkincisi, psikolojik bakıştır. Her insan orijinaldir, "unique"dir, benzeri yoktur. Bu nedenle en sefil gözüken insanı bile küçük görmemek gerekir.

Üçüncüsü, etik bakıştır. Hangi insanın değerli ya da önemsiz olduğu hayatının sonunda anlaşılır. Geleceği göremediğimize göre kimseye önyargılı olmamalıyız.

Eşitlikten Ne Anlıyoruz?

Eğer eşitlik insan olmakta ise herkes eşittir.

Eğer eşitlik hukuk önünde eşitlikse herkes eşittir.

Eğer eşitlik biyolojik özellikle ilgiliyse herkes aynı inorganik maddelerden yaratılmıştır. Ölümlüdür ve eşittir.

Eğer eşitlik fiziksel güzellikle ilgiliyse kimse eşit değildir.

Eğer eşitlik parasal birikimle ilgiliyse kimse eşit değildir.

Eğer eşitlik zekâ düzeyi ile ilgiliyse kimse eşit değildir.

Eğer eşitlik şeref ve fazilette ise kimse eşit değildir.

Eğer eşitlik toplumun onu sevmesinde ise kimse eşit değildir.

Eğer eşitlik topluma faydalı olmakta ise kimse eşit değildir.

Eğer eşitlik vatanseverlikte ise kimse eşit değildir.

Eğer eşitlik görevini tam yapmakta ise kimse eşit değildir.

Eğer eşitlik ruh zenginliğinde ise kimse eşit değildir.

Bütün bu değerleri puanlayıp terazinin kefelerine koyduğumuz zaman bazen bir çoban, profesörden veya mankenden üstün olabilir.

Demokraside büyük çoğunluk eğitimli azınlıktan önce gelir, son sözü söyler ve toplumsal barış oluşur. Tabii uygularsanız.

Siyasal Sistemlerde Paternalizm

Varoluş için özgüvene sahip olamayan, bağımlılık duyguları yüksek, 'paternalist' yani babacı, babayı ve atayı kutsallaştıran anlayışlar kendi çözüm ve modernizmini oluşturamadığı için iç huzuru sağlayamazlar. Batı dünyası, kendi modernizmini geliştirirken varoluş anksiyetesini yöneterek çağdaşlık standartlarını oluşturmuştur. İngiltere, Hollanda gibi kuzey demokrasileri monarşiyi minimalize etmiş fakat yok etmeyerek sağlıklı bir geçiş sağlamışlardır. Fransızlar, baba kompleksi içinde çatışmalı jakoben, giyotinli değişimler yaşamış; iç huzurun temini için ikinci, üçüncü cumhuriyetler geliştirmeye çalışarak modernleşme yolunda ilerlemişlerdir. Türkiye'de resmi ideoloji 'paternalist'tir.

"Kurtar bizi baba" gibi paternalist yaklaşımlar özeleştiri yaptırmaz ve gelişmeyi engeller; bu tür toplumların yazılı olmayan kuralları, inançları ve kutsalları vardır. Bu ne-

denle travmayı çözmekte zorlanırlar. Politik psikoloji çalışmaları ile tanıdığımız Prof. Dr. Vamık Volkan 'Türkiye Osmanlı'nın ve Atatürk'ün yasını tutmayı başaramamıştır' derken haklıydı. 'T.C.' Osmanlı sonrası baba kompleksi ile hareket ederek modernizmi; iç barışı bozacak şekilde yönetmiştir. 1950 sonrasında ise çok partili cumhuriyete geçerken; paternalizm yani babacılık ile hareket ederek, tek parti dönemindeki değerleri mumyalaştırarak ve kutsallaştırarak değişime direnmektedir.

Değerlerin Hayat Tarzına ve Davranışa Yansıması

İnsanların, varlık ve imkânlarını gösterişe dönüştürmemeleri büyük bir erdemdir. Ancak modernizm, zevahiri iç derinlikten daha kutsal bir noktada tutarak, herkesi sahip olduğu olanakları zorlamaya teşvik etmektedir. Borçlanarak mal sahibi olma, yüzeysel bilgilerle âlim sınıfına girme, mevcutla yetinmeyerek hep daha fazlasını isteme durumları, bu hayat tarzının en bariz örnekleridir.

Modernizmin dayattığı bu yaşama ve davranış biçimi, ruhların olgunlaşmasına mani olmaktadır. Değerleri yıpratıp onların gelişimini engelleyen bir hayat tarzı, toplumların manevi çöküşlerine zemin hazırlar.

Karakter Eğitimi ve Değerler

Çocuklarımıza küçük yaşlardan itibaren verdiğimiz karakter eğitimi, ahlaki değerlerin eyleme dönüşmüş şeklidir. İnsan, istekleriyle ihtiyaçları arasında gider gelir. Ancak bazı arzular, zamanla ihtiyaç halini alabilir. İnsanoğlu güçlü olmayı talep eder. Fakat şartlar, bu isteği gerekliliğe çevirebilir. Kişi, çoğunlukla bu iki durum arasındaki dengeyi korumaya çalışmaktadır. İstikrarı tutturma çabası, kişiyi, sorunu çözmek için düşünmeye ve üzerinde çalışmaya sevk eder. Bu aşamada önüne çıkan fırsatların değerlendirilmesi de söz konusu ola-

caktır. Psikolojik ihtiyaçların herkesin benimsediği değerlere dönüşmesinde, örneğin sevgi, şefkat, cesaret gibi duyguların bir erdem halini almasında, isteklerin genele yayılmasının etkisi vardır.

Değerler, insan dışında hiçbir canlıya öğretilemez. İnsanın doğuştan gelen yalnızca birkaç eğiliminden söz edebiliriz. Bunlar; yemek, içmek, cinsellik gibi eğilimlerdir. Bunun dışındakiler öğrenilmiş davranışlardır.

İnsanların oluşturduğu değerlerin ne kadarının semavi, ne kadarının insan kaynaklı olduğunu tam anlamıyla kestirmek gerçekten güç olacaktır. Çünkü insan, zihinsel üretim kapasitesi sayesinde proje ve bilgi üretebilmekte yahut mevcut bilgilerden yeni bilgiler elde edebilmektedir. Beyni en çok çalıştıran egzersizlerden biri, mevcut bilgileri kullanarak bir şeyler yapmak değil, yeni bilgiler üretebilmektir. Zihinsel esneklik adı verilen ve son on senedir telaffuz edilmeye başlanan "nöroplastisize" kavramının bilinmesiyle birlikte insanın, değerleri sosyal öğrenme sonucu elde ettiği ortaya çıkmıştır.

Değerlerin Yenilenmesi

Değerler aktif bir yapıda olduklarından, kendilerini yenileme özelliğine sahiptir. Bu sebeple, değişmez erdemlerden söz etmek zordur. Bilhassa insanın çocukluğunda öğrendiği değerler bir süre sonra, hayat senaryoları biçiminde, beynine yazılır.

Bazı değerler sabittir. İnsanı basit doğrular mutlu eder. Gündelik hayatta sıkça karşılaştığımız, sadece yaşantımızın pratiğine yönelik olan basit bir erdemin, içinde bulunulan dönemin şartlarına uygun olarak yeniden üretilmesi için, basit doğruların insanı mutlu ettiği gerçeğinden yola çıkılmalıdır. Değerlerin özü değiştirilmeden, yalnız kabuğu değiştirilerek yenilenmesi mümkündür. İnsanoğlu, çocukluktan itibaren öğ-

rendiği erdemleri, başka kişilerle bir araya geldikçe ve hayattan yeni şeyler öğrenmeye başladıkça tekrar şekillendirir. Ancak "Benim değerim, karşı tarafın inandığı değerin üstündedir" düşüncesi, kişinin hayatla olan ortaklığını bozar; bu sebeple yeni ortak değerlerin oluşturulmasını zorunlu kılar.

Önyargılar ve Değerler

İnsanoğlu, kendi inandığı değerlerle başkalarının önemsediği değerlere objektif bakamayabilir. Örneğin, kendi yaptıklarının makul olduğunu düşünürken, bir başkasının benzer davranışlarını "yanlış" kategorisi altında değerlendirebilir. İşte bu noktada önyargılar devreye girer. Değerlerin seyrini en çok etkileyen şey, önyargıdır. Değerlerin uygulanmasında belli aşamalarda esneklik olsa da genel sınırların dışında yaşıyor olmak, çok fazla kabul edilebilir bir yaklaşım değildir.

İnsan hayat becerilerini ne kadar geliştirebilirse, değerleri özümsemesi de o oranda artacak ve bu sayede kişilik olgunlaşması da hızlanacaktır. Karakterin gelişmesi, davranış diline yansır. Sıradan insan söz diliyle olgun insan ise davranış diliyle konuşur. İnsanların birbirlerine her şeyi sözle söylemesini beklemek doğru değildir. Kişi, muhatabının bazı tutum ve davranışlarından, onun ne demek istediğini okuyabilir. Ancak bu okumayı gerçekleştirmek, belli bir beceriyi gerektirir. Hatta din bilginleri Yaratıcı'nın "olayların diliyle konuştuğu"nu söylerler.

Zaman zaman kişinin inandığı değerlerin kaydığı yahut amacından saptığı düşünülebilir. Ancak insan olgunlaştıkça ve kendini geliştirdikçe benimsediği değerlerde bir kayma oluşsa da kendi sistemi içerisinde bu duruma bir çözüm bulacaktır. Bunun için insanın kendini geliştirebilmesi ve bildiklerini yenilemeye çalışması çok önemlidir. Duygusal zekâ kavramı, değerlerin terk edilmesi sonucu oluşan boşluğun fark edil-

mesiyle ortaya çıkmıştır. İnsanın kendisini yenileyebilmesi, önem verdiği değerleri yaşatmasıyla ilgilidir. Erdemlere dayanmadan yaşayan insanlar, belki çok başarılı olacaklardır ama çok da yalnız kalacaklardır. Batı'nın gücü yücelten narsistik kişileri bu şekilde ortaya çıkmıştır. İnsani zaaflardan biri olan doyumsuzluk, değerler yardımıyla değişmez ve iyi bir yöne kaymazsa, insanı mutsuz kılar. Kendisine kutsallık izafe eden insanlar işte böyle oluşmuştur.

Değerlerin Farklı Alanlardaki Yansıması

Değerlerin birbirlerinden farklı boyutları vardır. Örneğin dini bir değerin hem kültürel hem de siyasal bir boyutu olabilir. Bütün değerler bir karışım şekline bürünüp sonuçta bir sentez oluşturabilir. Dini, siyasi ya da kültürel kimliklerin oluşumu bu şekilde gerçekleşir. Bir evin bile bir kimliği vardır. Ev sakinlerinin kişilikleri, zevkleri ve inandıkları değerler, o evin kimliğini oluşturur. Tıpkı bunun gibi, değerler de insanın bulunduğu ortama yansır. Bir insanın benimsediği değerlerden izole olarak yaşamasını beklemek, o kişiyi robotlaştırmak, mekanikleştirmek demektir. İnsanı diğer canlılardan ayıran şey, kimliğidir. Bu kimliği oluşturan ise onun olaylara ve kavramlara yüklediği değerlerdir. Erdemlerden yoksun olarak yaşamak, insanı kimliksizleştirir. Ancak insanların inandıkları erdemler yere ve zamana göre değişiklik gösterebilir. Bir generalin, iş hayatında öne çıkardığı değerlerle ev yaşantısını belirleyen değerler aynı değildir; askeriyede soğukkanlılık ve ciddiyeti öne çıkaran bir generalin, evine geldiğinde merhamet, sevgi ve şefkatle dolu bir adam olması tabiidir. Rollerin değişimi, insanların inandıkları değerlerin uygulama alanlarını da farklılaştıracaktır.

Değerlerin Hedef İlişkisi

Erdemlerin insan hayatında hangi sırada yer alacağını belirleyen en önemli unsur, amaca uygun olarak gerçekleşti-

rilen davranışlardır. Kişi, belirlediği hedefe varmak için gücünü, enerjisini ve değerlerini programlamalı ve bu programı uygulamalıdır. Bu oryantasyon, beynin ön bölgesinin bir fonksiyonudur. Değerler de beynin ön bölgesinde yazılıdır. Beynin ön bölgesi dediğimiz "frontal lob", canlılar içinde en gelişmiş haliyle, insanda mevcuttur. Beynin ön bölgesini iyi kullanan insanlar; neye öncelik vereceklerini, nerede duracaklarını, neyi hedefleyeceklerini, zamanlama ve sıralamayı iyi yaparlar. Bunun için bir hedef piramidi vardır. Hedefleri belli olan kimselerin, bu hedeflere yürürken kendilerine yardımcı olacak değerleri de bellidir. Hedefi olmayan insanlar, değerlerini hayata geçirecek zemin bulamayabilirler. Zira bir gayeye binaen yürümeyen kimseler, akıntıya kapılmış gibi, olayların kendilerini yönetmesine izin verirler. Ayrıca sadece günü yaşayan insanlar, toplum için herhangi bir şey yapmayı da göze alamazlar.

Değerler, İdeallere Giden Yoldur

İdeal sahibi insan, hedefine ulaşmakta edindiği insani ve toplumsal değerleri hayatında da kullanır. Bu yöntem, gayeye ulaşmayı kolaylaştırdığı gibi, kişinin mutluluğuna da katkı sağlar. İdealleri belirleyecek olan ise kişinin kendisidir. Hedefler zamana, şartlara ve insanın ihtiyaçlarına göre değişiklik gösterebilir. Bir kimsenin ideallerinin olabilmesi için bazı şeyleri öngörebilmesi gerekir.

Dünyanın gidişatını değiştirecek, gelecekte bir ihtiyacı karşılayacak ve bir boşluğu dolduracak şekilde hedef belirlemek için, ideallerin konjonktürel dünyadaki felsefi gidişe uygun olması gerekir. Eğer bu durum sağlanırsa, idealler yeşerir. Örneğin elinizde çok güzel bir tohum var ve bu tohumu bahçenize ektiniz; şayet iklim ve şartlar müsait değilse, elinizdeki tohum boşa gider. İdealler de buna benzer.

İdeallerin "iyi" ve "doğru" olması yetmez; bunların doğru değerlerin bulunduğu zeminlerde gelişmesi gerekir. Nasıl ki toprağa tohumu atmakla iş bitmez, o tohumun yetişeceği alt yapıyı da hazırlamak gerekirse; değerler de hayat yolunda doğru biçimde ilerlenmesi ve gerekli alt yapıyı sağlaması bakımından çok kıymetlidir. Toprağa atılan yüz tane tohumdan ancak on ya da yirmi tanesinin bitki olduğunu, geri kalanının güneşten, topraktan ya da kendisinden kaynaklanan farklı sebeplerle çürüdüğünü biliriz. Eğer biz ideallerimizin filiz vermesini istiyorsak, onları doğru değerler içinde yeşertmek zorunda olduğumuzu da bilmeliyiz. Bir kimsenin ideallerini gerçekleştirmesinde ve değerleri doğru yerde, doğru zamanda ve doğru şekilde kullanmasında, gelecek bilinci oluşturmanın büyük katkısı vardır.

Gelecek bilincini hırs ve kanaat açısından düşündüğümüzde ise, gelecek üzerine planı olan insanların; eğer gerçekçi ve uygulanabilir idealleri varsa, gereksiz bir hırsa sahip olduklarından söz edemeyiz.

ADALET

Adalet; ceza değil, insanın herhangi bir durum karşısında o olayın yanlışlığı ya da doğruluğuyla ilgili olarak gösterdiği felsefi tavırdır. Adalet denildiği zaman akla hemen yanlış yapanı cezalandırmak gelir; fakat bu, eğitici bir adalet anlayışıdır. Bu sadece eyleme yönelik değil, içinde bulunulan şartlar bakımından da dikkate alınması gereken bir değerdir.

Adalet, yalnızca mahkeme duvarlarında yazılı bir mefhum değildir. İnsan, bir kediye ya da böceğe yaklaşımında bile adalet dengesini sağlamalıdır. Aciz ve masum bir hayvana kötülük etmemek, zarar vermemek, bulunduğu şartlara uygun olan en iyi davranışı sergilemek de yine adalet kapsamındadır. Değerler sisteminde adaletin cezalar yoluyla değil, kazanımlar yoluyla sağlanması önemlidir. Adalet, kötüleri cezalandırarak değil, iyileri ve iyilikleri arttırarak gerçekleşir.

Kapitalist sistemin desteklediği ahlak modeli, *oportünist* yani fırsatçı ahlaktır. Bu ahlak anlayışı, yaygın olarak kullandığımız "Köprüyü geçinceye kadar ayıya dayı diyeceksin" atasözüyle açıklanabilir; lakin gerçekte bu, ahlaksızlığın "ahlak" olarak nitelendirilmesinden başka bir şey değildir. Bu durumda insanın kendi ahlakı yoktur denilebilir. Bu anlayışa sahip olanlar, faydacılıktan yana bir tavır sergileyerek "Benim çıkarıma uygun olan her şey yararlı, uygun olmayan yararsızdır" düşüncesini benimserler. Bu aslında benmerkez-

ciliğin ahlak olarak algılanmasıdır. Böyle toplumlarda ilişkiler menfaat üzerine kuruludur. Fırsatçı ahlak yapısındaki insanlar, sadece fayda görecekleri insanlarla iyi ilişkiler kurarlar. Bu durumda ise kişinin sorumluluk alanı, toplumun ortak değerlerinden ziyade kendi benimsediği değerler olur; insan kendi vicdanı dışındaki herhangi bir şeye karşı sorumluluk hissetmez. Mahkeme kararlarında hâkimler için kullanılan "kamu vicdanı adına karar verme yetkisine sahip olan" ibaresi; hâkimin kararını kendi vicdanına göre değil, kamu hukukundaki kamu vicdanına uygun olarak vermesi gerektiğini gösterir. Hâkim, kendi vicdanına göre hareket ettiği takdirde, objektif bir değerlendirme yapamayacağından sağlıklı bir karar vermiş olamaz; oysa bu görevde bulunan kişiler, keyfi hareket edemezler. Kamu vicdanının sınırları anayasa ve diğer yasalarla belirlenmiştir; ancak bir hâkim ya da yöneticide toplumun genel eğilimine göre karar verme duyarlılığının da bulunması gerekir. Bu, vicdani sorumluluğu oluşturur.

Benmerkezcilik

İnsandaki dürtülerin biri de benmerkezciliktir ve bu dürtüye karşı verilen mücadelede vicdanın mühim bir rolü vardır. Benmerkezcilik, insanın uzun vadede mutluluğuna hizmet etmekten ziyade, onun kısa süreli mutluluğunu düşünür. Vicdani sorumluluk ise, kişinin uzun süreli mutluluğuna aykırı davranmasını engeller. Anlık doyumları tatmin edici bir dürtü olan benmerkezcilik, erdemli insanlar tarafından kontrol altına alınabilir.

Uzun vadeli mutluluk, stratejik bir düşünceyle hayata geçirilebilir. Planlama yeteneğini kullanarak iyi düşünen insan, bu dünyadaki mutluluğuyla beraber ölüm ötesi mutluluğu üzerine de kafa yorar. Çünkü mutluluk yalnızca bu dünyayla sınırlı değildir; bu nedenle insanın hayatını ölüm ötesi mutluluğu da hedefleyerek kurgulaması gerekir. Bu durum, binlerce

arzuyu barındıran insanın, anlık zevk ve eylemlerin etkisinde kalmamasını sağlar. İnsanın anlık isteklerine "dur" diyebilmesi; bunu gerçekten istemesi ve kendisini eğitmesiyle mümkün olur. Bu, bir nevi ahlaki iç disiplinin olması, yani maddi ve somut zevklerle beraber manevi ve soyut zevklerin de göz önünde bulundurulması anlamına gelir. Bu şekilde, değerler arasında bir denge kurularak etik bir bütünlük oluşturulmuş olur. Bu etik bütünlüğün son hali ahlaki olgunluktur. Ahlaki olgunluğun en yüksek aşaması ise insanın kendisiyle birlikte başkalarını da düşünmesidir. Buradan yola çıkarak insanlığın ölçütlerinden biri, başkası için kaygı duymaktır diyebiliriz. Sadece kendisi için üzülen kimselerin, ilke eğilimleri yoktur ve bu kişiler ahlaki olgunluğa erişememişlerdir. "Ben beni, sen seni" düşüncesi ilkel bir yaklaşımdır; "sen beni, ben seni" düşüncesi ise ahlaki olgunluğun göstergesidir. Örneğin bir ailedeki mutluluk, herkesin kendisini değil, bir diğerini mutlu etmeye çalışmasıyla sağlanacaktır. İnsan bir başkasını mutlu ederek, iyilikte bulunarak, onun hayattan zevk almasını sağlayarak mutlu olmalıdır.

Amaçsızlık adalete zarar verdiği gibi, idealleri ideolojileştirmek de başkalarının haklarına zarar verebilir. Çünkü insanın benmerkezci olması, adaletin önündeki en büyük engeldir. Seküler ahlak, genel ahlak kavramı ekseninde kendi ahlakını oluşturamamıştır. Çünkü seküler ahlakta sınırları, başkalarının tepkileri belirler.

Dinî bir söylem gibi algılanan bu telkinin psikolojik açıdan da faydalı olduğu, çeşitli olaylar incelendiğinde açıkça görünür. GATA'da hiç kimseye yardımda bulunmayan, iyilik yapma konusunda duyarsız olan bir hocamızın bir çocuk okuttuğu öğrenildiğinde arkadaşlarından biri, "Sen bu gibi şeylere hiç inanmazsın, bunu neden yapıyorsun?" diye sorar. Hoca ise "O çocuğa yardım edip okumasına katkıda bulunduğum zaman,

çocuğun mutlu olduğunu görüyor ve bundan büyük zevk alıyorum; bunu da sırf bu zevk için yapıyorum, metafizik bir amaçla değil" cevabını verir. Böyle bir eylem, ilahi bağlantıyla da örüntülendiği takdirde kişiye ölüm sonrasında faydalı olacaktır. Ancak başkasına yardım etmek, herhangi bir çıkar olmaksızın, yalnızca dünyada mutlu olmak için de gereklidir. Bencilliktense, fedakâr olmak ve başkalarını gözetmek, insan doğasına daha uygundur.

Adalet Kavramında Dürüstlük ve Kasıt Unsuru

Dürüstlük, bir başkasının zarar görme noktasıyla sınırlıdır; fetişizm halini aldığında insana zarar verir. Bu noktada işin niyet boyutu devreye girer. İstisnai bir örnek olsa da ciddi bir kavgada kişilerin birbirlerine silah çekecekleri esnada iyi niyetle söylenen bir yalan, kavganın daha da büyümesini hatta belki de bir cinayeti önleyebilir. Kural dürüstlüktür ancak bazı dürüstlük fetişistleri insanlar arasında laf taşıyarak, söyledikleri doğru bile olsa, ilişkilere zarar verirler. Bu nedenle adalet konusunda kasıt unsuru çok önemlidir. Ceza hukukuna göre, suçun bir maddi, bir de manevi unsuru vardır. Maddi unsur, bir insanın diğer bir kişiyi öldürmesiyse; manevi unsur yapılan eylemde kasıt olup olmadığıdır. Eğer şahıs kasten öldürüldüyse sanığın cezası çok ağırdır; ancak kasti bir eylem söz konusu değilse (trafik kazası, iş kazası vb), durum taksirli bir suç olarak değerlendirilir ve ceza hafifler. Adalette kasıt unsuru yani niyet, oldukça önemlidir.

Adalet Duygusunun İnsan Psikolojisine Etkisi

Adalet duygusuyla insanın psikolojik sağlığı arasında nedensellik bağı vardır. Bir köyde olduğunuzu ve buradaki tek kuyudan yalnızca güçlü insanların su çekebildiğini düşünün. Bu durum adaletsizliğe, mutsuzluğa ve kavgaya sebep olur. Aynı şekilde kişi, mutlu olmaya çalışsa da önündeki ekmeğin

alınacağını düşündüğünde başarılı olamaz. İnsanın sevdiklerini kaybedeceğini, her an birinin onlara zarar vereceğini düşünmesi de kişiyi son derece tedirgin eder. Tüm canlılarda olan yeme, içme, barınma gibi temel fizyolojik ihtiyaçları karşılayamama korkusu, insanın ruh sağlığını bozar. O halde insanın, bu korkular olmaksızın kendini güvende hissetmesi; adaletli bir ortamda, haksızlığa uğramayacağından emin olmasıyla mümkündür. Bir kimse adalet duygusundan yoksun yöneticilerin başta olduğu bir ülkede kendisini emniyette hissedemez. İnsanın ruh sağlığını oluşturan temel duygulardan biri güvendir; bu duygunun olmadığı bir ortamda sevgi söylemleri bir anlam ifade etmez.

Adalet Doğuştan Gelen Bir Duygu mudur?

Üç tür adalet vardır; bunlar yargı adaleti, sosyal adalet (insanların imkân ve fırsatlarda eşit olması) ve ahlaki adalettir (insanın kendisine karşı ahlaken doğru davranıldığını hissetmesi). Bir araştırma için anaokulu çocukları üzerinde adaleti bozma deneyleri yapılır. Henüz sosyal öğrenmenin yeterince oluşmadığı bu çocuklara dörder tane çikolata dağıtılır ve çocuklar kendilerine dağıtılan çikolataları alıp yerler. Aynı gruba, başka bir gün farklı sayılarda çikolata dağıtılır ancak bu kez çocuklar arasında kavga başlar. Bu deneyden yola çıkarak adalet duygusunun beyinsel boyutunun olduğu ve öğrenme henüz gerçekleşmemiş olsa da, çocuklar arasında adaletin sağlanması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Başkalarının Tepkilerine Göre Oluşan Adalet Anlayışı

Toplumu; yaşlılar, hastalar, çocuklar, gençler, sağlıklı insanlar gibi çeşitli gruplara ayırabiliriz. Bunlar arasında sağlıklı ve genç olanların, diğerlerine oranla daha güçlü olmaları sebebiyle başkalarına haksızlık yapmaları muhtemeldir. Bunun önlenmesi ise, ortak bir adalet kavramının gelişmesiyle müm-

kündür. Zira ortak bir adalet kavramı, insanların kurallara uygun davranmalarını sağlar.

Adaleti yargı açısından ele aldığımızda bir mahkemenin verdiği kararı, bir üst mahkemenin bozması şaşırtıcıdır. Şu anda Batı hukukunda adalet kavramı "yargı adaleti" olarak kendisini göstermektedir. Ancak Soğuk Savaş öncesi dönemde, sosyal adalet kavramı daha ön plandaydı. Batı kültürünün temellerini oluşturan Antikçağ değerlerinde sosyal adalet yoktur; yargı adaleti vardır. Bu sistemde güçlüler, kanunun koyduğu yargı adaletine sahiptir.

Adalet, insanların eşit şekilde yargılanmasıdır. Ancak Aristo'nun adalet kavramına dair farklı bir görüşü vardır. Aristo "Köleler ve efendiler aynı değildir; bu nedenle ikisinin adaleti ayrı olmalıdır" diyerek kendi adalet anlayışını ortaya koyar. "Aristokrat" tabiri de adını Aristo'dan alır. Bu görüşe göre, kendisini önemli addeden bir grup insan vardır. Köleler ve efendiler birbirlerinden farklı oldukları için, bu kimselerin yargılanmaları da farklı olmalıdır. Bu yaklaşım tarzı, pagan kültürün bir özelliğidir. Eski Yunanlarda hırsızlık, suçlu yakalanmadığı sürece serbesttir. Bu konuda sosyal adalet anlamında herhangi bir yaptırım yoktur; yasalar suçlu yakalandığı takdirde devreye girer. Bu durum şu an için yazılı hukukta olmasa da, genel olarak pratik hukukta geçerlidir. İnsanlar, yakalanmadıkları sürece her suçu mübah saymaktadırlar; zira iç sorumluluğa sahip değillerdir. Kanunlardan kaçmayı çıkar olarak gören insanlar, bunu bir hüner addetmektedirler. Güçlü kimseler yakalansalar da kurtulmanın yolunu buldukları için, toplumdaki hâkim değer, güçlülerin adaleti olmaktadır.

Modernizm, Kapitalizm ve Adalet

İnsanın bir dış bir de iç sorumluluğu vardır. Kişinin topluma karşı sorumluluk taşıması, kendi çıkarına uygun

olmasa bile adil olmasını gerektirir. Hemen bütün kutsal metinlerde var olan "Kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma" görüşü, empatik bir bakış gerektirir. Ancak modernizm empatiyi önemsemedi; bunun gereksiz olduğunu savunarak, insan için başkalarının hakkını düşünmektense rekabet ve üretmenin önemli olduğunu vurguladı. Ancak üretim zayıfların, güçsüzlerin ve hastaların aleyhine gelişti. Bunun üzerine sosyal adalet kavramı ortaya çıktı. Adaletin ve yasaların imtiyaz gözetmeden herkese eşit uygulanması yeterli olmadı. İnsanların menfaat gözetmeden yasaları uygulayabilmesi için hâkimlerin de bu şekilde davranması gerekti. Adalet, insanın varoluşundan beri varlığını sürdüren temel kavramlardan biridir. Bu kavram olmadığı takdirde insanın kendini güvende hissetmesi, kendini güvende hissetmeyen bir insanın da üretken olması mümkün değildir. Kapitalist sistem, insanın üretken olmasını isterken ona "başkalarına kötülük yapmamak" gibi bir sorumluluk yüklemediğinden adalet kavramı devre dışı bırakılmış ve toplumda güçlülerin hâkimiyeti söz konusu olmuştur. Bu durum "Adalet örümcek ağına benzer; güçlü olanlar delip geçer, zayıf olanlar takılıp kalır" sözünün doğruluğunu kanıtlar niteliktedir. Küresel adalet sağlanamadan küresel barıştan söz etmek mümkün değildir. Dünyanın gelir kaynaklarının yüzde yirmi beşinin kanalize olduğu Amerika'nın, dünya nüfusunun yalnızca yüzde beşini oluşturduğu gerçeği, bu adaletsizliğin en büyük kanıtıdır.

Magazin programlarında gösterilen şaşaalı hayatların kaç tanesi Türkiye'de yaşayan milyonların yaşantısına uyuyor? Ortalama bir Türk insanı, ne kadar çalışsa da böyle bir hayat yaşayamayacağının farkındadır. Son zamanlarda hırsızlık olaylarının artmasına, seri katillerin ortaya çıkmasına sebep olan bu adaletsiz gelir dağılımıdır. Yazık ki memleketimizde halkın bir kısmını küçük gören, onları köle sınıfına koyan; bencil, pervasız, gürültücü bir azınlık bulunmaktadır. Bu

insanlar diledikleri gibi yaşamak isterken, diğer insanlar da kendilerini, onlara hizmet etmek zorunda hissetmektedir. Bu da Aristo felsefesinin, pratikteki varlığını aynen devam ettirdiğini göstermektedir. Güçlü olanın diğerlerine "kısa bacaklı, uzun kollu, vücudu kıllı insanlar" diyerek, onları ötekileştirmesine sebep olan bu yanlış bakış açısının altında; narsisizm, benmerkezcilik ve ego kabarması vardır.

Adaletsizliğin Bencillikle İlişkisi

Bir insan, kendisinin başkalarına göre daha özel ve önemli olduğunu düşünüyorsa; her şeyi yapmaya hakkı olduğunu sanır, sırada beklemekten rahatsız olur, herhangi bir insanla beraber olduğunda kendisini kötü hisseder. Böyle bir insanın adil olması beklenemez. Yoksulu düşünmeyen, fuzuli masrafları bir memurun maaşından yüksek olan birinden de adalet beklemek mümkün değildir. Adalet, insana çocukluktan itibaren öğretilmesi gereken bir kavramdır. Aksi takdirde insanlar, bunu kendilerince tanımlayarak, kendi menfaatleri doğrultusunda yaşarlar. Sosyal bir ortamda büyümemiş çocuklar, sadece kendi ihtiyaçlarını düşünen varlıklar haline gelir. Yakın zamanlarda karşımıza çıkan "vahşi çocuk" vakaları, bu yetiştirilme tarzının bir neticesidir. Empati ve adalet gibi kavramlar; insanın doğuştan getirmediği, ancak öğrenerek edinebileceği değerlerdir. İnsanda iyicil ve kötücül duyguların birlikte bulunması, kişinin bu iki duyguyu dengede tutmasını gerektirir; bu nedenle de adaletin genetik temelli olduğu söylenir. Ancak bu kavramın sosyal öğrenmeyle insan yaşantısına girmemesi, yani öğrenilmemesi, uygulanmasını zorlaştırır.

Ailede Adalet Dengesi

Sevgide ölçü çok önemlidir. Ancak birçok ebeveyn bu konuda oldukça hatalı davranışlar sergilemektedir. Ailedeki tek erkek çocuk olup belli bir yaşa gelmesine rağmen, hâlâ

sorumluluk almaktan kaçan; üç dört tane ablası olup her biri eğitimli, kültürlü ve olgun oldukları halde kendisinin hiçbir meziyeti bulunmayan pek çok gençle karşılaşıyoruz. Bu zamana kadar her dediği yapılarak şımartılan, bütün istekleri karşılanan, askerliğini dahi yapmış olmasına rağmen baba parası yemekten başka bir işe yaramayan bu çocukların, bu durumda olmalarının sorumlusu; onlara sorumluluk bilinci aşılamamış, ego sınırlarını bildirmemiş olan aileleridir. Aşırı sevgi göstermenin "iyi" çocuk yetiştirmek olduğunu zanneden ebeveynler, karşılaştıkları bu durumun sebebini kendilerinde aramalıdırlar; zira her şeyde olduğu gibi sevgide de aşırıya kaçmak zararlıdır.

Adaletin bir diğer manası da ölçü ve dengedir. Sevgide de adil olmak çok önemlidir. Annesinin erkek kardeşini daha çok sevdiğinden yakınan pek çok kızla karşılaşmışızdır. Bu gibi durumlarda, sevgide ölçülü ve dengeli olmanın önemi açıkça görülür. Sevgi, para gibidir; parayı ölçülü ve dengeli kullanmadığınızda nasıl verimli bir değerlendirme yapmamış olursanız, sevgiyi de yanlış şekilde göstermek zarara neden olur. Zira para ve sevgi, girdiği yerlere canlılık veren değerlerdir; bunları doğru şekilde yönlendirirseniz ortaya iyi şeyler çıkar, yanlış yönlendirdiğiniz takdirdeyse yanlış sonuçlar elde edersiniz. Bunu yapabildiği zaman insan, ileride yaşayabileceği birçok haksızlığı da engellemiş olur. Neticede sevgi ve disiplin arasında bir dengenin olması, evrendeki adalet ve merhamet değerlerinin de dengede durması demektir. Nasıl ki iyi bir çocuk yetiştirmek onun kurallara uymasını sağlamakla mümkünse, Yaratıcı'nın sonsuz merhametini beklemek de onun adil yasalarına uymakla mümkün olur. İnsan, bu ikisi arasındaki dengeyi sağlayabilirse; sevgi ve disiplin, adalet ve merhamet arasındaki dengeyi de sağlamış olur.

Kardeş Kıskançlığı ve Adalet

Kardeşler arasında kıskançlık çok sık görülür. Ailelerde bireyler arasında iç koalisyonlar vardır; anne erkek çocuğun, baba ise kız çocuğun tarafındadır. Bu durum, ailede bir süre sonra kutuplaşmayı doğurur ve genelde "mağdur taraf" büyük çocuk olur. Küçük çocuk "küçüktür" denilip her dediğini yaptırırken, büyük kardeş fedakârlık yapmak zorunda kalır. Böyle olunca da haksızlığa uğrayacağını düşündüğü için kendisini güvende hissetmez; duygularını bastırarak depresif olur ve anne babaya karşı sevgiyle karışık bir öfke duymaya başlar.

Çocuklarda adaletsizliğe neden olan bir başka şey de yapılan kıyaslamalardır. Başkalarıyla kıyaslandığı takdirde çocuk, kendisini değersiz ve kötü hisseder. Bu nedenle de kıyaslamalar, çocuk eğitiminde olumsuz sonuçlar doğurur. Aileler, farkında olmadan da olsa bunu çok sık yapar; çocuklarını başka çocuklarla yahut da kardeşleriyle kıyaslarlar.

Kardeşler arasında adalet kavramının sağlanması için, ailelerin olaylar karşısındaki genel davranışlarına dair bir örnek verelim: İki kardeş oynarken küçük çocuk ağabeyi kızdırır, ağabey de buna müdahale eder ve küçük çocuk ağlamaya başlar. Anne/baba odaya girer girmez, olayı sorgulamadan "Yine mi kardeşini ağlattın!" deyip ağabeye çıkışır. Anne/babanın olayın ne olduğunu öğrenmeden böyle bir çıkış yapması adil bir davranış değildir. Bu gibi durumlarda ebeveynin yaklaşımı çok önemlidir; anne/baba evvela olayın ne olduğunu araştırmalı, çocuklara kavgaya sebep olan davranışlarının doğru olmadığını, her ikisinin de haklı ve haksız oldukları hususları vurgulayarak belirtmelidir. Bu şekilde davranıldığında çocuk adil olmayı öğrenir, kendini güvende hisseder ve sosyal sınırlarını öğrenir. Aksi şekilde davranılması, çocukların birbirlerine karşı olumsuz duygular beslemesine sebep

olur. Adaletsiz ortam dostluk duygularını azaltır, düşmanlık duygularını ise arttırır.

Çocuklara adalet duygusunun yanında, haklarını aramaları gerektiğinin de öğretilmesi gerekir. Bu bilinç çocuklara küçük yaştan itibaren kazandırılmalıdır. Kişi, bir haksızlığa uğradığında "Benim fikrim budur, ben böyle düşünüyorum" diyerek kendisini savunabilmelidir. Çünkü böylesine hızlı bir yaşantının ve iletişim yoğunluğunun olduğu günümüzde insanların çoğu adalet kavramını önemseyerek hareket etmemektedir. Yönetici ne kadar iyi olursa olsun, yönetilenler hakkını aramayı bilmediği sürece onun da farkında olmadan adaletsizliğe yönlenmesi olasıdır. Bu nedenle hakkını aramayı bilmek adaletin hayata geçirilmesi için oldukça önemlidir. Hz. Peygamber "Zalimlere ve haksızlık yapanlara yardım edin" diye buyurduğunda etrafındakiler "Nasıl yardım edeceğiz?" diye sorarlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Onlardaki hakkınızı alarak onlara yardım edin" cevabını verir. Burada toplumsal dengeyi sağlamanın önemi açıkça görülür. Hz İsa'nın "Biri sana bir tokat vurduğunda öbür yanağını da çevir" sözünde telkin edileni yapmak bir ihsandır, belki de yüksek bir vasıftır; ancak bunun layık olanlara yapılması gerekir. Hak etmeyen kişilere bu şekilde davranılması karşı tarafı bencilliğe, yasalara uymayarak menfaat sağlamaya teşvik edebilir. Adaletle ihsan arasındaki fark çok önemlidir. Adalette birine hak ettiğini vermek, ihsanda ise hak ettiğinden fazlasını vermek söz konusudur. İhsan gösterildiği anda, suç işleyende "Benim yaptıklarıma rağmen o bana neler yaptı" düşüncesiyle pişmanlık duyguları uyanır. Ancak bunu, yalnızca haksızlığa uğrayan şahsın gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Eşler Arasında Sevgi ve Adalet Dengesi

Sosyal adalet, yargı adaleti ve ahlaki adalet kavramlarıyla beraber aile hukukunda da bir adalet sistemi vardır. Bunun

için eşlerin "iki kişilik" düşünmesi gerekir. Tarafların hem kendi yaşantılarını istedikleri gibi şekillendirmeye, hem de evliliği sürdürmeye çalışması aile hukukunu bozar. Bu nedenle evlilikte olaylara bir hâkim, bir savcı, bir avukat gibi yaklaşmamak; haklının ortaya çıkması için çalışmak gerekir. Aile içerisinde genel olarak görülen sorunların kaynaklarından biri, anne-eş arasındaki çekişmelerdir. Böyle durumlarda olayları tarafsız değerlendirmemek, karşı tarafta haksızlığa uğrayacağı duygusu uyandırır ve kavgaya sebep olur. Bunun engellenmesiyse, anne ve eşte haksızlığa uğramayacağına dair güveni sağlamak ve taraflara adilce yaklaşmakla mümkün olur. Bunlar sağlandığı takdirde aile hukukundaki olası birçok sorun engellenmiş olur.

Sevgi ve adaletin dengede durması, eşler arasındaki ilişkilerde çok önemlidir. Eşler arasında kavgaya sebep olan kayınvalide vakalarında, tarafların empati kurmaları ve durumu olumlu hale getirmek için çabalamaları gerekmektedir. Herkesin birdenbire olgun ve mükemmel hale gelmesiyle de, kavga etmek ve tavır almakla da sorunların çözülmesi mümkün değildir. Erkeğin annesine fazla düşkün olması, eşinin kayınvalidesine olan tavrının olumsuz yönde şekillenmesine, onun kusurlarını sürekli dillendirmesine sebep olabilir. Bu durum, aile içinde büyük kavgalar çıkmasına yol açar. Erkeğin bu tip olaylar karşısında olumlu tavırlar takınması, annesinin onun hayatındaki yerini ve eşiyle olan ilişkisindeki olumlu etkilerini eşine anlatması sorunların çözümlerini kolaylaştırabilir.

İdeal eş olarak tanımlayabileceğimiz erkekler, genellikle annesiyle ilişkileri iyi olanlardır. Annesini seven bir erkek, eşine karşı davranışlarında sevgi dolu olur. Bu, iyi bir özelliktir; ancak erkek, evlendikten sonra annesini uzaktan sevmeyi başarabilmeli, eşiyle annesi arasındaki ilişkilerinde bir denge kurarak istisnai durumlar dışında öncelikli olanın yuvası oldu-

ğunu bilmelidir. Kadın da evi sevimli ve çekici hale getirmeli, evdeki huzuru sağlamak için çalışmalıdır. Kadının davranışlarının olumlu olması halinde, kayınvalide de gelininin oğlunu mutlu etmeye çalıştığını görerek ona karşı olumlu tavırlar sergiler. Şunu bilmeliyiz ki bir konuda ne istediğimizden çok, arzu ettiğimiz şeyi nasıl istediğimiz önemlidir.

Adalet: İş Hayatının Vazgeçilmez Erdemi

Adaletli olmak, çalışanın kuruma sadık olması için çok önemlidir. Kurumlarda sadakat çalışmaları yapılır ve bu çalışmalara kurumda çalışanlar katılırlar. Dış müşteriler ürünleri alan kişiler, iç müşteriler ise kurumun kendi elemanlarıdır.

Kurumsal sadakat çalışmalarında, çalışanların kurumdan üç temel beklentisi tespit edilmiştir. Birinci sırada kişinin o kuruma severek gelmesi ve kendisini orada güvende hissetmesi; ikinci sırada kişinin "Patron kızdı, beni atacak" kaygısı yaşamaması ve haksızlığa uğramayacağına dair kuruma güven duyması; üçüncü sırada ise ücret gelmektedir. İnsanların şu anda devlet kurumlarında çalışmak istemelerinin bir sebebi de bu kurumlarda gelecek kaygısının olmamasıdır. Bu kaygı, tembellik gibi olumsuzluklara da neden olarak üretimin düşmesine sebep olur. Bu noktada dengenin sağlanması ve kurumun adil bir şekilde yönetilmesi çok önemlidir. İdeal kurum yönetiminin nasıl olduğu konusunda bilgi vermek üzere yönetim danışmanlıklarının kurulmasının sebebi budur. İdeal kurum yönetiminde; kurumsal sadakat, kurum kültürü ve kurum kimliğinin oluşturulması gerekir. Kurum kültürü; kurum kimliği oluşurken, kişilerin kuruma aidiyet duygusunu daha çok hissetmeleri, onu benimsemeleri ve kurumdaki değerleri savunmaları için çok önemlidir. Bunların bir kurumda var olması, çalışanların daha verimli olmalarını ve daha az hata yapmalarını sağlamaktadır. Bu şartların sağlanması için yöneticilere büyük görev düşer.

Eski tip yöneticilikte liderlik vasfı ön plandaydı. Bu tip yöneticiler, risk alan ve yatırım yapan kişilerdi. Bilimsel yöneticilikte ise herkesin kendisini şirketin ortağı gibi hissedebilmesi sağlanır. Bu tarz yönetimlerde katılımcılık vardır.

Katılımcılığın Adaletteki Önemi

Kişi, katılımcılığın söz konusu olduğu bir kurumda "Benim fikrim burada önemli ve ben değerliyim" duygusunu taşır. 1996 yılında Türkiye' de yapılan Habitat toplantısında, daha önce hükümetin katılımcısı sayılan sivil toplum örgütleri, hükümetin ortağı olarak kabul edildi. Ortaklık söz konusu olduğunda kurumlar, devleti kendi malı gibi korur. Bu gibi kurumlar, hükümeti seçip iktidara gönderdikten sonra onu unutmamalı, yaptıklarını daima sorgulamalıdır. Adaletsizliği önlemenin başka bir yolu yoktur. Diktatörlerin ortaya çıkmaması, zulmün ve zalimlerin hüküm sürmemesi için insanların kesinlikle sivil toplum örgütleri halinde örgütlenmesi ve yönetenleri sorgulaması gerekir.

Türkiye'de örgütlenme kültürü pek gelişmemiştir. 5-6 milyonluk nüfusu olan Danimarka'da yaklaşık 30-35 milyon derneğin olması, bir tek kişinin 5-6 derneğe birden üye olduğunu gösterir. Bu, bizdeki dernekleşme zayıflığının kanıtı niteliğindedir. Derneklerde daha önce hükümet komiserleri varken, yeni uygulamalarla bu kurumların önü açıldı. Önceleri devletin güven duymadığı kurumlar olan derneklerin, yeni kriterlere göre (AB kriterleri) düzenlenmesi, bu güven problemini de çözecektir.

Yüceltilmiş Gücün Adalete Etkisi

Bir toplumda benmerkezciliğin yüceltilmesi; insanın, yalnızca kendini önemsemesinin doğru olduğuna inanıp, "bencil birey" haline gelmesine sebep olur. Bugün Batı toplumunda

güç, yüceltilen bir kavramdır. Gücün ve güçlü olmanın yüceltilmesi, zayıf olanın ezilmesine neden olur.

Özellikle kapitalist sistemden sonra güç oldukça yüceltildi; hastalar ve yaşlılar başta olmak üzere zayıf insanlar mağdur oldu. Gücün bu şekilde yüceltilmesi adalete ve dolayısıyla da hukuka zarar verir. Bugün Batı toplumlarının aksine Doğu toplumları adaleti daha fazla yüceltmektedir.

Gücün yüceltildiği yerde adalet ve hatta hukuk kuralları ikinci plana atılır. Hukuk, kanunların koruduğu; vicdan ise ahlaki değerlerin koruduğu menfaattir. Yani hukukta kanunlar belirlenir ve zayıf olanın hakları korunmaya çalışılır. Ancak bu, vicdan için geçerli değildir.

Evrenin Yaratılışındaki Adalet

Akıl yürütme yöntemlerine göre değerlendirdiğimizde, evrendeki kötülüklerin varoluşunun haklı ve mantıklı sebeplerinin olduğunu görebiliriz. Çünkü varoluş, yalnızca içinde bulunduğumuz anı kapsamaz, aynı zamanda bir sonsuzluk da vardır. Eğer sonsuzluk olmasaydı büyük bir haksızlık söz konusu olurdu.

Bazı insanların doğumdan itibaren sakat ve kusurlu olmaları bize yarışın adaletsiz başladığını düşündürebilir. Fakat insanı değerli kılan şey amaca uygun olarak davranması ise, yaratılıştaki eksiklik kendisi için avantaja dönüşebilir. Şayet insan amacını şaşırmazsa, onun eksikliklerle dünyaya gelmesi adaletsizlik olmayacak; hedefe giderken farklı bir metot seçmesi gerektiğini gösterecektir. En sonunda, saflaşma ve olgunlaşma içerisinde o da diğer insanlarla eşitlenecektir. İnsanlar, niyet ve çabalarıyla hayatın sonundaki noktaya ulaşırlar.

Evrende her şey bir sebebe bağlanmıştır. İnsanın değeri de sebepleri algılamasına göre değişkenlik gösterir. Yapılan bir çalışmada, katılımcılara ellerinde bulunan kitapların çok

kıymetli olduğu ve hatta harflerin altın ve gümüşle yazıldığı söylenmiştir. Daha sonra, katılımcılardan bu kitabı okumaları istenmiş ve kitap hakkında yazacakları rapora göre sınıfı geçip geçmeyeceklerinin belli olacağı bildirilmiştir. Katılımcılardan bazıları kitabın yaldızlarına bakmış, kimileri ise nasıl yazıldığını anlamaya çalıştığı halde yazıyı okumamıştır. Evrenin niçin var olduğunu unutup, nasıl var olduğunu araştırmayı önemli bulan kişiler, yaptıklarının amaca uygun olmadığını fark edememişlerdir. Bu kişiler kitabın dış görünüşüyle ilgilense de, asıl olan kitabın verdiği mesajdır.

Evrendeki kitaba baktığımızda da varlığı sorgulamamız gerekmektedir. Fakat materyalist filozoflar, her türlü bilim dalında teorik bilgiyle oynamalarına rağmen; inceledikleri konunun neden öyle olabileceği sorusunu sormadıkları ve baktıkları yerde sadece nasıl sorusunun cevabını aradıkları için pek çok şey yarım kalmıştır. Bunlar, hayat yolunda bütünü görememekten kaynaklanan eksik bakışla ilerlemişlerdir.

Bizler, insan olarak küçük zekâmızla kozmik zekâyı anlamaya çalışırız. Ancak insanın rehber olmadan Yaratıcı'yı ve yaratılışı anlamaya çalışması, karıncanın fili anlamaya çalışması gibidir. Bu esnada bize yardımcı olacak olanlar peygamberlerdir. İnsanlık için gelen peygamberlerin sözüne kulak verenler, bir dış gücün, kozmik zekânın olması gerektiğini fark etmişler ve bunu anlamlı bularak özgür iradeleriyle, varoluşa dair iradeyi onaylamışlardır. Bu da dinlerin bu noktadaki rolünü ve ona tâbi olmanın gerekliliğini gösterir.

Varoluşun anlamlı olabilmesi için sonsuzluğun ve yüksek, büyük bir egonun olması gerekmektedir. Büyük ego ve sonsuzluk varsa, varoluşa ilişkin her şey yerli yerine oturacaktır. Ancak sonsuzluğu ve bir dış gücü kabul etmediğimiz takdirde evrende her şey bir kaosa dönüşecektir. Çünkü evrende büyük bir enerji vardır ve bizler bu büyük enerji içinde yer

almaktayız. Buna rağmen, her an her şey olabilir. Çünkü kaos teoreminde her an her şeyin alt üst olabilme ihtimali vardır. Böyle ince işleyen bir orkestrada, orkestra şefini kabul etmezsek, bozuk bir sesin her an her şeyi bozabileceğini de kabul etmemiz gerekir. Eğer orkestranın kendi kendine kontrolsüz bir şekilde çaldığını düşünürsek, her an bir kaos yaşanması ihtimali vardır. Belirsizlik teorisi bu sebeple anlamlıdır.

Bir kelebek, evrende rüzgârın yönüne göre iklimleri değiştirebilir. Düzen, binlerce senedir bu şekilde sürdüğüne göre, bir dış güç, hareketlere müdahale ederek sistemdeki büyük dengeyi bozacak bir şeyin yapılmasına izin vermemektedir. Evren, görünmez bir müdahale ile varlığını devam ettirmektedir. Onun bu kadar muntazam bir şekilde işlemesi tevhidi göstermektedir. Böylece kuantum fiziği aracılığı ile bütünle, diğer şekilde de tevhid ile bağlantılı bir evren görmek mümkündür. İlahi isimler bu noktada kendini göstermektedir.

DÜRÜSTLÜK VE ŞEFFAFLIK

"Hiç kimsenin doğru yolu izlemekle, yolunu şaşırıp kaybolduğunu görmedim." Bu söz eğitimcilerin çocuğa dürüstlüğü anlatırken söyledikleri bir sözdür. Doğru yolu izlerken neyin doğru, neyin yanlış olduğunu belirleyen rehberler vardır. Bu rehberler; biyolojik eğilimler, kişinin vicdanı ve toplumun çizdiği sınırlardır.

Adalet bölümünde de vurguladığımız gibi, adalet ve dürüstlük birbirini tamamlayan değerlerdir. Çocuklar üzerinde yapılan deneyler, adil paylaşım eğiliminin doğuştan geldiğini doğrular niteliktedir. Freud'un çok doğru tanımladığı vicdan kavramı, toplumun, egomuzun bir bölümünü geliştirmesi ile ilgilidir. Hangi normların ahlaki olduğunu, toplumun kültürel standartları belirler.

Ahlaki vicdanın oluşması suçluluk ve pişmanlık duyguları ile yakından ilgilidir. Dürüst bir davranışın arkasında ahlaki vicdan her zaman olmayabilir. Ahlaki vicdanı olmayan dürüst davranış, satın alınabilen bir vicdanın göstergesidir. 100 lira rüşveti reddeden ama 100 bin lira rüşvet karşılığında direnemeyen memur bu tipe uyar.

İnsanoğlu hatalı bir davranışı haklı ve mazur göstererek bahaneler bulmaya her zaman hazırdır. Küçük bir hata başka bir hatayı davet eder. Bunun için, dürüstlüğün taviz vermeye tahammülü yoktur. İlkelerden taviz vermek, onların zamanla

yok olmasına sebep olur. Tekrarlar alışkanlığa dönüşür ve doğal kabul edilmeye başlanır. Rüşvet almayan kişiye "Namussuz herif, verdiğim parayı almadı" denildiğini duymuşsunuzdur. Herkeste olması gereken bir değer olan dürüstlüğün günümüzde "meziyet" haline gelmiş olması düşündürücü değil midir?

Gerçek Dürüstler, Dürüst Görünenler ve Durum Dürüstleri

Gerçek dürüstler, çıkarlarına ters olsa da sözlerinde dururlar. İnanmadıkları şeyi yapmazlar. Her türlü etki karşısında sonuna kadar direnirler. Niyetleri, düşündükleri, söyledikleri ve yaptıkları hep uyum içindedir.

Dürüst görünenler, başkalarını aldatmak için maksatlı bir şekilde doğru davranış sergilerler. Bu tip insanları günlük yaşamda hemen fark edemeyiz ama herhangi bir hatalarında suçluluk, pişmanlık duymamaları sebebiyle kolayca tanınabilirler. Yahut alışmadıkları ve beklemedikleri bir durum karşısında kolayca çözülmeleri nedeniyle diğer insanlardan rahatça ayırt edilebilirler. İnsanlarda kolayca güven uyandırarak onları aldattıkları için bu kişiler uzun süreli ilişkilerde kendilerini ele verirler. Sık sık dürüstlük mesajları veren kişilere bu nedenle dikkat etmek gerekir. Çünkü böyle insanların iç dünyalarında ayartıcılık, baştan çıkarıcılık ve ikiyüzlülük önemli rol oynayabilir. Baskıcı ortamlarda bu tip dürüstlük daha yaygındır.

Durumsal dürüstler ise içinde bulundukları ortam başka türlüsüne imkân vermediği için dürüst davranırlar. Yaşadıkları yerde ödül ve ceza mekanizması iyi yapılandırılmıştır. Şartlara göre ahlaklı davranışlar sergilerken, şartlar elverdiği takdirde dürüstlüğü hiçe sayan davranışlarda bulunabilirler.

Doğruyu Söylemek, Dürüstlükten Farklıdır

Sevdiğin bir insana toplum içinde nefesin kokuyor, dişlerin kirli demek gerçeği söylemektir ama doğru değildir. Böyle

durumlarda niyet ve nezaket etkenlerini sorgulamak gerekir. Eğer karşınızdaki kişiyi üzecek bir gerçeği dile getirecekseniz, bu davranışınız dürüstlükten öte art niyetlilik olarak adlandırılır. Kişinin söylediği doğru olsa da söyleme şeklinin de dürüst olması gerekir.

Yalan, Yanlıştan Farklıdır

Bu konuyu bir örnekle açıklayalım: Hava raporunu sunan raportörün söylediklerinin ertesi gün çıkmaması çocuklar tarafından yalan olarak algılanabilir. Ancak yalan, kişinin bilerek ve isteyerek, bir çıkar veya kendini savunmak uğruna doğruları değiştirmesi veya gizlemesidir. Bu durumda raportörün söylediklerinin doğru çıkmaması, yalan değil yanlış olarak ifade edilebilir.

Bilgi Saklamak Dürüstlüğe Engel midir?

Dürüst insan her zaman doğru bilgi vermelidir; ancak her bilgi her yerde söylenmez. Kimi durumlarda incitici gerçekleri söylemek yerine söylememek daha uygun bir davranış olabilir. Bir kadına, eşinin onu aldattığını söyleyerek onun kocasıyla olan ilişkisini bozmak, söylenen doğru olsa da yanlış bir harekettir. Burada kişilerin iç dürüstlüğü, yani ahlaki vicdanı belirleyici rol oynar.

Bazı durumlarda ise bilgi saklamak yalancılıkla eşdeğer bir eylem haline gelebilir. Örneğin, şirket yönetiminde önlem alınabilecek bir tehlikeye dair bilgiyi kötü niyetle söylememek, yalancılık kadar kötü bir davranıştır.

Toplumun, genlerimizin ve ilahi öğretinin içimizdeki temsilcisi vicdandır. Freud bunu "üstben" olarak tanımlamıştır. Üstben, sorgulayıcı ve denetleyicidir. Kişiyi eğitir; fazla sıktığında kişinin depresyona girmesine sebep olurken gevşek olduğunda onu antisosyal, acımasız ve utanmaz yapar.

Gerçek Dürüstlüğün Ölçüleri

Dürüstlük, insanın mahrem olan bütün taraflarını diğer kimselere açması demek değildir. İnsanın her söylediği doğru olmalı ama bu doğruları her yerde söylemenin doğru olmadığı da bilinmelidir. Buna göre insanın muhatabına herhangi bir konuda hakikati; nasıl bir tesir meydana getireceğini bilip, onu incitip tehlikeli bir durum ortaya çıkarmayacağından emin olduktan sonra söylemesi gerekir. Dürüstlükle saflığın arasında olması gereken sınır budur. Bu noktada da "niyet" ön plana çıkar. Bazen dürüst kimselerin bu özellikleri dolayısıyla etraflarındaki art niyetli insanlar tarafından kullanıldıklarını görmek mümkündür.

Her insanın yalnızca kendine ait olan bir dünyası muhakkak vardır. Kişinin bu özel dünyasını herkese açması gerekmez. Açıklık, herkesle her şeyi konuşmak demek değildir. Şeffaflıkta önemli olan insanın farklı zamanlarda, farklı ortamlarda, farklı şeyler söylememesidir. Özellikle siyasette bu kural son derece yaygındır. Örneğin, farklı grupların yanında tarafların duymak istediklerini söylemek oldukça yanlış bir davranış olmasına rağmen, Makyavelist yaklaşıma göre siyaseten doğru kabul edilir. Ancak bu davranış, insanı rahatlıkla yalan söylemeye yöneltebilir.

Dinin Dürüstlüğe Yaklaşımı

Yeryüzündeki her din ve her kültür doğruluğu yüceltmiştir. Doğru insan kısa vadede bir şeyler kaybetse de uzun vadede hep kazanmıştır. Tarihte bunun örnekleri çok fazladır.

Musevilikte dürüstlük çokça vurgulanır. Talmud'da da bunun pek çok örneğini görürüz. Aynı şekilde "Bir yanlış söz bir savaş başlatabilir", "Allah kalbi kırılmışların yanındadır", "Borç lafla ödenmez" gibi Musevi özdeyişlerinden de bu dinin doğruluğa verdiği önemi görmemiz mümkündür. Aynı

vurguya İslam dininde de çokça yer verilir. "Aldatan bizden değildir", "İman ve yalan aynı anda bir arada bulunamaz" gibi söz ve hadislerin varlığı bunu kanıtlar niteliktedir. Anadolu'da Ahi teşkilatlarında dürüst olmayan esnafın damına işaret konarak cezalandırıldığı bilinirdi.

Kendi çocukluğumuzda babamızın sık sık vurguladığı "Doğruda aç, eğride tok görmedim" sözü; annelerimizin ise sürekli hatırlattığı "idam sehpasında, kendisine yalanı öğreten annesinin dilini ısıran genç" örneği hep kulaklarımızdadır.

Dürüst Olmak Kendimizi İyi Hissettirir

Dürüstlük, insanın içindeki ayartıcı dürtülere karşı bir zafer olarak algılanırsa, başarı duygusu uyandırır ve kişiyi mutlu eder. Ancak yaşam felsefesi çıkar odaklı olan insanlar için bu geçerli değildir.

Dürüstlüğü bir değer olarak benimseyen kişiler, bu davranışlarının sonucunu hemen alamazlar. Davranışlarının geri dönüşü için zamana ihtiyaçları vardır. Ancak kısa vadede içsel bir ışık ve sevinçli bir sıcaklığın vücutlarında dolaştığını hissedebilirler. Bu, erdemli olmanın peşin ücretidir.

Kişiselleştirme ve Aldatılma Kaygısı, Dürüst Olmayan İnsanların Tepkisidir

Her olayın altında art niyet, hile ve entrika arayan insan, ilişkilerinde güvensiz davranır. Aklına getirdiği kötülükleri başkalarının da tasarlayıp yapabileceğini düşündüğü için çevresindekilerin kendisine zarar vereceğine inanır. İnsanların ona karşı tavır aldıkları hissine kapılır. Her şeyin arkasında kötü niyet aramak, kişiyi savunma duygusu içinde hareket etmeye sevk eder ve bu da ona hata yaptırır.

Hayatlarında dürüstlüğe yer vermeyen kimseler, söyledikleri yalanlarla başkalarını aldattıkları için, sıkça aldatılma

korkusu yaşarlar. Aynı zamanda bu insanlar kötü zan besleme eğilimindedirler. Özellikle olumsuz düşündükleri konuda haklı çıkarlarsa bundan fevkalade memnun olurlar.

İnsanda bazı olumsuz psikolojik algılamalar mevcuttur. Kişiselleştirme, genelleme ve yansıtma bunlardan birkaçıdır. Dürüst olmayan insan psikolojik savunma mekanizması olarak kullandığı yansıtmada, kendi içindeki olumsuzluğu başkalarına yansıtır. Genellemede ise "Herkeste bu hata vardır" ya da "olabilir" şeklinde genel ve yanlış bir yorum yapmak söz konusudur.

Kişiselleştirmede insanın sıfatlarını değil, kişiliğini eleştirmek söz konusudur. Yaptığı herhangi bir yanlışta o kişi için "kötüdür" demek doğru değildir. Bu durum, insanın o olaya ya da kişiye yanlış tepkiler vermesine sebep olur. Kişiselleştirme, dürüst olmayan kişilerin kullandıkları bir yöntemdir. Bu, insanın olumsuz duygularının fazla olmasıyla ilgilidir. Bu sebeple açıklık ve dürüstlük, insanın çocukluğundan itibaren öğrenmesi gereken değerlerdir. Adil paylaşım duygusu, çocukta dürüstlüğü besleyen biyolojik bir etki yaratır. Dürüstlüğün bir kısmı sosyal öğrenme ile alâkalıyken, bir diğer kısmı da adalet duygusuyla beraber gelen biyolojik eğilimlerden kaynak alır. Vicdanda dürüstlüğün değer olarak yer etmesi çok önemlidir. Toplumun çizdiği sınırlar, kişinin biyolojik eğilimleri ve o insanın benimsediği değerler ahlaki vicdanı oluşturur.

Süperego, Vicdan ve Dürüstlük

Vicdan, genelde dini terminolojiye ait bir kavram olarak nitelendirilse de, Freud vicdanı farklı bir biçimde tanımlamıştır. Freud'a göre vicdan, egomuzun toplum tarafından geliştirilen bölümüdür ve süperego kavramıyla karşılanmıştır. Bu; insanın benliği, toplumun çizdiği sınırlar ve sosyal hayatta davranışlara yönelik alışverişlerle oluşan bir üstbenliktir.

Denetleyen ve sorgulayan süperego güçlü olduğu takdirde insanlar suçluluk ve pişmanlık duygularını oldukça yoğun yaşarlar. Benliğin bu katmanının gelişmediği durumlarda ise yasalara ve kurallara uymayan, antisosyal kişiler ortaya çıkar. Üstbenliğin oluşması kültürel standartlarla ilgilidir. Bunun hangi konularda, ne şekilde olacağını insanın yaşadığı toplum, ortam ve kurallar belirler.

Dürüstlüğün Yorumu

İnsanın zaman zaman savunduğu değerleri yorumlaması gerekebilir. Bu yorumu yaparken de benimsediği erdemin hem kendisine hem de etrafındakilere nasıl bir yarar sağlayacağının hesabını yapması ve buna göre bir bakış açısı oluşturması gerekir.

Dürüstlüğün Psikolojik Etkileri

Bir kimse dürüst olmayı, yalan söylememeyi, sözünde durmayı prensip edinmişse ve bunu hayatında uyguluyorsa; bu kişi konuşurken rahattır ve kendinden emin tavırlarıyla etrafındaki insanların güvenini kazanır. Bunlar çoğunlukla kaygıdan uzak, kendileriyle barışık insanlardır.

Dürüstlüğün zıddı yalan söylemektir. Bu durum insanlar arasındaki güveni zayıflatarak ilişkilere zarar verir. Bir insanın kendini güvende hissetmemesi; hayatının iyi gitmesi için herhangi bir adım atmamasına, yatırım yapmamasına ve devamlı savunucu tarzda davranmasına sebep olur.

Yalan söyleyen, dürüst olmayan kimseler söylediklerinin önceki sözleriyle mukayese edilmemesi, dikkat çekmemesi için çoğunlukla susarlar. İnsanlara ve olaylara kuşkuyla bakarlar. İçlerinde yalanlarının ortaya çıkacağı korkusunu taşırlar. Bu sebeple de ya suskun olurlar ya da mübalağalı anlatımları tercih ederler. Bunun asıl sebebi yalanlarını kapatmak istemeleridir.

Toplumsal Dürüstlük

Dürüstlük; güven duygusunun oluşmasında, iç huzurun gerçekleşmesinde ve toplumsal barışın sağlanmasında en önemli göreve sahip olan değerdir. Kişisel ve sosyal huzurun oluşumunda, dürüstlük olmadan, diğer erdemlerin pek bir etkisi yoktur. Dürüstlüğün diğer erdemlerin yanında hatta önünde bulunması şarttır.

İnsanın dürüst davranışlar sergilemesi toplumda itibar görmesini sağlar. Kendi çıkarları için dahi olsa gerçekleri saptırmayan, verdiği sözlerden dönmeyen bu kişilerin etki ve ikna güçleri diğerlerine oranla hayli yüksektir. Çünkü insanlar konuştukları kişilere güven sorgulaması yapar, söylediklerinde herhangi bir çelişki olup olmadığını kontrol ederler. Kendi içlerinde kurdukları sebep sonuç ilişkisini göz önünde bulundurarak onları değerlendirmeye tâbi tutarlar. Kısa vadeli ilişkilerde dürüst olmayan, "yıldızlı" konuşan kişiler etkin olsalar da; uzun vadeli ilişkilerde dürüst kimselerin tesirleri daha fazladır. Bu sebeple insanların dürüstlüklerinden emin olmak için uzun süreli ilişkiler kurmak gerekir.

Dürüst olmak kişinin başı dik dolaşmasını sağlar. Kimse onu yalancılıkla suçlayamaz. İlkeli olmak, dürüst bir hayat yaşamaya çalışmak zordur; fedakârlık gerektirir ve insana maddeten bir şeyler kaybettirebilir. Ancak başkalarının güvenini kazanmak, kaybettikleriyle kıyaslanamayacak kadar değerlidir.

Erdemli kimseler, görüşleri çevreleri tarafından benimsenmese de onlar üzerinde saygı uyandırırlar. Bilge kişilerin herkesten farklı görüşleri olmasına rağmen sevilen insanlar olmalarının altında bu durum yatmaktadır.

Modern Hayatta Dürüstlük

Yalan söylemek modern hayatta çok kolaylaştı. Bilhassa sanal ortamda insanlarla birebir temas sağlanmadığından,

rahatlıkla yalan söylenebiliyor. Günümüzde hayal kurmakla internette sörf yapmayı bir tutan insanlar vardır.

İnsan yalan hayaller kurup bunlara kendisini inandırdığında kendini kontrol etme ihtiyacını ne kadar hissederse, internette de aynı şeyi hisseder ve gerçek kişiliğinden çok, hayalindeki kişiliğiyle yaşamaya başlar. Karşı taraf ise onun hayali kişiliğini tanır. Bu durum, modern hayatın teknoloji vasıtasıyla getirdiği kontrolsüzlüklerden biridir.

Sanat ve Dürüstlük

Edebiyatın iki türü; tiyatro ve roman, yalan üzerine, masalsı, uydurma bir zeminde kurulmuştur. Bu eserlerin takipçileri izledikleri ya da okudukları şeyin kurgu olduğunu akıllarından çıkarmamalıdır. Yarı gerçek yarı hayal bazı romanlar vardır. Bunların kurgu oldukları bildirilmediği takdirde bu durum, okurun yanılmasına sebep olur.

Yanlış düşünceler, insanları "yanlış doğrulara" götürür. Bu noktada da "netliğin" önemi ortaya çıkar. Kişinin rol yapması ya da kurgusal metinlerde yazdıklarını yaşantısına sokmaya çalışması oldukça yanlıştır. Buradan, romanda kurgusal bir anlatım oluşturmak ya da tiyatroda rol yapmak dürüstlük değildir gibi bir hüküm çıkmamalıdır. Anlatmak istediğimiz; insanların gerçek yaşam ile hayal ürünleri arasındaki dengeyi kurmaları gerektiğidir.

CESARET

Cesaret, Risk Alabilme Becerisidir

Cesaret, bir konuda muhtemel riskleri göze alabilmektir. Bir insanın herhangi bir konuda girişimcilik göstermesi, cesaretin belirtilerindendir.

Bir ilke ve değer olması bakımından takdire layık bulunan cesaretin, yerinde ve zamanında kullanılması, fonksiyonu açısından önemlidir. Aklın önüne geçen cesaret, tehlikelidir. Ancak rasyonel kuralları da bünyesinde barındıran bir yüreklilik, insanı başarıya götürür. Bu değerin, muhakkak yönetilmesi ve mantık unsurlarının eşliğinde dengelenmesi gerekir. Bir insanın atılımcı, cüretkâr ve korkusuz olması, bunları bir program şeklinde beynine yazmasıyla gerçekleşir.

Cesaret, zihnimizdeki temel mozaik değerlerden birisi sayılabileceği gibi, bu değerin ufkumuzu yeni fikirlere açmakta da büyük katkısı vardır.

Cesaret, Gereksiz Güç Gösterisi Değildir

Cesaretin zıddı, korkaklıktır. Korkaklık, insanın kendi menfaatini bile koruyamaması, hakkı olanı savunamaması demektir. İlkeli bir insan, kendi doğrularını ve şahsını gerektiği yerde müdafaa edebilen ve icap ederse ilkelerini çiğneyenlerin karşısında durmayı başarabilen kimsedir.

Cesaret, insanın başarısında etkili duygulardan birisi olmakla beraber, asla gereksiz bir güç gösterisi değildir. Korkusuz ve kıvamında bir cüretkârlık sergileyen insanın yapması gereken şey; ifrat ve tefritten uzak olmak, bu değeri dengeli şekilde yaşamaktır.

Cesaretin gereğinden fazla olması, insanı boş yere risk almaya sürükler. Hiperaktif kişiler bu duruma örnektir. Şayet insan ciddi atılım yaptığı bir konuda risk yönetimini başaramazsa, zarar edebilir. Ayrıca, fazla cesur kişilerin hayatlarında diğer insanlara nispeten daha belirgin iniş çıkışlar vardır. Bunlar, beyinlerinde yeniliği arama geninin aktif çalıştığı insanlardır.

Cesaret duygusu dengeli kullanılmadığı takdirde, insana en az korkaklık kadar zarar verir. Fakat atılganlığı bir kişilik özelliği olarak içinde taşıyan insan, bu değerin yardımıyla karşılaştığı tehlikeleri def eder, kendi lehine olan durumları oluşturur ve hayatını doğru şekilde yönetir. Cesaretin başarı getirmesi ve bu başarının istikrarlı şekilde devam etmesi için aklın rehberliğine ihtiyaç vardır.

Kültürlere ve Cinsiyetlere Göre Cesaret

Dünya üzerindeki bazı kültürler cesareti teşvik eder ve ödüllendirirler. Özellikle erkek çocuklarına cesaret, bir değer olarak aşılanır.

Cesur erkek çocuk, alkışlanır ve toplumsal övgü alır. Gösterdiği atılganlıktan dolayı methedilir ve bu da onu cesur olması yönünde daha fazla motive eder. Ancak kız çocuklarının cesareti fazla yüceltilmez. Onun annelik yapabilmesi için korkuya duyarlı olması gerektiğinin altı çizilir. Aslında bu tavır, kız çocuklarındaki biyolojik eğilimin, bazı kültürler tarafından farkında olmaksızın beslenmesiyle oluşur. Ancak Batı kültürü ve sosyal düzene sahip olan kimi kültürler; feminist eğilimlerin de etkisiyle kadını cesaret göstermeye teşvik

etmiş, gözüpek olanlara sosyal onay vermiştir. Bunu da en çok, kadını erkeksileştiren tehlikeli meslek alanlarına iterek gerçekleştirmiş, onu yaratılışına uygun olmayan gereksiz bir noktaya yönlendirmiştir. İlginç olan şudur ki yüz metre koşusunda bile koşunun şartları kadın erkek farkı göz önünde bulundurularak belirlenirken, sosyal hayatta cinsiyetlerin özelliklerinden kaynaklanan durumlar görmezden gelinmektedir. Nasıl ki koşuda cinslerin bünyesindeki farklılıklar dikkate alınmadığında bu, kadınların aleyhine olacaksa, hayatta da yüklerin psikolojik bünyelere göre dağıtılmaması yine kadınların aleyhinedir.

Şefkatin ağırlık kazandığı alanlarda kadınlar erkekleri, cesaretin baskın olduğu sahalarda ise erkekler kadınları geride bırakırlar. Kadınları cesaretin egemen olduğu kulvara yöneltmek, kişisel özellikleri sebebiyle onları birkaç adım geriden başlatmak ve bir anlamda başarısızlığa mahkûm etmek olur.

Cesaretin Önündeki Engel: Bireyselleşememek

Etrafımıza dikkatle baktığımızda, bazı insanların bireyselleşmekten korktuklarını görürüz. Genelde bağımlılık duygusu yüksek olan ve bir yere ait olma gerekliliği hisseden bu kimseler, aidiyetleri gerçekleşmediğinde kendilerini eksik hissederler. Eleştirilmekten rahatsız olur ve hata yapmaktan ölesiye korkarlar. Tenkit edilmeyi kendilerine değer verilmemesi şeklinde düşündüklerinden, herhangi bir konuda cesur adımlar atmakta zorlanırlar. Bunun yerine başkalarının hoşuna gidecek, onay görebilecekleri şekilde davranırlar. Bu da o insanlarda risk alma korkusu oluşturur.

Aşırı aidiyet duygusunun yanı sıra, cesareti kıran bir diğer korku da kural ve geleneklerin dışına çıkma endişesidir. Toplumun genelinden ayırt edilmek ve normal sınırların dışında kabul edilmek insanların genel kaygısını oluştururken, cesareti

gelişmemiş insanlarda bu korku daha belirgindir. Bir kişinin cesur olabilmesi için, cesaretini düşüncesiyle birleştirmesi gerekir. Bunu tek başına yapamayan kişilerin, bir uzmandan yardım alarak girişimciliklerini geliştirmeleri mümkündür.

Bireysel Cesaretin Toplumsal Yönü

Cesareti eksik olan kişiler "sürü" mantığıyla sürekli yönetilmek isterler. Teşbihte hata olmaz, ormandaki hayvanlar arasında da cesur olanlar tek başlarına dolaşırlarken, korkak olanlar grup halinde gezerler.

Cesur insanlara baktığımızda çoğunun, ferdiyetçi özelliklerinin baskın olduğunu görürüz. Bu durumun tersi olan korkaklık ise insanları yakınlaşmaya iter. Yaratılış itibariyle sosyal bir varlık olan insan tek başına mutlu olamayacağından, kimlik ve kişiliğiyle toplum içinde cesur davranmayı başarabilmelidir. Bu değeri sosyal hayata katkıda bulunmak için kullanması, onu bencilliğe dayalı bir bireysellikten koruyacaktır.

İnsanların dürtülerini tatmin etmek için sergiledikleri cesur çıkışlar sosyal hayata yansıdığında bu, insanlığın gelişimine fayda sağlayan bir oluşuma dönüşür. Girişimci ve atılgan kişiler bu özelliklerinden aldıkları güçle, çevrelerindeki insanların beyinlerini farklı fikirlere açmalarını da sağlayabilirler. Zihinsel esneklikleri olan cesur kişilerin yanlarındaki kimselere en büyük faydaları, onların harekete geçmelerine yardımcı olmaktır.

İş Hayatında Cesaret

Cesaret insanın hem kişisel hem de soysal hayatında başarının ve üretkenliğin anahtarı olmakla beraber, iş yaşamının da vazgeçilmez değerlerinden birisidir. Belli bir sermayesi olan ve bunu ticarette kullanan bir kişi düşünelim: Müteşebbisin birikimini yatırıma dönüştürürken atılım yaptığı işte kaybetme ihtimalini göze alması cesarettir. Özellikle ticarette riske giren kazanır.

Sağlamcı insanların, ne sosyal hayatta ne de iş yaşamında ilerleme şansları vardır. Zira bu kimseler ancak, kazandıklarını muhafaza etmeye çabalarlar. Ticari cesaretin ölçüsü, kişinin yapılacak işin muhtemel olumsuz sonuçlarını göğüsledikten ve kaybetme ihtimaline kendisini psikolojik olarak hazırladıktan sonra girişimde bulunmasıdır. Ancak cesaretle karıştırılan ve kişinin kendini göz göre göre ateşe atması olarak tanımlayabileceğimiz; kötü seçenekleri görmezden gelmek ve sonucun her halükarda lehine gelişeceğini umarak teşebbüste bulunmak cesaret değil, basiretsizliktir.

Halk arasında sıkça dile getirilen "Kendini kışa hazırla, yaz gelirse bahtına" sözü, cesur atılımcıların serlevhası olmalıdır. Ancak sürekli kış olacağı evhamıyla yaşamak da doğru değildir. Zira bu, insanın gayretini baltalayabilir. Takip edilmesi gereken yol, kış için bütün tedbirleri aldıktan sonra yazı beklemektir. Cesaretin, gelecek beklentisine katkıda bulunabileceği en iyi durum budur. Aksi halde, kişi savunmacı bir yaklaşımla hareket ederse, cesaret kendini gösteremez.

İnsanı Cesur Kılan Durumlar

Bir insanı herhangi bir konuda cesur davranmaya iten en önemli sebeplerden birisi, atılım yaptığı işin karşılığını alacağını düşünmesidir. Feda ettiklerine karşılık kazancının çok yüksek olacağını bilen kişi, üstüne düşeni korkusuzca yerine getirecektir. Ancak seküler düşünce yapısındaki bir insan, girişimde bulunduğu bir işte geride bıraktıklarını düşünürse, hiçbir zaman atılım gerçekleştiremez ve motivasyonu kırılır. Ticaret, askerlik, siyaset gibi alanlar cesaretin önem kazandığı alanlardır. Bu sahalarda cesaret her şeyden daha önemlidir ve kişinin cesurca hareket edebilmek için içsel bir motivasyona, maneviyata ihtiyaç duyduğu açıktır.

Cesareti Şekillendiren Unsurlar

Bir insanın yaşadığı olaylarda cesur ve atılgan davranmasını belirleyen ölçütlerden birisi, o kişinin hayatını ego odaklı mı yoksa toplum merkezli mi sürdürdüğü sorusunun cevabıdır. Zira bu tercihler kişinin motivasyonunu etkiler.

Bir annenin en büyük cesareti, çocuğunu korumakta toplanmıştır. Annenin çocuğunu korumak için sergilediği cesaret, kahramanlık derecesini bulur; bu, insanların kolay hayata geçirebilecekleri bir davranış değildir.

İnsanın emek verdiği konuda kaybetmeyi göze alacak kadar büyük bir cesaret göstermesi için, öncelikle yaşadığı durumu hayata tatbik etme ihtimaline bakması gerekir. Cesareti şekillendiren bir diğer unsur ise, zihinsel bakımdan üretken olmaktır. İnsan, cüretkâr olduğu konuya emek veriyor ve o konuda istikrarla devam ediyorsa, verimli sonuçlar alabilir.

Gereğinden Fazla Cesaret Saldırganlıktır

Bir insanın cesaret düzeyinin düşük olması nasıl korkaklık olarak tarif edilirse, gereğinden fazla atılgan olmak da insanı kontrolsüz olmaya sürükler ve onu adeta canavarlaştırır. Sosyal sınırları bilmeden, iyi kötü farkını dikkate almadan, neredeyse bir güç gösterisine dönüşen cesaret, insanı saldırganlaştıracağı için yalnızlığa iter. Cesaret gerektiren bir duruşun doğru değerlerle örülmemesi, insanı kötülük makinesine çevirebilir. Özellikle kişisel gelişim uzmanları uyguladıkları tekniklerle insanlara cesur olmayı aşılarken, bunun belli ilkeler doğrultusunda gerçekleşmesi gerektiğini muhakkak anlatmalıdırlar.

Ümit ve Cesaret

İnsanlarda iki türlü cesaret vardır. Bunlardan birincisi; ümidin tükendiği, karamsarlığın başgösterdiği anda sergilenen cesarettir. Böyle anlarda kişi kendini rahatlıkla tehlikeye

atar. Örneğin "Yaşamasam daha iyi" dedirtecek bir noktada bulunmak insanı intihar etme eylemine götürebilir. Çünkü intihar etme teşebbüsü büyük bir cesaret örneğidir. Bununla beraber karamsarlık, olayları menfi algılamaya sebep olduğundan hayattan zevk almamayı doğurabilir.

Cesaretin diğer türü, ümit duygusunun yükseldiği anlarda ortaya çıkanıdır. Bu zamanlarda kişi, cesaretini doğru şekilde yönlendirebilir. Diğer yandan merak ve hayret duyguları da, cesareti arttırarak insanın yeni şeyler öğrenmesinde etkin olan duygulardır.

Ümidini kaybetmeyen insan, yeni tecrübeler yaşamak için girişimde bulunabilir. Yaptığı ufak tefek değişikliklerle hayatını renklendiren kimse, cesur adımlar atmanın kişiye kazandıracağı ümidi yaşar. Ümit duygusunun varlığı, insanı sabit fikirli olmaktan kurtaracağı için farklılıkları tartışmaya da hazır hale getirir. Tekdüzelikten hoşlanmayanlar, olayları değişik açılardan ele alabilirler. Bu insanların ezberlerini kolayca değiştirme yetenekleri de görünmez bir cesaretin ürünüdür.

İyimserlik ve Cesaret

"Öğrenilmiş İyimserlik" kitabının yazarı ve Pozitif Psikoloji'nin kurucusu Seligman'ın iyimserlik konusunda önemli deneyleri vardır. Bunlardan birkaçı düşünce ile davranış arasındaki ilişkinin önemini ortaya koyar. Birinci deney, iki aşamalıdır. İlk safhada, köpeğe yüksek miktarda elektrik şoku verilir ve hayvanın şoktan kaçması engellenir. İkinci safhada, hayvana elektrik şoku verilir; ancak serbest bırakılır. Bu aşamada köpeğin elektrik şokundan kaçması beklendiği halde hayvanın kaçma ve kurtulma davranışı göstermediği gözlenir. İlk aşamada elektrik şokunu denetleyemeyen ve kaçamayan hayvan, çaresiz olduğunu öğrenmiştir. Yani kurban olmayı kabul etmiştir. Ancak deneylerden birinde ilginç bir olay

yaşanır. Deney yerini su basar. Çaresizliği öğrenen hayvanlar su baskınından sonra, korkunun etkisiyle kaçmaya başlar ve böylece yanlış öğrenmelerinden kurtulurlar.

Diğer deneyde, 24 köpek 3 gruba ayrılır: Kaçış grubu, boyunduruk grubu ve kontrol grubu. Kaçış grubundakilere, elektrik şoku almaları halinde, bir düğmeye basarak kaçmaları öğretilir. Boyunduruk grubundakiler, aynı düğmeye basarlar ancak kaçmanın imkânsızlığını 30 deneme ile öğrenmişlerdir. Kontrol grubuna ise hiçbir şey öğretilmez. Deneyin sonunda ödüllendirilmiş kaçış grubu ile ödüllendirilmemiş kontrol grubunun elektrik şokundan kaçmayı eşit biçimde başardıkları gözlenir. Ancak çaresizliği öğrenen grup, herhangi bir çözüm üretemez. Bu deney, iyimserliğini kaybetmemiş bir kişinin başkasından öğrenmese bile mutlaka çıkış yolu bulabileceği tezini güçlendirir ve psikiyatride "cognitive" devrim niteliğindedir. Zihin gücü ile kişinin davranışlarını ve hayatını değiştirebileceğini göstermiştir. Diğer yandan çaresizliği öğrenmek ve kurban olmayı kabul etmek, kişiyi bağımlılığa iter. Bağımlılık, eylemsizliğin ve özgüven eksikliğinin hem sonucu hem de sebebidir.

Tembellik, Cesaretin Düşmanıdır

Cesaretin olmadığı yerde "neme lazımcılık" düşüncesi vardır. Bu da insanı tembelliğe iter ve işlerini başkasına havale etmesine sebep olur. İnsanın herhangi bir konuda kendisini yeterli görmesi, o konuda atılım yapmasının önüne geçer. Risk alıp yenilenmektense, mevcut durumu korumakla yetinenlerin cesaretinden bahsetmek, gerçekçi değildir.

Cahil Neden Cesurdur?

Anadolu'da "Başkasının yumruğunu yemeyen, kendi yumruğunu balyoz sanır" şeklinde yaygın bir söz vardır. Bu söz cahilin cesaretini anlatan bir gerçeğe işaret eder.

Bir kişi deneme-yanılma yoluyla bir şeyler öğrenmeye başladığında, cesareti de azalır. Ancak o kimse yaşadıklarından ders alırsa, cesaretini doğru şekilde kullanmış olur.

Cesaretin Dozu

Bir insan, her türlü şartta cesaret sergileyebiliyorsa, bu onun girişimciliğini gösterir. Ancak burada üzerinde durulacak nokta, cesaretin dozunun ayarlanabilmesidir. Örneğin, anne baba, çocuğun kendi hakkını savunma becerisi geliştirebilmesi için, kendini tehlikelerden koruyacak kadar cüretkâr olmayı ona öğretmelidir. İnsanın korkusunu gideren durumlar, kişinin atılım yapmasına yardımcı olur. Örneğin, silahına fazlaca güvenen bir kimsenin cesareti artar. Fakat kişi, kaybedeceklerini düşünür ve karşısındakinin güçlü taraflarını görürse, girişimciliği kesintiye uğrar.

GAYRET

Gayreti Arttıran ve Azaltan Faktörler

Gayreti en basit haliyle, insanı harekete geçiren dürtü olarak ifade edebiliriz. Bir insanın hayata şevkle sarılmasını sağlayan, gayretini arttıran en önemli duygu ümittir. Eğer bir insanın yapacağı işle ilgili olumlu bir beklentisi varsa, o kişide gayret artar. Aksi söz konusu olduğundaysa gayreti azalır. Bu sebeple insanın yapacağı işte müspet sonuca ulaşacağı ümidi, çaba sarf etmesini hayli etkiler.

Gayreti arttıran bir diğer husus, insanın başarılı olacağına duyduğu inançtır. Yaptığı işi başaracağına inanan bir insanın başarma ihtimali çok yüksektir. Yenileceğini ufak bir seçenek olarak dahi düşünen insanın ise kaybetme olasılığı artar. Bu sebeple gayreti arttıran en önemli unsur, insanın muvaffak olacağına dair düşüncesidir.

Tarihteki başarılı kişilere baktığımızda, bunların motivasyonu yüksek ve kazanmak için çabalayan kişiler olduklarını görürüz. Böyle kimseler sıradan olmaktan korkarlar. "Başarısız olmaktansa yaşamasam daha iyi" diye düşünürler. Böyle düşünen İskender, Hindistan'ın ortasına kadar ilerleyebilmiştir. İskender'in çocukluğuna baktığımızda; annesinin ona tanrısal bir değer atfettiğini, babasının ise kendisini aşağıladığını ve sonuçta annesinin verdiği motivasyonla kendini başarılı olmaya zorladığını görüyoruz. Ancak onun bu başarı tutkusu,

büyük katliamlara da sebep olmuştur. Gayretin öneminden söz ederken yıkıcı düzeye varma ihtimaline de dikkat çekmek gerekir.

Bir diğer başarı örneği Alpaslan'ın, başarısının altında yatan gerçek, başarısız olmaktansa ölmeyi tercih etmesidir. Ölürse şehit olacağı düşüncesi ve hatta bunu bir amaç haline getirmesi; onun, ölümü önemsemediğini göstermektedir. Ölüm karşısında cesur olmak da neticede insanı başarıya götürür.

Hedef ve Motivasyon

Olumlu motivasyonda kişinin hedeflerinin olması gerekir. İnsanı harekete geçiren en önemli şey hedefleridir; gayesini belirleyip onu düşündüğü an şevki tazelenir. Örneğin, ders çalışan bir öğrencinin aklına onu baştan çıkartacak, dersten alıkoyacak; film izlemek, alışveriş yapmak, arkadaşlarıyla gezmek gibi dürtüler gelebilir. O esnada ne için çalıştığını hatırlarsa, hatta bunu bulunduğu odada rahatça görebileceği bir yere yazarsa, içindeki ayartıcı dürtülerin, motivasyonunu kırmasını engeller.

Hedefi olmayan insanlar, rotasını belirlemeden limandan çıkmış gemiye benzerler. Nereye gideceği belli olmayan gemiler rüzgârın estiği yönde savrulurlar. Oysa bir hedef doğrultusunda ilerleyen gemi, fırtınaya tutulsa da onunla mücadele edebilir. Önüne çıkan engellerde A planı tutmazsa B planını devreye sokar ve sonuçta karaya ulaşır. İnsanlar da böyledir.

Hedefi olmayan insan önüne çıkan ilk zorlukta hemen bir başka işe yönelir ve böylece sürüklenir. Hedefsizliğin, insanı bir işten bir başka işe sürüklemesinin altında yatan neden, insanın zevk tuzaklarına düşmesidir. Bir insanın yaşam ideali heves ve arzularının peşinde koşmaya yönelikse gayreti de onlara yönelik olacaktır. Eğer insanın basit hazlardan öte idealleri varsa, o kimse hayallerini düşünerek yaşar. Basit arzularının

peşinden giden kimseler, basit insanlardır. Ama soyut hedefleri olan ve bu hedefler doğrultusunda hareket eden kişiler, toplum için faydalı şeyler üreterek iz bırakırlar.

Bir bilge; çaresiz kaldığımda taş ustasını seyrederim diyor. Taş ustası bir taşa yüz defa vurur, yüz birincide taşı ikiye böler. Gerçekte taşı ikiye bölen son vuruş değil, önceki vuruşlardır.

Yapılan İşi Sevmek, İnsanın Gayretini Arttırır

Kişinin yaptığı işi sevmesi ve ona duygusal yatırım yapması, gayretini arttırır. Bu sebeple sevilerek yapılan işlerin daha kalıcı olduğunu söyleyebiliriz. Beyne bir bilgiyi kaydederken dahi bu kuralın işlediğini görürüz.

Yazıyı taşa yazmakla kuma yazmak arasında büyük fark vardır. Taşa yazılan yazı yüzyıllarca kalabilir. Beyne giren bilgileri de iki bölgeye kaydedebiliriz. Bunlardan birincisi, kısa hafıza olarak adlandırabileceğimiz elektriksel hafızadır. Buraya kaydedilen bilgiler, beyinde ancak birkaç saat tutulabilir. İkincisi ise kimyasal hafızadır. Buraya kaydedilen bilgiler kalıcıdır. Kimyasal hafızanın etkin olabilmesi için kişinin yaptığı işe muhakkak duygu katması gerekir. Bu hafızanın aktif olabilmesi, beynin başka bölgeleriyle bağlantıya geçmesiyle mümkündür.

Beynin ne kadar çok alanı harekete geçerse gayretimiz de o nispette artar. Aslında gayretin artması demek, beynimizi daha çok kullanmamız demektir. Eksik motivasyonla yaptığımız bir işte beynimizde çok az sayıda hücre çalışırken, yoğun motivasyon duyduğumuz işte daha fazla hücre aktif hale geçer. Örneğin, kişi beynine "Bu işi unutmamam lazım, bu konu çok önemli" şeklinde bir komut verdiği zaman beyin, duygusal bağlantılar oluşturur ve bilgi kalıcı hale gelir.

Bilgiye duygu katmak onu kalıcı hale getirir. Bu da motivasyonu arttıran bir unsudur. Beynimizdeki biyolojik saat de

böyledir. Kişi kendisinden emin bir şekilde "Sabah saat 4'te uyanmam lazım" derse gerçekten o saatte uyanabilir. Benzer şekilde hayatta fazlaca önem verdiğimiz ve duygusal yatırım yaptığımız konularda da seçici algımız artar. Çünkü bir konuya ilgi duymak o konuda farkındalık sağlar. Beynimizi nasıl programlarsak, beyin ona uygun role girer ve olaylar arasında bağlantılar kurar. Sonuçta kişinin beklentileri gerçekleşmeye başlar.

Olumsuz Motivasyonlar

Bir insanın çabalaması her zaman pozitif sebeplere bağlı olmayabilir. İnsandaki savunma duygusu herhangi bir konuya motive olmayı kolaylaştırır. Savaşlarda kullanılan silah çeşitlerinin çoğu bu savunma duygusu sebebiyle bulunmuştur. Sonuçta savunma sanayii gelişmiştir.

İnsan ümit duygusunun tükenme noktasına geldiği, ölüm kalım mücadelesi verdiği zamanlarda kuralları dinlemez, sınırları zorlar ve çabası en üst düzeye çıkar. Tabii her insan için aynı durumun söz konusu olduğunu söyleyemeyiz. Bazıları ümitleri tükendiği an hayatla olan bütün bağlarını koparırlar. Savunma mekanizmaları güçlü kimseler ise tam aksine içinde bulundukları şartları zorlarlar.

İnsanın en üretken olduğu an kriz anıdır. Çoğu sorunun çözümünü ancak zorda kaldığımız anlarda üretiriz. Her şeyin yolunda gittiği zamanlarda keşfediciliğimiz zayıflar. Başımız derde girdiğinde ise özelliklerimiz ortaya çıkar. Bazı kişilerin harekete geçmesi için acı çekmesi ve sahip olduğu şeyleri kaybetme korkusu yaşaması gerekir. Olumsuz motivasyon örneği olarak değerlendirebileceğimiz bu olaylar, esasında gayret noktasında istenen bir durum değildir. Çünkü şartlar normalleştiğinde üretkenlik düşer. Ancak bu olumsuz motivasyon durumunun kalıcı bir gayrete dönüşmesi de müm-

kündür. Bilhassa kişi "Nasıl davranırsam bu işi çözebilirim?" düşüncesiyle hareket ettiği takdirde sorunlarına rahatlıkla çözüm bulacaktır.

Semavi Dinlerin Motivasyon Tekniği

İlahi öğretileri incelediğimizde, bir ödül olarak insanlara ölümden sonraki hayatın gösterildiğini görürüz. Dünyadaki zevklerin orada kesintisiz olarak devam edeceğini bilmek insanları şevke getirir. Bu dünyanın kısa ve ölümlü yaşamına karşılık, ebedi bir yaşam vaadi insana sonuç bilinci vererek onu çabalamaya teşvik eder. Bu metot, insanda dini motivasyonu da arttırır.

Kişilik Özellikleri ve Motivasyon

Motivasyon, insanların kişilik özelliklerine bağlı olarak değişebilir. Örneğin, içe kapanık bir kişiyi gayretlendirmekle dışa dönük bir kimseyi gayretlendirmenin yolları çok farklıdır. Bu noktada üzerinde durulması gereken, kişiyi motive eden unsurların kişilik özelliklerine uygun olup olmadığının analiz edilmesidir.

Mükemmeliyetçi Kişilerde Motivasyon

Hayatta her şeyin eksiksiz olmasını bekleyen kimseler, hata yapmaktan korkar ve kendilerini ancak her şeyin yolunda gittiği ortamlarda mutlu hissederler. Bu sebeple sürprizlere kapalıdırlar. Böyle insanların motivasyonlarını arttırmak için stabilizasyonun bozulması gerekir. İşler ve içinde yaşadıkları ortam bozulduğu takdirde, bu insanların yaşamlarında bir hareketlenme başlar.

Romantik Kişilerde Motivasyon

Romantik eğilimleri olan insanların yoğun çabaları, en çok, sevdikleri bir insanı kaybetme korkusuyla karşılaştıkları

zaman ortaya çıkar. Onları çabalamaya ve mücadele etmeye sevk eden, kişilere yükledikleri değerlerdir.

Sosyal Fobik Kişilerde Motivasyon

İçe dönük, sosyal kaygıları olan kişileri harekete geçirmenin yolu, bu kişileri başarıya inandırmaktır. Sosyal fobik kişilerin özgüvenleri düşük olduğu için, onları başaracaklarına inandırmak gerekir. Başarılı olabilecekleri bir ilgi alanı bulan insanlar, çalışmalarını bu alanda gerçekleştirdikleri takdirde istedikleri sonuca ulaşacaklardır.

Antisosyal Kişilerde Motivasyon

Sorumluluk duygusu az, şımarık, kurallara uymayan, bencil yapıdaki insanlar üzerinde bir disiplin sağlamak ve onları gayrete getirmek için baskı, korkutma ve sindirme tekniklerinin kullanılması gerekebilir. Ancak bu istisnai bir durumdur.

Öç Alma ve Motivasyon

İnsanın olumsuz motivasyonla harekete geçmesini sağlayan durumlardan birisi de uğradığı haksızlık karşısında öç almak istemesidir. Ancak bu tip bir duygu; enerjiyi tüketen, insana zarar veren durumlar oluşturur. Öç alma duygusu taşıyan bir kimse, öç almak istediği kişiden daha çok acı çeker.

Ödül, Ceza ve Gayret

Bir insanın gayretini arttırmak, onun beynindeki ödül-ceza mekanizmasını harekete geçirmek demektir. Bu konuda pek çoğumuzun aşina olduğu bir havuç örneği vardır; atın önüne tarlayı sürmesi için havuç konulur ve at havucu yakalamak için koşar. Böylece tarla sürülür.

Ceza tehdidiyle yapılan eylemlerde zorunluluk söz konusu olduğu için, insanlar böyle işleri sevmez, sadece katlanırlar. Bu da kişiyi erken yıpratır ve sonuçta ortaya mutsuz insanlar çıkar.

Cezayla harekete geçen toplumlarda ya da insanlarda çözülme ve dağılmalar çok çabuk gerçekleşir. Geriye yalnızca zorunlu itaatler kalır. Oysa bir motivasyon unsuru olarak ödül mekanizmasını kullanmak, gönüllü gayreti doğurur.

Zoraki Gayret

İnsanı bir şey yapması ve bazı konularda harekete geçmesi için zorlamak, tıpkı olumsuz motivasyonda olduğu gibi şartlar değiştiğinde, kişinin geri çekilmesine sebep olur. Bu nedenle zorlama, baskı, tehdit, korkutma ve sindirmeyle motive etmekle; takdir, övgü ve onay sözleriyle gerçekleştirilen gayret arttırma teknikleri kişiye göre değişir.

İnsan mizacı, onay gördüğü konuda daha kolay motive olabilen bir yapıdadır. Kural ödülle motive etmektir, ancak istisnası olumsuz motivasyondur. Olumlu motivasyon insanın yaptığı işi sevmesine vesile olur. Bu da iş bitse bile kişinin çalışma gayretinin devam etmesini sağlar. Mesela çocuk eğitiminde iç ve dış disiplin vardır. Dış disiplin, öğretmen ve anne baba korkusuyla hareket etmektir. Oysa iç disiplin, çocuğun kendisini yönetmeyi öğrenmesini ve kendisini harekete geçirmesini sağlar.

Gayretkeş Kişilerin Özellikleri

Çalışkan, kolay harekete geçen ve tuttuğunu koparan insanlar üç grupta toplanır. Bunların ilki realist, ikincisi aktivisit, üçüncüsü ise organizatör kişilerdir.

Realist kişiler, harekete geçtikleri konuda sağlam adım atmayı önemserler. Çok düşünerek, alternatifleri değerlendirerek hareket ederler. Gerçekçi olmayı önemseyen realist kişiler diğer iki gruba göre biraz daha yavaştırlar. Fazla sağlamcıdırlar. Gerektiği zaman riske girmekte zorlanırlar. "Akıllı, düşünürken; deli, yedi tepeyi aşmış" sözü tam olarak onların bu özelliğini tarif eder.

Aktivist kişiler, risk almaktan çekinmezler. Çok kolay motive olurlar, fakat bu motivasyonlarını devam ettirme zorluğu yaşarlar. Bu özellikleriyle de kısa mesafe koşucularına benzerler.

Organizatör kişiler ise zamanlama ve sıralamayı iyi kullanırlar. Bu, önceliklerini iyi belirlemelerinden ileri gelir. Bu kişiler kimi, neyin gayretlendireceğini iyi bilirler. Bu karakterdeki insanlar, daha çok uzun soluklu işler yaparlar. Örneğin, iyi bir maraton koşucusu olabilirler.

Gayreti Devam Ettirmenin Yolları

Bir insan herhangi bir konuda gayretlendikten sonra, ona yön tayin etmek ve onu bu yolda disipline etmek gerekir. Çünkü gayret bir enerjidir ve bu enerjinin ne tarafa yöneleceği önemlidir. Enerji bir güçtür ve güç doğru şekilde programlanırsa, geri bildirimi doğru olur ve gayret daha da artar.

Beynin ön bölgesinin yürütücü işlevleri vardır. Bu yürütücü işlevlerin en önemli özelliği amaç belirleme, plan yapma, planı uygulama ve bunu devam ettirmektir. Eğer insan yaptığı işin iyi sonuçlarını görürse ya da göreceğine karşı güçlü bir kanaati oluşursa bu onun motivasyonunu arttırır. Geribildirimin olumsuz olduğu durumlarda ise gayret azalır. Bu sebeple gayretin devam etmesinde ve doğru yere kanalize olmasında, olumlu sonuçların kişiye dönmesi çok önemlidir.

Beklentiler ve Gayret

İnsan, hedeflediği konuda yüksek beklentilere sahipse, bu beklenti onu harekete geçirir. Aynı şekilde toplumun ve etrafındaki insanların beklentileri de kişiyi motive etmede önemlidir. Ancak bu noktada hedef ve beklentilerin gerçekçi olması gerekir. Aksi takdirde olumsuz bir geribildirim olduğunda kişinin tüm gayreti azalır. Beklentilerin gerçekçi olması gayreti kalıcı kılar. Bu sebeple beklentileri realist düzeyde tutabilmek çok önemlidir.

Sorumluluk Duygusu ve Gayret

İnsanın çabalarını belli bir disiplin içinde yürütebilmesinin en önemli ayağı, sorumluluk duygusudur. Mesuliyet duygusu eksik olan kimselerin gayretini arttırmak için az miktarda da olsa otorite gerekebilir. Fakat sorumluluk duygusu yüksek bir kimseye, motive etmek amacıyla bile olsa baskı uyguladığınız an, kişi kaygılanmaya başlar.

Kontrolü kaybetme ve işi başaramama korkusu insanın hem ruh sağlığını bozar hem de çabasını olumsuz yönde etkiler. Hayata karşı kendisini mesul hisseden kişiyi bir işe motive etmenin en iyi yolu, ona geçmiş başarılarını hatırlatmaktır. Zira bu durum o kimsenin kendisine daha çok güvenmesini sağlar. Bir diğer yöntem olarak, giriştiği işi başarabileceğine dair olumlu geribildirimler alması da insanın gayretini artırır.

İçsel Gayret ve Cesaret

Bir insanı gemiye benzetebiliriz. Nasıl ki gemiler rüzgâr sayesinde yahut da motorları sayesinde yol alırlarsa, insanlar da kendilerinden ya da başkalarından destek alarak hareket edebilirler. Eğer bir kişi iç motivasyonla, yani kendi şahsi çabasıyla hareket edebiliyorsa üretkenliği artar ve hayattaki pek çok amacına kolayca ulaşabilir. İnsanı diğer canlılardan ayıran bir özelliği de işte bu kendini harekete geçirebilme özelliğidir. Bu durum kişinin özellikle sosyal hedef ve kültürel gelişmelere yönelik çalışmalara yönelmesini sağlar.

İnsanın bir işe ya da konuya motive olabilmesi için yalnızca iç verileri yeterli olmaz; bunun için kişinin, zihinsel veri tabanını da iyi kullanması gerekir. Bu da iç ve dış gerekçelerin, etkenlerin varlığını gerekli kılar. Kişinin eyleme geçmesi için aşkınlığın olması gerekir. Tüm bunların bir arada bulunması insanın harekete geçmesini kolaylaştırır.

Kişinin riske girebilmesi için ideallerinin ve cesaretinin olması şarttır. Herhangi bir şey uğruna ölümü dahi göze almanın seküler bir açıklaması yoktur. Bu noktada insanın kendisini bir mefkûreye adaması ve hedeflediği şeyi duygusal manada yaşaması gerekir. Kişinin, gerçekleştirmek için çaba sarf ettiği hayalinin toplum tarafından da desteklenmesi halinde, bu amacı gerçekleştirme olasılığı hayli yüksektir. Ancak tüm motivasyonu ve çabaları yeterli seviyede dahi olsa, ideali toplum tarafından desteklenmediği takdirde başarılı olmakta hayli zorlanır. Mesela, Mozart Salzburg'da değil de herhangi bir İskandinav ülkesinde doğsaydı, belki de bu kadar muhteşem yapıtlar ortaya koyamazdı. Zira Mozart, müzikle ilgilenen pek çok insanın bulunduğu bir yerde yetişmiş ve sanatı toplum tarafından desteklenmiştir.

Hayal Kırıklığı, Eleştiri ve Gayret

Geribildirimin olumsuz olması manasına gelen hayal kırıklığı, kişinin motivasyonunu kırar ve heyecanını azaltır. Aynı zamanda çok eleştirilmek de çalışkanlığı olumsuz yönde etkiler. Bu sebeple insanların kişiliklerine yönelik eleştiriler yapmak yerine, tenkitleri davranışlara yöneltmek gerekir. Zira şahsına yönelik eleştiriler alan kimsenin kendine olan güveni sarsılır. Özellikle anne babaların yaptığı eleştiriler çocuğun şahsına yönelikse, çocuk kendisine yöneltilen her eleştiriyi kişiselleştirmeye başlar. Özellikle kişilik gibi değiştirilmesi çok zor ya da mümkün olmayan bir özelliğinin eleştirilmesi, insanın kendisine olan güvenini zedeler ve gayretini olumsuz yönde etkiler.

Gayretini eksik bulduğumuz bir kişinin gayretlenmesi için onu karşımıza almak yerine yanımıza alarak yönlendirmek daha doğru olacaktır. Kişileri yönlendirmek için onlara doğrudan mesajlar vermek yerine, ilişki kurmaya çalışmak daha faydalıdır.

Bir kişiyi övmek onun motivasyonunu arttırmaz. Kişiye "Sen çok güzelsin, çok akıllısın, dünyada eşin benzerin yok" dediğiniz zaman egosu kabarır ve kendisini her konuda yeterli görmeye başlar. Bu duruma özellikle maddi refaha sahip çocuklarda sıkça rastlanır. İnsanların övgüsü kendisini motive ediyorsa kişi "Çalışmama lüzum yok" diye düşünebilir. Böyle övgüler insana yapay güven kazandırır. Bu sebeple bir insanı överken ya da eleştirirken onun değiştirilebilir sıfatlarına ve davranışlarına odaklanmak en doğrusudur.

Çocuğun Gayretini Arttırmanın Yolları

Çocuklar çoğunlukla kısa vadeli arzu ve heveslerin peşindedirler. Bu durum aslında çocukların ya da çocuksu karakterdeki insanların psikolojik doğaları gereğidir. Zevklerini erteleyememeleri, en büyük sıkıntılarıdır. Bu kişilere orta ve uzun vadeli zevk bilincini aşılamak gayretlerini arttırır. Onların artan bu gayretlerinin yanına sabrın da eklenmesi gerekir. Örneğin, ders çalışmak istemeyen bir çocuğa "Şu anda ders çalışmaya katlanırsan, ileride güzel bir mesleğin olur ve daha büyük zevkler elde edersin" denilebilir.

İş Yaşamında Gayret

Şirketlerin eleman alırken en çok araştırdıkları nokta, işe alınacak kişideki ilgi ve motivasyon seviyesidir. Mesela alanında tecrübesi ve birikimi olmasına rağmen, ilgi ve motivasyonu düşük olan birinin üretkenliği yeterli seviyede olmayacağı için işe alınma ihtimali düşüktür. Aynı şekilde, emekli olmuş kimselerin işleriyle ilgili pek çok deneyimleri olduğu halde motivasyonlarının eksik olabileceği endişesiyle işe alınmadıklarına pek çok kez şahit olmuşuzdur. Bir insanın verimini en çok arttıran unsur, yaptığı işe alaka duyması ve o konudaki gayretidir.

Büyük yöneticilerin en önemli özelliği, farklı karakterdeki insanları benzer hareket tarzı içinde, aynı amaç etrafında

toplayabilmeleridir. Bunu yapabilmek için hedef koymak ve insanları o hedef etrafında birleştirebilmek önemlidir.

Gayreti Etkileyen Psikolojik Faktörler

Depresyonun sekiz belirtisinden biri olan yorgunluk, ilgi ve enerjinin azalmasıdır. Bu durumda heves ve arzuların azalmasıyla beraber, irade zayıflaması da görülebilir.

Depresyon, esasında yaşam enerjisini ve karar verme mekanizmasını genel olarak zayıflatır. Bu sebeple yaptığı işte ya da hayatın genelinde motive olmakta güçlük çeken insanlarda gizli depresyon olup olmadığını araştırmak gerekir. Bir işin gerçekleşmesindeki en önemli iki unsur motivasyon ve sabırdır. Yüksek motivasyon işe başlarken gereklidir; işin bitmesi ise kişinin tahammülüyle alakalıdır. İşe başlama becerisiyle, bitirme becerisi farklıdır. İyi ve doğru işlerde istikrarı korumak oldukça önemlidir.

Bununla birlikte hafif kaygı motivasyonu arttırır, beyni uyanık tutar ve insanı harekete geçirir. Ancak aşırı kaygı, fazlaca stres hormonu salgılatarak beyni bloke eder. Bu sebeple gayret konusunda ölçülü bir kaygı idealdir. Kaygılı kişiler gayretlidirler, birçok yeniliğe imza atarlar; ancak bu kişilerde kalp hastalığı riskleri de yaşadıkları stresle doğru orantılı olarak fazladır.

Maddi Koşullarda İnsanı Çabalamaya Sevk Eden Durumlar

Kapitalist sistem, basit zevkleri insanları harekete geçirmekte ustaca kullanmıştır. Ancak bu sistemde sürekli bir mücadele hali söz konusu olduğundan insanları kaygıya sürükleyerek, psikolojik sorunların artmasına sebep olmuştur.

Kapitalist ekonomiye dayalı düzen, ümit duygusunu canlı tutma yöntemi olarak maddi kazanç ve çıkarları ön planda

tutmuştur. Her türlü maddi olanağa sahip olan insanlarda ise bir süre sonra, yetinmeme duygusunun körüklediği mutsuzluk ve depresyon vakaları görülmeye başlanmıştır.

Gayretsiz Toplum Yakıtsız Araba Gibidir

Gayretsiz toplum yakıtsız arabaya benzer. Gayreti, yani içimizdeki duygusal enerjiyi mutlaka programlamamız gerekir. Programlanmış enerji, insanı amaca götürür. Zaten çabalamak, enerjinin arttırılması, bir kaynağın güçlendirilmesi demektir.

İnsan beyninde sınırsız bir potansiyel vardır. Hatta beynimizde "gayret"le açıklayabileceğimiz bir büyüme faktörü mevcuttur. Kök hücreden sinir hücresi oluşabilmesi için beyinde büyüme faktörünün salgılanabilmesi gerekmektedir. Kök hücrenin harekete geçmesi için ise, büyüme faktörüne ihtiyacı vardır. Bu daha çok duygusal yoğunluk yaşayan kimselerde ve idealist insanlarda ortaya çıkan bir durumdur.

Motivasyonu ve gayreti yüksek kimsenin beyninde yeni hücreler oluşur. Örneğin, bir insan vücut geliştirmeyle uğraşıyorsa, bu insanın beyninde ve vücudunda uğraştığı alanla ilgili yeni hücreler oluşur. Ama bunun için sıra dışı zorlamalar gerekir. Beynimizi belli bir konuda zorladığımız takdirde yeni bağlantılar oluşturabiliriz. Gayret bunu sağlar.

Çorak tarlanın bir tarafını sulayıp diğer tarafıyla ilgilenmediğiniz takdirde aldığınız verim tek yönlü olur. İşte insan gayreti de böyledir; hangi tarafa yönlenirse orası yemyeşil olur. Çabalamanın olmadığı yerde insan, çorak bir tarla gibi verimsiz olur. Bu sebeple gayretin, insanın davranışlarını ve mutluluğunu belirleyen bir unsur olduğunu söyleyebiliriz.

Tematik Algı Testi (TAT)

Psikiyatride kullanılan bu test, bir grup gence uygulanıyor. Araştırmada gençlerden çocukluk dönemlerini ve aileleriyle olan ilişkilerini zihinlerinde canlandırmaları isteniyor. Hayal

güçleri kuvvetli olan ve bu testten yüksek puan alan gençlere bakıldığında, bu gençlerin sebatkâr ve başarılı oldukları ortaya çıkıyor.

Bir insanın olayları, kişileri, nesneleri gözünde canlandırabilme yeteneğinin iyi olması üretkenliği açısından önemlidir. Ancak bunu başarabilmesi için de düşünmeye ve hayal kurmaya zaman ayırması gerekir. Fakat rastgele hayaller insana fazla bir şey kazandırmaz. Kişi, amacına yönelik hayaller kurduğu takdirde beyin o doğrultuda çalışabilir. Örneğin, kültür sanat etkinliği çerçevesinde yapılacak bir faaliyetle ilgili konuşulduğunda beyin bu bağlantıları kurmaya çalışır. Onun kurduğu bağlantılar insanın gerçeği daha iyi, daha kolay anlamasını sağlar.

İlham şimşeklerinin çakması için muhakkak zihinsel hazırlık gerekir. Bu hazırlıktan sonra kıvılcımlar oluşur. Hatta kişi, üzerine kafa yorduğu konuyu unuttuktan sonra, ummadığı bir zamanda mevzu ile alakalı fikirleri açığa çıkabilir. Fakat bunun gerçekleşmesi için öncelikle konu üzerinde çokça durulmuş olması gerekir. Çünkü bu durum biyolojik boyutu olan bir vakadır.

MR tekniğiyle baktığımızda; zihinsel üretkenliği olan, beyin hareketlerini düzenli yürüten insanların beyinlerinin ön bölgesinin daha dolu olduğunu görürüz. Kişi hangi alanla dalıa çok ilgiliyse beyin de o doğrultuda bağlantılar üretir. Örneğin, çok iyi bilardo oynayan birinin beyni, bilardo sopasını tutuşu ya da topu vuruşu ile ilgili özel bir beceri geliştirmiştir. Beynin bu becerisi bir bakıma insanı ayakta tutar. Ama yapılan işi sevmesi için kişinin ayrıca bu işe motive olması da gerekir. Mesela yemek yapmayı hiç bilmeyen bir çocuğa bunu öğretecek olan anne "Al şu fasulyeden güzel bir yemek yap" derse çocuk bocalar ve yemek yapma isteği kaybolur. Oysa burada çocuğun, gayretini bir iş yapabilme becerisine

dönüştürebilmek için annesinin rehberliğine ihtiyacı vardır. Anne, çocuğuna yanında olduğunu hissettirdiği ve destek verdiği takdirde çocuk sorunların üstesinden kolaylıkla gelir. Ancak çocuğun hem şevki kırılır hem de yapması istenen işler büyükler tarafından gerçekleştirilirse bu, çocuğu tembelliğe alıştırır. Bu sebeple bir insanın iş gayretinin oluşmasında, kendi kendini gayrete getirmesi ve hatta etrafında ona yardımcı olacak kimselerin bulunmaması önemli bir faktördür.

Ödüllendirme, motivasyonda mühim bir rol oynamakla birlikte, gereğinden fazla olduğunda kişiyi rüşvet ve tembelliğe sürükleyerek motivasyonu olumsuz etkileyebilir. Bu konuda yapılmış bir çalışma hayli dikkat çekicidir. Resim yapmaları için "lütfen ödülü" ve resmi tamamladıktan sonra "teşekkür ödülü"nün verildiği bu araştırmada teşekkür ödülü alan çocukların daha gayretli ve dolayısıyla daha başarılı oldukları gözlenmiştir. Ayrıca "lütfen ödülü"nü almanın çocukları harekete geçirmekten ziyade, zihinsel üretimlerini düşürdüğü ortaya çıkmıştır. İnsanı motive eden esas şeyin yaptığı işin sonunda elde edeceği sonuç olması, alacağı ödülün ikinci planda kalmasını gerektirir. Yapılan işin sonucunun bizzat ödül olduğunun bilinmesi, kişinin motivasyonunu zaten arttıracaktır. Bu şekilde insan "kendi kendine zevk üretme" diyebileceğimiz içsel ihtiyacını da tatmin eder.

İç Motivasyonda Düşünce Teknikleri

İnsan beyninde bir zihin haritası vardır ve olaylar beyne bu haritayla kaydolur. Bazı kimseler anlam ilişkilerine, bazıları şekillere, bazıları ise renklere önem verirler. Örneğin, kimi insanlar yeni bilgiler edinirken "okuma" yerine "dinleme" metodunu kullanırlar. Osmanlı döneminde böyle kimselere "kulak mollası" denildiğini biliyoruz. Bu kimseler işitsel hafızası güçlü olan insanlardır ve dinleyerek edindikleri birçok bilgiyi akıllarında tutarlar.

Her insanın öğrenme yeteneği farklıdır. Beyin, farklı öğrenme tekniklerini kullanmak suretiyle yazdığı bilgilerle, insanın kurduğu anlam bağlarına göre çağrışımlar yapar. Bu sebeple de kişinin kendisini ya da başkalarını gayretlendirmesi, algılarından haberdar olmasına bağlıdır. Bu noktada insanın kişilik yapısına göre çözümler üretilebilir. İnsanın, gayreti hayatına bir değer olarak yerleştirmesi ve temel beceri özelliği haline getirmesi önemlidir. Bir hocam "Özür dilemek doğru değildir. Önemli olan özür dileyecek davranışlar sergilememektir" demişti. Bunu bir değer olarak benimsediği için özür dilemesi gerektiği durumlarda dahi özür dilemiyordu. Bu, yanlış bir düşünce kalıbıdır ve beyne bu şekilde yazılmıştır. Hayatımızı yanlış şekillendirmememiz için beyne doğru değerler yazıp onları davranış biçimine dönüştürmemiz gerekir.

Hayatın doğru yaşanması için bu değerler yeniden yazılmalıdır. Bu sebeple de beynimizin yoğrulabilirlik özelliğini kullanmamız gerekir. Beynimizde her olayla ilgili bir hayat senaryosu vardır. Bu senaryonun çocukluktaki aktörleriyle ileri yaşlardaki aktörleri tamamen farklıdır. Senaryonun aktörlerinin değişmesiyle hikâyenin de güncellenmesi gerekecektir. Bu sebeple bir bilgisayar programı gibi insan beyninin özellikleri de değişebilir. Tabii bu özelliklerin değişebilmesi için, kişinin buna izin vermesi gerekir. Aynı şekilde kişinin başkalarından zarar görmesi de ancak o kişinin karşısındakine psikolojik olarak izin vermesiyle mümkün olur. Burada iradenin "red" ya da "kabul" noktasında belirleyicilik rolü vardır. Beyin ancak bu aşamadan sonra kendini programlayabilir.

Evrimin varlığı kabul edildiği takdirde bu evrimin biyolojik değil kültürel olduğunu söylemek mümkündür. Zira ilk insanın kültürel bilgi ve becerileriyle şimdiki insanların bu anlamdaki bilgi ve becerileri bir değildir. İnsan öğrenerek tekâmül eder. Fakat hayvanda öğrenme suretiyle tekâmül söz

konusu değildir. Bu demektir ki insanın yeni bilgilerle kendini geliştirmeye ve kültürel evrime ihtiyacı vardır. Bu kültürel evrim içerisinde de insanın doğru bilgilere ulaşması gerekir.

Değer kalıplarını beyne yazarken insanların üç farklı grupta toplandıklarını görürüz. Bunlardan birincisi, kendi değer kalıplarını yeterli görerek, gelişmeye kapalı olanlardır. Bu yöntemi kullanan insanlar hata yapsalar dahi bu hatalarını sürdürmeye devam ederler. İkinci gruptakiler, yaptıkları hatalardan ders çıkarmayı bilir, aynı hatayı ikinci kez tekrarlamazlar. Üçüncü grup ise ideal olan gruptur; bu gruptakiler başkalarının hatalarından ibret almayı başarabilir ve herhangi bir konuda karar alırken olumlu olumsuz tüm unsurları göz önünde bulundurarak oldukça sağlıklı kararlar verirler. Aynı zamanda bu kişiler büyük işler yapmaya da yatkındırlar.

İnsanların edinmeye çalıştıkları değerle ilgili kişisel yorumları çok önemlidir. Eğer insan yaşadıklarını doğru şekilde yorumlayabilirse kendisini de doğru biçimde yönlendirebilir. Örneğin, narsistik bir kimseye karşı alçakgönüllü davranmak, o kavrama saygısızlık olur. Çünkü böyle bir durumda sergilenen tevazu karşımızdakinin egosunu kabartabilir. Dolayısıyla bütün erdemlerin yere ve zamana uygun olması gerekir.

Hiçbir değer bir bilgisayar programı gibi hazır şekilde alınıp yüklenemez. Değerlerin kişiye özel yorum ve uygulamasının olması gerekir. İnsan bu değerlere duygu katar, zihinsel olarak emek verir.

SORUMLULUK*

Sorumluluk duygusu, kişinin hedef piramidini belirlemesinde ve bu hedefleri gerçekleştirmesinde kilit duygulardan birisidir. Hedef piramidi, hayatımızdaki işlerin önem ve önceliklerini tayin etmemize yarar. Bu sıralamada tepe noktayı en hayati konular alır. -Osmanlılar buna 'ehemle mühimi ayırmak' derler- Daha sonra kategorize edilmesi gereken diğer mevzular gelir. Mesela bir kimse "Elbisemde asla leke olmamalı" dediği an, hayatı kendine zehir eder. Eğer bir toplantıya katılacaksa adapte olamaz, huzuru kaçar, kendi kendisini yer bitirir. Çünkü sıfır hata beklentisindedir. Önem sıralamasını doğru yapamayan bir kadının evine misafir gelecek olsa, yaptığı hazırlıktan misafir değil, müfettiş geleceğini sanırsınız. Gerekenin ötesinde çalışmaktan, hazırlanmaktan o kadar yorulur ki, misafiri güler yüzle dahi karşılayamaz. Kusurları görmeme davranışı da, hiç yanlış yapmam düşüncesi de hedef piramidinin en alt kesitidir. Eğer insanın hataları % 50'nin altındaysa bunlar telafi edilebilir.

Sorumluluk almak grupların bir arada yaşamalarını da kolaylaştırabilir. Burada "ada deneyi"ni zikredebiliriz: İki adaya 50'şer kişilik gruplar halinde gençler toplanır. Gruplardan birine üç ay boyunca hiçbir sorumluluk verilmez ve bu süre

---

* Sorumluluk ile ilgili bölüm, yazarın *Duyguların Psikolojisi* isimli kitabından alınmıştır.

sonunda onlardan yaşadıklarını anlatmaları istenir. Anlatılanlara göre grupta bu süre zarfında çok fazla kavga çıkmış, hayli şiddet yaşanmıştır. Diğer gruba ise bir ateş yakılarak, onlardan yalnızca, bu ateşi üç ay boyunca devamlı yakmaya çalışmaları istenir. Üç ay sonra bu gruptan gözlemlerinin yazılması istendiğinde, grupta kavga oranlarının diğer gruba göre daha düşük olduğu görülür. Buradan yola çıkarak insanın herhangi bir amacının olmasının şiddeti azalttığı ve toplumsal uyum söz konusu olduğunda, amaçsız insanların daha sorumsuz ve birbirlerine daha çok zarar verme eğiliminde oldukları tespit edilmiştir.

Sorumluluk duygusu, insanın kusur işlemesine mani olmasının yanında, bazen gereksiz detaylarla boğuşmasına da sebep olabilir. "Şeytan ayrıntıda gizlidir" denir. Ama bu sözün tersi de geçerlidir. Zira başarı da ayrıntıda gizlidir. Peki ikisi arasındaki denge nasıl sağlanacaktır? Eğer sorumluluk duygusundan kaynaklanan detaycılık amaca yönelikse faydalıdır. Bu durum özellikle meslek yaşantısında çok önemlidir. Üniversitedeki hocalarımdan rahmetli Melih Tahsinoğlu'nun şöyle bir sözü vardı: "Aşçıların hatasını maydanoz örter, terzinin hatasını ütü örter, doktorun hatasını toprak örter." Bir doktorun sorumsuz davranması, insanın hayatına mal olabilir. Doktorların hastaları için "İlacını verdim, elimden geleni yaptım, sorumluluğumu yerine getirdim" demeleri eksik bir düşüncedir. Bu konudaki asıl mesuliyetleri, hastayı tedavisiz bırakmamaktır. Sorumluluk duygusunun çok baskın olduğu diğer bir meslek de askerliktir. Askerlik mesleğinde komutan, yapılan ve yapılmayan her şeyden sorumludur. Eğer bu duyguyu tam olarak sindiremediyse, emrindeki askerlerin yahut koruduğu vatanının zarar görmesine sebep olabilir.

İnsan hayatının söz konusu olduğu konularda kendimizi mesul hissetsek de bazı basit şeyler karşısında bu duygumuzu

elekten geçirmemiz gerekebilir. Mesela, halının eğri durması, kalemliğin yerinden kayması, havlunun ters asılması gibi ufak meselelerde toleranslı olmak yaşamımızı kolaylaştırır. İnsan eğer vakti varsa bunlarla ilgilenmelidir. Ancak bunlara verebileceğinden fazla vakit ayırırsa, sorumluluğu yanlış yerde kullanmış ve asıl işlerini ihmal etmiş olabilir.

Sosyal Sorumluluk

Sorumluluk duygusunun son yıllarda sıkça zikredilen diğer boyutu da sosyal sorumluluktur. Bu kavram, toplum yararına yönelik sorumlulukların yerine getirilmesini ifade eder. Bir şirketin çok kâr etmesi ya da bir mühendisin iyi para kazanması kadar, gelir dağılımının da adil olması gerekir. Toplumsal adaleti ancak zayıflardan, muhtaçlardan, zor durumda kalanlardan da mesul olduğumuzu düşünerek sağlayabiliriz. Yarışma ve rekabet prensibine dayanan kapitalist sistem kamu yararından çok; güçlü olanın ayakta kaldığı, zayıfın eridiği, güçsüzleştiği bir düzen geliştirmiştir. Ama kişiler kadar kamunun faydasının da göz önünde bulundurulduğu bir düzen, sosyal sorumluluğa ve toplumsal adalete katkıda bulunacaktır.

Sorumluluk duygusunun değer boyutuyla ortaya konulması, gündelik hayattaki bağların da güçlendirilmesine yardım eder. Toplumu organizma olarak düşünürsek, toplumsal bütünlüğün esası için uyulması gereken değerlerden biri sorumluluktur. Aksi halde cemiyet tıpkı bir çocuk gibi bencilleşir.

Sorumluluk Duygusu ve Değerler

Sorumluluk duygusunun sınırlarını belirleyen kültürler, inançlar ve dinî değerlerdir. Duyguların değere dönüşüp toplumun kalıbına uymasında temel etken kültürdür. Kültür için en basit tanımıyla, toplumun ortak kabulü olan değerler sistemi diyebiliriz. Bu değerlerden biri, toplumun ahlaki yapısını oluşturan dinî değerlerdir. İnsanların yaşam felsefesini oluşturan

kriterlerden biri de sosyal değerlerdir. Yazılı toplumsal kuralların yanı sıra, kayda geçmemiş ahlaki normlar da toplumsal hayatı belirler. Kişinin ailede, sokakta, sinemada, tiyatroda nasıl davranacağının ölçüsünü yazıya geçirilmemiş kurallar verir. Kişi genel hayata dair bilgileri sosyal öğrenmeyle kazanır.

Bir insan, içinde yaşadığı toplumun değerlerine, inanç sistemine, düşünce kalıplarına uzak duruyorsa kimliksizlik problemiyle karşılaşabilir. Toplumun değerlerine uymaya çalışırken diğer yandan da kişisel doğrularını baz alarak özel bir dünya kurar kendine. Şayet bu özel dünya olmazsa; kişi inisiyatifsiz kalır, kendini değersiz hisseder. Buradaki denge, insanın sorumluluklarını bilerek ve yerine getirerek ama toplum kurallarına da ters düşmeden yaşamayı başarmasında gizlidir. Aksi halde ezilmişlik duygusuna kapılmak mümkündür. Tabii ahlaki kuralların belirleyiciliğinden bahsederken, hiçbir konuda kendi başına hareket edemeyen, tamamen bağımlı bireyleri tarif etmiyoruz. Her insanın bir özgürlük alanı olmalıdır, bu nedenle sosyal kuralların esneklik içermesi kaçınılmazdır. Çok katı kurallar tarafından ezilen bireyler, özgüven eksikliği yaşadıkları için yetenekleri gelişemez. Bu eziciliğin toplumsal yaşantıdaki tezahürü de girişimcilik ruhunun azalmasıdır. Özgürlüğün, inisiyatifin ve toplumsal sorumluluğun sınırını en iyi belirleyen şey, o toplumun yaşam felsefesidir.

Sorumluluk ve Vicdan

İç disiplin anlamına gelen vicdanın sınırlarını sorumluluk duygusu belirler. Vicdan, insana yapması ve yapmaması gerekenleri gösteren bir bekçi, içeriden gelen bir uyarı sistemidir. Hayatta hepimiz seçeneklerle ilerleriz. 'A', 'B' seçeneği, kolay ve zor tercihi, iyi ve kötü şıkları her zaman mevcuttur. Bu alternatifler içinden seçerek verdiğimiz kararlar, bizim bireysel tercihimizin sonucudur. Aslında hepimiz her gün, her olay

karşısında küçük küçük hükümler veririz. Bu mekanizma işlerken içten gelen bir ses 'dur' veya 'devam et' der. Bu iç eğilim, sorumluluk duygusundan yardım alarak seslenir bize. Tabii gelen ses doğruysa... Zira vicdan iyi değerler gibi kötü değerleri de barındırabilir. Mesela, öyle insanlar vardır ki vicdanı cüzdanıyla özdeşleşmiştir. Vicdanından gelen ses, çıkarları yönündedir. Oysa gerçek anlamda vicdan, benimsenmiş kurallara, kanunlara aykırı iş yapmamaktır.

Vicdan, bir eğilim olarak her insanda bulunsa da, nasıl bir şekle bürüneceği sosyal öğrenmeyle belirlenir. Vicdanlı olmayı, küçük yaştan itibaren 'iç sorumluluk' bilinciyle öğreniriz.

Sorumluluk Vicdanı Yeşertir

Modernizm, vicdanın önemini unutturan, iç sorumluluk bilincini körelten sonuçlar üretti. Semavi dinlerin yayılmasından önce hâkim olan pagan kültürü vicdan kavramını tam yerleştirememişti. Bunun sonucu olarak, insan yakalanmadığı sürece hırsızlık yapabilirdi. Pagan dönemin bazı değerleri modern dönemde de ön plana çıktı. İnsanlar, kanunlara ters düşmediği takdirde gayri ahlaki davranışları mazur görür oldular. Ancak 'istediğimi yapabilirim' düşüncesi, insanlar arasında toplumsal bağların zayıflamasına; yalan, şiddet, suç, bencillik, kana susamışlık gibi davranışların artmasına yol açtı. Hepimiz, sosyal yara haline gelen bu davranışların sonucuna katlanmaya mecbur kaldık. Peki çözüm nerede aranmalı? Bu dejenerasyonun çözümü, kaybedilmiş değerleri vicdani sorumlulukla yeniden kazanmaya çalışmaktır. Dış evreni ve iç dünyamızı yaratan güce karşı mesuliyet duymak, yazılı veya sözlü kurallara uymak vicdanı yeşertecektir. İnsan yazılı kurallara kanun korkusuyla uyar. Ama ilahî yasalara uyumun gereği, iç disiplindir. Bu da vicdanla sorumluluğu yan yana getirmeyi gerektirir.

SADAKAT

Klasik anlamıyla sadakat, hiçbir karşılık beklemeden bir objeye, kuruma ya da kişiye bağlanmak demektir. Bağlılık, insan için önemli bir duygudur. Bunun sadakat haline gelmesiyle değer oluşur.

Çocuk bağlanma dürtüsüyle doğar. Bu nedenle bağlılık duygusal temeli olan bir değerdir. Anne çocuk arasındaki bağlılık, biyolojik ve hormonal bir durumdur. Kadında bulunan "oksitosin" adındaki hormon sayesinde anne çocuğuna ilgi duymaya başlar. Oksitosin hormonu anne sütünü de arttıran bir hormondur. Anne sütünün artmasıyla beraber bu hormon da artar ve annede çocuğuna karşı "koruyuculuk" dürtüsü gelişir. Anne, çocuğu için çileye, acıya, sıkıntıya katlanır ve bundan adeta zevk alır. Bir süre sonra annenin çocuğuna olan ilgi ve sevgisi biyolojik boyutu aşıp biyopsikolojik bir boyuta taşınarak bağlanmaya; bu bağlılık ise neticede bir çeşit alışkanlığa dönüşür. Yani anne ve çocuk birlikte olmadıkları zaman kendilerini eksik hissederler.

Ancak erkeklerde babalık hormonu yoktur. Yapılan bir deneyde oksitosin hormonu erkek maymunlara verilmiş ve erkek maymunların yavru maymunlara annelik yapmaya başladıkları gözlenmiştir.

Dependent (Bağımlı) Kişilik Özelliği

On iki kişilik tipinden biri olan "dependent" kişilik tipindeki insanlar; yalnız karar veremeyen, girişimcilik ruhundan uzak, sorumluluk almaktan çekinen, etraflarındaki insanlardan devamlı almak isteyen fakat kendilerinden bir şey vermeyen insanlardır. Hatta bu kişilik tipindeki bazı kimselerin bağımlılığı öylesine ileri boyuttadır ki çevresindeki insanlara, kendilerine borçluymuş gibi davranırlar. Çocuksudurlar.

Özerklik duyguları gelişmeyen insanlar "bağımlı" olurlar. Bu çocuklar için normal olsa da erişkinler için değişmesi gereken bir durumdur. Bazı anneler çocuklarını, özellikle kendilerine bağımlı hale getirirler ve bu durum hoşlarına gider. Çocuk büyüyüp, yaptıklarında özgür olma isteği doğdukça da "Bu çocuk bana kafa tutmaya başladı" der, çocuğun kendi kararlarını vermek istemesini isyankârlık olarak nitelendirirler.

Kaçıngan Kişilik Özelliği

Bağımlılığın bir başka türünü de kaçıngan kişilik özelliğindeki insanlarda görürüz. İnsan ilişkilerinde bağlanma biçimi önemlidir. Utangaç kimseler istemedikleri halde yalnız kalırlar. Bu kişiler insanlarla birlikte olmayı arzu etseler de reddedilmekten korktukları için yalnız kalırlar. Kalabalığın içinde mecburen tek başlarına bulunurlar.

Utangaç kişilerin bir özelliği de sürekli nasıl göründükleriyle ilgili endişe içinde olmalarıdır. Yanlış yapmaktan aşırı derecede korkarlar. Kalabalığın içine dahil olur, görüşlerini söylemek isterler ancak hata yapmaktan, reddedilmekten o derece tedirgin olurlar ki; istemedikleri halde yalnız kalırlar.

Paranoid Kişilik Özelliği ve Sadakat

Bu kişilik tipindeki kimseler, sadakat konusunda büyük hassasiyet gösterir ve kendilerine sadık olan insanlara aşırı

derecede koruyucu davranırlar. Sadakati zayıf insanlara karşı ise son derece düşmanca bir tavır içindedirler. Güven duyguları gelişmemiştir.

Obsesif Kişilik Özelliği ve Sadakat

Obsesif insanların sadakat ölçeği, karşılarındaki insanın mükemmellik derecesine bağlıdır. Bu kişiler tüm şartların kendi istekleri doğrultusunda oluşmasını arzu eder ve böyle olmayan ortamlarda kendilerini güvende hissetmezler. Esnek olamadıkları için yakınlarıyla ilişki sorunları yaşarlar. Onlar için bağlılık sadakatten daha önceliklidir.

Bencilliğin Gölgelediği Bağlılık

Bazı bağlılıklar bencillik, bazıları ise fedakârlık üzerinedir. "Pasif bağımlı" diyebileceğimiz kişiler karşılarındaki insana devamlı verirler ve özveride bulundukları insandan sürekli bir şeyler beklerler. Devamlı başkaları için çalışır, bunun karşılığında da yalnız kalmamak ve sürekli ilgi görmek isterler.

Bazı insanlarda bağlılığın sergilenme biçimi farklıdır. Örneğin, kimileri yalnız kalmaktan hoşlanmaz hatta bundan korkarlar ancak kimseyle de geçinemezler. Benmerkezci eğilimlerinin fazla ve diğer insanlardan beklentilerinin yüksek olması onları bu noktaya getirir. Bunlar iyi giden bir ilişkiyi birdenbire bitirebilirler. Bağlandıkları insandan basit bir konuda bile "hayır" cevabı almak kendilerini reddedilmiş hissettirdiğinden, ilişkilerini ansızın sonlandırabilirler.

İnsan ve Hayvan Arasındaki Bağlılık

Etoloji (davranış bilimleri) adı verilen, insan ve hayvan davranışlarını inceleyen bilim dalının yaptığı incelemelerde iki ayrı tür arasındaki bağlılık tarzının farklılıkları ortaya çıkmıştır. Hayvanlardaki bağlılığın daha çok temel ihtiyaçlarla ilgili olduğu, kendilerini güvende hissettikleri zaman sadakat

duygusunun kaybolduğu ve onlarda aile bilincinin oluşmadığı gözlenmiştir. Bu nedenle hayvanların bağlandıkları kişilerden kolaylıkla vazgeçmeleri söz konusudur. Kimilerinin yavrularını dahi öldürdüklerine rastlanır.

İnsandaki sadakat duygusu hayvanlarınkinden çok daha farklıdır. Örneğin, seksen yaşındaki bir anne altmış yaşındaki oğluna "Sırtını örttün mü?" diye sorarken, hayvanlar küçük yaştaki yavrularını doğaya bırakabilmektedirler. Somut olan yemek, içmek, cinsellik, barınmak gibi ihtiyaçlar tüm canlılarda vardır. Bağlılığı ise sevmek, sevilmek, önemsenmek gibi insana özgü duygular oluşturur.

Otizmde Sadakat

Otistik çocukta "anne" kavramı yoktur; ihtiyacını kim karışılıyorsa onun için değerli olan odur. Anne otistik çocuğu için kendini feda etse bile çocuk, annesine kızdığı zaman ona ciddi şekilde zarar verebilir. Bu, temel ihtiyaçlara yönelik bir bağlılıktır.

Özellikle anne sevgisi ve bağlılığı insan için çok gereklidir. Bu durumu elektro mıknatıslara benzetebiliriz; mıknatıs elektrik geldiği zaman objeyi çeker. Elektrik olmadığında ise sıradan bir demir kitlesi gibidir; çekiciliği yok olmuştur ya da çok azalmıştır.

Sadakat ve Sevgi

Sadakatin en yakın olduğu duygulardan birisi sevgidir. Sevgi, insanın vücuduna girdiği zaman kişide sevdiği şeye bağlanma eğilimi ortaya çıkar. Eğer insanda enerji olarak sevgi varsa, o kimse insanları kendine bağlayabilir. Çünkü sevgi, girdiği bünyede çekim oluşturur. Sevgide cömert olan kişiler etraflarındaki insanları kendilerine kolaylıkla bağlayabilirler.

İnsanlar birbirlerine iki sebeple bağlanırlar. Bunlardan birisi çıkar edinmek, diğeri ise karşılıksız duygulardır. Örneğin, tarihteki büyük diktatörlere sadık olan kimseler çoğunlukla paraya ya da herhangi bir menfaate dayalı bağlılık göstermişlerdir. Bunun dışında bilge dediğimiz öyle insanlar vardır ki diğerleri, kimi zaman zarar göreceklerini bildikleri halde bu kişilerin etrafına toplanırlar. İnsanları bu kişilerin çevresinde toplanmaya iten şey, onların kendilerinde bulunan nimetlerden başkalarına karşılıksız vermeleri, sevgi dolu olmaları ve çevrelerindekilere de mutluluk dağıtmalarıdır. Bu sebeple sevgi ve sadakatin birbirleriyle yakın ilişkide olduklarından söz edebiliriz.

Kurumsal Sadakat Çalışmaları

Bir firmada sadakati oluşturmak için kurumsal sadakat çalışmaları yapılır, markaya bağımlılık oluşturulur ve böylece insanlar o markayı gördüklerinde satın alırlar. İmaj çalışmaları içerisinde öncelikle o markaya karşı sevgi oluşturulur, ardından o marka, tüketiciler için bir alışkanlığa dönüştürülür.

Modernizmin Kullandığı Bağlanma Yolları

Teknoloji, medeniyetin getirdiği bir tiryakiliktir. Modern insan bu tiryakilikten yoksun kaldığı zaman hissettiği eksiklikle huzursuz olabilmektedir. Modernizm özellikle insanları bir şeylere bağlayarak onları bir arada tutmaya çalışmaktadır. İnsanları; tüketim alışkanlıkları, marka takıntıları, lüks yaşantıya bağlılık gibi benzeri şeylere adeta kendi rızalarıyla esir kılmaktadır.

Anlamlılık İhtiyacı Sadakati Arttırır

İnsanın "anlamlılık ihtiyacı" sadakati arttıran bir durumdur. Çünkü kişi, yaptığı şeyin anlamlı olup olmadığını test

eder ve yaptığı şey kendisi için bir anlam ifade ediyorsa ona devam eder.

İnsan mükemmel olanı sever; bu sevgi ve insanın mükemmele yatkınlık oranı sadakati besler. Bir başka deyişle kemalin olduğu yerde sadakat de olur. Güzel sıfatlarla donanmış olmak kişiye bağlılığı arttırabilir. Ancak bu bağlılık bir süre sonra alışkanlığa da dönüşebilir.

İnsanın Bağlanma İhtiyacı

Bağlanmak, insanın temel duygusal ihtiyaçlarından biridir. Bu ihtiyaç, kişiyi diğer insanlarla iş birliği yapmaya iter. Eğer bu duygu olmazsa insan işbirliği yapamaz ve tek başına yaşar. Bağlanma ihtiyacının eksikliği, kişinin diğer insanlara zarar vermesi sonucunu doğurabilir.

Feodal yapı esasında bağlılık duygusunun bir tezahürüdür. İnsanoğlu tek başına yaşayamaz çünkü bu şekilde kendisini güvende hissedemez, varoluşunu anlamlandıramaz. Herhangi bir şeye bağlandığı zaman ise "anlamlılık" ihtiyacını gidermiş olur.

İnsandaki metakognisyon genlerinden birisi de anlamlılık ile ilgilidir. Mana arayışı, insanın diğer canlılardan çok daha üstün özellikleri olduğu halde, mutlu olmasını engelleyen durumların ortaya çıkmasına sebep olabilir. Kişi, hayatın anlamını ve evrenin varoluşunu sorgular; bunu yaparken de evrenin kusursuzluğu karşısında kendisini aciz, güçsüz ve zayıf hisseder.

İnsanın aklı diğer canlılardan hayli ilerideyken; gücü, sonsuz ihtiyaçları karşısında diğer canlılara oranla daha sınırlıdır ve gücünün ihtiyaçlarının altında kalması, insanın mutlu olmasını engelleyerek kendisini boşlukta hissetmesine sebep olur. Bunun neticesinde insan, güçlü bir varlığa bağlanma ihtiyacı duyar.

İnsanın kendisini diğer canlılardan ayıran psikolojik ihtiyaçlarını giderebilmesi için bazı objelere ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç, "aile" gibi sadakat tezahürü oluşumların varlığını gerekli kılar. Zira aile, bireyleri dış dünyanın her türlü etkisinden koruyan bir sığınak niteliğindedir.

İnsanın dış tehlikelere karşı güçsüz ve zayıf olması onu feodal yapıya, gruplaşmaya götürür ve böylece topluluklar oluşur. Küçükten büyüğe tüm toplulukların temelinde sadakat kavramı vardır.

Özgür Bir Sadakat Anlayışı Mümkün müdür?

İnsan hem özgür hem de sadık olabilir; yani özgürce yaşarken de karşısındakine sadık kalabilir. Çoğu insan "sadakat" ile sahiplenmenin sınırlarını birbirine karıştırdığı için ilişkilerinde pek çok problem yaşar. Zira aşırı sahiplenme, kişinin sahiplendiği şeyden bir müddet sonra kopamaması, adeta onsuz yaşayamaması durumunu doğurur. Dışarıdan baktığımızda birbirlerini çok sevdiklerini ve güzel bir birliktelikleri olduğunu düşündüğümüz pek çok çiftin esasında sağlıklı bir yaşam tarzına sahip olmadıkları bilinmektedir. Zira kimi ilişkilerde, insanların fert olarak herhangi bir hükümlerinin kalmadığı görülmektedir.

Her insanın kendiyle baş başa kaldığı zamanları olmalıdır. Yaratıcı dahi insanı yarattıktan sonra, kendisine inanıp inanmaması hususunda özgür bırakmıştır. Bu, insanı mutlu eden bir durumdur. Kişinin kendi iradesiyle davranışlarını şekillendirmesi ve karşı tarafın isteğiyle değil, kendiliğinden doğan bir sadakat duygusuyla çevresindeki insanlara bağlı olması, onu erdemli kılar.

Karşı tarafın duygusal sömürüsüyle, zorla oluşturulmaya çalışılan sadakat anlayışı sağlıklı değildir. "Eğer dediğimi yapmazsan küserim sana, bir daha seni sevmem" gibi sözler

kişiler üzerinde baskı kurarak, korku ve sorumluluğa bağlı bir itaat oluşturur. Sadakat olarak nitelendiremeyeceğimiz bu durum öfke doğurur.

Sevgi dolu bir sadakatin oluşması için karşı tarafın kendisini kimliksiz ve kişiliksiz hissetmeden, sadık olmaya ikna olmuş bir vaziyette bulunması gerekmektedir. Özgür kalarak beraber olmanın altın kuralı "Ben benim ama aynı zamanda sana bağlıyım" cümlesinde gizlidir. Kişilerin ortak noktada buluşarak oluşturdukları, kimsenin karşı tarafa köle olmadığı sadakat anlayışı sağlıklı olandır.

Eşler birbirleriyle, çocuklar ebeveynleriyle kimi konularda fikir ayrımlarına düşebilirler; aynı takımı tutmayabilir, aynı filmi sevmeyebilir ya da benzer yemeklerden hoşlanmayabilirler. Sadakatte ölçüyü kaçıran kişi ise sevdiğinin de kendisi gibi düşünmesini, herhangi bir şeye karşı aynı duyguları hissetmesini, olaylara tıpkı onun gibi bakmasını ister. Bu, aynı zamanda otoriter bir düşünce tarzıdır.

Otoriter düşünce anlayışında, çoğulculuk ve farklılıktan korkmak söz konusudur. Halbuki modern dönemin büyük yöneticileri, farklı insanları ve farklı kültürel motifteki kimseleri aynı amaç etrafında ve benzer hareket şeklinde tutarlar. Bu durum topluma üretkenlik kazandırır ve insanları kendilerini en iyi şekilde ifade edebilecekleri duruma getirir.

Katıksız sadakat isteyen ilişkilerde, insanın karşısındakiyle ilişkisi bittiğinde ya da muhatabının gücü zayıfladığında ona olan sadakati de biter. Zira burada zorunlu itaat söz konusudur. İnsanlık tarihindeki en büyük çatışmalar, özgürlük arayışı sebebiyle olmuştur.

Sadakatin Test Edilmesi

Sadakatin bir değer olarak en önemli olduğu yerlerden birisi, aile içi ilişkiler ve karı koca münasebetidir. Kimi kadınlar,

eşlerinin kendisine sadakatinin ölçüsünü anlayabilmek için onu kızdırır, hatta kendisine hakaret ettirecek şeyler yaparlar. Buna rağmen eşi kendisini bırakıp gitmezse "Evet, eşim bana sadıkmış" diye düşünürler. Ancak bu, ilişkiyle bir nevi kumar oynamaktır. Bu şekilde test edilmek karşı tarafta psikolojik yaralanmaya sebep olur ve kadın farkına varmadan eşinin kendisine olan bağlılığına zarar verir. Bu davranış, kökeninde sevgi olsa da ilişkilerin sonlanmasına sebep olacak kadar tehlikelidir.

Aile sadakatini geliştirmek, özellikle kadın açısından önemli ve önceliklidir. Sadakat beklentisinin dozu kaçtığı zaman kadın, kocasının annesine olan sevgisini dahi kendisine yapılmış bir sadakatsizlik olarak algılayabilir. Ancak bu durumda erkeklerin annelerine olan düşkünlüklerini de göz önüne almak gerekir. Mesela erkeğin sık sık annesiyle kalması, her sabah işe gitmeden evvel annesine uğraması gibi durumlar tedavi edilmesi gereken kategoride değerlendirilebilir. Ancak annesine sadık olmayan erkeklerin eşlerine de sadık olmayacakları ihtimalinin hayli yüksek olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Annesine karşı vefa duymayan bir erkek, karısına karşı da bu türlü bir duygu hissetmeyecektir. Kadınlar, eşlerini annelerinden koparmayı bu sebeple doğru bulmazlar. Karşımızdaki insana bizim için önemli ve değerli olduğunu hissettirmek sadakati arttırır.

Sadakati Arttıran ve Azaltan Durumlar

Sevmek, değer vermek, paylaşmak ve karşısındakine güven telkin etmek insanlar arasındaki bağları kuvvetlendirerek, sıcak ve yakın ilişkiler kurulmasını sağlar. Sevgi azlığı, muhatabına önem vermemek, benmerkezci olmak, yalan söylemek ve herhangi bir paylaşım olmaksızın yaşamak sadakati zayıflatır. Vericilik, iyilik yapma isteği duymak gibi durumlar ise bu değerin yaşanmasını kolaylaştırır.

Korku, insandaki sadakati azaltırken; güven, bu duygunun çoğalmasına vesile olur. Esasında sevgi ve güven duygularını arttıran faktörler bağlanmayı da arttırır. Sadakatin var olduğu ortamlarda insan arkasından hançerleneceğini düşünmez.

Bir değer olarak sadakatin etkisini kaybetmesine sebep olan durumlardan birisi, kişinin kötülük göreceği endişesidir. Bu endişeyi taşıyan insanlar, sadakat duygusuna diğerlerinden daha çok önem verirler. Çünkü kendilerini güven sorgulaması içinde hissederler. Bu kimseler etraflarında kendilerine sadık insanların olmasına dikkat eder ve bu kimseleri ölesiye korurlar.

Sadakatin Erdeme Dönüşmesi

Bağlılığın gerçekleşmesi ve ilişkilerde iki tarafın da sadakatten mutlu olması, bu erdemin ödüllendirilmesiyle oluşur. Bağlılık ödüllendirildiği takdirde değer olarak gelişir, aksi takdirde zayıflar. Çünkü sadakat dinamik, canlı bir değerdir.

Sadakat bütünüyle biyolojik bir durum olsaydı, tüm dünyada aynı şekilde tezahür ederdi. Şizofreni bir hastalıktır ve bu hastalığın Japonya'da da, Türkiye'de de, Amerika'da da görülme sıklığı aynıdır. Yine zekâ geriliğinin tüm toplumlarda görülme oranı % 3 civarındadır. Çünkü bu genetik bir durumdur. Ama sadakat için aynı şey söylenemez.

Diğer canlılarda somut bağlanma olduğu halde insanda soyut bağlanma söz konusudur. Sevmek ve değer görmek bağlanma hissini besler. Sadakati arttıran sevgi; diğer insanlara yönelen, bencillikten öteye geçmeyi başarmış, başkalarına yönelik bir sevgidir. Bu tür bir sevgi, işbirliğinin ve sadakatin artmasına yardımcı olur.

Kişi bir başkasını seviyorsa, karşı tarafta da ona karşı bir sevgi uyanır. Bağlılık duygusunun gelişebilmesi için ise sevgiyi oluşturan durumların bu duyguyu besleyerek onu bir

değere dönüştürmesi gerekir. Bu aslında o erdemin yüceltilip onaylanmasına bağlıdır. Sadakatsizlik toplumda bölünmelere de sebep olabilir. Boşanmaların en önemli sebeplerinden biri sadakatsizliktir.

Sadakatte Karşılıklılık İlkesi

Temel bir değer olarak bağlılık, tek taraflı ilerleyemez; tek taraflı bağlılığın da uzun süre devam etmesi düşünülemez. Çünkü bir müddet sonra "bağlanan" tarafta duygusal örselenme oluşur.

İçinde başkaları da olduğu halde şoförün, araç yalnızca kendisine aitmiş ya da tek başına seyahat ediyormuş gibi davrandığı bir otomobil düşünün. Böylesi bir durumda, arabada bulunan diğer yolcular yok sayıldıklarını düşünürler ve güven duyguları zayıflar. Canlarını böyle bir kişiye emanet etmiş olmaktan endişe duyarlar. Fakat sadakatin tam olduğu noktada insanlar büyük adımlar atma cesaretini göstererek, ciddi riskler alabilirler.

Sadakat duygusunun olduğu yerde sıcak bir atmosfer oluşacağından, böyle bir ortamda çocuklar daha sağlıklı yetişir ve şiddet azalır. Sadakatin hissedildiği yerde güven oluşur; güvenli bir ortamda ise sorunları çözmek kolaylaşır, krizler azalır. Sadakat, doğru ve yerinde kullanıldığında insanı mutlu kılan en önemli değerlerden biridir.

Sadakat Sorumluluk Gerektirir

Sadakatte insanın kendisine sorması gereken en önemli sorulardan biri, karşısındaki insanın hangi özelliğine sadık olduğudur. Örneğin, kişinin yanlış bir davranışına şahit olduğumuzda sadakat neyi gerektirir?

Hatalı olarak nitelendirilecek bir davranışı göz ardı etmek suretiyle sadakat göstermek doğru değildir. Gerçek sadakat,

sevdiğimiz kişinin zarar göreceğini hissederek, yanlış yaptığı konuda onu uyarmayı gerektirir. Çünkü ilkeli sadakat anlayışında sorumluluk esastır. İlkesiz sadakatte ise "Sorma, düşünme, itaat et" uyarılarının hâkim olduğu bir anlayış vardır.

Sorup düşünerek itaat etmek sadakati kalıcı hale getirir. Sadakati bir bağ olarak düşünürsek, en kuvvetli iplerin binlerce ince ipin bir araya gelmesiyle oluştuğunu söylemek doğru olacaktır.

Sadakat ve Hikmet

Sadık olmaya özen gösteren insanlar, bazı temel değerleri referans alarak bağlılığı neden önemsediklerinin gerekçelerini de bildikleri takdirde, akılla duygunun bir olduğu bir sadakat anlayışı geliştirmiş olurlar.

Sadakat konusunda bir hükme varmak için acele etmek doğru değildir. Ufak bir yanlış yüzünden sadakati sonlandırmak da sadakatte kutuplaşmaya sebep olur. Oysa olması gereken, bir hikmet ve gerekçeye dayanan örtülü sadakattir. Bu tip bir sadakat anlayışı, yanlış yaptığında karşımızdaki kişiyi uyararak ona yardım etmeyi gerekli kılar.

İhanet ve Sadakat

Genelde sadakate en çok zarar veren unsur, açık görüşlü ve dürüst olmamaktır. İnsan, dürüst olunan durumlarda sadakat sorgulamasına ihtiyaç hissetmez. Her şeyin konuşulduğu, hiçbir şeyin gizli kalmadığı durumlarda davranış kötü bile olsa niyet sorgulaması yapılmaz.

Karşımızdaki insan hata yapsa bile onun özünde iyi olduğunu bilmemiz hatasını görmezden gelmemizi sağlayabilir. Çünkü insanları değerlendirirken elimizde iki veri mevcuttur. Bunlardan birisi davranışlar, diğeri ise niyetlerdir. Niyet, özellikle sadakatte son derece mühimdir. *Scientific American*

Dergisi'nin Kasım 2006 sayısında yayımlanan "ayna nöron" çalışması, yemek yiyen bir kişinin beyin dalgalarıyla, yemek yemeye niyetlenen kişinin beyin dalgalarının aynı şekilde çalıştığını göstermiştir. Bu çalışma yemek yeme esnasında beyinde oluşan sinir faaliyetinin, düşünce anında da ortaya çıktığını kanıtlamıştır. Bu durum esasında, beyinde bir şeye niyet etmenin onu yapmakla aynı olduğunu gösterir. Sadakat konusunda da durum aynıdır.

Kişi sadık olmaya niyetlendiğinde beyne o duruma uygun program yüklendiğinden, o alanla ilgili kısımlar aktif olarak çalışmaya başlar. Halk arasında "Niyetlerinize dikkat edin, amelleriniz olur" sözü bu durumu adeta doğrular. Eğer insan karşısındakine sadakatini ispat ederse, yanlış yaptığı takdirde onun bu yanlışları müsamaha ile karşılanabilir. Ancak bunu sağlamak için kişinin karşı tarafa güven vermesi gerekir.

Evlilikte insanların birbirlerine verdikleri söz, aslında sadakat sözüdür. Kişi, beyne bağlılık programı yüklendikten sonra, sadakatsizlik gibi bir seçeneği düşünmez. Böyle bir düşüncesi olduğu an, bu düşüncesi davranışlarına yansır.

Düşünce Bazında Aldatmak

Bizler aldatmayı çoğunlukla fiiliyata geçtikten sonra sadakatsizlik olarak kabul ederiz. Oysa düşünce bazında aldatmak, sadakatsizliğin ilk adımıdır.

İnsanın bağlı olduğu kişi ya da kuruma olan sadakati, beyninde sona ermiş ise düşünceleri bozulmaya başlar. Bu şekilde kişi bağlantılarını yeniden sorgulayacak ve değiştirecek ya da bütünüyle bağlı olduğu şeyden kopacaktır. Duygusal sadakatin olmadığı kurumlarda insanlar daha çok çıkar için bir aradadırlar ve bu bir aradalık menfaatler ortadan kalktığında sona erer.

Krizler Fırsata Dönüşebilir

İnsan hayatındaki kriz durumları sadakatin ve diğer erdemlerin gösterilmesi bakımından son derece önemlidir. Nasıl ki fırtına çıktığında ağaçtaki zayıf dallar ve eğreti meyveler düşer, geriye sağlamları kalırsa; krizler de zayıf ve sağlam bağlılıkları birbirinden ayırır. Bu sebeple krizler aynı zamanda sadakat testleridir. Bir insan herhangi bir çıkarı olmadığı halde sadık kalabiliyorsa; o, gerçek sadakat anlayışına sahiptir.

Yaş ve Sadakat

Sadakat bir örgü gibidir; işlendikçe büyür ve sağlamlaşır. İnsan yaşlandıkça, sadakati duygusal boyutunun yanı sıra mantıksal boyutuyla da göz önünde bulundurarak yaşar ve bu da sadakatin daha kalıcı hale gelmesini sağlar.

Sevgi, saygı ve güven duyguları sadakati güçlendirir. İnsanlar yıllar geçtikçe birbirlerini tamamlamaya başlar ve adeta birbirlerinin bir uzvu haline gelirler. Bu süre zarfında yaşanan olumsuzluklara rağmen sadakatin devam etmesi, insanın kendini emin ellerde hissetmesini sağlar.

UTANMA

Günümüzde Utanma Duygusu

Modernizm; özgürleşme ve bireysellik adı altında utanma duygusunun değersizleşmesine sebep oldu demek abartılı olmayacaktır. Batı toplumlarında utanan kişilere, çekingen-kaçıngan kişilik bozukluğu varmış gibi davranıldığı, hatta bu kimselerin 'sosyal kaygı' tanısı aldığı bilinen bir gerçektir. Hastalık sınırlarını bir kenara bırakırsak; utanmanın değersizleştirilmesi toplum sağlığında farklılıklara sebep olmuştur. Örneğin, son yıllarda hiperaktif tanısı konulan kişilerin sayısında artış olduğu gözlenmiştir. Artışın önemli sebeplerinden birisi, hiperaktiflerin hatırı sayılır bir kısmının, yetiştirilmeleri esnasında; sosyal sınırların öğretilmemesinden kaynaklanan, sosyal bilincin güdük kalmasının sonuçlarını yaşamalarıdır.

Ayrıca utanma duygusunun zayıf olmasında gevşek disiplininde payı vardır. İyi bir disiplin anlayışından yoksun olarak yetiştirilen, her istediği karşılanan, her şeyi hakkı gibi gören, insan ilişkilerinde sınır tanımayan, yalnızca kendi ihtiyaçlarını düşünen ve kendi duygularını dikkate alan insanlar, gevşek disiplin ortamında yetişmenin tezahürüdür. Mesela bir yerde kuyruk varken aradan sıraya girip kendini öncelemesine rağmen bundan rahatsız olmayan, hatta hakkı gibi gören kimseleri bu kapsamda değerlendirebiliriz.

Modernizmin utanma duygusuna en büyük etkisi; erkek ve kadının ego ideallerini, iyi insan olma tanımlamasını değiştirmiş olmasıdır. İyi insan olmayı, güzel ya da yakışıklı olmakla özdeşleştiren anlayış, insanları tatminsizliğe sürükleyip hemen her şeyin daha fazlasını istemeye itmiştir.

Şunu bilmek gerekir ki, utanma ve mahremiyet duygularının zayıflaması narsisizmin sınırlarını genişletebilir. Etnik narsisizm ırkçılığı, parasal narsisizm kapitalizmi, sosyal narsisizm düşmanlığı, cinsel narsisizm ise ensest ve tacizi doğurur.

Utanma duygusundan yoksunluk, duyarsızlığı da arttırmaktadır. Bu konuda geçmiş yıllarda basına yansıyan bir örnek, durumu açıklamaya yetecektir: Bağdat Caddesinde trafik kazası yaparak bir taksi şoförünün ölümüne sebep olan bir genç, olayın ardından karakola götürülür. O sırada karakolda bulunan gazeteciler, kendisine kaza hakkında soru sorduklarında gencin cevabı "Neden bu kadar üstüme geliyorsunuz? Sadece bir taksi şoförü öldü. Hepsi bu" olur. Yaptığı kazadan utanç ya da pişmanlık duymayan, yüzü kızarmayan bu kişi, ölenin yakınlarına karşı da ciddi denilebilecek bir empati eksikliği içindedir.

Çocuklukta Utanma Duygusu

İnsan ilişkilerindeki duygu farkındalığı bozulduğunda, insan karşısındaki kişiyi rahatsız edenin ne olduğunu fark etmekte zorlanabilir. Bu yüzden özbilinç (kendini tanıma), özyönetim (kendini yönetme), sosyal bilinç ve ilişki yönetimi; ilişkileri düzenlemekte anahtar kavramlardır. Sosyal bilinç, insanın kendi duygularıyla diğer kişilerin duyguları arasındaki farkı kavrayabilmesinde yatar.

Utanma duygusundaki yıpranma, çocuklara yönelik cinsel suçların artmasına ve genel anlamda cinsel şiddetin çoğalmasına sebep olabilir. Çocuklara yönelik cinsel istismarın

önlenmesinde önemli tedbirlerden biri, çocuklara vücutlarının kendilerine ait olduğunu öğretmektir. Ebeveynler çocuklara "Bedeninde bazı özel bölgeler var. Bu bölgelere, senden başka hiç kimsenin senden izin almadan dokunmaması gerekir" diyerek, kendisini korumayı öğretebilirler. Bunu küçük yaşta öğrenemeyen çocuğun, yakın akrabalarından başlayarak istismara maruz kalma ihtimali vardır. Mesela, yakın akraba ya da kardeş olduğu gerçeksiyle aynı yatakta yatırılan çocuklarda mahremiyet algısı oluşmadığından, çocuk karşı taraftan gelen tacize "hayır" demeyi öğrenmemiş olur. Çocuk tacize uğradığında "O benim abim ya da ablam, bana kötü bir şey yapmıyor" diyerek, durumun farkına varamayabilir.

Mahremiyet Algısı ve Utanma

Kültürümüzde utanma, ar etme olarak ifade edilen bu sosyal sınırlar, mahremiyet kavramının oluşmasında son derece etkilidir. Ancak günümüzde mahremiyet algısının zayıflaması, sınırların bozulması nedeniyle cinsel suçlarda artış yaşandığı da bilinen bir gerçektir. Mesela evin içinde plaj kıyafeti diyebileceğimiz giysilerle dolaşan ebeveynler, henüz mahremiyet algısı oluşmayan çocuklarının yanlış cinsel eğilimler sergilemelerine sebep olabilirler. Zira bir insanı özel kılan, simasıdır. Cinsel uyarıcılığı olan uzuvlara ilişkin özel bir kavram gelişmedikçe, bu bölgeler cinsel uyarana dönüşebilir. Mesela bir anne ya da abinin yüzünü kapattığınızda; o kişinin vücudu birinci dereceden bir yakınını bile cinsel olarak tahrik edebilir. Sonuçta ailede yerleşmeyen mahremiyet algısı, kişinin utanç hissine zarar verir.

Mahremiyet ve Ensest

Her aile, mahremiyet sınırlarını kendi kültürel kodlarına göre oluşturur. Eğer aile içinde özgürlük anlayışı çerçevesinde bu sınırlar ihlal ediliyorsa, sonuçlarını yaşamak da kaçınılmaz-

dır. Mesela kimi kültürler ensesti doğal kabul ederler. Geçmiş yüzyıllarda bu kültürü benimseyenler olmakla birlikte, bugün de sınırlı şekilde ensestin etkisinde yaşayanların olduğu bir gerçektir. Mahremiyetle ilgili sınırlar ortadan kalktığında, dünyanın farklı yerlerinde, babasından çocuk sahibi olan kızların haberlerine şahit oluruz. Bu tip vakalarda toplumun ilk tepkisi, babanın akıl hastası olduğu ve bu sebeple kızıyla ilişkiye girmiş olabileceğidir. Oysa araştırmaların pek azı bu sonucu vermekte; enseste götüren düşüncenin kişinin çocuğunu kendi uzvu gibi görüp, kendi cinsel ihtiyaçlarını giderecek bir insan gibi algılama eğiliminde olmasından kaynaklandığını göstermektedir. Ensest kavramını tanımak zorunda olmadığını düşünen babalar, bu düşünceleriyle insanlığın en aşağı seviyesine inmektedirler.

İnsanoğlunda ensest ile ilgili genetik bir kodlama yoktur. İnsan yaratılışta, kendi kardeşi ile evlenmemek şeklinde bir genetik kod ile doğmamıştır. Bunun yasak olduğunu ancak kültürel ve sosyal kurallarla öğrenir. Ancak modernizmin yirminci yüzyıldan sonra pagan kültürü yüceltmesi, geriye gidişe zemin hazırlamıştır. Bilhassa Freud, Zeus'u, Electra'yı referans kabul etmiş; pagan kültürün hâkim olduğu dönemlerdekine benzer şekilde ensest vakaları artış göstermiştir. Kadim Yunan anlayışında, hayatın zevklerinin hepsini tatmak düşüncesi vardır. Bunun sonucunda da Ödipus ve Electra kompleksleri ortaya çıkmıştır. Antik Yunan'da bu duruma sınırlama getirilmeye çalışılmış, insanlar arasında asırlar içinde utanma duygusu ile ilgili bir değer oluşmuştur. Ancak Freud'un Kadim Yunan'a ait yaşantıyı referans kabul etmesi, ciddi bir dönüşüme sebep olurken kimi değerlerin zayıflamasında da etkili olmuştur.

Cinsel Yaşantıda Utanma Duygusu

Kadınlarda ve erkeklerde, cinsel korkulardan kaynaklanan kimi hastalıklar vardır. Vajinismus ya da ereksiyon problemleri

olan bazı hastalar, cinsel organlarını düşündükleri ya da dokundukları zaman bile kasılabilirler. Bu daha çok, beyindeki aşırı cinsel uyarılmaya ve gerçekçi olmayan abartılı algılamalara bağlıdır. Yıllardır evli olduğu halde cinsel beraberlik yaşayamayan çiftlerin olduğu, bilinen bir gerçektir. Bu kişilerin korkularını yenmeleri için, utanma duygusunun hastalıklı hale gelmesine sebep olan inançları analiz edilir ve verilen ödevlerle gereğinden fazla bastırılan cinsellik algısının normale dönmesi sağlanır. Ancak, cinsellikle ilgili sorun yaşayan kişilerde uygulanan bu yöntemin sınırları genişletildiğinde, kişi eşi olmayan birinin cinsel organıyla ilgilenebileceği gibi beraberlik yaşayacak bir noktaya da gelebilir.

Diğer yandan cinselliği sınırsızca yaşamayı normal kabul eden, bunu evliliğinin görünmeyen alanlarına yansıtan kişilerde tersi bir uygulamaya gidilir. Mahremiyet algısı konusuna özel olarak eğilmek, sınırsız cinsel yaşantının normale dönmesinde uygulanan bir yöntemdir. Zira cinsellik, özel ve önemli bir duygudur. Ve bu duygu, insanın hayatındaki en özel ve önemli kişi olan eşi ile yaşandığında; hem doğal hem de ideal olan cinsellik yaşantısına erişilmiş olur. Günümüzde boşanma oranlarının artmasında, mahremiyet duygusunun kaybedilmesi ile eşler arasındaki ilişki sınırlarının esnemesinin büyük payı vardır.

Utanma duygusunun erkekteki yansıması, ilişkinin sağlıklı ilerlemesi bakımından son derece önemlidir. Erkekler, diğer kadınları kapsayan mahremiyet sınırını kontrol ettiklerinde, eşleriyle olan cinsel yaşamlarının sağlıklı şekilde ilerlediğini fark edeceklerdir.

Erkek nasıl karşı cinsi izlemekten özel bir zevk duyuyorsa; kadın da izlenmekten hoşlanır. Bu durum, iki cinsin cinsel partnerliğindeki tamamlayıcılık bakımından gereklidir. Ancak erkeğin zaafı olan cinsel aldatmayı, kadının da izlenilmekten

hoşlanma dürtüsünü kontrol etmesi; sağlıklı bir ilişkinin vazgeçilmezidir. Kadın kendini sergilemekte beis görmeksizin "bu benim özgürlüğüm" diye düşündüğünde, erkek de kendi özgürlüğü olduğu varsayımıyla eşi dışındaki bir kadınla beraber olma hakkını kendinde bulabilir. Evliliğin olmazsa olmazlarından sayılan özgürlük sınırlarına, sorumluluk duygusunun da eşlik etmesiyle evlilikteki utanma duygusunun yerini bulduğunu söyleyebiliriz.

Yalan Söylerken Utanmak

Utanma duygusunun görünmeyen bir ayağı da, yalanla ilgilidir. Klasik yalancılar; kalp atışı, cilt ısısı, solunum değerlerini ölçen belli cihazlarla yapılan ölçüm sonucunda tespit edilebilirler. Ancak usta yalancılarda bu belirtiler yoktur. Vicdani bir sorumluluk hissetmeden sergilenen bu tür yalancılık günümüzde bazı kimselerce "açıkgözlülük" olarak nitelendirilmektedir. Yalancılıkla ilgili utanma duygusunun yok edilmesi, bir değer olarak dürüstlüğün zayıflamasına sebep olur. Yalan söylediği halde yüzü kızarmayan insan, utanma duygusunun yozlaşmasına delildir. İnsanın yalan söylediğinde hissettiği utanma duygusu, cinsel utanmalardan bile önce gelir.

ALÇAKGÖNÜLLÜLÜK

İnsanoğlunda tabii bir eğilim olarak büyüklük duygusu vardır. Bu duygu bazı kişilerde hastalık boyutunda seyretmektedir. Sıradan olmaktan korkan, kendini başkalarından üstün, özel ve önemli gören insanlar bu duygunun kendilerini mutlu edeceğine inansalar da bu şekilde hem mutsuz olur, hem de alçakgönüllülükten mahrum olmanın getirdiği yalnızlık hissine kapılırlar.

Kendisini diğer kimselerden üstün görenlerin depresyon puanları, alçakgönüllü kişilere nispeten daha yüksektir. Eskilerin malıviyet dedikleri bu erdem, insan ve toplum menfaati için vazgeçilmez bir değerdir.

Alçakgönüllülük; empati, merhamet, yardımseverlik gibi modernizmin kaybettiği değerlerden biridir. Modern hayat görüşü, insana hiç kimsenin olamayacağı kadar büyük olmayı ve yaptığı her şeyi en görkemli şekilde sergilemeyi öğütlemektedir. Bu konuda, seracılıkla uğraşan bir işletmecinin yetiştirdiği bitkilerden biri için yaptığı tanımlama modern insanın durumunu çok iyi özetler. Bu işletmeci, aynı serada yetişen birçok bitkiden daha pahalı, devamlı bakım isteyen ve oldukça süslü bir bitki yetiştirmişti. Ona bu bitkiyi kimlerin satın aldığını sorduğumda "Bu parası çok ama aklı az olan insanlar için yetiştirdiğimiz bir bitki" cevabını vermişti. Bu sözler, tipik bir modernistin "Hiç kimsede olmayan şey bende

olsun" görüşünü simgeliyordu. Bu bitkiye sahip olan kişi, farklı ve ayırt edilebilir olma duygusunu tatmin etmiş olacaktı.

Modern Dünyada Alçakgönüllü Olunabilir mi?

Kibir duygusu yüksek insanlar; halk arasında seçkinliklerini gösterecek özelliklerini sergiledikleri takdirde, bir farklılık ortaya koyacaklarını, bunun kendilerini herkes gibi olmaktan kurtaracağını varsayarlar. Bu basit bakış açısının aksine, esas büyüklük ve ululuk, sıradanlıktadır. Mesela meyvesi bol olan ağaçların başı yere eğiktir. Ama bir ağacın üzerinde meyve az ise o ağaç daha dik durur. Tıpkı bunun gibi, maddi ya da manevi alanda dolu olan insanlar, birikimlerinin tezahürü olarak mütevazıdırlar. Ayrıca kendi iç dünyalarıyla ebedi bir sulh imzaladıklarından yapay bir büyüklenmeye tenezzül etmezler.

Diğer yandan, bitmez tükenmez bir ispatlama yarışına giren insan için hayat, "üstünlük" rolü oynamakla geçer. Bu insanların üstlendikleri rolü oyun boyunca devam ettirebilmeleri için çok çalışmaları gerekir. Esasında modernizmin hâkim olduğu dünya düzeninde, ekonomik işleyişin böyle kimselere ihtiyacı vardır. Zira rollerini devam ettirme çabası, beraber çalıştıkları kişi ya da kurumlara maddi anlamda birçok fayda getirir. Bu yetişme ve sınır tanımaz ilerleme düşüncesi, onları patronlarının gözbebeği haline getirir. Fakat günü gelip de yalnız kaldıklarında, havasız bir ortamda kalmış gibi aniden ölürler. Bu durum alçakgönüllülüğün düşmanı olan narsisizmin insanı mutlu etmediğinin somut bir göstergesidir. Narsisizm, tevazuu ve mahviyeti perdelediğinden, insanın psikolojik sağlığına zarar veren en büyük düşmanlardan biridir.

Alçakgönüllülüğü, göstermelik ve hakiki alçakgönüllülük olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Tevazuun sahteliğine en büyük delil; gizli bir egonun baskısı altında, takdir toplamaya yönelik ikiyüzlülüğün varlığıdır. Eğer kişinin yaşadığı toplum, kültürel

olarak bu erdemi özendiriyorsa kişi, gerçekte öyle hissetmese bile mütevazı rolünü çok iyi oynar. Bu rolü başarıyla oynayarak etrafındakileri çok iyi etkileyen kişiler vardır. Daha ziyade politikacılarda rastlanan bu özellik, samimiyetsizliği de ateşler.

Gerçek anlamda alçakgönüllü olan kimse, kendi çıkarlarına rağmen bu özelliğinden vazgeçmeyen ve diğer insanlarca övülmeyi sade bir teşekkürle karşılayan kişidir. Mahviyet sahibi insanlar; sade yaşamaktan hoşlanan, kendini beğenmişliği de gelişmemişliğin ölçüsü olarak gören insanlardır.

Sosyal Hayatta Alçakgönüllülüğün Sınırı

Tevazuu unutmak, halk arasında "Küçük dağları ben yarattım edasıyla dolaşıyor" diye tabir edilen yeryüzü tanrılarını doğurur. Herkesi sıradanlaştıran ve küçümseyen, bütün meziyetleri kendine mâl eden, her şeyde "ben ben" diyen, her türlü olayı kendini övmek ve yüceltmek için kullanan bu kimseler, değer kaybına uğradıklarını fark edemezler. Zira insanın yetersizliğinin ölçüsü, abartılı algılamalarla kendini beğenmesidir. Bu konuda hassasiyetlerin kazandırılması, çocukluk döneminden itibaren olmalıdır. Aksi halde bireyler, bencilliği bir değer olarak kabul edeceklerdir.

Narsisizmin insanlara ve topluma verdiği en büyük zarar, sosyal dengeyi bozması ve cemiyetteki suç işleme oranlarını arttırmasıdır. Bu noktada insanların kavram kargaşası yaşadıklarını söylemek mümkündür. Bir kişinin görev başındayken yetkilerine zarar verecek derecede mütevazı olması, toplumsal hiyerarşiyi bozacağından, görevin gereğini yapmamak olarak düşünülebilir. Özellikle liderlerin kendi donanımlarının farkında olmaları, menfi bir şey değildir.

Otoritenin gereği olan davranışlar, işin icabıyla yapıldığında, görev sorumluluğu diye düşünülecek ve gurur göstergesi

olmaktan kurtulacaktır. Fakat aynı sorumlu davranış, bütün insani ilişkilere yansıdığında tevazuun düşmanı olur.

Otoriteyi iş gereği büyüklükten ayıran insanlar için ululanmanın düşünülmesi, insanı doğru bir bakış açısından uzaklaştırır. Sultan II. Abdülhamit'in hayatındaki bir örnek bu durumu çok iyi açıklar: Sultan II. Abdülhamit'in çok yakın adamlarından biri, büyük bir yolsuzluk yapar. Normalde işlediği suça karşılık, o kişinin teşhir edilerek ağır cezalara çarptırılması gerekir. Ancak Padişah, bu şahsa büyük bir ceza vermek yerine, onu görevinden azleder. Fakat daha sonra Padişah, bir oyunla bu kişinin kendisine hakaret etmesini sağlar ve bu hakaretten dolayı da onu Fizan'a sürer. Padişah'ın yakınındakiler duruma şaşırırlar. "Sultanım, bu adam hırsızlık yaptı, o kadar büyük bir ceza vermediniz, böyle bir şeyden dolayı niçin cezalandırdınız?" diye sorduklarında Sultan II. Abdülhamit, "Bu kişinin çocukları var. Eğer onu hırsızlık, yolsuzluk gerekçesiyle mahkum etsem, çocukları lekelenecek, hırsız çocuğu olarak anılacaklardı. Buna gönlüm razı olmadığı için böyle bir olayla, diğer suçunun cezasını vermiş oldum" der. Bu örneğe yüzeysel olarak bakan biri, hırsızlığı görmezden gelip kişisel hakarete böyle bir ceza verilmesini zayıflık, dengesizlik ya da narsisizm olarak algılayabilir. Hatta "Kişisel hakaret konusunda gösterdiği hassasiyeti, devlet soyulduğunda sergileyemedi" diye de düşünebilir. Fakat olaydaki kasıt unsuruna baktığımız zaman, Padişah'ın suçlunun çocuklarının istikbali için böyle bir yöntemi seçtiği görülecektir. Buradan yola çıkarak davranışlarımızın ardındaki niyet çok önemlidir diyebiliriz. Çünkü niyet, insanın iradeden gelen tavrını ortaya çıkarır.

Alçakgönüllülüğe Etki Eden Duygular

İnsani bir erdem olarak alçakgönüllülük, içinde bazı duyguları barındırır. Bunlardan en önemlisi, kişinin kendisini sevdiği gibi diğer insanları da sevmesidir.

Sevgiye ilaveten, merhamet ve acıma duyguları da tevazuun açığa çıkmasında etkin olan duygulardır. Ayrıca, alçakgönüllü olabilmek için bizim dışımızdaki insanların hallerini anlamaya çalışmak ve onlarla empati kurmak gerekir; ancak bu şekilde gösterişten kurtulup gerçek bir malıviyetten söz edebiliriz. Mütevazı kimseler, karşılarında bulunan insanın duygularını birebir hissedemeseler de eğilimlerini fark etmiş olmaları onları büyüklenmekten koruyacaktır.

YARDIMLAŞMA (İNFAK)

İnsanların sahip oldukları maddi ve manevi nimetleri, karşılık beklemeksizin başkalarıyla paylaşmaları demek olan yardımlaşma, kültürümüzde yüceltilen değerlerden biridir. Karşılıklı olarak vermek ve almak alışveriştir. Oysa yardımlaşma, tek taraflı olarak verip; karşılığında görünmeyen şeyler almaktır. Veren taraf, yatırım yapan taraftır.

Bu konuda, mesele dönüşen çarpıcı bir örnek vardır. Kişisel gelişim derslerine katılan bir kursiyere, yaşam koçu tarafından haftalık ödev olarak, sevdiği birine iyilik yapması söylenir. O da oldukça asık suratlı, sert yapılı olmasına rağmen severek çalıştığı patronuna hediye almaya karar verir. Patronu, çalışanının hediyesi olan kravatı kabul etmekte tereddüt gösterir ve bunun kendisine yaranma gayreti olduğunu düşünür. Bunu fark eden çalışan "Katıldığım seminerde sevdiğim birine hediye almam söylendi. Ben de size aldım. Kabul edip etmemekte özgürsünüz. Ancak bence kabul edin. Belki siz de sevdiğiniz birine hediye edersiniz" diyerek, patronunun kravatı almasını sağlar. Konuşma üzerine hediyeyi kabul eden patron evine gider ve kendisine gelen kravatı oğluna armağan eder. Oğlu, hediyeyi alınca ağlamaya başlar. Ne olduğunu anlamaya çalışan babasına "Sen böyle şeyler yapmazdın. Çok şaşırdım. Sen gelmeden biraz önce intihar etme planları yapıyordum" der. Karşılıksız yapılan bu kadar küçük bir iyilik bile görünmeyen pek çok tehlikenin kapılarını kapatmaya yetebilir. Özellikle

bizim kültürümüzde "infak" olarak bilinen kavram, sessiz iyilik demektir.

Yardımlaşma Narsisizmi Önler

Yardımlaşmak, narsisizmin tedavisinde kullanılan bir yöntemdir. Narsistik kişilere, diğer insanlara sessiz iyilikler yapmaları tavsiye edilir. Eğer kişi başkalarının haberi olmadan iyilik yapmayı başarıyorsa, narsisizmiyle baş edebiliyor demektir. Gösterişe kaçan yardımlar ise narsisizmi besler. Yapılan yardımdan karşılık beklemek, kaz gelecek yerden tavuk esirgememektir ve bencilliğin daha da büyümesine sebep olur. Yardımlaşma, tıpkı selamlaşma gibi toplumsal barışa katkıda bulunan en önemli değerlerden biridir.

Ancak yardımlaşmanın gerektiği şekilde olabilmesi için, kişinin imkânlarının yardım etmeye elverişli olması önemlidir. Mesela birisinden borç alarak yardımda bulunmak doğru olmadığı gibi özellikle maddi yardımlarda; doğru yerde doğru kişiye yardım etmek son derece mühimdir. Böyle hassasiyetleri dikkate almamak, kaynak israfına yol açabilir.

Yardımlaşmak İnsanları Tembelliğe İter mi?

Yardımlaşmanın maddi boyutuna karşı çıkanların tezi, bunun insanları tembelliğe ittiği düşüncesidir. Bu yaklaşımın haklı bir yanı olmakla birlikte dikkat edilmesi gereken nokta, infakın karşıdaki kişinin hayatını olumlu bir noktaya götürecek olmasıdır. Yardımlaşma, duran bir arabaya ilk hızı vermek, aracın kontağını ilk kez çevirmek gibidir. Eğer toplumda yardımlaşma konusunda hassasiyet yoksa, insanların birbirlerine olan güvenleri zayıflayabilir. Diğer yandan yardıma ihtiyacı olanları desteksiz bırakmak, onları ölüme götürebilecek kadar kötü sonuçlar da doğurabilir. Mesela dünyada ileri yaş intiharlarının en sık rastlandığı ülke olan Japonya'da, yardımlaşma hakaret gibi algılanmaktadır. Kimi

yaşlılar, kendilerine yetemeyeceklerini hissettiklerinde "yaşamasam daha iyi" diyerek, hayatlarına son vermektedirler.

Yardımlaşma karşıtı kişi ya da grupların bu konudaki ikinci itirazı, yardımlaşmanın insanların girişimciliğini zayıflattığı görüşüdür. Mücadeleden uzak yaşamayı tercih ettikleri söylenen, girişimci olmayan ve kolay yollarla istediklerini elde etmeye alışkın kişilere yardım etmenin, onların yeteneklerini körelttiği savunulmaktadır. Yardımlaşmada ölçü, yardım edilecek kişiye ilk desteği verdikten sonra, ihtiyacı olduğunda yanı başında olduğu mesajını verebilmektir. Yardımlaşma, yanında bulunduğumuz kişinin hayatındaki iyiliklerin başlangıcına destek vermektir.

Yardımlaşma Ne Zaman Tembelliğe İter?

Yardımlaşmak, insanlar arasındaki servet düşmanlığını azaltır. Güçlünün zayıfa desteği, karşıdaki insanın bencil olmadığının ispatıdır ve bu açıdan toplumsal güveni tazeler. Ancak diğer yandan gelişmiş ülkelerde, devlet teşvikiyle yapılan yardımlar söz konusudur. Mesela krizden sonraki durumu bilemiyoruz fakat Yunan Hükümeti, Yunan Adalarında yaşayanlara, Adaları terk etmemeleri için yılda 3 milyar dolarlık yardım göndermekteydi. Bu da orada yaşayan insanları, maaşlarının garanti olduğu düşüncesiyle tembelliğe itmiş olabilir. Zira Ada halkının büyük kısmı, hayatını eğlence kültürü ile devam ettirmektedir. İşte bu şekilde yardımlaşma yoluyla devletin insanları tembelliğe itmesi muhtemeldir.

HELALLEŞME

Mimar Sinan'ın Edirne'deki meşhur eseri Selimiye Camii'nin inşa edileceği tarihlerde, cami için tespit edilen bölgede bir vatandaşın lale bahçesi varmış. Gayrimüslim olduğu söylenen bu kişi, başlangıçta bahçesinin cami toprağına dahil olmasını istememiş. Daha sonra camide laleyi hatırlatan bir emare bulunması şartıyla ikna olmuş. Mimar Sinan bu isteği kabul etmiş ve böylece bahçe, cami topraklarına dahil edilmiş. Mimar Sinan, helalleşme örneği olarak söz verdiği lale motifini camide kullanmış kullanmasına da; bahçe sahibinin uzun süre hayır demesine sitemini, motifi ters şekilde nakşederek ifade etmiş.

Helalleşme, herhangi bir menfaat olmaksızın, kul hakkına dayanan ve karşılıklı rızayı ifade eden önemli bir değerdir. Kul hakkının bir değer olarak yaşatılması, sosyal barışa katkı bakımından mühimdir. Çünkü herkes farkında olmadan bir başkasına zarar verebilir ya da hata yapabilir. Hiçbir insan yoktur ki, başkasının sahip olduğu maddi ya da manevi şeylerle ilgili hak ihlalinde bulunmasın. Özellikle güçlü, varlıklı ve ünlü kişilerin başkalarının hakkını ihlal etme ihtimalleri yüksektir. Mesela, köyde yaşayıp elinde silahı olan kişinin, köylülerin hakkına tecavüz ederek sınırlarını genişletmesi ve

güçsüzlerin sesini çıkaramaması, bugüne dek pek çok filme de konu olmuş hak ihlallerindendir.

Helalleşmek, Psikolojik Olarak El Sıkışmak Demektir

Bir değer olarak helallik kavramının yaşatılması, insanlardaki düşmanlık duygularını zayıflatır. Sadece haksızlığa uğrama ve onurunun zedelenmiş olması duygusu bile, kişide hayat boyu travma oluşturabilir. Ancak helalleşmek, uzlaşmayı getirir ve bu da psikolojik anlamda el sıkışmak demektir. Bu el sıkışmanın sağlanabilmesi için, helallik kavramının toplumun zihin haritasında yaşıyor olması gerekir. Böylelikle birey, toplumsal ahlaka katkıda bulunmuş olur.

Helalleşmenin önemli bir kısmı, içten içe yapılan özeleştiridir. Geri kalanı ise değerbilirlik ve kadirşinaslıktır. Helalleşmek isteyen kişi, mevcut sorunu yarı yarıya tanımlamış demektir. Bana ait olmayan bir şeyi aldım deyip, bir nevi özeleştiri yaparak kendi sorumluluğunu üstlenmiş olur. Bunun gibi, kişinin yaptığı hatalardan dolayı Yaratıcıya tövbe etmesi de özeleştiri kapsamında değerlendirilebilir. İstiğfar etmek, bir anlamda haddini bilmek, kendini gözden geçirmek demektir. Özellikle İslamiyet, özeleştiri ve helalleşme kültürünü teşvik etmiştir. Bir başarı söz konusu olduğunda bile, bunun ne kadarının kişinin kendi hakkı, ne kadarının kendisine yardım edenlerin hakkı olduğunun farkına varması, ince ancak gerekli bir ayrımdır. Mesela savaşlarda bir tabur, kaleyi aldığında başarı bütün taburundur. Ancak kaybederse, başarısızlık taburun değil, komutanındır.

SELAMLAŞMA

İnsan ilişkilerinde sözel olmayan ancak güven ve dostluk mesajları içeren kimi davranışlar vardır. Selamlaşma, güven kapısının anahtarı, koruyucu ruh sağlığının da önemli değerlerinden biridir. Baş sallama ya da tokalaşma denilen el sıkışma yoluyla iyi dileklerini sunmak, insanın karşısındaki kişiye onun dostu olduğunu -beden diline de yansıtarak- iletmesi, güven ifade etmesi bakımından büyük önem taşır. Bu aynı zamanda iletişime açık olduğumuz mesajını verir. Mesela tanıdık bir kişi ya da toplulukla karşılaşıp selam vermemek, psikolojik taciz kapsamında değerlendirilebilir. Ya da on kişilik bir topluluktaki dokuz kişiyle selamlaşıp bir kişiyi görmezden gelmek, o kişiyle ilişkide problem olduğunun göstergesidir. Zira selam vermeyen kişi "seni onaylamıyor ve yok sayıyorum" demektedir. Bu durum, insan ilişkilerinde sınır belirlemeyi de kapsar. Kendi güvenlik alanıyla o kişinin güvenlik alanı arasında geçiş sağlamak, iki ev arasında kapı açmak gibidir. Selamsız kalmak, arada duvarlar olduğunun göstergesidir.

Selamlaşma ve İyi İletişim Sosyal Sermayedir

İnsanların birbirleriyle ilişkilerinde iki türlü iletişim söz konusudur. Birisi, duvar örmek; diğeri köprü kurmaktır. Duvar ördüğümüz insanla aramızda güvensizlik söz konusudur ve duvar örerek ondan gelecek tehlikelere karşı kendimizi korumaya alırız. Köprü kurma yaklaşımında ise muhatabımıza,

onun dostu olduğumuz mesajını veririz. Bu aynı zamanda "Seninle iletişim kurmak istiyorum, benden sana zarar gelmez" anlamı taşır. Duvar örerek yaşayan insan, huzur içinde uyuyamaz. Ufak bir tıkırtıda, kapının hızla çarpmasında irkilir. Bu tip kişiler paranoyaklaşabilirler ya da psikolojik anlamda yaralanacakları düşüncesiyle insanlara arkalarını dönemezler.

Selamlaşma, güveni arttıran davranışların başında gelirken, bir tür sosyal sermayedir. Sosyal sermaye de, tıpkı parasal sermaye gibi kaynak yönetimini gerektirir. İletişiminin iyi olması bir insanın sosyal zekâsının yüksek olduğunu gösterir. Bu da ilişki yönetiminde başarılı olduğuna ve sorun çözebilme kabiliyetine işaret eder. Üstelik bazı meslekler vardır ki, tek sermayesi iyi iletişimdir. Mesela psikologlar ve politikacılar için bu kaçınılmazdır.

İletişimi zenginleştirip güveni pekiştirmek, insan için olduğu kadar şirketler için de önemlidir. Şirketlerin değer sıralamasında ürettiği malın değeri %30, sosyal sermayesi %30, imajı da %40'lık dilimi oluşturur. İmaj kapsamında firmanın müşteriye ve çalışanlarına sunduğu güven, büyük yer tutar.

İÇTENLİK VE SAMİMİYET

İçtenlik ve samimiyet, maalesef günümüzde terk edilmeye yüz tutmuş değerlerdir. Birçok insan modernizmin 20. yüzyılda getirdiği maddeci rüzgârlar nedeniyle içtenliği küçümser tarzda bir yaklaşım sergilemektedir.

Kimi değerlerin kıymeti yok olduklarında anlaşılır; aydınlığın kıymeti karanlık olunca, sağlığın kıymeti ise hastalıkta belli olur. İçtenliğin karşıtı riyakârlıktır. Riyakârlığın varlığı içtenliğin ve samimiyetin değerinin anlaşılmasını sağladı ve insanlar ikiyüzlülükten kaçarak, samimiyet duygusuna sığınmaya başladılar.

Bir iş yaparken samimi olmak ilgiyi doğurur; ilgi ise iletişimi arttırır ve kişinin empati yapmasını sağlayarak çevresiyle sağlıklı ilişkiler kurmasına vesile olur.

Sözel İçtenlik

İçtenlik, sözlerden ziyade davranışlara yansımalıdır. İnsanın karşılaştığı olaylar, ilkeleri ile çıkarlarının nasıl bir dengede olduğunun göstergesidir. Menfaat için değiştirilen davranışlar, samimiyetin fiillere ve hislere yansımadığının kanıtıdır. Eğer samimiyet kişinin bütün hareketlerinde kendini göstermezse, bu içtenliğin yalnızca sözde var olduğunu gösterir.

İçtenliğin Öğrenilmesi

İnsanda doğduğu andan itibaren bazı özellikler mevcuttur. Çocuklar üzerinde yapılan araştırmalar, çocukların doğuştan samimiyete de ikiyüzlülüğe de meyilleri olduğunu gösterir.

İçtenliğin içinde gizli bir enerji vardır. Bu gizli enerji insanlar arasında güven tesis eder. Güven de bağlılığı arttırır. Samimiyet insanların bağlılıklarını güçlendirir, hatta yapılandırır.

Samimiyet İnsanları Birbirine Bağlar

Özellikle ebeveynlerin çocuklarına verdikleri en büyük hediye, samimiyettir. Sevgilerini karşılık beklemeden vermeleri, annelerin çocukların dünyasındaki yerini çok değerli kılar. Tıpkı anne çocuk ilişkisinde olduğu gibi insan ilişkilerinin genelinde de samimiyetin büyüleyici bir etkisi vardır. Bu nedenle samimiyet aslında sihirli bir davranıştır.

Kişi gönülden davranmayı başardığı takdirde, farkında olmadan çevresinde bir dost hâlesi oluşur. Böyle kimselerin yanlarında zor zamanlarında da dostları olur. Yüzeysel ilişkiler kuran, ilişkilerinde samimi olmayı başaramamış kişiler ise güç kaybettikleri takdirde yalnız kalırlar.

Rol İcabı Samimiyet

Bazı insanlar çok iyi samimi rolü yaparlar. Özellikle "oyuncu" dediğimiz, "histirionik" kişilik tipindeki insanlar bunu çok iyi başarırlar. Bu kişiler, insanlara kendilerini farklı göstermek konusunda ustadırlar. Her ortamda farklı konuşan, kendilerini, güya içten olan tavırlarıyla sevdirmeyi bile başaran kişilerdir bunlar.

Gerçek Samimiyetin Belirtileri

Samimiyetin ne derece gerçek olduğunu anlamak için "ikiyüzlülük"ün ne olduğunu anlamak gerekir. Bir iyiliğin karşı tarafa göstere göstere yapılması, samimiyetle bağdaşmaz.

Kişi karşısındaki insanı, onda bulunmayan sıfatlarla övüyorsa; burada da samimiyetsizlik, hatta ikiyüzlülük söz konusudur. Bu durumun tersini de düşünebiliriz; yani muhatabın kendisinde olmayan olumsuz vasıflarla yerilmesi de bir başka ikiyüzlülük örneğidir.

Bir kişinin çok yakın ilişkide bulunduğu insanlarla konuşurken kullandığı hitap tarzını çevresindeki herkese karşı kullanması, onun samimi olduğunu göstermez. Gerçek anlamda içtenliği anlamak için o kimsenin olaylar karşısındaki tepkilerine bakmak gerekir. Bu sebeple bir insanı anlamak için, halk arasında yaygın olarak bilinen bir sözde zikredildiği gibi; beraber seyahat etmek, alışveriş yapmak ya da karşıdaki insanın tepki verebileceği herhangi bir olaya karşı tutumunu izlemek gerekir. Bu tip önerilerin sebebi, bir kişinin baskıladığı kişilik ile olduğu kişilik arasındaki farkı anlayabilmektir.

İnsanın idealindeki benliği, sahip olduğu benliği ve bir de bu benliği algılayışı vardır. Kişi bazen kişiliğini olduğundan farklı algılayabilir. Bu durumda samimiyetsizlikten söz etmek doğru olmaz; bu, kişinin kendisini yanlış algılaması durumudur. Buna bir başka ifadeyle karakter çarpıtması da diyebiliriz.

İçtenlik ve Dürüstlük

İnsanın samimiyetini dürüst bir biçimde ifade etmesi gerekir. Çünkü samimiyet, dürüstlük temelinde gelişir. Temelinde dürüstlük olmayan bir içtenlik, bu kavramın içini doldurmaya yetmeyecektir. Bu yalnızca geçici bir aldatmacadır.

Nasıl ateşle barut bir arada bulunduğunda enerji oluşursa, samimiyet ile dürüstlüğün birleşmesi de bir enerji doğurur. Aksi halde insanlar içtenliklerini menfaatlerine alet edebilir ve menfaatlerine ulaştıkları takdirde samimiyetlerini terk edebilirler.

İçtenlik, Araç Erdemlerdendir

Bir insanın içten olması güzel bir erdemdir ama bu tek başına bir mana ifade etmeyebilir. Çünkü samimiyet amaç değil, araç erdemlerden biridir. İnsanı iyi, güzel şeylere yönlendiren bir araç görevi görür.

Bir kişinin içten olması, sergilediği davranışlara değer katar ve o kimsenin hedeflediği noktaya ulaşmasını kolaylaştırır. Hatta bunun için yöneticilikte ya da insan ilişkilerinde hükmetmekten çok, farklı yapıdaki kişileri ortak bir hedefe hizmet etmek için ikna etmek esastır.

Samimiyet, insanın ikna gücünü arttırır. Kişi kendi inandığı şeye bir başkasını da rahatça inandırabilir. Hatta yemek yaparken bile, yemeği severek yapmanın lezzetini değiştirdiği söylenir. Samimi insanların etki güçleri diğerlerine nazaran daha fazladır. Söyledikleri, çevreleri tarafından daha kolay kabul görür.

Davranışlarda riyaya yer vermemek, kişinin duygu aktarım ayağını çok iyi kullandığını gösterir. Hislerin karşımızdaki kişilere tesiri, farkında olmadan oluşturduğumuz tavırlarımızla alâkalıdır. İnsanın samimi olup olmadığı sadece söz ve tavırlarıyla değil, mimik ve jestleriyle de, kısacası her davranışıyla anlaşılabilir. İçtenlik, bu sebeple kendisini çok çabuk gösterebilir.

Samimiyet Testini Zamana Yaymak

Bir kimsenin samimiyetinin ne oranda gerçek olduğunu anlayabilmenin en iyi yolu, onunla uzun zaman geçirmektir. İnsan, yaşam tecrübesine göre, karşısındakinin ne kadar samimi olduğunu anlayabilir.

Ses tonu, eşik altı vurgular, seçtiği kelimeler, kelimelere yaptığı vurgular, bakışı, el kol hareketleri, kısacası bütünüyle beden dili insanın samimiyetini ya da samimiyetsizliğini

aksettirir. Duygusal aktarım tüm bu unsurların birleşmesiyle gerçekleşir. Bunun yanı sıra dünyada adeta elektromanyetik bir spektrum mevcuttur ve bu beş duyu vasıtasıyla beynimize gelen ses frekanslarını algılayıp anlamlı hale getirir. Bilgisayarın verileri dijital formata çevirmesi gibi, beynimiz de çevreden gelen verileri anlamlı biçime dönüştürerek kendi sinüs frekansını üretir ve bunu duyguları yahut hareketleriyle evrensel akışa sunar. Konuşurken ürettiğimiz kelimeler işte bu sinüs frekansındaki titreşimlerdir.

Herhangi bir eylemi gerçekleştirmek üzere yoğunlaştığımız sırada beynimiz bizim şu anda ölçemediğimiz telepatik, telekinetik tarzda akıllı bir enerji üretir ve bu enerji karşımızdaki kişiyi etkiler.

İş Hayatında İçtenlik

Klasik anlayışta, işyerinde çalışanların duygu ve düşüncelerinin önemli olmadığı, hatta insanların duygularını önemsemenin doğru kararlar almaya engel olduğu varsayılırdı. İşyerinde insanlardan bir nevi savaşçı olmaları isteniyordu. Yöneticilerde "hükmetmek" anlayışı üzerine kurulu bir yaklaşım vardı. İçtenlik bir değer olarak ikinci hatta üçüncü plana atıldı. Neticede de üretici olmak, işyerinde başarının temel şartı haline geldi. Şimdilerde ise uygulanmaya çalışılan iletişim odaklı yaklaşım, bu kabullerin ve uygulamaların değişmesini sağladı.

AFFETME ve BAĞIŞLAMA

Affetmek Özgürlüktür

Bir insanı bağışlamak büyük bir özgürlüktür. İçinde kin biriktiren insan, sırtında bir çuval yük taşıyan kimseye benzer. Bu insanın özgürlüğü, taşıdığı yükün etkisiyle kısıtlanmıştır. Bunun gibi, kötülük gördüğü insana karşı kızgınlığı hep aynı dozda olan kimsenin de ruhsal manada hareket serbestisi bozulmuştur. Fakat yükünü atan, yani içindeki intikam duygusunu yenebilen kişi hürriyetine kavuşmuştur. Bu hürriyet, kişinin strese bağlı olarak gelişen birçok hastalıktan kurtulmasına ve kendisiyle daha barışık, daha mutlu yaşamasına imkân tanır.

Bağışlamanın Biyolojik Boyutu

Affetme ve öç alma gibi insan tabiatının önemli boyutlarını oluşturan bu iki duygu, herkesin psikolojik doğasında mevcuttur. Klinik alanda bu konuyla ilgili 1200 civarında araştırma vardır. İncelemelerin sonucunda, negatif duyguların kişinin psikolojisine ve fiziksel sağlığına zarar verdiği ortaya çıkmıştır.

Bu kötücül duygular, insanda baskı oluşturmakta ve bu da zamanla tansiyonun yükselmesine, kalpte ritim bozukluklarına, hormonal değişikliklere, unutkanlık gibi farklı hastalıklara sebep olmaktadır. Öfke ve kinin devamlı olması, kortizol hormonunun uzun zaman salgılanmasına yol açar. İnsanın

stres seviyesinin yükselmesine neden olan bu durum, bağışıklık sisteminin bozulduğuna işaret eder.

Bağışıklık sistemindeki tahribat, insanın hastalıklara karşı direncini azaltır. Kişi affedemediği zaman, tıpta slogan şeklinde söylenen "Stres, immun supresyon (baskılama) yapar" kuralının gerçekliğine tanıklık ederiz. Bu bilimsel doğru, bizim bağışlayıcılığımızın bağışıklık sistemimizi sevindirdiğini gösterir.

Newsweek dergisinin, Eylül 2004'te yer verdiği bir çalışmada; alerjinin, duygular ve psikolojik tepkilerle ilgili boyutu ele alınmış ve alerjik reaksiyonların bedene yansımasının olduğu ortaya çıkmıştır. Yine bu çalışmada, alerji tedavisinde kişinin ruh halinin de önem kazandığı tespit edilmiştir.

Yapılan deneylerde, çay yaprağının ciltte kızarıklığa ve kaşıntıya sebep olduğu denekler kullanılmış; deneklerin gözleri kapatılarak sağ kollarına çay yaprağı, sol kollarına ise başka bir bitkiyle dokunulacağı söylenmiştir. Gözü kapalı olan deneklerin sağ kollarına yaprak konulmamasına rağmen reaksiyon meydana geldiği, sol kollarında ise herhangi bir tepki olmadığı belirlenmiştir. Bu durum, telkinle alerjinin farkını göstermektedir.

Hipnotik transa girmiş bir kişiye "Koluna kızgın demir dokunduracağını" diyen uzmanın, hastanın koluna parmağını dokundurmasına rağmen kolun o bölgesinin su topladığı görülmüştür. Bu deneyler, vücudumuzu beynimizin yönettiğinin en büyük işaretidir. Her organ, her duygu beynimizde temsil edilmektedir.

Duyguların Kalp Üzerindeki Etkisi

Duyguların en çok etkilediği organ kalptir. İnsanın yaşadığı en ufak bir kızgınlık bile kalbi etkiler. Bu sebeple kardiyo-

loglar, insanları stres seviyesine dikkat etmeleri konusunda sık sık uyarırlar.

Newsweek dergisi, yine Eylül 2004'te 11 bin kalp hastası üzerinde yapılan bir araştırmanın sonucunda, hastaların hastaneye kaldırılmadan önceki son senelerini yoğun stres altında geçirdiklerinin tespit edildiğine yer vermiştir. Esasen stresin bedenle olan ilişkisini en erken fark edip bunu bilimsel olarak dile getirenler de kardiyologlar olmuştur.

Kardiyologlar, A tipi davranış olarak adlandırdıkları davranışı tanımlamışlardır. Buna göre aceleci, sabırsız, riski seven, avcı karakter sergileyen, adrenalin oranı yüksek, yerinde duramayan kimselerin kalp krizi geçirme riskleri diğerlerine nispeten daha yüksektir.

Avcı karakterdeki A tipine karşın, B tipi kişiler çiftçi karakterlidirler. B tipi kişilerin en önemli özellikleri; düşünerek hareket etmeleri, tabiata yakın olmaları ve sükûnetlerini her zaman muhafaza etmeleridir. Bu iki türdeki insanlar arasında, birinci grupta bulunanların kalp hastalığına yakalanma risklerinin diğerlerine göre beş misli daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Pozitif ve negatif düşünmekle ilgili kavramlar da beyin yönetimini ifade etmektedir. Bunun gibi organlarımızın ve bedenimizin çalışmasını düzenleme işlevi de beyne yüklenmiştir.

Beynimizdeki sinir sistemi aktivitesinin kişilik yapımızı oluşturduğunu, son dönemlerde psikolojiye "davranış bilimi" diyen araştırmalara dayanarak söyleyebiliriz. Ancak bu tanımlamanın yeterli olduğunu söylemek güçtür.

Şiddet Kurbanlarında Öç Alma ve Bağışlama

Fiziksel ve cinsel şiddete maruz kalanların dışında, hakarete uğrayan insanların da karşılarındaki insanları affetmelerinin kendileri için kazanç olduğunu söylemek mümkündür. Fakat

fiziksel ve cinsel şiddet olaylarında, muhatabın sorumluluğu daha fazladır. Bu durumda yapılacak şey onu affetmek değil, o kişiye verilecek en büyük cezanın ne olacağını düşünmektir. Kendisine fiziksel ya da cinsel olarak zarar veren psikopat bir kimseyi düşünce dünyasında yaşatan kişi, karşısındakinden zarar görmeye devam eder.

Kişinin kendisine zarar veren birinden alacağı en büyük intikam hayatını sağlıklı bir şekilde devam ettirmesidir. Ayrıca, kontrol edilemeyen şeyler için üzülmemek ve bunun sağlığı bozmasına izin vermemek de, insan için bir öç alma yöntemidir.

Bedenen ve cinsel olarak saldırıya uğrayanlara da, "Beni ezen kişiye karşı güçlü olursam, içimdeki kini atabilirim" düşüncesinin yerleşmesi gerekir. Öç almak her zaman "dişe diş, kana kan" bir felsefe yürütmek demek değildir. Öç almanın öyle yolları vardır ki bazen somut hiçbir şey yapmaya gerek kalmaz. Öç almak isteyen kişi karşısındakine güçlü ve başarılı göründüğünde, içindeki öç alma duygusunu tatmin etmiş olur. Esasında bu uygulamalar, bir yanıyla bağışlama eğitimini de kapsar.

CÖMERTLİK

Verici Olmak Mutlu Eder

Sevgi, insandaki temel duygulardan biridir. İnsanda doğuştan güzel ve mükemmel olanı sevme eğilimi vardır. Cömertlik de sevgi uyandıran değerlerden bir diğeridir. Bunun yanı sıra cömertliğin işbirliğini arttıran bir faydası da bulunmaktadır.

İnsanlar arasında herhangi bir beklenti olmaksızın alışverişte bulunmak, ilişkileri güçlendiren ve sosyal duyguları geliştiren bir paylaşıma vesile olur. Bu duyguların değer haline gelmiş biçimi cömertlik ve empati; karşıtı ise cimrilik ve bencilliktir. Maddi değerlerin sağladığı zenginlik, insana cömertlik vasıtasıyla soyut erdemlerin sunacağı mutluluğun sadece bir kısmını yaşatır.

Cömertlik İnsanı Yüceltir

İnsanlara herhangi bir karşılık beklemeden fedakârlıkta bulunmak; düz mantıkla baktığımızda, kişinin malının eksildiğini düşündürür. Fakat bu durum orta ve uzun vadede ters şekilde gelişir.

İşletmecilikte geri dönüşü olan yatırımlar vardır. Kurum kazancını işine yatırır ve giderek büyür. Yatırımlar kuruma büyüme şeklinde geri döner. Cömert insanların yaptığı iyilikler de ruhlara atılan tohumlar gibi büyümektedir. Böylece

vermek, büyümenin bir parçası haline gelir. Kazanan alan değil, veren olur.

Cömertliğin bir toplumda değer olarak yüceltilmesi; hastalar, zayıflar, acizler, yaşlılar ve çocuklar gibi kendilerine yetemeyen kişilere ümit verip onları hayata bağlar. Evreni bir arada tutan ruhsal enerjiye hizmet etmek, herhalde cennetin yolunu yarı yarıya gitmekle eş değerdir.

Bencilce Yapılan Yardımlar ve Gizli Yardımlar

Cömertlik her zaman fedakârlık sebebiyle yapılmayabilir. Bazı insanlar sadece çıkarları olan konularda ve kendilerini övecek kişilere karşı verici olmayı tercih ederler. Sürekli alkış bekleyen, ilgi görmediklerinde insanların nankörlüğünden yakınan bu tipler, cömertliklerini bile kendi lehlerine çevirme gayretindedirler.

Eli açık insanların gizli biçimde yaptıkları yardım, sosyal sorumluluğu geliştiren bir davranış olduğu gibi, semavi öğretilerdeki ilahi hedefe de daha uygundur. Gizli cömertlik, verme duygusu geliştiren kişinin duygu eğitimine hizmet eder. Kimseden bir şey beklemeden yapılan iyilik ve yardım, yardım edilen kişide kalıcı etkiler bırakır.

Cömertlik Savurganlık Değildir

Cömertlik, insanın sahip olduğu şeyleri, geleceğini düşünmeden savurması demek değildir. Paylaşım eğer yerinde olur ve hak edene fedakârlıkta bulunulursa anlamlıdır. Ancak, sahip olduklarımızı paylaşacağımız insanları seçerken, onlarda görmeyi arzu ettiğimiz bütün özellikleri bulmayı beklemek yanlıştır. Bu sebeple paylaşma isteğinin asıl olduğunu unutmamak ve fedakârlık yapılacak insanla ilgili seçici bir tavır sergilememek en doğrusudur.

Cömertlik, yüzeysel olarak bakıldığında müsriflerin özelliğiymiş gibi görünür ancak, muktesit insanların da özelliğidir. Cömert insan sahip olduğu bir güzelliği, başkaları için rahatlıkla feda edebilir. Cimri kişiler sadece önemsemedikleri şeyleri paylaşırlar. Ancak bu, cömertlik kisvesi altında, insanın kendisini kandırmasıdır.

Cömert kişiler harcamalarına dikkat ederler. Yirmi kişiye yemek ikram eden fakat bir tabak yemeği çöpe atmaya razı olmayan bu kimseler, bu özellikleriyle savurganlardan ayrılırlar. Çünkü savurganlık, insanı ihtiyacından çok, isteğine göre harcamaya iter. Bu kimseler karşı tarafın ihtiyacını düşünmeksizin yalnızca kendi egosunu tatmin etmeye çalışır ve alışverişini kendisi için yapar. Malını karşılıksız olarak vermek, savurgan insana zor gelir. Cimri olan ise kendi işine yaramayacak olanı başkalarına verir.

Cömertliğin Faydaları

Sosyal duyguların en önemlilerinden olan cömertlik, bir değer olarak insanlar arasında yaygınlaşırsa; sevgiyi, paylaşmayı ve işbirliğini arttırır. İşbirliği, sıcak ve yakın ilişkilerin gelişmesini ve insanlar arasındaki güven duygusunu güçlendirir. Başkasını kendisinden daha çok düşünmek, bilgelik yolunda zirve noktasıdır.

Bilgi, Sevgi ve Entelektüel Paylaşım

İnsan için üç türlü zenginlik vardır: Birincisi maddesel zenginlik, ikincisi entelektüel zenginlik, üçüncüsü ise spiritüel yani ruhi zenginliktir.

Ruhi zenginlik türünde insan, bilgi ve sevgi dağıtır. Fakat her üç türde de aynı dinamik işler. Elinde ya da zihninde bulunanı paylaşan kişi, orta ve uzun vadede varlığını daha da arttırır.

Maddi yatırımların geribildiriminin olmama ihtimali çoktur; ancak entelektüel yatırımların, ilmi ve ruhi zenginliklerin paylaşıldıkça kaçınılmaz bir biçimde geri döndüğünü görürüz. Bu alanda geridönüşüm kesin gibidir. Bilgi ve sevgi paylaşımı, kişinin ilmini de arttıran bir etkiye sahiptir. Diğer yandan insanın yeni şeyler öğrenmesine de vesile olur.

Bilgeliğin Cömertliğe Etkileri

Alıcılık ve vericilik insanın psikososyal gelişiminde temel aşamalardandır. Anne babalar, on yaşından itibaren çocuklarına para yönetimine dair bilgileri öğretirken, bir değer olarak cömertliği de aşılamalıdırlar. Cömertlik, insandaki bilgece özelliklerdendir. Bilgelik, kişinin hayat hakkında derin düşüncelere ve birikime sahip olması şeklinde özetlenebilir. Hikmet, varoluşla ilgili sorulara ve bu konudaki karmaşalara soğukkanlılıkla cevap vermeyi de içinde barındırır. Bilgeliğin bu türü doğuştan gelmez; bu ancak yaşananlar sonucu öğrenilen bir beceridir. Kişinin küçük yaştan itibaren bunu istemesi ve eğitimler vasıtasıyla edinmesi, bilgece bir hayat yaşamasında çok önemlidir.

Bir insanın bilgeliği öğrenme mekanizması ile değerleri öğrenme mekanizması aynıdır. Beynimizde bu durumla ilgili iki alan vardır. Bunlardan bir tanesi "hipocampus" adı verilen; beyne renk, şekil, boyut ve görüntü gibi kuru gerçekleri yazan bölgedir. "Amigdala" denilen kısımda ise duygusal gerçekler yazılıdır. Üzüntü, korku, sevinç gibi duyguların kaydedildiği beyin alanı burasıdır. Bilge insanların beyinlerinde, bu iki alan birlikte çalışır. Bir noktaya bilgi, diğer noktaya duygu depolayarak bu bölümleri beraber kullanmak büyük bir kabiliyettir.

Edindiğimiz bilgiyi, bilgeliğe dönüştürmek için o bilgiyi sindirmek önemlidir. Örneğin, kuş doğadan topladığı yiyeceği yavrusuna parçalayarak verir. Kuzular ise yediklerini hazmedip,

süt haline getirerek yavrularını doyururlar. İlim sahibi olan kişiler de edindikleri bilgileri hazmedip yorumlayarak onu başkalarıyla paylaşmayı düşünmelidirler. Gerçek ilim sahipleri birikimlerini aktarırken, bunu kuş yöntemiyle değil, koyun yöntemiyle yapmalıdırlar.

Modern Hayatın "Bencil" Cömertliği

Hayata şahsi menfaatlerini önceleyerek bakan bir kişi, kendinde olanı başkalarıyla paylaşmanın çıkarına aykırı olduğunu düşünüp anlık faydalar uğruna sahip olduğu şeyleri çevresindekilerden esirgeyecektir. Bu durumun oluşturduğu kısa vadeli mutluluğu, orta ve uzun vadeli bir mutluluğa dönüştürmeye çalışanlar ise, verici olmanın onlara kazandıracağı ayrıcalıkların farkındadırlar. Kendisinde bulunanları diğer insanlara ikram edenler, bu davranışlarıyla başkalarına faydalı oldukları gibi, kendilerine de iyilik yapmış olurlar. Çünkü cömertlik, paylaşımda bulunan insanlar arasında sevgi doğmasını sağlar. Dolayısıyla iki taraflı bir mutluluğa vesile olur.

Modern felsefenin "Eğlen, mutlu ol, canının istediği gibi yaşa" komutlarıyla şekillendirdiği mutluluk tarifi, zevk ve eğlence odaklı bir hayatı tavsiye etmektedir. Bu yaşam tarzında "vermek" yerine sürekli "başkalarından almak" söz konusudur.

Yaşadığımız yüzyılda ebeveynler, çocuklarını mutlu etmek adına onları olması gerekenin çok üstünde bir vericilikle büyütmektedirler. Bu şekilde yetiştirilen çocuklar ise ergenlik dönemine geldiklerinde; ebeveyne kafa tutan, bencil evlatlar olurlar. Anne babası ile çatışmaya başlayan çocuk bireyselleştiği andan itibaren, eğer ki anne babasıyla olan iletişimi de kopuksa, çevrenin etkisine girmeye adaydır. O güne dek aileden yansıyanları doğru olarak kabul eden çocuk; çatışmalardan sonra sevgisinde azalma yaşayarak, çatışmaların yaşandığı bir ailede yetişmeye başlar. Çocuğunu modern öğretilerle yetişti-

ren, ona cömertliği aşılamayan anne babalar, onları farkında olmadan benmerkezci yaparlar. Başkalarıyla paylaşma yeteneği gelişmeyen çocuklar, empati duygusunu da tadamayacaklardır.

Dinin Cömertliğe Yaklaşımı

Başkası için kendi rahatından fedakârlık etmek, riske girmek ve vericilik, ilahi makamda çok önemsenmiş ve bunlar Yaratıcı'nın kullarına yapmalarını tavsiye ettiği davranışlar olmuştur.

Bir başkasını kendinden çok düşünmek ve önemsemek ilahi mesajın önemsediği bir değer olmakla beraber, bu iyiliği layık olana yapmak da önemlidir. Bu durumun değer olarak yüceltilmesi özellikle İslamiyet'in benimsenmesinde ve yayılmasında çok önemli olmuştur. Çünkü bu değer, insani ilişkilerde vericilik ve kardeşlik duygularını uyandırarak, düşmanlık hislerini azaltır.

Cömertlik Topluma Katkı Sağlar

İnsanın genetik yapısı, tek başına yaşamaya uygun değildir. Herkes, hayatında en az bir defa bir başkasından yardım almıştır. Başkalarından destek görmeden yaşayabilmek hiçbirimiz için mümkün değildir. İnsanın sosyal bir varlık olması onu soyut bağlarla başkalarına bağlar. Ancak bu bağların gelişmesi için topluluğun bütününün aynı değerler etrafında toplanması gerekir. Toplumun geneli tarafından kabul edilen erdemler, canlılığını koruyacaktır.

İnsanların sosyalleşmesinde öğrendiklerini beceriye dönüştürmeleri önemli bir basamaktır. Paylaşmak, işbirliği yapmak ve yardımlaşmak geleneksel kültürümüzde "infak" kavramıyla yüceltilmiştir. Fakat diğer insanları mutlu etmek için yapılan fedakârlıkları, yalnızca gelir paylaşmak şeklinde düşünmek yanlış olacaktır. Örneğin, yürüdüğü yol üzerindeki taşı yerden almak hiç kimse için bir mecburiyet değildir. Ama işbirliği

düşüncesi gelişen bir kişi, başkalarının zarar göreceğini düşünüp taşı yoldan kaldırarak, diğer insanların olası kazalara karşı korunmasını sağlar.

Paylaşmak Sosyalleşmeyi Hızlandırır

Bir insanın paylaşımcı ve cömert olmasının ölçüsünü, kendisi için istediğini başkası için de istemesi ya da kendisinin istemediği bir şeyi başkası için de dilememesi şeklinde özetleyebiliriz. Bu, evrensel bir ahlaki değerdir. Tek başına bu kuralın yaşatılması bile, paylaşmanın sınırlarını belirler. Buradaki denge, kişinin benliğini başkalarından ne aşağı ne de yukarı görmesidir. Ancak kişinin kendisini bir tarafa bırakıp karşısındaki için bir şeyler yapması da yüksek bir erdemdir. Böyle bir fedakârlık yapan kişiye saygı duyulur.

Esasında paylaşma düşüncesi, herkesin benimsediği hayati erdemlerden biri olmalıdır. Zira sosyalleşme olgusu, işbirliğini ve paylaşmayı öğrenmekle yakından alâkalıdır. Cömertlik ve paylaşma olgusu ne kadar yaygınlaşırsa, kişiye o kadar katkısı olur.

İş Dünyasında Cömertliğin Karşılığı: Paylaşımcılık

İş dünyasıyla ilgili kalite çalışmalarında; ideal yöneticilerin çalışanlarda aile birlikteliği duygusu oluşturmasının ve personelin birbirine yardım ederken bireysel değil, kolektif başarıyı göz önünde tutmasının önemi ortaya çıkmıştır.

Rekabet anlayışını bir kenara bırakarak ve bütünü görerek insanları başarılı olmaya teşvik etmek, başarıyı herkesin paylaşması sonucunu doğurur. Aynı zamanda paylaşım, çalışanların ortak amaçlar etrafında toplanmasını sağlayacağından, kurumsal motivasyona da katkıda bulunarak bireylerin egolarının kabarmasını engeller. İş hayatında paylaşımcılığın gelişmesi, rahat bir iş ortamı oluşmasını sağlayacağından üretkenlik yüksek seviyeye çıkar.

Şefkatin Arkadaşı: Cömertlik

Başkalarını düşünmek, mazlum, aciz ve güçsüz olana acımak ve anlayışlı olmak şefkatli olmanın belirtisidir. Şefkatin ifade ediliş şekillerinden belki de en önemlisi hediyeleşmektir. Hediye veren kişinin, kendisini hediyeyi alan kişiden daha iyi hissetmesi, tadılması gereken bir duygudur.

İnsan paylaşma becerisini kazanmadan önce şefkatle tanışır. Şefkat duygusu, içinde anlayışlı olmayı ve empatiyi barındırır. Şefkatin eksik olduğu bir cömertlikle veren kişi, bu eylemi zorla gerçekleştirir. Bu da o kişinin cömertliği içselleştirmediğini gösterir.

Mecburi vericilik, kişinin egosunu kabartacağından tavsiye edilmez. "Hiç yoktan iyi" denilebilecek olan bu paylaşmaya karşın, cömertliğin en güzel uygulanma şekli gizlice yapılanıdır. İyilik, aleni olmadan yapıldığında daha kıymetli olacaktır. Zira cömertliğe gölge düşürecek en önemli etken, verdiğine karşılık çıkar elde etme arzusudur. Şefkatle biçimlenmiş cömertliğin tezahürü olan gizlice yardımda bulunmak, bu riski kendiliğinden ortadan kaldıracaktır.

Paylaşmak İnsanı Yalnızlıktan Kurtarır

Cömert kişi kendisine ait bir şeyi paylaşırken, farkında olmadan muhatabının iç dünyasına güzel bir tohum eker. Bu tohum hemen başak vermese de yavaş yavaş yeşerir ve kişiye güzel özellikler kazandırır. O insanda, kendisine cömert davranan kişiye karşı minnet ve şükran duygusu uyanır. Bu da ilişkilerdeki bağı kuvvetlendirir ve insanları yalnızlıktan kurtarır.

FEDAKÂRLIK

Modernizm ve Fedakârlık

Fedakârlık; insanın sahip olduğu bir şeyden, herhangi bir çıkarı olmadığı halde bir başkası için vazgeçmesi demektir.

Modernizm, fedakârlığı rekabete zarar veren ve insanları tembelleştiren bir unsur olarak görmüştür. Fedakâr kişilerin, ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar zayıf insan konumuna düşecekleri ve hayat yarışında geri kalacakları düşüncesiyle, bunun önemli bir değer olmadığı, hatta vazgeçilmesi gereken yanlış bir davranış biçimi olduğu savunulmuştur. Çünkü bu anlayışa göre varlıklar tesadüfen var olmuşlardır. "Varlıklar arasında bir yaşam mücadelesi vardır. Bu noktada doğal ayıklanma söz konusu olur. Bu ayıklanmada güçlü olanlar yaşar, zayıf olanlar elenir. Elenmeye sebep olacak bütün değerler yanlıştır. Fedakârlık, hayat yarışında insanı güçsüz kılıp elenmesine sebep olacağı için, bu değerden vazgeçilmelidir." Bu görüşlere rağmen 1990'lı yıllardan sonra fedakârlığın bir değer olarak insan beynine yazılması gerektiği düşüncesi dile getirilmeye başlanmıştır.

Hayat Yarışı Herkes İçin Aynı Değildir

Bütün insanların aynı imkânlara sahip ve eşit güçte oldukları düşünüldüğünde fedakârlık çok da anlamlı değildir. Herkesin eşit konumda bulunduğu bir dünyada, herhangi

biri için fedakârlıkta bulunmaya lüzum yoktur. Çünkü bu durumda fedakârlık yapan, hakkından vazgeçmiş, yenilmeyi kabul etmiş olur. Fakat doğan her insanın hayata aynı noktadan başlayamadığı bir gerçektir.

İnsanları kategorize edersek, birinci kategoride sağlıklı ve kendi kendine yeten insanlar bulunur. İkinci grup ise desteğe ihtiyaç duyan insan grubudur. Bu gruba dahil edilecek olanlar; hastalar, yaşlılar, çocuklar ve ne şartta olursa olsun aciz ve savunmasız durumda olan insanlardır.

Güçlü kimseler herhangi bir fedakârlıkta bulunup zayıf olana yardım etmedikleri takdirde; zaman güçlülerin lehine işler, aciz kişilerin ayıklanmasına sebep olur. Hatta materyalist milliyetçilik "Üretkenliğini kaybetmiş insan yok olmalıdır" diyerek güçsüz insanları hayattan elemeyi öngörür. Hitler, bu sebeple birçok hasta ve yaşlı insanın üzerinde deneyler yapmıştır. Kendi milletine hizmet etmeyen her şeyi tehlike olarak görmüştür. Etnik ayrımcılık yapmak fedakârlığı yok eden bir durumdur.

Fedakârlığın Zıddı Bencilliktir

Bir kavramı tanımlarken zıddı ile beraber ele almak gerekir. Fedakârlığın zıddı bencilliktir. Bencil kişi her şeye sahip olmak ister. Kişinin bencillikten kurtulması için sosyal sınırları iyi bilmesi gerekir. Bencilliğin çaresi, fedakârlıktır.

Fedakârlık zayıf, güçsüz ve yetersiz olanların da haklarının olduğunu düşünmektir. Bu düşünce, şefkat ve acıma duygusunu hayata yerleştirmeyi gerekli kılar. İnsanlardan sahip olduklarını paylaşabilmeleri beklenir. Semavi öğretilerde, sahip olunan maldan başkalarına da vermenin üzerinde durulur (İslam dininde zekât). Burada vermek azaltmaz, arttırır düşüncesi hâkimdir.

Bencillik, hata yaptıran olumsuz özelliklerdendir ve insanı kolaya, hazıra alıştıran zevk tuzaklarından biridir. Açgözlülük,

her şeyin daha fazlasına sahip olma arzusudur ve bir noktadan sonra hırsa dönüşür. Fedakârlık ise insanın kendisini eğitmesi için bir fırsattır.

İnsanın beş olgun savunma mekanizması vardır. Bu beş savunma mekanizmasından biri olan fedakârlık, yani vericilik, "alturizm" adıyla bilinir. Son yıllarda yapılan duygusal zekâ çalışmalarında fedakârlığın, kısa vadede insana kaybettirse de orta ve uzun vadede onun yararına olduğu tespit edilmiştir. Karşılıksız vermeyi başarabilen kişiye karşı, toplumda sevgi ve güven oluşur. Bu da o kimsenin sosyal kredisini ve itibarını yükseltir.

İnsanlık tarihine baktığımızda silah, güç ya da para sahibi pek çok kimsenin bilge insanlar karşısında yenik düştüğünü görürüz. Bu durum aslında o kimselerin vericiliği hayat düsturu haline getirmeleri ve fedakâr olmalarıyla açıklanabilir. Onların fedakârlığı, insanları etraflarında toplamalarının yanı sıra, başkaları için de cazip hale gelmelerini sağlar. Çünkü insan, mükemmele duyulan sevginin bir parçası olarak fedakârlığı da sever. Kişi, kendisi fedakâr olmasa bile bu özelliği gördüğü kimselere karşı sevgi besler. Kadın erkek ilişkilerinde de bu durum aynen geçerlidir. Yalnız kimi zaman insanlar, fedakârlık derecesini hayli yükseğe çıkararak, karşısındakinin, kendisini ona karşı borçlu hissetmesine sebep olurlar. Fedakârlık yapan kişi bunun karşılığını beklerse, muhtemelen hayal kırıklığı yaşar. Bu nedenle kişinin yaptığı iyiliği unutması gerekir; ancak bu, hayli fazilet gerektiren, zor bir eylemdir.

Kadınlarda Fedakârlık

Kadınlar en çok zamanlarından, enerjilerinden ve rahatlarından fedakârlık ederler. Sevdikleri kimse uğruna kendi isteklerini ikinci plana atarak tam bir fedakârlık örneği sergilerler.

Evlilikte ortaya çıkan sorunlar, hastalık, kaza gibi travmatik olaylar fedakârlığın test edildiği zamanlardır. Bu sebeple fedakârlığın sevgi dillerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. İnsan, eşinin kendisini sevip sevmediğini anlamak istiyorsa, kendisi için nelerden vazgeçebileceğine bakması yeterlidir.

Fedakârlık Genlerimizde Var mıdır?

Amerikalı bilim adamları, karşılık beklemeksizin diğer insanlara yardım etme eğilimi olarak tanımlanan fedakârlığın, beyinde bir karşılığı olup olmadığını tespit etmek için pek çok araştırma yaptılar. Araştırmaların sonunda "posterior superior temporalsulcus" bölgesinin, karşılık beklemeden yardım etmeyi emrettiğini keşfettiler. Duke Üniversitesi Tıp Merkezi'ndeki bilim adamları, kırk beş gönüllü üzerinde FMRI ile beyin taraması yaparak, beynin belli bir bölgesindeki faaliyetin fedakârlığı işaret ettiğini ortaya koydular.

Fedakârlık ölçüsünü saptamak için yapılan bir başka çalışmada ise, deneklerden (bir yardım kuruluşu veya kendileri için para kazandıkları) bilgisayar oyunları oynamaları istendi ve bu esnada beyin taramaları yapıldı. Bunun yanı sıra deneklere fedakâr ve bencil davranışları hakkında sorular sorularak beyinde fedakârlığı harekete geçiren alan incelendi. Araştırma ekibinin başkanı Scott Huettel, "Beynin bu bölgesinin görevini anlamak, Rahibe Therasa gibi insanları neyin harekete geçirdiğini tam olarak anlamamızı sağlamasa da; araştırma, fedakârlık gibi önemli bir toplumsal davranışın kökenleri konusunda ipucu verebilir" dedi.

Şu ana kadar ortaya konulan çalışmalar, hayatın ileriki yıllarında kişileri harekete geçiren unsurları kapsamaktadır. Şimdiden sonra yapılacak araştırmaların yönü ise, insanın ilk yıllarına dönük olarak gerçekleşecektir. Bilim adamlarının, çocukluk döneminde bir eğilim olarak ortaya çıkan fedakârlığın nasıl geliştiğini gösteren incelemeleri, bilim dünyasının merakla bekledikleri arasında yer almaktadır.

ŞÜKÜR VE KANAAT

Yetinme duygusu olarak da tarif edebileceğimiz kanaat, insanın herhangi bir konuda elinden gelen gayreti gösterdikten sonra elde ettiği sonuçlara razı olmasıdır. Kişinin sahip olduklarının kıymetini bilmesini de içinde barındırır.

Kanaatte bir farkındalıkla birlikte, kişinin sahip olduklarını yeterince algılaması söz konusudur. Değerleri tanımlarken, zıt kavramları kullanmak daha iyi algılanmalarını sağlayabilir. Kanaatin zıddı, doyumsuzluktur. Bir öğrencinin sınava girdiğini ve sonuçta on üzerinden dokuz puan aldığını varsayalım. Bu durumda öğrencinin başarısını görüp başarısızlığına odaklanmaması gerekir. Eğer aldığı sonuçtan memnun değilse kendisine "Elimden gelen gayreti gösterdim mi?" sorusunu sorar, cevabı "evet" ise elde ettiği sonuca kanaat eder. Ancak yapabileceklerinin tamamını yapmadığını düşünüyorsa, eksik bıraktığı noktaların kendisine neler öğrettiğini düşünerek bir sonuca varabilir. Tüm bunlara rağmen doyumsuz kimselerin tavrı, dokuz puanlık başarıyı görmektense, bir puanlık başarısızlığı fark etmektir.

Sürekli gerilim halinde olmak, hiçbir başarı ile yetinmemek ve doyumsuz olmak mutsuzluğa sebep olduğu gibi, insanın kendisini rahatlatamaması sonucunu da doğurur. "Zengin; çoğa sahip olan değil, azla yetinendir" sözünü bu noktada hatırlayabiliriz. Çok şeye sahip olup da yetinmeyen insan

fakirdir. Zira böyle bir kişi kendisini hep eksik hisseder. Bir kimsenin kendini mütemadiyen noksan hissetmesi ise yoksulluğunun işaretidir.

Gayrette Kanaat Olur mu?

Kanaatin yanlış anlaşıldığı noktalardan birisi, harcanan emek ya da elde edilen sonuç açısından hangisinde yetinilmesi gerektiğidir. Sadece elinden gelenle yetinmek, insanı tembelliğe götürür. Bunun adı kanaat değil, tembelliktir. Fakat elinden gelen her şeyi yaptıktan sonra ortaya çıkan sonuca razı olmak, insana huzur verir. Böyle kişilerin ikinci bir iş yapma konusunda da motivasyonları olur.

Beklentileri çok yüksek olan doyumsuz kimseler bir süre sonra "Ne yapsam başaramıyorum" diyerek çalışmayı bırakırlar ve neticede "ya hep ya hiç" anlayışıyla hareket ettiklerinden hiçbir şey yapamamış olurlar.

Herhangi bir işte başarısız olmak kişinin motivasyonunu kırar, şevkini kaçırır. Dikkatle bakıldığında, hırslı ve doyumsuz insanların hiçbir işte başarılı olamadıkları görülür. Bu insanlar başarısız olma fikrine her kapıldıklarında farklı bir işe yönelirler. Yeni işlerinde de istikrar sağlayamaz, oradan da bir başka alana kayarlar. Geçmişlerine baktığımızda onların amaçsız, hedefsiz ve istikrarsız hayatlarıyla karşılaşırız. Kişinin, amacına doğru ilerlerken, başardıkları ile yenilgilerini doğru biçimde değerlendirip değerlendirememesi onun hırslı mı, kanaatkâr mı olduğunu gösterir.

Halinden sürekli şikâyet eden insanlar vardır. Bu insanlarla konuşmaya başladığımızda, onların sürekli olarak negatif enerji saçarak bulundukları halden memnuniyetsizliklerini dile getirdiklerine şahit oluruz. Bu bir kişilik özelliği gibi görünse de, esasında o kimsede yanlış bir düşünce kalıbının var olduğuna delâlet eder.

Kanaat Etmek, Gayreti Engeller mi?

İnsanın zihninde böyle bir sorunun dolaşması son derece normaldir. Bu noktada sürenin işleyişi sırasında oluşan yetinme duygusu ile sonuçta ortaya çıkan kanaati birbirinden ayırt etmek gerekir. Bir işi yaparken gayret etmek ve sonucu kabullenmek önemlidir. Bunu başarabilen kimse, işin sonuna geldiğinde bir muhasebe yapar. Olayın iyi ve kötü yanlarını net olarak gördüğünde, geride bıraktığı süreçten de mutlu olur. Zira bu durum insanda geçmiş bilincinin oluşmasına sebep olur. Gelecek bilinci gibi, geçmiş bilinci de insan için önemlidir.

Modern İnsanın Yetinme Duygusu Körelmiştir

Modern hayat, insana tüketimi arttırmak ve üretimi hızlandırmak için beklentilerini yüksek tutmayı öğreterek, ondaki yetinme duygusunu köreltmiş; kanaatin bir değer olarak toplumda yer etmesinin ekonomik alanda doğru olmadığını düşündürmüştür.

Kapitalist ahlakın tezlerinden biri, mevcutla yetinmemek ve sürekli var olandan daha fazlasını aramaktadır. Örneğin, bir şirkette çalışanlar ürettiklerini fazlalaştırmak ister ve ellerinde olanlarla yetinmezlerse, şirketin toplam üretiminin artmasına katkıda bulunmuş olurlar. Bu yaklaşım insanların üretmesine vesile olmuş olsa da, diğer yandan onları mutsuz eder. Mutsuz birey, diğer kimselerle sağlıklı ilişki kuramadığı için, toplam kalitede verim düşer. Şu anki kalite çalışmalarında, insanların sahip olduklarının farkına varmaları ve ödüllendirilmeleri gerektiği sonucuna gelinmesi bu sebepledir.

Dünyadaki büyük firmalar, kampüs şeklinde düzenledikleri çalışma yerlerinde, çalışanlarının havuz, sauna, spor gibi farklı alternatiflerle dinlenebilecekleri, kendilerini evlerinde gibi hissedebilecekleri ortamlar hazırlamaktadırlar.

Bu şekilde, çalışan, yaptığı işin karşılığında ödüllendirilir. Yapılan araştırmalarla çalışanın bu şekilde rahatlamasının verimi arttırdığı saptanmıştır. İnsanların makine gibi çalışıp üretmelerini beklemek yerine, çalıştığı mekânı sevimli ve sıcak hale getirebilmek ve böylece mevcut durumdan memnuniyet duymalarını sağlamak gerekir.

Kanaatte Altı Boyutlu Yaklaşım

İnsanın; geçmişi, geleceği, evrensel ve uzaysal değerlendirmeleriyle birlikte, önündeki gidişle yani maddesel evren ile ilgili değerlendirmeleri de mevcuttur.

Altı eksenli ve altı boyutlu bakış açısının içinde, altı farklı korku ve altı farklı ümit vardır. Bu noktada doğru bir çerçeve çizen kimse, varoluşunu anlamlandırarak mutlu olur. Altı eksenli değerlendirmenin ilki olan "geçmiş bilinci"ne göz attığımızda, insanın geçmişindeki artı ve eksiler ortaya çıkar. Hayatın olumlu yönlerini düşünüp mutlu olmak, eline geçenlere kanaat etmek ve yaşanan olumsuz olaylardan ders almak, geçmiş bilincini oluşturur. Geçmiş bilinci olan kimseler, mazide yaşadıkları olumsuz olaylardan ders çıkarmayı bildiklerinden, geçmiş yaşantıları onlar için bir kazanım olmuştur.

Gelecek bilincinden söz ettiğimizde ise karşımıza insanların arzuları, hırsları, beklenti ve hedefleri çıkacaktır. Bunlar içerisinde gerçekleşme ihtimali olanlar gibi, olmayanlar da vardır.

Gelecek projesi olan bir kimse realist, idealist ve aktivist özellikleriyle kendini gösterir. İleriye dönük gerçekçi olmayan düşüncelere enerji harcamak, bir kayıptır. İdealist insanın soyut ve somut yaşam hedefleri vardır ve o, hedeflerine uygun olarak, düşüncesini geleceğe uyarlamaya çalışır. Böylece aktivist yönünü ön plana çıkararak, kolayca uygulamaya geçebilir. İdealist taraf üretmeye, aktivist taraf uygulamaya yardımcı olurken, kişinin realist yönü hata yapmasını engellemekte-

dir. Gelecek bilinci tam anlamıyla oturmuş olan kimse, bu üç özelliğini harekete geçirebildiği gibi üçü arasında denge kurmayı da başarır. Zira gelecek bilinci olan kimse gerçekleri değerlendirirken, kendisinden daha tecrübeli olanlara danışarak hareket eder. Deneme-yanılma yöntemi ile hareket edenler bilimsel verilerin de yardımıyla belli bir noktaya çok daha kolay ulaşabilirler. Ama daha da önemlisi, başkalarının tecrübelerinden faydalanmak yoluyla, bilimsel bakışı yakalamak ve öngörü yeteneğinin gelişmesine de katkıda bulunabilmektir.

Bilimi yöntem olarak kullanmak, insanın hata yapmasını önler. Bu sayede kişi, projesiyle ilgili diğer araştırmalara ve bu konudaki literatüre bakma fırsatı kazanarak hatalarını en aza indirmeyi başarabilir; başkalarının birikimlerine kendi yorumlarını katarak, daha doğru bir gelecek bilinci oluşturma imkânına kavuşabilir.

İdealleri olan bir insan mevcut bilgiye yorum da ekleyebilir. Bu sayede edindiği bilgiye kendisinden de bir şeyler katabildiği için ideallerine giderken hayalle gerçek arasındaki sınırı iyi çizmiş olur. Bazı insanların idealleri diğerleri için hayal olabilir. Örneğin, büyük devlet yöneticilerinin ideallerini çevrelerinde bulunan kimi insanlar hayalcilik olarak değerlendirebilirler. Bu noktada Fatih Sultan Mehmet'in şu mealdeki sözünü hatırlatmakta fayda vardır: "Benim elimin yetiştiği yere, sizin hayalleriniz yetişmez." Bu söz, Fatih Sultan Mehmet'in hem idealist hem aktivist hem de realist olduğunun göstergesidir. Kişinin bu üç özelliğe birden sahip olması oldukça zordur. Fakat ideali olmayan bir kimse, üretim yapamaz.

Altı Boyut İçindeki Uzaysal Boyut

Altı boyutun üst boyutu diyebileceğimiz uzaysal boyut, aşkın düşüncenin gezindiği boyuttur. Evrende bulunduğu konuma baktığımızda insan, evrensel varoluş içinde bir nokta

gibidir. Kişinin bu noktadan hareketle varoluş sebebine, evrendeki konumuna, geleceğine yönelik düşüncesine ve evrensel pozisyonuna uygun bir duruş göstermesi gerekir. İnsan evvela benmerkezcidir. Büyüdükçe aileden başlayarak yakın çevresini düşünmeye başlar, sonra gelişimine paralel olarak daha geniş bir bakış açısı edinir ve kemale yaklaştıkça da Yaratıcı'yı düşünmeye başlar. Transandantal düşünce diyebileceğimiz bu aşkın boyut, yukarıda sözünü ettiğimiz altı boyutlu bakışın bir parçasıdır. İnsan varlığını salt yiyip, içip üretmekten ibaret saydığında bu boyutlardan birini eksik bırakır. Kendisini geçmiş ve gelecek bilinci olmaksızın, diğer canlılar gibi yemek, içmek ve üremek biçiminde kodlayan kişi, bu altı boyutlu düşünceye varamayan kişidir.

Altı Boyut İçindeki Aşağı Boyut

Altı boyutun aşağı boyutu diyebileceğimiz boyut, insanın diğer canlılarla ortak olan boyutudur. Bu boyutu oluşturan kısaca; yeme, içme, üreme ve barınma ihtiyaçlarıdır. Üzerinde bulunduğumuz yeryüzü ile barışık olmak, insanın da diğer canlıların da doğanın temel kanunlarına uygun şekilde yaşamasını gerektirir. Altı boyut içerisinde doğa kanunlarına uygun yaşayabilmeyi, insan gibi diğer canlılar da gerçekleştirebilir.

Yetinme duygusunu uzay boyutunda ele aldığı, kanaati aşkın boyutuyla düşünebildiği zaman, insanın istekleri sınırsızdır. Hayattaki amacını ve varlığını sorgulamaya başlayan insan sonuçta gücünün ve yapabildiklerinin çok sınırlı olduğunun farkına varır. Bu durumda uzaysal, aşkın düşünebilen kişi, varoluşu ile alâkalı sorularına cevap bulmaya başlar. Bir insan kendisi için en iyisini onu yaratan gücün bildiğini fark ederek, varoluşu ile alâkalı çıkarımlar yapabilir. Böylece Yaratıcı'yı uzaysal boyutuyla bulup rahatlar.

Diğer taraftan, yani aşağı boyuttan baktığımız zaman ise, insanın temel ihtiyaçlarını ihmal etmemesi gerektiğini görürüz. Uzak Doğu yaklaşımları gibi bazı felsefi bakış açılarıyla düşündüğümüzde, insanların "çilecilik" felsefesiyle çok temel ihtiyaçlarını bile ihmal ettiklerini görebiliriz. Bu tarzdaki bir fedakârlığı kişi kendisi için yapsa da, bunu diğer insanlara genel bir kural olarak sunmamalıdır. Ayrıca insanoğlu dünyaya çile çekmek için gelmemiştir. Dünyadaki pek çok güzellik insanın hizmetine sunulmuştur.

Altı Boyut İçindeki Ön Boyut

Altı boyutun ön boyutunu, geleceğe zamanın değil, yaşanılanların baz alınarak bakılması oluşturur. Örneğin, bu boyutta ölüm gerçeği ile karşılaşmak söz konusudur.

Hayat yolunda ilerlerken karşımıza zaman ile beraber mekân kavramı da çıkar. Bu noktada, ölüm algılaması yapılır. Yaşamaya devam ederken birdenbire ölüm gerçeği ile karşılaşmak, bir duvara toslamak gibidir. İnsan ölüm gerçeğini, sevdiği insanların ölümleriyle daha farklı anlamlandırmaya başlar. Önünde akan hayata rağmen, dünyaya katkısı çok fazla olan, düşüncelerine ihtiyacı olduğunu bildiği insanların bu dünyadan gittiğini görmek insanı mutsuz eder.

Gelecek kaygısı da insanda korku oluşturur. İlerlediği hayat yolunda, kendisini ne gibi tehlikelerin beklediğinden habersiz olan insan, geleceğe karşı hem korku hem de ümit besler. Bu iki duygu arasında olması gereken denge, hırslı insanlar tarafından kolay kolay kurulamaz. Çünkü hırslı kimseler, önlerine çıkan tehlikeleri görmez, bu sebeple de ölümü düşünmezler. Öldükten sonra ne ile karşılaşacaklarının hesabını yapmamalarından kaynaklanan kayıpları, gelecek kaygısı şeklinde kendini gösterebilir.

Aynı zamanda insan, çevresindekilerin öldüğünü görüp sahip olduğu ya da olacağı şeyleri de hesaba katarak, geri çekilme yaşayabilir. Amerika'da ve Türkiye'de kumarhanelere en çok kimlerin gittiğini tespit etmeye çalışan bir araştırmanın sonucunda, bu kumarhanelere en çok Musevi iş adamlarının gittiği saptanmıştır. Ellili yaşlarına kadar çılgınca kazanan bu iş adamlarında, belli bir yaştan sonra da kazandıklarını şiddetle harcama arzusu uyanmaktadır. Yahudi kültürünün aşıladığı kendini üstün ve önemli görme, maddi zenginlikleri ve sahip olmayı ön planda tutma bakış açısı; ileriki yaşlarda sahip olduğu güzellikleri kaybetme ve fırsatları kaçırma endişesi ile insanı, kendisini rahatlatacak arayışlara yöneltmektedir.

Aynı şekilde seküler ahlak anlayışını benimseyen, bu doğrultuda yaşayan ve her şeyi dünyevi yanıyla ele alan insanlar da; aşkın, uzaysal düşünceden uzak kimseler de ileriki yaşlarında aynen böyle bir sıkıntı içine girerler. Bu dönemdeki kriz sonucunda kişi, ya bütün kazandıklarını riske atacak işlere girişir ya politikaya atılır ya da torunu yaşında birine âşık olarak kazandıklarını kaybetme riskiyle karşı karşıya kalır. Sonuçta onca yıllık birikimi her ne sebeple olursa olsun elinden çıkar. Bu sebeple, insandaki kanaat duygusunu ileri / geri boyutlarıyla değerlendirmekte yarar vardır.

İnsanın önünde ne olduğuyla beraber arkasında bıraktıklarına da bakarak; maddi ve manevi kazanımlarını değerlendirmesi, riskleri doğru biçimde ortaya koyması ve başlangıçta değindiğimiz ölüm korkusuna karşı kuvvetli bir ümit kaynağı bulması gerekir. Ümidin olması için manevi değerlerin ön plana çıkması lazımdır.

İnsan Niçin Kanaat Eder?

İnsanın kanaat etmesinin altında yatan en önemli sebep, kontrol edebileceği ve edemeyeceği şeylerin olduğunu bilme-

sidir. İnsanın elindeki nimetlere kanaat etmemesi, kullandığı arabanın hızını arttırmasına benzetilebilir. Otomobiliyle boş yolda seyir halinde olan kişinin içinden gelen duygu, o yolda 200 kilometre hızla gitmektir. Bunu büyük bir hırsla istese de, hızını 120 kilometrelik bir limitte tutması gerekir. Bu, kişinin kendi menfaati içindir. Eğer kurala uymazsa, denetleyemeyeceği bir şeyi istediği için kaza yapma riski yükselir.

Kanaat ile hırs arasındaki dengeyi kurabilmek, hayatta istikrar sağlamak için gerekli şartlardandır. Bir şeye kanaat edebilmek, kontrolün elden çıkmadığını gösterir. Hırslı kişi, hedefe daha hızlı gidiyor gibi gözükse de, birçok tehlikeyle karşı karşıya kalır. Hırs, insanın hayat yolunda ilerlerken gereksiz yere gaza basmasıdır. Gerekli olmadığı halde hızı arttırmak, hayatın doğal ritmine uymamak demektir.

Kanaatkâr olma noktasında aşırıya kaçtığımızda bu durum hayatın hızını yavaşlatacağı için hayli geri kalırız. İkisi arasında denge kurulabildiği takdirde insan hem hayattaki tehlikelerden korunmuş olur, hem de hedefe daha doğru biçimde varabilir. Bu sebeple kanaat önemlidir.

Kanaat Duygusunun Doğru Yönetimi

Kanaat duygusunun doğru şekilde yönetilebilmesi için kişinin sahip olduğu maddesel değerleri nasıl yorumladığı hayli önemlidir. İnsanın kendi mülkü olarak kabul edebileceği şeyler, kontrol edebildiği şeylerdir. Örneğin, kalbimizi ya da midemizi denetim altında tutmamız zordur. Çünkü istem dışı olarak çalışırlar. O halde bu organların bizim mülkümüz olduğunu söylemek güçtür. Aynı şekilde başımıza gelecek çoğu felaketi, hastalıkları, ölüm zamanımız gibi kontrol edemediğimiz noktaları gördükçe, hayatın bizim kontrolümüzde olmadığını anlamak daha mümkün olacaktır. Neticede, bize sunulan ancak denetimimize verilmeyen ve kontrolümüz

altında tutamadığımız şeylerin, birer emanet olduğu düşüncesinin zihnimize yerleşmesi gerekir.

İnsan bir saraya misafir olarak gittiğinde, sarayı kendi malı gibi kabul edip açgözlü davranarak, her şeyi tüketip kullanmak isteyebilir. Ancak bu sarayın bir sahibinin olduğunu düşünebilen insan, saray sahibinin sunduklarıyla kendisine ne söylemek istediği üzerinde kafa yorar ve saray sahibinin iletmek istediği mesaja uygun bir hayat yaşamaya çalışır. Böyle bir hayat yaşayan insan karnını ağrıtacak yiyecekler yemez, arabasını yanlış yerlere sürmez. Rehberi vardır; o rehber sayesinde doğru şekilde ilerler ve mutlu olur. Bu sebeple de hayattan büyük zevk alır.

Doyumsuzluk, Aşkın Boyutun Eksikliğinden Kaynaklanır

Doyumsuzluk, aşkın boyutun, yani uzaysal düşüncenin eksikliği ile ilgilidir. Kanaat duygusu insanda geçici bir yolcu olduğu düşüncesini oluşturur. Bu sebeple de insan kendisine sunulanların örnek olarak verildiğinin farkına varır.

Ölümden sonraki hayata inanan insan, dünyanın bir "doyum" yeri olmadığını bildiği için ileride şimdi sahip olduklarından daha iyisini bulacağı düşüncesiyle, yediği şeylerden zevk almaya başlar. Bu noktada, altı boyutlu düşünce içinde uzaysal düşüncenin varoluşla ilgili olduğunu fark ettiğinden, mutluluk da peşi sıra gelebilir.

Gaflet, insanın farkındalıklarını törpüleyen bir durumdur. Lepra hastalığında sinir uçlarında ağrı olmaz. Hasta sigarayla elini yaksa bile bunu fark edemez. Aldıkları yaraları, ağrıyı hissetmemeleri sebebiyle fark edemeyen, burunları ya da parmakları kopan lepra hastaları vardır. Bu hastalıkta ağrıya karşı bir gaflet söz konusudur. Aynı şekilde insan da hayatta, ölüme karşı gaflet içindedir.

Eğlenceler, popüler kültürün hayatımıza getirdiği oyuncaklar insanda uyuşturucu etkisi yaparak onu duyarsızlaştırabilir. Bu durumda kişi, bir lepra hastasının ağrıyı duymaması gibi, gaflete dalabilir. Ölüm karşısında gaflete dalan kimse, ölüm düşüncesini sağlıklıyken aklından bile geçirmez; ne zaman kimi sorunlarla karşılaşır o vakit ölüm kavramıyla kısmen yüzleşir.

Kişi hayatın akışı içerisinde kendisini içkiye, sigaraya veya başka türlü eğlencelere kaptırabileceği gibi, hayatı ve varoluşunu sorgulayarak bu süreç sonunda doğruyu da bulabilir. Kazalar, ağır hastalıklar, büyük kayıplar insanın gaflet kavanozundan çıkmasına birer vesiledir.

Kanaatin Sergileniş Biçimi

Şükür; sözel, duygusal ve davranışsal boyutlarıyla gerçekleşmelidir. Yetinme duygusu, şükrün ölçüsüdür. Bir kimsenin kanaatkâr olup olmadığını anlamanın iki işareti vardır. Bunlardan birincisi; halinden memnun olup olmadığı, ikincisi ise sahip olduklarının kıymetini bilip bilmediğidir.

Bizim kültürümüzde teşekkür, yani memnuniyeti sözel yolla ifade etme geleneği zayıftır. Ancak teşekkür etmek ya da şükretmek ikramı yapana karşı bir görevdir. Bunu görev gibi algılamayıp, "Olsa da olur olmasa da" biçiminde düşünmek kültürümüzdeki yanlışlardan biridir. Batılılar, bu hususta bizden hayli ileridedir; ufacık bir harekette dahi teşekkür etmektedirler.

Teşekkür etmek bir nezaket göstergesidir ve bununla birlikte nimet sunana karşı da bir görevdir. Selam vermek dahi olsa insanın insana iyilik yapması davranışı pekiştiren bir unsur olmakla birlikte, yeni güzelliklerin doğmasına da fırsat verir.

Bütün yaratılmışlarda hayat vardır ve tüm yaratılanlar kendilerine verilen hayat karşılığında üstlerine düşen görevleri yerine getirmektedirler. Örneğin, karınca yaz boyunca kışlık

yiyeceğini toplamakta, arı hiç durmadan çalışmaktadır. Tüm bu çalışmalar bir yiyeceği arayıp bulma neticesinde, yeme ve üreme eylemlerine dönüşmektedir. Bu zevkler için aşk derecesinde çaba sarf edip, o zevki elde ettikten sonra yeniden çalışan hayvan, kendi varoluş şükrünü ifade etmiş olmaktadır. Bir ağaç meyve verdiğinde varoluşunun gereğini yaptığından, şükür görevini de gerçekleştirmiş sayılır.

Şükür, İnsani Görevlerdendir

Halinden şikâyet eden arı olmadığı gibi, halinden şikâyet eden tavuk da bulunamaz. Tüm hayvanlar görevlerini ifa eder, gerisini düşünmezler. Ancak insana diğer canlılardan başka olarak; yeme, içme ve üremenin ötesinde, felsefi bir bakış verilmiştir. Farklı bilinç durumlarının ve algılamalarının olması, insanda başka amaçların da olması gerektiği düşüncesini oluşturur.

İnsanın teşekkür etmesi, sadece sözel ifade biçimiyle sınırlandırılamaz. Örneğin, kişinin aldığı bir hediyeye karşılık tebessüm etmesi, davranış diliyle memnuniyetini göstermesi de şükrünün ifadesidir. Şükürsüzlük, insanın Yaratıcı'ya yaptığı büyük bir saygısızlıktır. Bu sebeple, semavi öğretilerde şükür vurgusu çokça yapılmıştır. "Şükür" varoluşun hem amacı hem de neticesi olarak bir döngü içinde ele alınabilir; bu ikisini bir arada barındıran kelime ise "teşekkür"dür.

Kanaat Duygusu ve Ölüm

İnsanoğlu yaşlandıkça ya da ölüme doğru yaklaştıkça, yaşama arzusu bitmez. İnsandaki ölümsüzlük ve sonsuzluk isteğinden kaynaklanan bu durum, Allah'ın varlığını kabul etmeyen kişide, gelecek korkusu oluşturabilir.

"Yaşamaya ne gerek var" düşüncesi ve bu dünyada sahip olunanlarla yetinemeyip hayata son verme isteği, ikinci bir hayata inanmamaktan kaynaklanmaktadır. Modern yaşamı

benimseyen bazı kişiler, bir taraftan Allah'ın varlığını kabul etseler de, diğer yanıdan kendilerine tapma eğilimindedirler. Kendi benliğini kutsallaştıran deist insanlar, yapay bir özgürlük düşüncesindedirler. Bu da o kişilerin hem ölüm korkusundan kurtulmalarına, hem de istedikleri gibi yaşamalarına izin vermektedir. Ancak ölüm sonrasını yok saymak ya da Allah'ın insana hiç karışmayacağını düşünmek, onun sıfatlarına uymaz. Darwin bir yaratıcının olması halinde, dünyada haksızlık olmaması ve büyük balığın küçük balığı yutmaması gerektiğini düşündüğü için "Tanrı'nın varlığı konusunda şüpheliyim" diyerek agnostik olmuştur.

Eğer yaşamı yalnız dünya hayatından ibaret düşünürsek dünya gerçekten de adil değildir. Kişinin, mutlak bir adaletin evrene hâkim olduğunu kabullenmesi için ikinci bir hayatın var olduğuna inanması gerekir. Ancak ikinci bir hayat inancı insanda sorumluluk ve kanaat duygusu oluşturabilir.

Kanaat ve Dürüstlük

Kanaatin göstergelerinden biri de insanın dürüst olabilmesidir. Doğruluğu; büyük bir sermaye, yüklü bir miras gibi görmek gerekir. Kanaate engel olan ve insanın limitleri aşması sonucunu doğuran durumlar doğruluk sayesinde törpülenmiş olur.

Yalan söylememek, sözünde durmak gibi kurallara uyan pek çok dürüst insan, zengin kişilerin çoğundan daha mutludur. Bunun sebebi, bu insanların hallerinden memnun olmalarıyla birlikte, neyi nerede kullanacaklarını da iyi bilmeleridir. Dürüst kimse, her şart ve durumda meyve veren ağaç gibidir.

Psikolojik Kanaat

İnsanın maddi konularda elindekiyle yetinmesinin dışında, manevi hayatında da kanaat etmesi gereken hususlar vardır. Bunlardan ilkinin "içinde bulunduğu şartlara kanaat etmek" olduğunu söyleyebiliriz.

Kanaat, insanın öğrenmesi gereken değerlerdendir. Her insan doğuştan açgözlü, hırslı yahut da bencil olmaya eğilimlidir. Bu dürtülerin fazlalığı ile birlikte, kişinin mevcut olanla yetinmeyi öğrenmesi gerekmektedir. İstekleri erteleyebilme ve ihtiyaçları zamanında veya yerinde karşılayabilmenin öğrenilmesi gerektiği konusunu araştırdığımızda insanlık tarihindeki büyük ahlak hocalarıyla karşılaşırız.

İçinde bulunduğu anda yetinme duygusunu harekete geçirebilen kişiye kanaatkâr diyebiliriz. Bu kişilerin psikolojik sağlık konusunda ve iç huzurlarını sağlamada, açgözlü ve hırslı insanlardan birkaç adım önde oldukları bir gerçektir.

İnsandaki Nankörlük Eğilimi

İnsanoğlu kısa vadeli düşünmeye yatkındır. Anlık zevklerin peşinde koşan insan, sahip olduklarını çabuk unutmaya ve gözünü başka şeylere dikmeye meyyaldir.

Hepimiz, yetenekler kümesine sahip olarak doğar; kabiliyetlerimiz, farkındalıklarımız ve sosyal öğrenme sonucunda gelişerek kendimizi daha iyi noktalara taşırız. Önemli olan, kişinin hedefe doğru yol alırken nerede bulunduğunu bilmesi ve bu şekilde olası hataları önlemesidir. Haritayı açıp bulunduğu mevkii tespit edemeyen insan ileriye gidemez. Tıpkı bunun gibi, kişinin sahip olduğu değerlerin kıymetini bilmesi gerekir ki hayat yolunda nasıl ilerleyeceğini kestirebilsin. Eğer insan; sahip olduğu gücü, iyi ve kötü taraflarıyla kişiliğini, hayatının ne kadarına malik olduğunu bilmezse, yolundan sapar.

Şükür ve Kanaatin Düşmanı: "Keşke" ve "Acaba"

Elinde olan nimete şükretmenin, var olanla yetinmenin önündeki en büyük düşmanlar; "keşke" ve "acaba" kelimeleridir. "Keşke" insanın geçmişte yaptığı hataları gereğinden fazla düşünmesine sebep olduğu için zihinsel ve entelektüel enerjisini boşa harcamasına sebep olur. "Acaba" ise, var olan

zihinsel enerjinin, geleceğin "nasıl"ına harcanmasına yol açtığı için "bugün" yine zayıflamaktadır.

Kişinin entelektüel enerjisini dağıtması, ruh sağlığına zarar vererek, onu depresif kılar. Bu sebeple de keşke yerine iyi ki; acaba yerine de inşallah demesi insanın mutlu olmasını sağlar.

BARIŞ

Barış, insan hayatında hem duygu hem de değer yönüyle önemli olan kavramlardan biridir. İnsanoğlu, doğuştan barışçıl bir özellikte değildir. Tam aksine benmerkezcidir ve çıkarları odak noktasını oluşturur. Şayet insanda sosyal öğretiler ve iç disiplin olmazsa, barışın sağlanması zordur. Barış duygusundan yoksun olan insan ve toplumlar, rahatlıkla başkalarına zarar verebilirler.

Barışın bir değer olarak kişide yerleşmesi için insanın bu duyguyla ilgili niyetinin olması çok önemlidir. İçimizdeki arzu ve dürtüler, karşılaştığımız kötü durumlarla barışmak yerine, kendini tatmin etmek veya mantık ve kurallara dayanarak muhatabı ezmek ister. Barışa yanaşmamak dışarıdan bakıldığında kişinin lehine gibi görünse de, hayatı zevksiz hale getirir. Mantıkla sevgi arasında denge kurmak barışı sağlar. İnsan sorunlarını barış yoluyla çözmeyi arzu ederse, bu iç barışın bir delilidir.

İnsanın iç barışı sağlayabilmesi için yaşam ilkelerinin önceden belli olması gerekir. İlkeli bir kimsenin iç anayasasının olması şarttır. Bundan sonraki aşama, iç anayasayı doğru şekilde uygulayacak programı yapmaktır. Çünkü beynimiz, o program yani o niyet doğrultusunda mesaj üretir. Böylece fark etmeden niyetimize uygun ilkeler ortaya koyabiliriz. Barış ise,bu programlamada bulunması gereken bir veridir. Barışı

bir hayat prensibi olarak benimseyen ve hayatına yerleştirmeye çalışan insan, başlangıçta zorlansa da daha sonra bunun hayatını kolaylaştırdığını görerek ondan yararlanmaya bakacaktır.

Toplumsal barış, kişinin diğerleriyle uzlaşma içinde olmasıdır. İnsan, barışa niyet eder, hak arama ve sorun çözme yöntemi olarak bunu seçerse, gerginlikler azalacağından hem kişisel hem de toplumsal hayatında önemli rahatlamalar olur. Üç yerde barışın tartışılmaz bir önemi vardır. Bunlar; iç barış, meslek hayatında barış ve sosyal hayatta barıştır.

Barış, insanı hedeflerine ulaştıran araç erdemlerden biridir. Bu aracı aile içi sorunlarda, iş hayatındaki problemlerde ya da menfi gibi görünen olaylarda kullanabilirsek; beyni kolaya kaçmaktan kurtarıp çözüm üretmeye odaklamayı başarabiliriz.

İyimserlik Barış, Kötümserlik Savaş Getirir

Barışın hayata geçirilmesinde, kimi değer ve duyguların etkisi vardır. İyimserlikle barış arasında sebep sonuç ilişkisi bulunmaktadır. İyimser bir insan, yalnızca kendi iyiliğini düşünmeksizin karşı tarafın ihtiyaç, istek ve arzularını da göz önüne alarak hareket eder.

İlişkilerinde barışın renginin hâkim olduğu insanlar, hayatı daha olumlu algılarlar. İyimserlik barışı, kötümserlik ise kavgayı doğurur. Kötümser insanlar sürekli olarak savunma halinde olduklarından karşı tarafta da savunma duygusu oluştururlar. Savunma duygusunun oluşması, savaş pozisyonu almak demektir. Bu da uzlaşmaya zarar verir ve keskin ayrımların ortaya çıkmasına sebep olur. Ancak insanlar, iyimserliğin aldatılma riskinin olduğunu da düşünürler. "Bu kadar iyimserim ama ya aldatılırsam ya bu duygum suiistimale uğrarsa?" sorusunu soran insan, kötümser olmanın sonucu olan savunma duygusunu ve bunun vereceği acıyı da göz önünde bulundurmalıdır. Kişinin iyimser bir bakış sergileyip arada bir aldatılma ihtima-

linin de bulunduğunu düşünmesi, devamlı kötülük beklentisi içinde olmaktan daha az risklidir. Aldatılmayan fakat hep mutsuz yaşayan bir kötümser olmaktansa, aldatılmayı göze alan bir iyimser olmak insanın lehinedir.

Diğer yandan hayatını kimseye güvenmeden yaşayan bir insanın barışçıl olması mümkün değildir. Militer ve otoriter düşünce yapısına sahip olan bu kişiler, her şeye "dost" "düşman" gözüyle bakarlar. Kendileri gibi düşünmeyenleri, karşı tarafın düşman mevzisinde görür ve bu psikolojiyle de sürekli savunma halinde bulunurlar. Böylelerinden barışçıl davranışlar beklemek bir hayaldir.

Demokratik Değerler Açısından Barışçılık

Barışın toplumsal hayattaki etkisi, demokratik değerlerin yaşanmasıyla kendini gösterir. Birey için iç huzur neyse, toplum için de barış o anlama gelir. Sosyal hayatta barışın varlığını görmek, insanların ve kurumların birbirlerine güvenmelerine ve toplumsal korkuların azalmasına vesile olur. Demokratik değerler, insanda güven duygusunun oluşmasına ve toplumsal barışın sağlanmasına katkı sağlar.

İki insanın iyi işbirliği kurması için farklılıklar ötelenir, benzerlikler güçlendirilir. Zamanla iyi ilişkinin kazanımları ile farklılıklar tolere edilir. Aynı kural toplumlar için de geçerlidir. İyi ilişkiyi güçlendirmek için tarafların kendi geçmişlerinde var olan ortak değerler dikkatli değerlendirmelerle tespit edilir. İyi ve güzel paylaşımlar tekrar canlandırılmaya çalışılır. Ortak zevkler, eğlenceler, ritüeller, törenler, yaslar paylaşılır.

Doğruyu "tek" bir gerçekle sınırlandıran totaliter sistemler, "çok doğrulu" olarak bilinen demokratik sistemlerle karşılaştırıldığında, keskin ideolojilerinin varlığıyla dikkat çekerler. Demokratik toplumlardaki çoğulculuk ilkesi, birden fazla doğruyu kabul ettiği ve insanlara düşüncelerini ifade etme

fırsatı verdiği için; bu düzende ideolojiler zayıf, gerçekler baskındır. Ancak çok sesli sistemlerde gerçek üretimin olabilmesi, barışın sağlanmasına bağlıdır.

Katılımcılık ve Çoğulculuk, Barış Hazinesini Ortaya Çıkarır

Demokratik değerler kapsamında ele alınan çoğulculuk, katılımcılık gibi farklı fikirler, zaman zaman çarpışır. Bu çarpışmalar eleştiriden kaynaklanır. Eleştirinin hoşgörüldüğü yerlerde üreticilik ortaya çıkar. Bu üretkenlik aynı zamanda kendi karşıtını doğurur.

Demokratik sistemin bir gereği olarak, sizi eleştirene elinizi uzatmak, eleştirileri faydalı yöne çekecektir. Çok seslilikten uzak olan insan ve toplumlar, demokrasiyle tokalaşmak yerine, uzanan ele pençelerini uzatarak cevap verirler. Farklı görüşleri susturma isteği, sorgulamayı azalttığından demokrasinin gelişimini engeller.

Yüzleşmeyi göze alabilen toplumlarda gelişme süratle devam eder. Bir tohum tabiatla, rüzgârla, atmosferle yüzleşmeyi göze alabilirse çiçek olur. Eğer toprağın altında kalırsa çürüyüp gider. Fikir ve düşünceler ancak dış etkiyle temas ederek gelişebilir. Gelişmeleri için gizli kalmamaları gerekir.

Görünmeyen birçok işlemden geçen fikirler, bazen eleştirinin asidinde yanmak zorundadır. Eleştiri, altınla bakırı birbirinden ayıran aside benzer; iyi ile kötüyü, doğru ile yanlışı ayırmak için idealdir.

Demokratik değerler ve barışçıl yöntemler çerçevesinde yapılan tartışma, elmasla kömürü birbirinden ayırıp elması ortaya çıkaran ateşe benzer. Bu aşamada barışa eklenen katılımcılık da farkına varılması güç olan yetenekleri ortaya çıkarır. Sonuçta uzlaşma mücevheri doğar. En nihayetinde de barış hazinesi oluşur.

Barış Yoksunluğu

Barış, kıymeti yokluğunda anlaşılan bir değerdir. Ne zaman ki kavga, savaş olur ve kötülükler üremeye başlarsa, o zaman barış ihtiyacı doğar. Barışın olduğu yerde ise ümit ve güven duygularını görürüz. Ümit, güven ve barış, insanlardaki gelecek kaygısını azaltır.

Kötülüklerin meskeninde yer alan haksızlık ve acımasızlık, zayıfları güçlülere ezdireceğinden, güçlüler kendi iktidarlarının devamını barışa uzak kalmakta bulurlar. Kuralların ortadan kalktığı yerde anarşi ve kaos başgösterir. Eğer bir yerde düzen yoksa, kötülük oraya yerleşir ve iyiliğin bütün dallarını keser.

Barışın yok olması demek, vücuttaki hücrelerin kanserleşmesi demektir. Böylece vücuttaki bütün hücreler harap olur ve insanı bir süre sonra ölüme götürür. Kanser hücresi; anarşi, kuralsızlık ve düzensizlikle beslenir. Barışın kuralsız bir ortamda bulunması çok zordur.

Barış ve Hoşgörü İlişkisi

Barışçıl ortamların en güzel meyvesi, iyi yetişmiş nesillerdir. Barışın varlığını devam ettirmesi özgürlükçülük, çoğulculuk, katılımcılık, uzlaşmacılık ve hoşgörü gibi diğer demokratik değerlere bağlıdır. Barış bütün bu öğeler içinde demokrasinin ayrılmaz bir parçasıdır. Barışçıl olmakla beraber hoşgörüyü de hayatından çıkarmayan insan, kendisi gibi düşünmeyen kişilerin fikirlerine karşı müsamahakâr ve saygılıdır; şahsi çıkarları ile diğer insanların menfaatleri arasında denge kurabilir. Toleransı yüksek olanlar, başkalarına hata yapma hakkı tanırlar. Bununla beraber empati duyguları güçlendiğinden, acı çeken insanların halini anlamakta zorlanmazlar.

Kimse kimseyi küçük görmemeli, kimse kimseyi değiştirmeye çalışmamalı, herkes karşı tarafın eşit olduğunu kabul etmelidir. Sorunları çözmeyi ikinci plana alan, tarihsel bağları güçlendiren ortak eylemler için işbirliği yapılmalıdır.

Psikanaliz ekolünün negatifi düzeltme çabası yerine, pozitif psikolojinin olumluyu güçlendirme çabası bize daha uygundur. Her tarafın kendini iyi hissettiği özgür birliktelikler ve birlikte yaşama bilinci böyle oluşur. Bu konuda iyi niyetli olanlar işbirliği çabasını sabote etmezler.

Barışın Düşmanı Bencilliktir

Barışın en büyük düşmanı bencilliktir. Kendi şartlarını ve düşüncelerini diğer insanlara temel görüş gibi dayatan kimseler, uzlaşmadan uzak insanlardır. Gözle görülür bir güçleri olduğu için otoriter ve totaliter eğilimlere sahip bu tipler, barışı yok ederler. Kendilerini hesap vermek zorunda hissetmeyen insanların sözlerinde anlaşma, sulha varma kavramları sıkça geçse de, bu kişilerin davranışlarını dikkatle incelediğinizde alttan alta bencilliğin sesini duyarsınız. Uzlaşma yanlısı olmayan insanlar, bunu açıkça dile getiremediklerinde sessizliğe bürünürler. Bu sessizliği gerçek sessizlikten ayırt edeceğimiz nokta, gönüllü ya da gönülsüz itaat kavramlarıdır.

Barış, bünyesinde gönüllü itaati barındırır. Dışarıdan bakıldığında problemden uzak, sükûnetin hâkim olduğu düşünülen ortamlarda; şayet barış yoksa, ufacık bir fırtınada ortalığın darmadağın olduğuna şahit olursunuz. Gönülsüz itaatin hâkim olduğu ülkelerde bulunan otoriter yöneticiler, kötücül duygu ve eğilimlerin tesiriyle etraftaki insanlardan kendilerine zarar geleceğini düşünürler. Bunun sonucunda bütün enerjilerini, savunmaya harcarlar.

Herkesin kendisine karşı olduğu varsayımıyla ortaya çıkan, kuşkuya dayalı paranoid düşünce kalıpları; tehdit algılamalarını arttıracağından kişinin iç huzuruna ve rahatlığına zarar verecektir. Sonuçta kişinin iç dünyasında oluşturamadığı barışı topluma yansıtması da mümkün olmayacaktır.

Toplumun psikolojik baskılar sebebiyle içine gömüldüğü sessizlik, en ufak bir destabilizasyonda insanları ve sosyal hayatı yıkıma uğratır. Bu durumun örneklerinden biri, SSCB'de yaşanan Çernobil faciasıdır. Bu facia SSCB'de yıkımı tetikleyen en önemli unsurdur. Çünkü sisteme yönelik güveni zayıflatmış ve birçok şeyin sorgulanmasına sebep olmuştur. Toplum, arkalarında çok güçlü bir ordu olduğunu düşünürken, Kızıl Meydan'a bir uçak inmiştir. Devletin savunma sisteminin zayıf olduğunu gören insanlar, güvende olmadıkları duygusunu yaşamış; o esnada barış ve sükûnete yorulabilecek bir sessizliğe bürünmüşlerdir. Ancak sonrasında yaşanan gelişmeler, gerçek anlamda barışa dayalı ideal sistemlerde makbul olanın gönüllü itaat olduğunu her yönüyle ortaya koymuştur.

Toplumsal ya da kişisel bağlamdaki narsistik eğilimlerin barışı engelleme sebeplerinden biri de, cemiyetteki bazı kişilerin kendilerini diğer insanlardan üstün görüp kendilerine benzemeyenleri değersiz kılma çabalarıdır. Oysa barışçıl insan için herkes saygıya değerdir. Çünkü insanın özünde bulunan iyi şeyler ona kıymet kazandırır.

Yüzeyde kötülükler görünse de kendisini sorgulayan, istemediği şeylerle yüzleşen ve kusurlarının farkına varabilen kişi, hem kişisel hem de toplumsal barışa katkıda bulunur. Kendi hatalarını fark etmeye yatkın kimseler, başkalarının hatalarına karşı toleranslı olacaklarından, sosyal barışın oluşumuna fark etmeden de olsa katkı sağlarlar. Bunun zıddı olan baskı, iyi niyetle yapılsa bile sonuçları kötülüğe çıkacaktır. Barış ve hoşgörü yoksunu bencil toplumlarda pasif, agresif kişilikler ortaya çıkacak ve toplumun gidişatını olumsuz yönde etkileyeceklerdir. İnsanların bazı konularda risk almalarına izin vermek ve kimi noktalarda hoşgörünün dozunu yüksek tutmak, hem kişinin hem de kamunun gelişimi açısından son derece yararlı olacaktır.

HOŞGÖRÜ ve DİYALOG*

Hoşgörü alçakgönüllülüğün kardeşi sayılabilecek değerlerdendir. Hoşgörünün karşıtı, katı olmaktır. Katılığın arkasında ise yine benmerkezcilik yatar.

Benmerkezcilikte düşünce katılığı söz konusudur. Düşünceler esnek olmadığı için de kişi karşı tarafı değil kendi istek ve beklentilerini ön planda tutar. Muhatabının hatalarını görmezden gelemez. Hoşgörü, karşı tarafa hata yapma hakkı tanımaktır. Bir insanın her zaman haklı olması mümkün değildir; hoşgörü kişinin diğer insanların çıkarlarıyla kendi çıkarları arasındaki dengeyi kurması ve diğer kişilere inisiyatif, söz hakkı verebilmesi demektir.

Narsisizmin bu derece yükseldiği ve benmerkezciliğin bu denli ortada olduğu şu vakitte en çok aşınmaya uğrayan değer hoşgörü olmuştur. Benmerkezcilik, önyargıları pekiştirir. Kişiyi, mantıklı düşünce yerine baskıcılığa, otoriter uygulamalara yöneltir ve sorunlara otoriter uygulamalarla çözüm bulmaya çalışır. Halbuki yapılması gereken, sorunları mantıklı düşünceler yardımıyla çözmektir.

Önyargılar, mantıklı düşünmeyi engeller. Önyargıları yok etmek için ise hoşgörüye ihtiyaç vardır. Önyargılı kişi eleştirildiği zaman, eleştiren kimseye "Bu benim düşmanım" diye

---

* Hoşgörü konusu, yazarın *Toplum Psikolojisi* adlı kitabından alınmıştır.

yaklaşırken, hoşgörülü kimse "Belki onun da bir bildiği vardır" diye düşünür. Toplumsal iletişim için hoşgörü önemlidir; hoşgörü insanların birbirlerini doğru anlamalarını sağlar.

İnsanların çevreyle ve kendileriyle olan ilişkilerinde hoşgörülü davranmaları onları hem mutlu eder, hem de başarıya ulaştırır. Bu noktada mühim olan, kişinin ölçülü bir tutum sergileyebilmesidir. Kişinin duygularını bastırmak ile hoşgörülü olmayı birbirine karıştırmaması gerekir. Hoşgörü, karşı tarafın her dediğine "evet" demek değildir.

Hoşgörü ve diyalog birbirini tamamlayan kavramlardır. Birleşmiş Milletler 1995 yılını "Hoşgörü Yılı" ilan etmişti. UNESCO da 16 Kasım 1995'te "Hoşgörünün İlkeleri Bildirgesi"ni yayınladı.[1] Bildirinin birinci maddesinde hoşgö-

---

1 UNESCO'nun 16 Kasım 1995 tarihinde yayınladığı "Hoşgörünün İlkeleri Bildirgesi"nin 1. Maddesi:

1.1. Hoşgörü, dünyamızdaki kültürlerin zengin çeşitliliğini, ifade biçimlerini ve insan olmanın yollarını kabul etmek, bunlara saygı göstermek bunların değerini bilmektir. Hoşgörü, bilgiyle, açıklıkla, iletişimle ve düşünce, vicdan ve inanç özgürlüğüyle beslenir. Hoşgörü çeşitlilik içindeki uyumdur. Hoşgörü, yalnızca ahlaki bir görev değil, aynı zamanda siyasi ve hukuki bir gerekliliktir. Barışı olanaklı kılan erdem, yani hoşgörü, barış kültürünün savaş kültürüyle yer değiştirmesine katkıda bulunur.

1.2. Hoşgörü, kabullenme, lütfetme veya göz yumma değildir. Hoşgörü, hepsinin üzerinde, başkalarının evrensel insan haklarının ve temel özgürlüklerinin tanınmasıyla teşvik edilen etken bir tavırdır. Hoşgörü hiçbir koşulda, bu evrensel değerlerin ihlal edilmesini meşrulaştırmak için kullanılamaz. Hoşgörü, bireyler, gruplar ve devletler tarafından uygulanır.

1.3. Hoşgörü, insan haklarını, çoğulculuğu (kültürel çoğulculuğu da içine alan), demokrasiyi ve hukuk devletini destekleyen sorumluluktur. Hoşgörü, dogmatizmi ve mutlakçılığı reddetmeyi içerir ve uluslararası insan hakları mevzuatına yerleştirilmiş standartları onaylar.

1.4. İnsan haklarına saygıyla tutarlı olarak, hoşgörü uygulaması, toplumsal adaletsizliğin hoş görülmesi veya inançların terk edilmesi veya zayıflatılması anlamına gelmez. Hoşgörü, kişinin kendi inançlarına bağlı olmakta özgür olması ve başkalarının da kendilerine ait inançlara bağlı olduğunu kabul etmesi demektir. Hoşgörü, görünüşü, durumu, ko-

rü; dünyamızdaki kültürlerin zengin çeşitliliğini, ifade biçimlerini ve insan olmanın yollarını kabul etmek, bunlara saygı göstermek ve değerlerini bilmek olarak tanımlanmaktadır. Hoşgörünün sadece ahlaki bir kavram olmadığı, aynı zamanda siyasi ve hukuki bir gereklilik olduğu da belirtilmektedir. Barış kültürünün savaş kültürüyle yer değiştirmesi anlamına geldiği de söylenilen hoşgörü tanımında, bunun yanlışı kabullenme ve göz yumma anlamına gelmeyeceği açıklanmıştır. Hoşgörü, başkalarının görüşlerini anlama yeteneği olarak tanımlanmıştır. Aynı zamanda hoşgörü, karşı tarafı anlamaya çalışan, anlayışlı bir tartışma iradesidir. Bu tanım da bize hoşgörünün diyalogsuz olamayacağını göstermektedir. Bir kişi yalnız, izole (yalıtılmış) bir şekilde yaşıyorsa ve hoşgörülü olduğunu iddia ediyorsa, bu kişi hoşgörüyü sadece kafasında yaşatıyor demektir.

Hoşgörüyü hayata geçirebilmek için diyalog gerekir. Diyalog olduğu zaman hoşgörü uygulamaya geçer. Mesela yeni bir ilaç keşfedildiğinde; o ilaç insanlar üzerinde kullanılmadan, faydaları ve riskleri görülmeden iyi olduğu iddia edilemez. Hoşgörü de kulağa hoş gelen bir sözdür fakat bunun hayata, diyaloğa geçirilip uygulanmasının sonuçlarının görülmesi gerekir. Bu sebepten dolayı hoşgörü ve diyaloğun birlikte değerlendirilmesi gerekir. Hoşgörü iki şekilde tanımlanır:

Negatif Hoşgörü

Kişinin karşı tarafa tahammül etmesine, sabırlı olmasına, saygı göstermesine rağmen onu dinlememesine negatif hoşgörü denir. Bu, faydalı bir hoşgörü türü değildir çünkü diyalog oluşturmaz. Negatif hoşgörüde pasif dinleme ve pasif

---

nuşması, davranışı ve değerleri doğal olarak farklı olan insanların barış içinde ve oldukları gibi yaşama hakkına sahip oldukları gerçeğini kabul etmek demektir. Hoşgörü, aynı zamanda, birisinin görüşlerinin zorla başkalarına kabul ettirilmemesi demektir.

diyalog vardır. Kişi, karşısındaki konuşurken onu dinlemeyip ne söyleyeceğini düşünür ve kendi fikrini kabul ettirme çabasına girer. Faydalı olmayan bu tür hoşgörünün sonuç veremeyeceği açıktır.

Negatif hoşgörüye kibirli hoşgörü de denilebilir. Bu hoşgörüde karşı tarafın hoş olmadığını bilerek ona katlanmak vardır, onu anlamaya çalışmak yoktur. Onun da kendine göre haklı tarafları olabilir tarzında bir yaklaşım bulunmaz.

Pozitif Hoşgörü

Karşı tarafı anlamaya çalışan, karşılıklı ilişkiye ve bu ilişkiyi sağlıklı bir şekilde yürütmeye dayalı anlayışa pozitif hoşgörü denir. Bu hoşgörüde aktif diyalog vardır. Karşı tarafı dinleyip, görüşlerini alıp ona karşı bir sentez geliştirme çabası vardır. Bu tür hoşgörüden olumlu sonuçlar alınır. Pozitif hoşgörü insanlar arasındaki yatay ilişkinin sonucudur.

Pozitif hoşgörüde karşı tarafın haklı olduğu yönleri anlamaya çalışmak ve konuşup tartışmaya açık olmak gibi özgüven ihtiva eden davranışlar vardır. Osmanlı, pozitif hoşgörünün en güzel örneğini göstermiştir. İmparatorluk adalet eksenli olduğu için hür tebaa kavramını oluşturmuştur. Mesela Osmanlı döneminde Lübnan'da şeytana tapan tarikatlar ortaya çıkar. Bunlara karşı ne yapılması gerektiği padişaha sorulduğunda "Toplumdaki güvene, asayişe zarar vermiyorsa bırakın" cevabı alınır. Osmanlı, kimseye zarar vermemiş, müdahale etmemiştir. Her türlü inanç, değer kendi geleneğini yaşamıştır. Herkes kendi ticaretini yapmış, kendi mülküne sahip olmuş, hür tebaasını oluşturmuştur. Bütün dinlere ve etnik yapılarak eşit mesafede duran Osmanlının yaptığını Batı, modernizmde özgürlükçü laiklik tarzıyla yapmaya çalışmaktadır. Hür tebaa, Osmanlıda hoşgörünün sınırlarını çizen bir kavramdır.

Hoşgörü, Farklı Fikirlere Saygıdır

Hoşgörü aynı zamanda toplumda tolerans karşılığında da kullanılmaktadır. Karşı taraftaki insanların farklı fikirlerine tolerans gösterme anlamına gelir. Yaklaşık 250 sene önce Voltaire'in "Söylediklerinizin hiçbirine katılmıyorum, fakat bunları söyleme hakkınızı ölünceye kadar savunacağım" sözü pozitif toleransın (hoşgörünün) en güzel örneğini göstermiştir. Bu davranış, aynı zamanda kendine güvenin işaretidir. Kendi fikrine güvenen insan hoşgörüye ve diyaloğa açıktır. Kendi fikrine güvenmeyen insan ise bütün bunlara kapalıdır çünkü karşılıklı konuşulduğu zaman kaybedeceğini bilir. Doğruyu ve gerçeği bulma çabasındaki kimse diyalogdan, özgür tartışma ortamından korkmaz; fakat sahip olduğu gerçeklere inanmayan ve kendine güvenmeyen kimse bütün bunlardan korkar. Kendi fikrine güvenmeme, hoşgörüyü sabote eden ruh hallerinden biridir.

Hoşgörünün Sınırları

Hoşgörüde, temel insan haklarına saygı önemlidir. İnsanların yaşama, seyahat, adil yargılanma, fikir, din ve inanç özgürlüğü gibi temel hakları vardır. İnsanın fiziksel bütünlüğüne onun rızası olmadan kimse müdahale edemez. Bu insanoğlunun bedensel hakkıdır. Ancak acil durumlarda hekim gibi yetki sahibi kimseler müdahale edebilir. Aynı şekilde özgür düşünce, kendini ifade etme gibi, temel insan haklarına da müdahale hukuksuzluktur ve zulümdür. Kişi bu haklara insan olduğu için doğuştan sahiptir ve bu haklar kimse tarafından sonradan bahşedilmez. Sahip olduğu bu haklar elinden alınmaya kalkılırsa, o kişi insan olarak kabul edilmiyor demektir. Yaşama hakkı elinden alınırsa o kişi insan olarak görülmüyordur. Bu durumda hukukun bozulması söz konusudur. Temel haklar medenileşmede en önemli unsurdur ve tabii olan bu haklara müdahale insanlık suçudur. Bunlar

vazgeçilemez ve devredilemez haklardır. Mesela bir insanın gözünden, kulağından vazgeçmesi ve başkasına vermesi gibi bir hakkı yoksa, hiçbir otoritenin de bu hakları başkasına verme hakkı yoktur. Bunu kabul etmeyen bir devlet, insanlık suçu işlemiştir.

İnsanoğlunun, temel haklarına yönelik bir müdahale olduğu zaman susmaması gerekir. Eğer susarsa insanlığından vazgeçmiş anlamına gelir. Bu, insan hakkına kötülüktür ve böyle bir tavrın toplumda sığınacak yer bulmaması gerekir. Böyle bir hak ihlaline tavır almayan kişi, kötülüğe ortak olur. Bir yerde insan haklarına müdahale edilirken duyarsız kalmak, o kötülüğe çanak tutmak, sığınmaktır. Bu davranış da etik ihlaldir. İnsan haklarına tecavüze karşı çıkmak insani bir görevdir. Mesela darbeciliğe, bazı insanların asimile edilmesine, anadili konuşma yasağına karşı çıkılmalıdır. Bu kültürün toplumda oluşması gereklidir.

Temel insan haklarından diyalog ve hoşgörü nedeniyle vazgeçilmez. Diyalog ve hoşgörü yapıyorum diyerek temel, zaruri değerlerden vazgeçildiğinde güçlünün dediği olur. Hoşgörü ve diyaloğun sınırlarını temel insan hakları belirler. Kişileri temel insan haklarından yoksun bırakma çabaları karşısında hoşgörüsüz olunması gerekir. Bu hakların kısıtlanması onaylanmaz, kabullenilmez. Karşı fikirler olabilir, tartışılabilir ama bu konularla ilgili haksızlıklara karşı duruş göstermek insani bir görevdir.

Temel insani değerler asırlar öncesinden beri var olan değerlerdir. *Kutadgu Bilig*'de geçen bir kural vardır. Hakanla halk arasında bir anlaşma yapılır. Hakan topluma şöyle der: "Yasalara uy, vergileri zamanında ver, dostumla dost, düşmanımla düşman ol." Halk da hakana şöyle söyler: "Yasalara uyarım ama adil yasalar olmalı, vergileri zamanında veririm ama gümüşün ayarını bozmamalısın, dostunu dost, düşmanını

düşman bilirim ama sen de bizim için güveni sağla." Asırlar öncesinde Orta Asya'daki Türklerin benimsediği bu değerler günümüzde hâlâ geçerlidir. Bunlar yönetenle yönetilenler arasındaki temel değerlerdir. Bu değerler tahrip edildiği zaman diyalog da bozulur. Tek taraflı gücü elinde bulunduran, güvenliği sağlayamaz.

Sınırsız hoşgörü kulağa hoş gelir ama uygulanabilir bir kavram değildir. Hoşgörünün sınırlarının belirlenmesinde fikir hürriyeti önemli yer teşkil eder. Kanaatler eyleme dönüşmedikçe serbest bırakılmalıdır. Kanaat yanlış da olsa hoşgörü gerekir. Düşüncelere savunma hakkı verilmesi, toplumsal düşüncenin ilerlemesine ve fikrin gelişmesine katkı sağlar. Fikirler çarpıştıkça serbest fikir piyasasında üretim olur.

Hoşgörünün Düşmanı Bencillik

Dünyadaki ekonomik sarsıntılara bakıldığında; Amerika'daki şirket yöneticilerinin ihtiraslarının, doyumsuzluklarının, açgözlülüklerinin krize sebep olduğu kabul edilmiştir. Bu hırsları yüzünden sanal satışlar yapılmış, yapay ekonomik hareketlilik meydana getirilmiş, hormonlaşmış bir ekonomi oluşmuştur. Bu hormonlu ekonomi bir yerde arıza verdi, patladı ve dünyayı etkiledi. Son ekonomik kriz de kapitalizmin kurucusu Adam Smith'in tezinin çürümesine sebep oldu. 18. yüzyılın sonunda Smith şunları söylemişti: "Toplum, çıkarı peşinde koşan bireylerden oluşur. Bireyin motivasyonu çıkarıdır. Bireyin, toplumun çıkarını düşünmesine gerek yoktur. O kendi çıkarı peşinde koştukça birey yararına olan toplum yararına da hizmet edecektir. Ayrıca toplumun yararı için ahlaki değerler oluşturmaya ihtiyaç yoktur." Bu sözleriyle rekabeti ve benmerkezciliği teşvik etti. Bireyin çıkarı ile toplumun çıkarı arasında çatışma olduğunda; birey kendi bir lirası için toplumun bin lirasını kolayca harcar; sabırsızlığı aceleciliği arttırır ve tüketimi etkiler. Böylece Smith'in "bireysel yarar

ortak yarara götürür" tezi çürütülmüştür. Son iki asırdır, ahlak bilimsel kategori değildir görüşü savunuldu. Fakat yüceltilen bencillik sonucunda küresel krizler ortaya çıktı.

Bencil ve bireysel çıkarı peşinde koşan insan, kendi çıkarı ile başkalarının çıkarı arasında tercih yapmak durumunda kaldığında kendi çıkarını tercih eder. Bununla ilgili çıkar deneyleri yapılmıştır. İşlenen büyük bir suçla ilgili iki kişi yakalanır. Bu kişilerin suçla ilgisi vardır fakat yeterli delil yoktur. Polis bir formül geliştirir. İki kişiyi aynı odaya koyarlar. Fakat iki kişiyle de ayrı ayrı görüşüp pazarlık yaparlar. Rasyonel davranan kişi kendi çıkarını düşünür, arkadaşının çıkarını düşünmezse daha az ceza alacaktır. Kendi çıkarını düşünürse bir yıl ceza alacak, karşı taraf 24 seneyle cezalandırılacaktır; ortak çıkarlarını düşünürlerse ikisi de 10'ar yıl ceza alacaklardır. Suçun gerçek karşılığı ise üç yıldır. Ayrı ayrı konuşup ikisini de aynı odaya koyarlar. Daha sonraki konuşmada ikisi de kendilerinin bir sene, karşı tarafın 24 sene ceza alacağı şekilde savunma yapar. İki suçlunun da ortak çıkara göre değil, bireysel çıkara göre hareket ettikleri görülür. Bu deney, bireysel çıkarcılığın peşinde koşmanın ortak çıkardan daha rasyonel olduğunu göstermektedir. İnsan, aklıyla hareket ettiğinde suçu başkasına yıkarak davranışlarını belirliyor ama aklıyla değil de etik değerlerle harekete ettiğinde kendi çıkarına rağmen ortak çıkarı gözetiyor. Bu tür deneyler ahlakın güncellenmesi ihtiyacını göstermektedir.

Benmerkezcilik, hoşgörüyü en çok sabote eden etkenlerdendir. Modernizm, bireyselleşmeyi benmerkezcilik tarzında yücelterek hoşgörüye en büyük zararı vermiştir. Böylece toplumsal empati de zarar görmüştür. Benmerkezci insan eleştiriye kapalıdır, kendini merkeze alır ve empati yapamaz. Olaylarda karşı tarafı dinleme çabası yoktur ve kendi doğrularını karşı tarafa dikte etme çabası içersindedir. Çünkü kendi egosunu

kutsallaştırmıştır ve kendini özel ve önemli görmektedir. Bu tür insanların diyalog kurması mümkün değildir; onlar ancak kendilerini onaylayan insanlarla iletişime geçerler. Doğrulara ve ortak çıkarlara uygun diyalog kurmaz, kendi çıkarlarına uygun diyalog kurarlar. Bu durum da hoşgörüye zarar verir.

Paylaşma Kültürü

Benmerkezcilik paylaşma kültürüne de zarar vermektedir. Oyun teorileri birinin yararını, diğerinin zararını ortaya çıkarır. Bunun yerine iki tarafın da kazancını sağlayacak olan "kazan-kazan" formülünün uygulanması gerekir. Birinin kaybedip diğerinin kazanması kişisel çıkarı sağlar. Ortak çıkar ise iki tarafın da "kazan-kazan" tarzında hareketiyle ortaya çıkar ve kişi bununla ilgili etik standart geliştirirse paylaşma kültürü ortaya çıkar. Alarak değil, vererek mutlu olmanın öğretilmesi gerekir. Bizim kültürümüzde; kötülükle mücadele etmek yerine, onu iyilikle savma anlayışı vardır. Bu yöntem pozitifi güçlendirerek negatifle mücadele etme anlamına gelir, yavaş bir yöntemdir fakat kalıcıdır.

Hoşgörüsüzlüğün Sebepleri

İnsan ilişkilerinde farklılıklar ve benzerlikler vardır. Hoşgörülü kişi farklılıklardan değil, benzerliklerden hareketle karşısındakiyle ilişki kurmaya çalışır. Fakat hoşgörüsü zayıf insan benzerlikleri değil, farklılıkları görerek hareket eder. Mesela hoşgörüsüz kişi, on tane iyi davranışı değil, bir tane yanlış davranışı görür. Bunlar narsistik özellikteki kişilerdir. Kendi egolarını yüceltirler, diğer kişilerin egolarını değersizleştirirler. Hoşgörüsüz insanların mükemmeliyetçilik özelliği de vardır. Alçakgönüllü gibi gözüküp karşıdaki kişiden mükemmellik beklerler. Bu da gizli kibirden kaynaklanır ve evlilikteki en büyük problemlerdendir. Karı-koca birbirini düzeltmeye ve

kendine benzetmeye çalışırsa karşı taraf kendini kötü hisseder ve çatışma çıkar. Hâlbuki herkes kendini düzeltmeye ve geliştirmeye çalışır; farklı yönleriyle değil, benzer yönleriyle diyalog kurarsa, biz bilinci oluşur. Evlilikte diyalog oluşması için pozitif hoşgörünün ön plana çıkması gerekir. Karşı tarafın benzerliklerinden hareketle onu anlamaya çalışmak burada kullanılacak etkili yöntemdir.

Başarılı ve mutlu evlilikler üzerine yapılan çalışmalarda bu konuyla ilgili ilginç bulgular elde edilmiştir. "Mikelanj Fenomeni" denilen bu bulguya göre mutlu, anlaşan çiftler yıllar içinde birbirlerine benziyorlardı. Benzer yüz kırışıklıkları, mimikler ve yüz çizgileri taşıyorlardı. Aralarındaki ahenk sanki yüzlerinde iz bırakıyordu.

Birbirlerini sessiz sedasız zorlama ve biçimlendirme, beyin bağlantılarında 'yontulma' ile ilgiliydi. Eğer düşmanca tartışmalar çoksa; horgörme, ilgisizlik ve karşı tarafı değersizleştirme varsa, sevgi bağı ve bağlılık oluşmamışsa yüz çizgilerinde ortak hatlar çok az benzerlik gösteriyordu.

Yapılan çalışmalarda, evliliği sağlam tutan şeyin erotik ve romantik çekim gücünden ve çıkar ilişkisinden çok, paylaşım ve duygusal yardımlaşmanın sağladığı 'emniyetli bir liman' duygusu olduğu görüldü.

Eşlerden biri, müdahaleci ve denetleyici bir tutum sergiliyorsa ötekinin hevesi kaçıyor, amacını sık sık sorguluyor, hedefini küçültüyor, gelecekten emin olma duygusu zayıflıyordu. Kaba ve tenkitçi öğütlere kendisini kapatıyordu.

Eşlerden biri kaygılıysa, kendisini gevşetemiyorsa karşı tarafta ilişki yorgunluğu ve yıpranması yaşanıyordu. Özgüven arttırıcı, cesaretlendirici ve 'güvenli bir üs' sunucu yaklaşım oluşamadığı için duygusal açıdan eşler birbirlerinin yardımına koşamıyorlardı.

Duygusal Sağırlık ve Körlük

Diyaloğu ve hoşgörüyü geliştiremeyen etkenlerden biri de duygusal sağırlık ve körlüktür. Bu hastalıkta karşı tarafın duygularını işitememe, karşı tarafla ilgili ipuçları okuyamama söz konusudur.

Eğer toplumda hoşgörüsüzlük varsa bu, diyalog kurma ile ilgili bir sorun olduğu anlamına gelir. Sorunun neden kaynaklandığı tespit edildikten sonra her iki tarafın atacağı adımlara göre bir yöntem belirlenir. Soğuk Savaş döneminde ülkeler arasında ekonomik ve ideolojik baskılar ön plandaydı. Bu sebepten dolayı diyalog kanalları da ideoloji ve ekonomi oldu. Fakat Soğuk Savaş döneminden sonra kültürler yeni diyalog kanalları haline geldi. Dünyadaki toplumsal afazilerin oluşmasının sebebi, hâlâ diyalog kanalı olarak ekonomi ve ideolojide ısrar edilmesidir. Kültürlerarası diyaloğu daha fazla geliştirmek gerekmektedir.

Kültürlerarası diyalog, modern insanın hatalarını da ortaya koymuştur. Fukuyama'nın verdiği şişman köpek örneğinde olduğu gibi, modern insan, ağacın gölgesinde karnı tok bir şekilde ralıat rahat yatan şişman köpeğe benzer. Aç olan köpeklerle ilgili hiçbir kaygısı yoktur, bu yüzden aç köpeklerin ona düşman olmasına sebep olur. Bu koşullarda aç köpeklerle tok köpeklerin diyalog kurması çok zordur. Fukuyama bu duruma karşı ahlak ve diğergamlık gelişmesi önerisini getirir. Yazar, eğer bu özellikler gelişmezse bir müddet sonra şişman köpeğin aç köpekler tarafından parçalanacağını belirtir. Modern toplumda insana, ahlak ve diğergamlık öğretilmezse, insanlığın sonunun geleceğini iddia etmektedir. Zengin toplumların ve insanların diğergam, empatik olmaları insanlığın geleceğini etkileyecek öneme sahiptir. Cengiz Aytmatov mankurtlaşma ile ilgili görüşlerini belirtirken; eski insanların diktatörlük rejimlerinde bunu işkence ile gerçekleştirdiklerini söyler. İn-

sanlar, acı çektirerek, beyin yıkama, sopa, dayak korkuları ile köle haline getirilmektedir. Fakat modernizm işkence ile değil, gönüllü itaatle mankurtlaşmayı gerçekleştirir. İnsanlar, tüketimle, zenginleşme ile sisteme köle haline getirilir. Bir süre sonra şişman köpekler ortaya çıkar ancak aç köpekler olduğu sürece bunların hayatı tehlikededir.

Diyaloğu engelleyen toplumsal narsisizmdir. Amerikan toplumsal narsisizmi, tarihin sonunu getirebilir. Çünkü dünya nüfusunun %5'ine sahipken dünya kaynaklarının %25'ini kullanmaktadır. Bir Amerikalı 5 dünyalı kadar tüketmektedir. Bu durumda aç insanların düşmanlık duyması gayet normaldir. Empati, açların durumunu anlamayı sağlayacaktır. Amerika'da son dönemde, batının ekonomik zenginliği ile doğunun psikososyal zenginliğini birbirine transfer ederek batıda ahlaki değerlerin hayata geçirilmesi önerilmektedir. Amerikan toplumunda mücadelenin ekonomik alanda değil, kültürel alanda olacağı belirtilerek, ahlaki değerler topluma benimsetilmezse kültürler çatışmasının medeniyetler çatışmasına döneceği savunulmaktadır. Kültürler arası diyalog ile kültürler birbirlerinin eksiğini tamamlayacak ve medeniyetler arası çatışma da çözümlenmiş olacaktır.

Diyalog

Monolog, bir kişinin konuşması diğerinin dinlemesi anlamına gelir. Tek taraf, karşı tarafa kendi görüşünü anlatır. Monologda kişi kendi görüşünü değiştirmeye ve tartışmaya hazır değildir. Fakat diyalogda, farklı iki görüşün konuşulması söz konusudur. İki taraf da farklı görüşlerini açık olarak söyler ve gerçekleri ortaya koyar.

Diyaloğu ilk kullanan Eflatun olmuştur. Onun döneminde doktrin ve yöntem tartışmaları çıkmıştır. Fakat Eflatun, diyalog için "doğruyu tespit yöntemi" demiştir ve öğretilerinde bu

yöntemi kullanmıştır. Bu yönteme göre Eflatun kendi görüşünü ortaya atar, karşıt görüş de fikirlerini söyledikten sonra, o kendi savunmasını yaparak karşı görüşü çürütür ve kendi kendini ikna eder. Bu sonuç karşı görüşle diyalog kurularak yapılır. Fakat burada Eflatun'un kendi fikrinin doğruluğunu kabul etmesi gibi bir sakınca söz konusudur.

Hegel ise, herhangi bir konunun diyalektiğini tez, antitez, sentez paradigması ile açıklamaktadır. Diyalektikte bir görüş ve o görüşün karşıtı vardır ve bu görüşlerin diyaloğu sonucunda fikirlerin çarpışmasından hakikat kıvılcımları, sentez ortaya çıkar. Diyaloğun doktrin haline gelmesi bu şekilde olur. Bu durum diyalektiğin öğreti haline gelmesidir. Bu sebepten dolayı diyalog sadece yöntem değil, aynı zamanda öğretidir. Eflatun kendi döneminde bunu yöntem olarak sunmuştur ve bu insanlığın o çağı için çok önemli bir aşamadır. Pagan kültüründe diyaloğu yöntem olarak savunmak büyük bir gelişmedir. Fakat günümüzde diyalog, yöntemin ötesinde doktrin olmalıdır. İnsanlık, diyalog öğretisini benimsediği zaman hoşgörü ortaya çıkar, bu da toplumsal empatiyi destekler.

Diyalog kuşkuculuk ihtiva eder fakat bu karşı tarafa güvenmeme değil, gerçeği bulma kuşkusudur. Soktratik sorgulamada devamlı; neden, niçin sorgulaması yapılarak, kök neden araştırılır. Diyaloğun paradigma oluşturan bir yöntem haline gelmesine Hegelci şüphecilik denir. Tez, antitez, sentez diyalektiği Hegelci şüphecilikle uygulamaya geçer. Yanlışlama ve doğrulama yöntemlerine göre diyalog ikiye ayrılır:

Olumsuz Diyalog

Test sistemindeki yanlışlama yöntemi olumsuz diyaloğun temelini oluşturur. Olumsuz diyalog, yanlışları eleyerek doğruyu bulmaktır. Sırayla yanlışlar düzeltilerek, yanlışlar üzerinden ilerleyen bir yöntemdir. Olumsuz diyalog, yanlışları düzeltip,

karşı tarafı ikna ederek ilerleyen ve karşı tarafa psikolojik olarak kendini kötü hissettiren bir yoldur. Aynı zamanda zaman ve enerji kaybına da sebep olur. Sonuçta diyaloğa zarar verir. Olumsuzlukları düzelterek yapılan diyalog, hakikati ortaya çıkarır fakat hoşgörüye, iletişime, empatiye zarar verir. İnsanı devamlı gerilim halinde tutar ve kusurla uğraşıldığı için çatışmaya sebep olabilir. Hakikatin tartışılarak ortaya çıkmasında karşı taraf egosu incindiği için kendini kötü hisseder. Diğer taraf da egosunu rahatlatır ama gerçeği karşı tarafa transfer edemez. Karşı tarafın zayıf tarafını arayarak, onu kişilik ve güç çatışmasına iter.

Olumlu Diyalog

Olumluları kanıtlayarak ilerleyen yöntemdir. Doğrulama yöntemi de diyebileceğimiz olumlu diyalogda doğruyu bilen kişi direkt doğrularla hareket eder. Mevlana'nın kullandığı yöntemdir. Olumlu diyalog paradigmasında güzel görmek, güzel düşünmek, hayattan lezzet almak yöntemi vardır. Olumlu diyalogda Mevlana'nın pergel yöntemi uygulanır. Bu yöntemde insanın bir ayağı, insan hakları gibi temel değerler üzerinde sabit kalır, diğer ayağı da serbestçe her tarafta dolaşabilir. Pergel paradigması, temel ihtiyaçlardan vazgeçmeden her diyaloğa ve açılıma hazır olmak anlamına gelir.

Olumlu diyalogda tartışma olmadığı için karşı tarafın kendini kötü hissetmesi söz konusu olmaz. Gerçekler, karşı tarafın kişiliği ezilmeden ortaya çıkarılır ve böylece iki taraf da kazanmış olur. Biri haklı çıkarken, diğeri de bilmediği bir gerçeği öğrenir ve sonuçta gerçek kazanır.

Doğru Tartışma

Tartışmalarda amaç gerçeği ortaya çıkarmak ise sonuçlar güzel ve faydalı olur. Savaşın istisna, barışın ve hoşgörünün esas olduğu unutulmadan hareket edilmelidir. Kişi tartışmaya,

kafasında yumuşak, barışçıl, sulha dayalı önceliklerle başlarsa, son sınırda ses tonunu yükseltme, kavga gibi istisnai durumlar olsa dahi, tartışma uzlaşma ile sonuçlanır. Kuran-ı Kerim'de Allah Hz. Musa'ya, firavunu imana davet ederken yumuşak davranmasını tavsiye eder. Yine Allah, Hz. Peygamber'e Uhud Savaşında katı yürekli olmadığı, bağışlayıcı ve affedici olduğu için çevresindeki insanların dağılıp gitmediğini söyler.

Diyalog ve hoşgörüde metot da çok önemlidir. Bir hekim hastaya değil hastalığa düşman olur ve o hastalığı yok etmeye çalışır. İnsanın da karşı tarafın kişiliğine değil, onun kötü alışkanlıklarına düşman olması gerekir. Kişiliğe düşman olunduğunda diyalog kurulamaz. Taraflar ancak kişiliklerinin benimsendiğini hissederlerse sağlıklı diyalog kurulur. Kişiye, kendisinin iyi bir insan olduğu fakat bazı konuların tartışılması gerektiği söylenirse uyumlu bir diyalog kurulabilir. Şirket yönetimlerinde de bu metot çok önemlidir. Buyurgan ve otoriter bir tarzla yaklaşıldığında karşı taraf şirketin yönetiminde yardımda bulunmaz ve işbirliğine açık olmaz. İşbirliğine açık olabilmeleri için onlara "Bu şirketi birlikte yöneteceğiz, ortak faydamız var" şeklinde yaklaşıldığında sonuç alınır. Yapılan araştırmalara göre, şirket yönetiminde kurumsal sadakat oluşumunda birinci sırada insanların işyerlerini sevmeleri gelir. İkinci sırada geleceğini güvende hissetme, üçüncü sırada ise aldıkları ücret yer almaktadır. Kişinin geleceğini güvende hissetmesi ve işyerini sevmesi için kendisine değer verildiğini, fikirlerine saygı duyulduğunu hissetmesi gerekir.

Hoşgörü ve Katılımcılık

Diyalog ve hoşgörünün sonucunda katılımcılık ortaya çıkar. Katılımcılık, çoğulculuğun sonucudur. Katılımcılığın sonucunda da verim artar. Mesela iki kişilik bir evde insan kendini ailenin ortağı gibi hissederse artık olayları iki gözle değil, dört gözle görür, dört kulakla işitir. Diğerinin adına

da üzülür, onun adına da endişe eder, onun hakkını da savunur. Pozitif diyalog ve katılım olduğu zaman iki kişi 11 kişi gibi olur. Aynı durum toplumda da olursa senkronizasyon meydana gelir. Toplumda uyum oluşur, üretkenlik ve verim artar. Evrende de bunun örneklerini görebiliriz. Mesela bir lamba küçük bir alanı aydınlatır çünkü fotonlar ışık kaynağından dağınık olarak yayılır. Fakat ışık lazer haline geldiğinde fotonların hepsi aynı yönde, aynı hedefe, benzer hareketle giderse ışık bir kilometre uzağa kadar ulaşabilir. Aynı amaç, benzer hareket senkronizasyonuna sebep olmuştur. Böylece üretkenlik ve verim artmıştır.

Diyaloğun olması için insanların da başkalarının ihtiyaçlarına açık olmaları gerekir. Zihnin tanıdık olmayan düşüncelere açık olması gerekir. Çözümlenmemiş farklılıklara saygı duyulmalı, reddedilmemelidir. Başkalarının ihtiyaçlarına karşı hassas olan, başkaları hakkında kaygı hisseden, tanıdık olmayan düşüncelere karşı zihni ve duyguları açık tutan bir yaşam felsefesi geliştirilmesi gerekir. Fakat modern insan, intihar eden balinalara, soyu tükenen kelaynaklara karşı son derece duyarlılık gösterirken; Kızılderililere, Aborjinlere karşı pek de duyarlı bir tavır sergilememektedir. Bu tavrın arkasında da bencil bir şefkatin olduğu görülmektedir. Çünkü insanın doğadan çıkarı vardır, dengesinin bozulması onu da etkiler ama Aborjinler, Kızılderililer gibi ırklar tüketim toplumu değillerdir. Dağda, ormanda yaşayabilirler bu nedenle tüketime katkıları yoktur.

Yatay Toplum

Lawrence Friedman'ın yatay toplum hipotezi vardır. Bu hipoteze göre, dünya iletişim çağında olduğu ve elektronik bir köy haline geldiği için artık toplumda dikey ilişkiden çok yatay ilişkiler ön plana çıkmıştır. Kültürler artık, yukarıdan

aşağıya doğru buyurgan ve otoriter tarzla değil, yatay ilişkilerle oluşmaktadır.

Artık hız çağında yaşıyoruz. Eskiden kağnı, at hızında yaşarken; artık ışık hızı ve internet hızlarında hatta o hızların bile aşılabileceğinin tartışıldığı bir zamanda yaşıyoruz. Toplumlar ve gruplar arasındaki ilişki de çok hızlı değişmekte. Yatay toplumlarda bireyler arası ilişki ile birlikte gruplar arası ilişkinin de olması gereklidir. Grup duygusunun olduğu yerde grup kimliği ortaya çıkar.

Yatay Toplumda Grup Kimliğinin Önemi

Modernizm bireyselleşmeyi yüceltirken, grup kimliğine zarar vermiştir. Grup kimliğinin zarar görmesi bireylerin yaşama sebeplerinin ve amaçlarının ortadan kalkmasına yol açmıştır. Gruplar, yaşama anlam katmaktadır. Bir kimse tek başına yaşıyorsa, bir gruba ait değilse çok fazla yaşam sebebi kalmamaktadır. Ama bir grup içerisinde yaşıyorsa; ailesi, mahallesi, kültürel bir kimliği varsa o grubun bir parçası haline gelir ve amaçlarının bir kısmı grupla ilgili olduğundan şahsi olarak ümitsizliğe düştüğü zaman grup desteği ile ayakta kalabilir. Bu sebeple yatay toplumlarda, bireyselleşmenin grup duygusuna zarar vermemesi gerekir. İnsan sosyal bir varlık olduğu için grup içinde kendini daha iyi ifade eder. Yalnızken savunmasız olan insan, grup içinde kendini daha korunaklı ve savunulmuş hisseder. Mesela çölü tek başına geçmek isteyen biri yanına silah gibi bir sürü tedbir almalı, çöl boyunca uyumamalıdır çünkü birçok eşkıya ve vahşi hayvana karşı kendini korumalıdır. Ama tek başına değil de bir grubun parçası olarak, bir ülke veya bir topluluk adına hareket ederse, önüne çıkan tehlikeler karşısında bağlı olduğu grubun kimliğini söylediğinde karşı tarafın vermek istediği zarar azalacaktır. Bunun için grup, insana güç, amaç verir; hayata anlam katar.

Kişi grup kimliği içinde kendi bireysel kimliği üzerinden kültürel kimliğini tanımlar. Grup duygusu içinde kimlik, kişinin kendini bir bakıma tanımlamasını sağlar. "Şu bölgeye, şu millete mensubum, şu dili konuşuyorum" şeklinde kendini tarif eden kişi, kendini iyi hisseder. Tersi durumlarda, mesela bir işyerinde görevinin ne olduğu belli olmayan, yarın ne yapacağını ve önüne ne çıkacağını, mesleki sınırlarını bilmeyen kişi görev yapamaz. Mesela sağlık kuruluşunda çalışan bir hekime patronu, sağlık dışında bir iş yaptırmak isterse hekimin görev tanımının dışına çıkmış olur. Hekimin görev alanının tanımlanmış olması patronun keyfi davranışına engel olur. Kişi, grup içinde olduğu zaman onu değiştirme çabalarına karşı kendi tanımını yapmış ve böylece kendini korumuş olur. Grup kimliği, kişinin kendini koruması ve tanıması açısından önemlidir. Bu nedenle yatay toplumlarda grup kimliğinin korunması gerekir. Bu durum da çeşitliliğin önemini ortaya çıkarır. Çeşitlilik iletişime neden olur. Farklılığın olmaması iletişime zarar verir; monotonluğa, tekdüzeliğe sebep olur. Bu durum da toplumu değişime ve yeniliğe kapatır.

Gruplararası davranışlarda etnik tanımlama gerekir. Türk, İngiliz, Arap gibi tanımlamalar yapılır. Üç türlü kimlik tanımı vardır. Bunlardan ilki ulusal kimliktir; bu kimlik vatan merkezlidir. İkincisi ırksal kimliktir ve ırk merkezlidir. Üçüncüsü ise dinsel kimliktir ve din merkezlidir. Bu üç kimlik birbirinden bağımsız olmadığı için üçüyle birlikte tanım yapılır, aksi halde sadece biri olursa etnik tanım merkez olur. Bu da zararlıdır.

Ulusal kimliğin oluşmasında hoşgörü, asimilasyon ve çoğulcu eşitlik aşamaları vardır. İnsanlar, kimlik oluşumu sırasında karşı tarafı hoşgörmeyle birlikte; asimile etme, yok etme ve kendine benzetme aşamalarından da geçebilir. Hoşgörü gösterenin hep kaybeden taraf olmaması gerekir. Sürekli hoşgörü gösteren birisi asimile edilirse, hoşgörü süreci onun

aleyhine işlemiş olur. Bunun oluşmaması için ortak kültürel normların ve değerlerin olması gerekir. Bu da ancak çoğulcu eşitlikle olur. Farklı insanların eşit beraberliği ile ortaya çıkar. Hoşgörünün yerleşebilmesi için ırklar hiyerarşisi, iyi insan-kötü insan hiyerarşisi olmaması gerekir. Aksi halde fakirden hoşgörü beklenirken, zengin istediğini yapar.

Gruplar arasındaki diyaloğa göre üç çeşit toplum modeli vardır:

Mozaik Koalisyonu

Mozaik koalisyonunda bütün renkler farklıdır, rahatlıkla ayrılabilir ve aralarında kuvvetli bir bağ yoktur. ABD'de ve Sovyetler Birliği'nde mozaik koalisyonu görülmektedir. Burada farklı devletler vardır fakat aralarında zayıf bir bağ olduğu için dağılmaya çok müsaittir. Bu yüzden Sovyetler Birliği dağılmıştır.

Gökkuşağı Koalisyonu

Gökkuşağı koalisyonunda renkler arasında hiyerarşi vardır. Bazıları önce, bazıları sonradır. Avrupa, gökkuşağı koalisyonunu daha uygundur. Çünkü tarihi boyunca üstün ırk, üstün toplum, köle gibi kavramları barındırdığı için hiyerarşiler oluşmuştur.

Ebru Koalisyonu

Ebru koalisyonunda renkler birbirinin içindedir, ayrılırlarsa bütünlük bozulur. Ebru koalisyonunu Osmanlı İmparatorluğu uygulamıştır. Farklı kültürler kendi özelliklerini, kendi renklerini koruyarak güçlü yatay ilişkiler kurmuşlardır. İstanbul'da yaşayan Kürt kökenliler doğuda yaşayanlardan çok daha fazlaydı. Yine Rumlar ve Ermeniler farklı kültür ve ayrı bir dine mensup oldukları halde 500 sene iç içe yaşamışlardır.

Parçalanması çok zor olan bir birliktelik oluşmuştur. Parçalananlar da büyük bir bütünlüğü bozarak parçalanmışlardır.

Diğer koalisyonlarda parçalanma ebrudaki gibi yıkıcı olmayabilir. Bir renk yok olabilir, mozaik veya gökkuşağı yine görülür. Mesela salata ve türlü yemeği buna örnek gösterilebilir. Türlüde renkler, kokular karışmıştır, yatay ilişki olduğu için ayırt edilemez. Salatada karışmamıştır, lezzetler ve kokular ayrıdır. Ebru türlü yemeği gibi, mozaik ve gökkuşağı da salata gibi bir toplum modelidir denebilir.

Toplumsal Kimlik Kötüye Kullanılmamalı

Ulusal, ırksal ve dinsel kimlikler hem iyiliğin hem de kötülüğün aracı olabilir. Aidiyet duygusunu güçlendiren toplumsal kimlik, kötüye kullanılmaya çok müsaittir. Kimlik duygusu bir sığınak gibi kullanılabilir. Yurtseverlik, vatanseverlik bir sığınak gibi kullanılarak; haksızlık, zalimlik, çıkarcılık, rüşvet, yolsuzluk gibi işler yapılabilir. Vatanseverlik, zalimliğin bahanesi olmamalı ve suiistimal edilmemelidir. Vatanseverlik kötülerin sığınağı olursa kötülüğün aracı, iyilerin sığınağı olursa iyiliğin aracı olur.

Aynı şekilde din de kötülüğün, siyasi çıkarın, bencil çıkarların sığınağı olabilir. Ortaçağ Avrupası'nda din, kilisenin hâkimiyetinin sığınağı olmuştur. Yine eski çağlarda Firavunlar, kendilerini tanrının yeryüzündeki temsilcileri olarak görüp dini bir sığınak gibi kullanarak kendilerini kutsallaştırmış, insanların itaatini sağlamak istemişlerdir.

Bu tür kavramlar hem iyiliğin hem de kötülüğün aracı olabilir. Bunların bizatihi iyiliğin veya kötülüğün aracı olup olmadığının ayırt edilmesi gerekir. Gruplar arasında çatışma ve rekabetin olduğu ortamlarda güçlü duyguyu oluşturmak zordur. Çünkü iki taraf da birbirinin kusuruna odaklanır, iyi tarafına odaklanmaz. Mesela bir işyerinde bir kişi diğerini

işten çıkarmaya çalışıyorsa böyle durumda işten çıkarmaya çalışan kişiye karşı yardım duygusu uyanmaz. Rekabet kötücül değil, barışçıl olmalıdır; başkalarının kötülüğünü istemeye değil kendini geliştirmeye yönelik olmalıdır. İşini kaliteli yapmaya yoğunlaşmak; hile, entrika yapmamaktır. Bunun için toplumda ortak normların ve hedef kümelerinin olması gerekir. Bunun sonucunda da toplum bir yol haritası çizebilir.

Toplumlardaki Eksen Kurumlar

Her toplumda bir eksen kurum vardır. Roma'da siyaset ana eksen, mihver kurumdur. Çin'de aile, çadırın ana direği gibidir. Çin'in dağılmamasının sebebi ailenin eksen kurum olmasıdır. Hindistan'da bunun yerini din almıştır. Batıda ve ABD'de ekonomi eksen değer olmuştur ve diğerleri ona dönüşmüştür. Eski Türklerde liderlik kurumu eksenken, Osmanlılarda adalet mekanizması ve kadılık eksen kurum haline gelmiştir. Padişah bile yargılanabilmiştir. İttihat ve Terakki'den sonra Türkiye'de merkezi yani eksen kurum askerlik olmuştur ve bu Cumhuriyet döneminde de sürmektedir. Eğer askerlik kurumu kendini revize etmezse Türkiye'nin gelişimin zarar verecektir. Ülkenin, kültürel değişime ihtiyacı vardır. Hoşgörünün tanımlanması, eksene alınan kuruma göre yapılır. Eksen kültür ve değerlerin kendini değiştirme, geliştirme kapasitesinin olması gerekir. Aksi halde toplumda hoşgörünün ön plana çıkmasını engeller.

İnsan ve Toplum Hayatında Hedef Edinmenin Önemi

İnsanoğlunun "Tarihin akışı içersinde bugün, bulunduğum bu yerde bana düşen bir görev var mı?" diye düşünmesi, kendisine kuş bakışı bakabilmesi geniş bir vizyonu gerektirir. Maalesef insanların çoğu günümüzde "Nasıl yaparım da elimdeki malı arttırırım, kendi çıkarımı genişletirim?" şeklinde düşünmektedir. Büyük bir mabedin inşaatında çalışan iki

kişiye ne yaptıkları sorulur. Çalışanlardan biri "Günlük 10 milyon yevmiye ile iş yapıyorum" der. Diğeri ise "Dünyanın en büyük ibadethanesinde çalışıyorum" cevabını verir. Yapılan iş aynıdır ama vizyon farklıdır. Kurumların kimliğinin oluşumu sırasında da vizyon önemlidir ve bu vizyonu orada çalışan herkesin bilmesi ve ona uygun davranması stratejik hedeftir.

Milleti millet yapan idealleri, ülküleri, hedefleridir. Ortak hedefleri olan farklı kültürleri bir arada tutmak kolaydır. Mesela bir işletmede farklı karakterde insanlar vardır. Bu farklı karakterdeki insanları aynı amaç için benzer hareket şeklinde çalıştırmak büyük yöneticilik gerektirir. Kültürlerin ortak hedef belirlemede katkısı bulunur. Çok kültürün olması çok yeteneğin bir arada olması anlamına gelir. Her insanın başarılı olduğu ve zayıf olduğu işler vardır. Örneğin, bazı insanlar inşaat işini iyi yaparken, bazıları bilgisayar işinde iyidir. Kültürel yatkınlığın burada önemli etkisi vardır. Bazı insanlar ticareti sever ve masa başında oturamaz. Her toplumun Kayserili imajı vardır. Mesela İngiltere'de bunu İskoçlar temsil eder.

Son yapılan beyin çalışmalarında, beyni en sağlıklı çalıştıran etkenin "hedef" olduğu belirlendi. Eğer kişinin hedefi varsa, sabah kalktığında şartları o amaca göre algılar, yorumlar, anlam bağını kurar ve kendini o hedefin gerçekleşeceği şartlara sokar. Eğer orta veya uzun vadede hedefi yoksa sabah kalktığında önüne ilk gelen ve hoşuna giden şeye takılır. Bir saat zaman ayıracaksa üç saat harcar. Genel hedefine uygun davranamadığı için zaman yönetimi yapamaz. Kurumsal hedef oluşturamadığı için enerjisini doğru yönetemez. Toplumda da aynı şekilde çok kültürlülükte birlikte hedef oluşturmak gerekir. Ancak büyük bir şemsiye kültürünün üst kimliği altında her kültürün kendisini iyi hissedebileceği, özgür ve mutlu olabileceği bir ortam sağlanmalıdır. Osmanlı bunu başarmıştır. Çok farklı

kültürler Osmanlı ideolojisine saygı duymuştur ama aynı zamanda her kültür kendi özel alanını oluşturabilmiştir. Bu durum da imparatorluğu bir arada tutmuştur. Osmanlı döneminde sadece bir tabur askerle Filistin bölgesinin güvenliği sağlanırken şimdi birkaç ordu bu güvenliği sağlayamamaktadır. Şu anda o bölgede bulunan kültürler Osmanlı döneminde de mevcuttu. Ama şu anda kültürlerin idealleri değiştiği için düzen bozuldu. Mesela dostça yaşayan apartmana biri gelse ve bütün apartmanı ele geçirmeye çalışsa ve bir iki yeri işgal etse bütün apartmandakiler arasında kavga çıkacaktır. Çünkü burada hak etmeden alma çabası söz konudur.

Kültürler için de aynı durum geçerlidir. Onların da hırsları ve açgözlülükleri vardır. Bunlar da kültürel barış yerine kültürel kaosu ortaya çıkarır. Çok kültürlü toplumlarda birlikte yaşama bilinci oluşmazsa, herkesi kendi kültürüne benzetme çabası karşı tarafların üzerinde baskı oluşturur. Kendine benzemeyeni ötekileştiren kişi, ötekileştirdiği insanla da barış içinde yaşamayı başaramaz. Ötekileştirilen kültür değersizleştirilir ve küçük görülür. Kültürlerin bir arada yaşayabilmesi için üstün kültürün olmaması gerekir.

Huntington'un kültürler savaşı teorisine göre Beyaz Anglo Sakson Protestan (WASP) ırk üstündür. Yazar, Amerika'nın yönetiminde bunların olması gerektiğini ve diğer dünya ülkelerinin de buna benzemesinin şart olduğunu söyler. Kemalizm'in WASP'a benzemeye çalıştığını fakat başarılı olmadığını belirtir. Huntington, kendi kültürünün üstün, buna benzemeye çalışmanın iyi, diğerlerinin kötü olduğunu vurgulayarak medeniyetler savaşını buna dayandırır. Yazar, alt ve üstün kültür bilgisiyle hareket ettiği için medeniyetler savaşını ortaya çıkarır ve böylece güçlü olanın ayakta kalma tezinin versiyonu olan Sosyal Darwinizm'i savunur.

Yaşam Mücadele Değil, Yardımlaşmadır

Evrene baktığımızda virüsler, bakteriler, faydalı ve zararlı mikroplar, karıncalar, böcekler, eklem bacaklılar vardır. Bir ağaç binlerce meyve verirken, binlerce kuş böceklerle beslenir. İnsanlar çeşitli bitkileri ve hayvanları keserek yer. Evrende birbiriyle beslenerek geçinen bir sistem vardır. Bu bir mücadele değil, sistemin sürmesi için gerekli sirkülasyonudur. Eğer dünyada ölümsüzlük olsaydı, güçlünün zayıfı ezmesi olabilirdi fakat ölümsüzlük yoktur. Bir balık binlerce yumurtayı birden yumurtlayabiliyor. Eğer o yumurtaların hepsi balık olsa, denizler balıkla dolar, denge bozulur ve insanlık sona ererdi. O balığın binlerce yumurta yumurtlaması hepsinin balık olması için değil, onların bir kısmının diğer canlılara yiyecek olması içindir. Aynı şekilde bir ağacın neslinin devamı için bir meyve çekirdeği yeterlidir, binlerce meyveye ve çekirdeğine ihtiyaç yoktur. Karıncanın fili analiz etmesi gibi evrene tek bir kesitten bakarsak, mücadele olarak görürüz fakat kuş bakışı baktığımızda canlıların birbirine vazife devri olduğunu fark ederiz. Canlılar dünyaya gelir, yaşar, geçip giderler; arkasından yenileri gelir. Hayat böyle bir çizgidir. Öldükten sonra hayat bitiyor olsaydı, yaşam gerçekten mücadeleden ibaret olurdu. Fakat bitmediği için canlılar sadece vazifelerini yapıp giderler. Bu şekilde bakınca hayatın esasında yardımlaşma olduğu görülür. Evrenin genel çalışması içerisinde insan vücuduna baktığımız zaman; kalp, mide, bağırsak, damar ve hücrelerin birbiriyle mücadele etmeyip birbirini tamamladıkları görülür. Bir tanesi vazifesini yapmasa hücre ölür. Doğaya baktığımızda aslanın ceylanı avladığını görürüz fakat zayıf ve ölmekte olanı avlar. Aslan tokken önünden ceylan geçse avlanmaz, bu da mücadele için yapmadığını gösterir. Yaşamda yardımlaşma esas, mücadele istisnadır.

İnsandaki zihinsel açlık mide açlığından daha çok olduğu için insanoğlu kendisine bir hedef koyar ve evrene hâkim olmaya soyunur. Hâkimiyetini devam ettirebilmek için bazı ırkların çocuklarının yok edilmesini bile düşünebilir. Tarihte bunun örneklerine çok rastlanır. Firavun'un kahinlerinin, bir çocuğun onun hâkimiyetine sona erdireceğini söylemesi üzerine 70 bin tane çocuğu kestirdiği söylenir ama yine de Musa'nın gelmesine engel olamaz. Günümüzde de İsrail'in Filistin'de yaptığı farklı değildir. Karıncayı bile görecek teknolojinin olduğu bir dönemde çocukları, evleri ve hastaneleri bombalamak Firavun'un zihniyetinden farklı olunmadığını gösterir. O çocukları potansiyel terörist olarak görüyor ve ilerde büyüyüp onlara saldıracaklarını düşünüyorlar. Tarih tekerrür ediyor. Hâlbuki kültürlerin birlikte yaşama bilincinin oluşması gerekir. Fakat konuya, Huntington'ın "tarihin sonu ve medeniyetler çatışması" teorisine göre, güçlü olanın ayakta kalması gerekir diye yaklaşırsak barışı yok eder, kavgayı esas almış oluruz. Barışın esas, savaşın istisna olması gerekir. Bir gemideki insanlar fikir ayrılığına düşerlerse ne yapıp edip uzlaşma yolunu bulmak zorundadırlar aksi halde gemideki bütün insanlar zarar görür. Çok kültürlü toplumlarda da aynı gemide yaşama bilincinin oluşması gerekir. Gemi seyir halindeyken çalışanlardan her biri geminin genel hedefini bozmayacak şekilde hareket etmelidir. Geminin hareket hedefi ile çalışanın hedefi paralel olursa çalışmalar gemiye faydalı olur ama geminin hareketini saptırmaya veya durdurmaya yönelik gayretler gemiye zarar verir.

Evrende de insanın ve evrenin hareketi vardır. İnsanın evrendeki genel gidişe uygun davranması spiritüel olarak önemlidir. Kültürün de genel idealleri vardır. Kişi ona uygun davranırsa, uygun çözümü ve mutluluğu üretir ve birlikte yaşama bilincini oluşturarak gemiye hizmet etmiş olur. Gemiyi ele geçirmeye kalkanlara karşı da savunma duygusu oluşur. Çok kültürlü toplumlarda sosyal adalet sağlanırsa kültür yaşamaya devam eder, sağlanamazsa denge bozulur.

ÇOĞULCULUK

İnsanın ve tabiatın varoluşuna baktığımızda çoğulculuk ilkesinin esas olduğunu görürüz. Bu münasebetle çoğulculuk sadece insanı değil, doğayı ve doğadaki diğer varlıkları da kapsayan bir değerdir. Eğer yaratılmış olanlarda totaliterlik söz konusu olsaydı, insanlar tek çeşit yiyecekle karınlarını doyurur ve atmosferde tek bir mevsim yaşanırdı. Çoğulculuk bu yönüyle doğallığı savunmak anlamına da gelir. Çoğulculuğun olduğu yerde, hem çok seslilik hem de yarışma hissi vardır. Bu yarışmanın sonunda yetenekler gelişir ve insanlar yeni fikirler üretmeye başlarlar. Ancak tek sesli ortamlarda insanlar enerjilerini; değişme ihtiyacı hissetmeden, mevcutla yetinmeye çalışarak harcarlar.

Tekelcilik

Çoğulculuğun karşıtı tekelcilik yani totaliter olmaktır. Tek tip insan, tek tip düşünce ve tek tip yaşantı demektir.

Totaliterliğin kültürel, ideolojik ve politik olarak geçmişte uygulanmış çokça örneği vardır. Özellikle resmi ideolojisi "tekelcilik" olan ülkelerde çoğulculuğa fırsat verilmez. 20. yüzyılda totaliter sistemlerin tek tip insan istemesi, çoğulculuğun kıymetinin anlaşılmasına sebep olmuştur. Zira bu durum hayatı renksizleştirmiş ve yeteneklerin gelişmesine engel olmuştur.

Tekelcilik Bencilleşmeye Götürür

Çoğulculuğun olmadığı yerde insanlar bencil olurlar. Çünkü tekellik "neme lazım" düşüncesini doğurur. "Nasıl olsa benim görüşlerimin önemi yok", "Nasıl olsa babam benim yerime de düşünüyor" denilen ortamlarda insanlar karar almakta zorlanırlar. Bir konuda karar alma yetkisi bile bulunmayan kişiler ise yalnızca kendilerini düşünerek bencilleşmeye başlarlar.

Çoğulculuk ilkesinin benimsendiği yaşamlarda herkes kendini geliştirme ihtiyacı hisseder. Tekelciliğin olduğu, farklı fikirlerin dikkate alınmadığı ortamlarda ise insanlar farklı fikirler üretmeye çalışmazlar ve neticede "havalecilik" ortaya çıkar. Totalitarizmin baskın olduğu ülkelerde bu duruma rastlamak mümkündür. Böyle ülkelerde yetenekler gelişmez ve insanlar işlerini başkalarına havale ederler. "Bana dokunmayan yılan bin yaşasın" tarzında bir benmerkezcilik ortaya çıkar. Bu da insanların gelişme yeteneğini köreltir.

Resmi İdeoloji Nedir?

Resmi ideolojiyle kastedilen devletin benimsediği ideolojidir. Yani devlet halkına "Bu ideoloji doğrudur" dayatmasında bulunur. Bu ideolojide olmayanların ise ya akıl sağlığı bozuk ya da devlet düşmanı olduklarını iddia eder.

Sovyetler Birliği böyle bir ideoloji devletiydi; totaliterdi. Resmi ideolojisi ise Marksizm idi. Hitler de kendi ideolojisini halkına kabul ettirmeye çalışan bir diktatördü. Resmi ideolojisi Nazizm'di ve onun döneminde Nazi doktrinini kabul etmeyen kişiler devlet tarafından dışlanıyordu.

Totalitarizm yutmakla beslenir; farklı olanı mutlaka yok eder. Entegre edici değildir. Kültürel özellikleri ortadan kaldırmaya yöneliktir. Soykırım denildiği zaman bir ırkı yok

etmek anlaşılır. Ancak bunun yanında bir de kültürel soykırım vardır. Kültürel soykırımda kültürler yok edilir. Filipinler'de, Avustralya'da ve Yeni Zelanda'da yapılan kültürel tahribat kültürel soykırıma örnek niteliğindedir. Bugün Türkiye'de de siyasi olarak bağımsız olmamıza rağmen kültürel soykırıma maruz kalıyoruz. Popüler kültürün Batı kültürü olması ve bu kültürün başka milletlere dikte edilmesi de kültürel bir soykırımdır.

Tek kültür dayatması, çoğulculuğu yok eder. Bu bir bakıma insanların devletleştirilmesi, özel girişim ve farklı düşüncenin yok edilmesidir. Mallar devletleştirildiği takdirde onu artık özel kurumlar kullanamaz. Fikirlerin ve kültürlerin devletleştirilmesi ise devletin resmi ideolojisi dışındakilere hayat hakkı tanınmaması demektir. Bu, toplumları taklide iterek gelişmeyi engeller.

Olgun insan taklit etmez. Edindiği bilgiyi sorgular, faydalı ise uygular. Faydalı değilse de kendine uygun hale getirip o şekilde uygular. Sorgulamadan kabul ve tatbik etmek taklittir. Taklit, insanların hayata kendi yorumlarını katmalarını engelleyip farklılığın ve çeşitliliğin yok edilmesine sebep olur.

Kültürel Özendirmenin Yolu

Tekelcilik insanda "Benim kültürüm kötüdür, yanlıştır" düşüncesini oluşturur. Kişi kendi kültürüne karşı utanç duyduğu zaman; aşağılık, eksiklik, yetersizlik komplekslerine kapılır. Bu durum insanın hoşuna gitmez, "üstün kültüre" ait olmaya çalışır. Özendirme eylemi, kişinin kendine duyduğu güveni arttırmak için böylece gerçekleşir.

Bu duygu, insanın kendisini kötü hissettiğinde arayışa girmesine neden olarak, farklı kültürleri tanımasına ve bunları benimsemesine imkân verir. Ancak burada esas olan taklitçilikten sakınmaktır.

Bir Kültürü Benimsetmenin En İyi Yolu

Kültürel özendirmeye dayalı kültürel soykırımda, kültürlerin yavaş yavaş değiştirilerek yok edilmeleri söz konusudur. Kültür aşılaması derinden ve kişiler özendirilerek yapıldığı için insanlar farkında olmadan farklı kültürleri benimserler. Sovyet tarzı ya da Doğu despotizminin söz konusu olduğu kültürleştirmede baskıcılık, zorlama ve yasaklama vardır ama Batı'nın bugün yaptığı kültürel sömürge; fark ettirmeden, yavaş yavaş, acı çektirmeden yapılmaktadır. Kültürel değişim devrimle değil evrimle gerçekleştirilmektedir ve insanlar bu değişimi benimseyerek kabul etmektedir.

Kendi kültürel değer ve standartlarının doğru olduğunu iddia eden kişilerin, kültürlerini anlatarak değil yaşayarak model olmaları gerekir. Örneğin, yalan söylememek ve dürüst olmak birer kültürel değerse, bu değerler hayatın içine yerleştirilmelidir. Kendi değerlerini savunan kültürlerin bunları yaşamaları halinde yanlış kültür yok edilir, doğru kültür yerleşik hale gelir.

Katılımcılık ve Çoğulculukta Eleştiri

Eleştirinin ve farklı fikirleri tartışmanın da kendi içinde bir ahlakı vardır. Bir insanın kişilik ve kimliğine dil uzatmadan, yanlışlarını ve hoş olmayan sıfatlarını eleştirmekle, makul eleştiri dozu tutturulmuş olur. Örneğin, farklı bir kültüre sahip olanın daha çok söz hakkı alabilmek için mücadele ettiğini görürüz. Bu talebe yaklaşımımızın "Senin isteklerine saygı duyuyorum ama bazı davranışlarını benimsemiyorum" şeklinde olması karşımızdakine onun kimliğini kabul ettiğimizi göstererek, onu doğruya yöneltecektir. Ancak bu kimliği bütünüyle yok etmeye çalışmak ve "Sen yoksun" mesajı vermek, kişiyi daha da radikal hale getirir. Böyle durumlarda

kişiliği ve kimliği değil de yanlışları, davranışları ve sıfatları eleştirmek gerekir.

Sartre, Marksist fikirlerini ifade ettiğinde etrafındakiler "Sen Marksist düşünceleri savunuyorsun" diyerek ona karşı çıkarlar. Sartre'ın "Eğer gerçekler Marksist ise ve Marksizm bir suçsa, bu benim kabahatim değil" cevabı oldukça ilginçtir. Sartre bu sayede kendi gerçekliğini oluşturan fikirlerin, kendi kabahati olmadığını ifade etmektedir.

Gerçeklerin örtülmesi ve tartışmanın olmaması körelmeye sebep olur. Kuyudan su çekmeyi bıraktığınızda kuyunun suyu nasıl kurursa, düşünceler de tartışmalarla geliştirilmediği takdirde körelir. Bu noktada taklitçilik yerine, bilimsel öngörülerle ve sezgilerle hareket edilmesi insanda öngörme ve tahmin edebilme yeteneğini ortaya çıkarmakta, sonuçta sorunlara çözümler üretmek de kolaylaşmaktadır.

KATILIMCILIK

Çoğulculuğun olduğu yerde katılımcılığın da olması gerekir. Katılımcılığın olmadığı çoğulculuk uzun ömürlü olmaz. Çoğulculuk sadece herhangi bir fikir konusunda el kaldırıp rey vermek değildir. Çoğulculuğun var olduğunu söyleyebilmek için katılımın olması şarttır. Toplumda da ailede de bireylerin fikirleri dikkate alınmalıdır.

Hz. Ali "Yedi yaşına kadar çocuğunuzla oynayın; 7-15 yaşları arasında onunla arkadaş olun; 15 yaşından sonra onunla istişare edin, ona danışın" der. Bu örnekte "danışma"nın ne denli önemli olduğunu görmek mümkündür. 15 yaşından sonra çocukla istişare etmek, ona fikir danışmak katılımcılığın ilk aşamasıdır. Bu şekilde çocuk da elini taşın altına koyarak çözüm üretmeye çalışır, sorumluluk alır ve bu sayede aidiyet ve sahiplenme duygularını geliştirir.

Ailede farklı fikri olan çocuğun söylediği yapıldığı takdirde çocuk kendini değerli hisseder; alınan karara katkı sağladığını fark ettiğinde ise aidiyet duygusu artar. Bu sebeple, bir toplumda katılımcılık varsa, o toplumda sahiplenme artar diyebiliriz. Toplumda sahiplenmenin artmasıyla sosyal bağlar kuvvetlenir. Bir toplumun millet haline gelmesi, insanlar arasındaki bağların kuvvetli olmasıyla gerçekleşir. Toplumu millet haline getirmek, ortak kültürel değerlerle mümkün-

dür. Bunun oluşması için ise insanların kendi kültürel bağ ve standartlarının oluşmasında söz sahibi olmaları gerekir.

Bireylerin susmayı tercih ettikleri toplumlarda katılımcılık söz konusu değildir. Böyle toplumlarda yalnızca hak ve görevler vardır; özgürlükler yoktur. Devlet görev verir, insanlar onu uygularlar. Bu totaliter bir tutumdur. Katılımcılığın olduğu, bireylerin sorumluluk hissettiği toplumlar; demokratik değerlerin topluma yerleştiği ve yaşandığı toplumlardır.

İnsan Yalnız Yaşayarak Mutlu Olamaz

İnsanoğlu sosyal bir varlık olduğu için yalnız yaşayarak mutlu olmaz. Muhakkak bir yere ait olmak ister. Kendisini herhangi bir gruba ait hissetmezse yetenekleri gelişemez.

İnsan beyninin ön bölgesinde sosyal becerilerle ilgili alanlar mevcuttur. Bu alanlar yalnızlıkta körelir. Bunun en bariz örneğini çocuklarda görürüz. "Klip sendromu" diyebileceğimiz sendromda çocuklar bütün gün televizyonun karşısına geçip klip seyrederler. Özellikle çalışan annelerin ya da çocuklarını televizyona teslim eden annelerin çocuklarında bu sendrom yaygındır. Hiç konuşmayan, devamlı televizyon seyreden çocukların beyinlerindeki konuşma ile ilgili alanlar harekete geçmemektedir. Dört yaşına gelmiş olup da hâlâ konuşmayan çocuklar çoğunlukla bu türdendir. Konuşma yeteneğinin gelişmesi için bireyin sosyalleşmesi ve bunun için de bir toplumun mensubu olması gerekir. Afazi denilen bazı konuşma bozukluğu türlerine özellikle bilgisayar mühendisleri arasında sık rastlanması bir tesadüf değildir.

Katılımcılık, insanın gelişme gücünü arttırır, kabiliyetleri inkişaf ettirir. Ancak katılımcılığın ve düşünce özgürlüğünün olmadığı, farklı düşüncelerin ifade edilmediği ortamlarda toplumun gelişme süreci yavaşlar. Bu da o toplumu bir müddet sonra diğerlerinin gerisinde bırakır ve yalnızlığa mahkûm

eder. Bu sebeple paylaşımcılığın tepeden inme olmayacağını söyleyebiliriz. Katılımcılık, yukarıdan aşağı değil, aşağıdan yukarı olur.

İstişare Kararlarına Uymak Ahlakın Gereğidir

Sosyal hayatta aile, okul ya da benzer yakın ilişkilerin hâkim olduğu alt gruplarda; insanların birbirleri ile yakınlaşmalarını sağlayacak ortamlar olduğu takdirde herkes fikrini söyler, bu fikirler tartışılır ve sonuçta çoğunluğun uzlaştığı fikir kabul edilir. Genel kabul gören bu fikre iştirak etmeyenler bile sonuca uymak mecburiyetindedirler.

Herhangi bir konuda herkesin aynı görüşe sahip olması hoş olabilir ama bu mümkün değildir. Çoğunluğun uzlaştığı karara, katılmayanlar da uymak zorundadırlar. Bu noktada bir uyum yoksa bu, çoğulculuktan uzak ve katılımcılığın kurallarını çiğneyen bir yapının örneğini oluşturur. Katılımcılığın olduğu noktada verilen karar yanlış da olsa, insanlar o karara uymak zorundadırlar. Yasalara herkes için doğru olduğundan değil, yasa oldukları için uyulur. Yasalara uymak toplumun çoğunluğunun kararı olduğu için ona uyma mecburiyeti vardır.

İstişare sonucunda "Bu karara katılmıyorum" denildiğinde verilen kararın hükmü ortadan kalkar. Bu sebeple, istişare ahlakının olması gerekir. Kişi çoğunluğun görüşüne iştirak etmese de "Mademki böyle bir karar alındı, buna uymak ahlakın gereğidir" diye düşünerek o karara uymalıdır. Ortak ve devamlı bir konsensüs oluşabilmesi için konuşmanın ve kendini ifade etmenin gerekli olması sebebiyle, aslında genele bakıldığında herkesin kârlı çıktığı bir durum oluşur. Kişi kısa vadede kendi disiplinine uymayan bir kararı uygulamak zorunda olduğunu hissetse de, istişare ahlakı varsa uzun vadede herkes kazançlı çıkar.

Katılımcılıkta Konuşma Zemini

Herhangi bir konuda konuşmanın, tartışmanın usulü ve kuralları vardır. Bu nedenle konuşma zemini, her türlü fikri duymaya açık olmayı gerektiren bir zemindir. Kullanılan tabirler karşıdaki insanı küçük düşürücü ifadeler içermiyorsa, herkesin dinlenmesi gerekir. Düşündüğü şeyi ispat etmesine izin verilen insan, bu esnada kendi çıkarını ve başkalarının menfaatlerini göz önünde bulundurarak uzlaşmaya gider.

Temel noktalarda birleşildiği zaman ortak bir karar oluşur ve herkes bu ortak karara uyar. Fakat bazı tip istişarelerde herhangi bir karar alınmaz; bu istişare yalnızca orijinal fikirlerin ve yeni çözümlerin üretilmesine vesile olabilir. Tartışma esnasında insanların akıllarına daha önce hiç düşünmedikleri fikirler gelebilir. Bu nedenle tartışma ortamlarının adeta bir fikir üretim platformu olduğunu söyleyebiliriz.

Tartışmalar kişiye seçenekler sunarak, farklı bakış açıları geliştirmeyi ve bir objeye bütün yönleriyle bakmayı sağlar. Bu da tek tip düşüncenin yanlış olduğunun anlaşılmasını kolaylaştırır. Tartışmaların; katılan herkesi eğiten, geliştiren bir tarafı vardır. Mesela bir şirkette herhangi bir konuda yeni bir atılım yapılmak isteniyorsa; herkesin görüşü sorulur ve en sonunda ortaya çıkan model aynı zamanda ortamda bulunan herkesin de beğeneceği bir model olur. Bu tutum kişide "Benim fikrim önemli" düşüncesini oluşturacağı için, kişinin, bulunduğu ortama aidiyet ve sadakat duygusunu güçlendirir.

Yönetimde Katılımcılık

Yöneten ve yönetilenin aynı dili konuşması katılımcılıkta oldukça önemlidir. Bir ülkede devleti yönetenler farklı, yönetilenler farklı bir dil konuşursa, yani toplumun frekansları uygun ve bağdaşık değilse, böyle toplumlarda katılımcılık yoktur.

Devlet ile millet arasında etkileşimin olmaması, halkın içine kapanmasına sebep olur. Herkes kendi temel ihtiyaçlarını düşünür. "Daha fazla ne yaparsam bu ülkeye katkı sağlarım" diye düşünmez ve ilerlemeye mani olur. Bu sebeple totaliter yönetimlerde, yönetilenleri depolitize ederek oligarşik yönetim devam ettirilmek istenir. Bu şekilde de yönetilenler sindirilmiş olur.

Katılımcılığın olmadığı yerlerde yönetilenler hep dışlanır. Ankara'da bir zamanlar yöreye özgü gündelik giysilerle gezmek, örneğin çarık giymek yasaklandı. Modernleşmenin görüntüden ibaret sayıldığı bu dönemde aslında katılımcılık ve çoğulculuk yasaklanmaktadır. Bu tip demokrasiye "halksız demokrasi" diyebiliriz.

Katılımcılık ve Demokrasi

Katılımcılığın olmadığı yerlerde demokrasinin varlığından söz etmek mümkün değildir. Böyle yerlerde demokrasi görünüşte var olsa da, katılımcılığın az olması sebebiyle oligarşi söz konusudur. Bunun çaresi katılımcılığı arttırmak ve yönetenlerin sorgulanmasını sağlamaktır.

Devletlerin otoriter ve totaliter tarzı benimsedikleri yönetim anlayışında memurlar, üst kademedeki yöneticileri memnun etmeye ve iyi özelliklerini abartılı bir şekilde ortaya koyarak lider olan patrona kendilerini göstermeye çalışırlar. Katılımcılığın olduğu yerlerde ise patron millettir ve millet memnun edilmeye çalışılır. Aksi takdirde ülkeyi yönetenlerde "Söz benim, buraların sahibi benim" düşüncesi doğar ve bu da diktatörlüğe sebep olur. Bu nedenle yönetilenlerin yönetenleri sorgulaması gerekir ki gücü kendilerinin kullanabildiğini göstersinler. Böylece kişide hesap verme duygusu ön plana çıkar.

Toplum içerisinde bir görüş ve o görüşe karşı duran başka görüşler olacaktır. Özellikle radikal fikirleri olan bir insan,

tartışma esnasında fikirlerinin sorgulandığını ya da düşüncesine karşı soğuk bir duruşun var olduğunu hissettiğinde, özeleştiri yaparak kendisini sorgulayacaktır. Sonuçta katı görüşleri yumuşayacaktır.

Katı görüşlerin ılımlı hale gelmesi, demokratik bir işleyişin olduğunu gösterir. Totaliter sistemler de ise, bastırılmış düşünceler gizli gizli büyür. Çünkü radikallik, insanda genetik olarak vardır. Taassuplarla bir konuya sarılmak bazı insanların kişilik özelliklerindendir. Böyle kimselerin kendilerini ifade etme yetenekleri ancak tartışma ortamı içinde gelişir. Aslında bu bir bakıma katılımcılığın toplumda boşalma kanallarını açtığını da gösterir. Çünkü bazı kişiler öfke ve streslerini saklar. Katılımcılığın olması, bu duyguların patlamadan boşalmasına vesile olur.

Hesap Vermeyen Kişi Kendini Kutsallaştırır

Kişi hesap verme sorumluluğunu üzerinden atmışsa kendini kutsallaştırır. "Ben sadece hesap sorma konumundayım; hesap verme noktasında değilim" diye düşünür. Ama katılımcılığın olduğu ve demokratik işleyişin kesintisiz uygulandığı toplumlarda meclis, ülkeyi yöneten halka hesap verir ve halkın karşısına geçerek "Sizden aldığım vergileri şuralara harcadım" gibi somut açıklamalar yapar. Ancak otoriter yönetimlerde devlet halktan zorla vergi alır; hesabını vermeden, istediği yerde istediği gibi kullanır. Eğer ortada hesap sorulmayan bir sistem varsa, bu sistemin adına demokrasi diyemeyiz. Bu sebeple kontrolün paylaşılmış olması, katılımcılıkta ve toplumun depolitize olmamasında önemlidir.

Katılımcılıkta Eleştiri Önemlidir

Baskıcılıkla totaliterliğin beraber yürütüldüğü toplumlarda, dağılma daha çabuk gerçekleşmektedir. Sovyetler Birliği'nin resmi ideolojisinde totaliterlik vardı. Bu rejimde baskı olduğu

için bir bakıma insanların boşalma kanalları diyebileceğimiz ifade yolları kapalıydı. Türkiye'de buna benzer sosyal patlamaların daha yavaş olmasının sebebi, kısmi de olsa bir demokrasinin uygulanıyor olmasıdır. Ancak totaliterlik Türkiye'de de hâlâ devam etmektedir; Türkiye Anayasası, totaliter bir anayasadır. Bu sebeple de farklı görüşlere karşı resmi bir duruşu gerektirir. Ancak yine de ifade kanalları kısmen var olduğundan, büyük patlamalar olmadan sorunlar çözülebilmektedir.

Türkiye'de çeşitli tehditler varken, bu tehditlerin kendini ifade etme özgürlüğü içerisinde olması; çoğunluğa görüşü yönetme hakkını, azınlığa ise muhalefet hakkını verir. Bu temsil edilişte, yöneten eleştirildiği için hatasını anlama imkânı bulmaktadır. Eleştirinin olduğu ortamlarda tartışarak doğruları bulmak daha kolaydır.

Otoriter sistemlerde fikirler ve eleştiriler susturulabilirler ancak teslim alınamayacakları bilinmelidir. Çünkü fikir yasadışı yollarla da olsa yaşamaya devam eder ve kendi taraftarını oluşturur. Demokrasi ve özgürlüğün olduğu ortamlarda fikirler susmaz ve yanlış olduğu anlaşılan fikirler, doğrular tarafından teslim alınır. Bu sebeple hatalı düşüncelerin değişmesini istiyorsak, katılımcılığı teşvik etmeliyiz ki yanılgı içindeki düşünceler pes edip topluma zarar veremez hale gelsin. Tek sesliliğin, yasaklamanın olduğu yerde gelişme de olmaz.

ÖZGÜRLÜKÇÜLÜK

Özgürlüğün çeşitli tanımları vardır. Genel olarak özgürlük, bireyin kendi kararlarını verebilmesi, buna uygun planlar yapması ve hedeflediği sonuca ulaşması şeklinde tanımlanabilir. Özgür eylemin ne olduğu konusuna gelince, bunun başkalarını etkilemeyen davranışlar olduğu söylemi oldukça yaygındır.

Özgürlüğü tarif ederken bireyin canının istediği gibi hareket etmesinin "özgürlük" olup olmadığının ayırdına varmak gerekir. Bu ayırda vardığımız takdirde, mecbur olduğumuz kurallara uymamak gibi bir özgürlüğümüzün olmadığını rahatlıkla fark edebiliriz. Mesela hiçbirimizin yerçekimi kurallarına uymamak gibi bir özgürlüğü yoktur. O halde insanı sınırlayan bazı doğal, sosyal ve duygusal sınırlar mevcuttur. Bir insanın özgür olmasında bu üç sınırın varlığı göz ardı edilemez.

Kişinin itaat etmek zorunda olduğu kuralları çiğneme özgürlüğü var mıdır? Ya da itaat etme zorunluluğu bulunan bir kişiyi yok saymaya hakkı var mıdır? Özgürlük şiddeti mübah kılar mı? Ölümcül riske girmek özgürlük müdür? Bu soruların düşünsel ve duygusal olarak kabul görmüş cevapları, özgürlüğün ne olup olmadığı konusundaki belirsizlikleri ortadan kaldıracaktır.

İç ve Dış Özgürlük

Hayek özgürlüğü "Başkalarının keyif ve isteklerinden bağımsız olmak" şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımlamayı dikkate aldığımızda başkalarının istekleri ile insanın kendi arzuları arasındaki sınır ortaya çıkar. Bu noktada insanın iç dünyasında oluşan bir özgürlük tanımından bahsedebiliriz.

İç özgürlüğü, duygu ve düşünce özgürlüğü olarak tanımlayabiliriz. Bunlar doğal özgürlüklerdir. Bir insan herhangi bir konu hakkında özgürce düşünebilir; bazı şeyleri sevip, bazılarından nefret edebilir. Bu doğal bir özgürlüktür. Ancak duygu ve düşünceyi ifade etme özgürlüğü, doğal olmaktan çok sosyal boyutu olan bir konudur. Çünkü ifade etmek söz konusu olduğunda bu, başkalarının kişinin duygu ve düşüncelerinden haberdar olması ve sosyal sınırlara riayet etmesi demektir. Kişinin toplumsal sınırlarına girerek, onun duygu ve düşünce dünyasına müdahale etmeyi "bağımsızlık" olarak addedemeyiz. Bu sebeple diğer insanları doğrudan etkileyecek durumlarda sosyal sınırların bilinmesi şarttır.

Dış özgürlük ise insanın eylemlerinde hür olmasını ifade eder. Bir insan bir şey düşünür, hisseder ve bunu ifade eder; kimi zaman da onu eyleme dönüştürür. Eylemle ilgili özgürlük ise daha çok yasal özgürlüktür.

Özgürlük, iki yüzü bulunan bir madalyona benzer. Birinci yüzü, bir şeyde özgür olmayı ifade ederken diğer yüzü bir şeye karşı özgür olmayı dillendirir. Birincisinde insanın içinden gelen ve daha çok kendi çıkarlarına hizmet eden konularda özgür olması ve bu özgürlüğü kullanarak farklı bir şeyler yapması ifade edilir. İkinci cepheden baktığımızda ise kişinin ailesine ve kurallara karşı, topluma rağmen kendine biçtiği özgürlükten söz edebiliriz.

Pozitif ve Negatif Özgürlük

Özgürlüğü, "negatif" ve "pozitif" özgürlük şeklinde de tanımlamak mümkündür. Kişinin "arzu ettiği şeyleri" yapabilmesi pozitif, "dışarıdan zorlama olmaksızın istediklerini" yapabilmesi ise negatif özgürlüktür. İnsan özgürlük ihtiyacı ile dünyaya gelir. Bu konuda tanımlanmış bir gen olmamasına rağmen, özgürlük ihtiyacı ve beklentisinin biyolojik olarak kodlandığını düşünebiliriz. Hür olmak, herkesi mutlu eder.

Otoriter sistemlerde pozitif özgürlük yoktur, çünkü zorlama söz konusudur. Pozitif özgürlükle beraber negatif özgürlüğün de bulunduğu ve zorlamanın yaşanmadığı alanlarda, insanın genel kurallara uygun olarak yapmak istediklerini yapabilmesi mümkündür. Örneğin, insanların inanç hürriyetinden bahsettiğiniz halde ibadethaneleri kapatıyorsanız pozitif özgürlük varmış gibi gözükse de gerçek anlamda bir hürriyetten söz etmek imkânsızdır. Bu özgürlüğün topal olması demektir. İnsanın özgür iradesini yaşaması ve ifade etmesinde zorlamanın olmaması gerekir.

Zihinsel Özgürlüğün İnsanlığa Katkıları

İnsan, zihinsel anlamda hür olmak, hatta tabiatı kontrol etmek ve yerçekiminden kurtulmak ister. İnsanda zihinsel olarak rahat düşünebilme ve hareket edebilme arzusu vardır ve insan dışında hiçbir canlıda bu istek mevcut değildir. Bir kuş, tabiattaki dengeyi zorlamak veya değiştirmek gibi bir düşünceye sahip değildir. Ama insan sınırları zorlar; daha özgür yaşamak ve bununla beraber farklı şeyler yapmak düşüncesine sahiptir.

Özgürlük, insanın gelişmesine vesile olmuştur. Amerika'nın 20. yüzyılın başında teknoloji atağını yapması ve endüstri konusunda diğer Batı ülkelerini geçmesinde, Amerika'daki

özgürlüğün ve özgürlüğün sağladığı rekabetin önemli katkısı vardır.

Yetenekler, fırsat verildiğinde, kendilerini geliştirme imkânı bulabilir. Özgürlüğün olmadığı ortamlarda ise yetenekler körelir. Baskı ve tehdit insanların körelmesine sebep olur. Buradan yola çıkarak bütün temel değerlerin üzerine bina edildiği demokratik değer, özgürlüktür diyebiliriz. Bu değerin varlığı diğer değerlerin gelişmesine zemin hazırlar. Bilge kişilerin "Ekmeksiz yaşarım ama hürriyetsiz yaşayamam" demeleri bu sebepledir.

İtaatsizlikle Özgürlüğün Dengesi

İnsanın genel kurallara itaat etmesi zorunludur. Özgürlük, insanın canı istediğinde kurallara uyup istemediğinde başına buyruk hareket etmesi demek değildir. İnsan futbol oynamak istediğinde bile bunu kuralına uygun bir biçimde oynamak zorundadır.

Hayatta kuralsız bir yerin olabileceğini düşünmek hayaldir. Kurallar kimi zaman sıkı kimi zaman ise çok gevşek olabilir. İhtilaflar da bu noktada zuhur eder. Yoksa hayat aslında kurallı bir ortamdır. Alışveriş yapmanın, araba kullanmanın, eğitimin, aile yaşantısının ve aklınıza gelebilecek her türlü sosyal aktivitenin kendi içinde kuralları mevcuttur. İnsan farkında olmadan bu kuralları benimser ve uygular. Mesela kimse istediği zaman yola fırlayamaz.

Dünyanın En Özgür İnsanları Çocuklardır

Çocuklar, kuralsız yaşayan varlıklardır; hayatı tanımadıkları için gerçek anlamda özgürdürler. Hatta bunun da ötesinde kimi zaman masumiyetleri sebebiyle büyükler üzerinde hâkimiyet kurarak, onları köleleri haline bile getirebilirler. Yanlış yapsalar bile bunu bilmeden yapmış olmaları, çevredekilerin onların davranışlarına anlayışla yaklaşmasını sağlar. Kendi

kararlarını verip, sorumluluk almaya başladıkları takdirde, büyüklerin çocuğun hayatına yaptığı yardım ve müdahale azalmaya başlar. Çocuğun özgürleşebilmesi için sorunlarını kendisinin çözmesi ve kararlarını kendisinin vermesi gerekir.

Özgürlüğün Sınırları

Özgürlüğün sınırlarını belirleyen en önemli unsur, o konuda öğrendiklerimizdir. Japonya'da yere düşen birine yardım etmek isteseniz, kişi bu durumu özgürlüğüne müdahale edilmesi şeklinde anlayacağı için bundan rahatsız olur. Zira aldıkları eğitim onlarda böyle bir özgürlük anlayışı oluşturmuştur. Bizim toplumumuzda ise düşen birine yardım etmediğimiz takdirde "insafsız", "merhametsiz" gibi sıfatlarla nitelendirilmemiz olasıdır.

Özgürlükte sınırların belirlenmesine yardımcı olan en önemli konu, bireysel sorumluluklardır. Kişi kendi tercih ve davranışlarının mesuliyetini üstlenmediği takdirde ortaya çıkacak özgürlük, keyfi bir özgürlük olur. Her insanın seçimlerinin sorumluluğunu taşıması, "birey" olmanın gereğidir. Sorumluluktan azade bir özgürlük "vesayet"tir.

Kişinin yaptığı tercihler sebebiyle ortaya çıkacak sorunları üstlenmesi, olanlara razı olması gerekir. Bu duruma özellikle evlilikte sıkça rastlanır. Kişinin kendi isteğiyle evlendikten sonra, hayatını bekârlığındaki gibi devam ettirmek istemesi bu duruma örnektir. Evlilik, insanın özgürlüğünü kısıtlayan bir durumdur. Çünkü artık hayatınıza hesap vermeniz gereken bir kişi girmiştir. Kişi hayatını kurarken artık ikinci bir kişinin istek ve ihtiyaçlarını da düşünmek zorundadır. Evlilik, iki kişilik bir arabayla yolculuk etmeye benzer. Direksiyondaki kişinin beraber seyahat ettiği kimsenin görüşlerini alması zorunludur. İnsan yalnız başına yaşıyormuş gibi davrandığında kendisini özgür hissedebilir ancak bu noktada gerçek bir özgürlükten

söz edilemez. Bu, tek taraflı, sahte bir özgürlüktür. Gerçek anlamdaki hürriyetle alâkası yoktur. Özgürlüğün sınırları belli değilse, güç ve otoriteyi elinde bulunduran kişiler tarafından rahatlıkla suiistimal edilmesi olasıdır.

Özgürlüğün ifade tarzı da önemlidir. Eğer insan hem kendi sınırlarını hem de karşısındakinin sınırlarını bildiği halde bencilce çıkarlarını düşünüyorsa, bu özgürlüğün kötüye kullanılması demektir. Kişi bulunduğu mevkii biliyorsa, ulaşacağı noktayı da kolaylıkla bulur. Nerede olduğunu bilmeyen kişi, gideceği yeri bulamaz. İnsanın başkasının özgürlüğüne saygı duyabilmesi için önce kendi özgürlüğünün ne olduğunu anlaması gerekir.

Aldatıcı Özgürlük

Özellikle kapitalist sistemlerde, medyanın yönlendirmesiyle belli davranış kalıpları oluşmakta ve insanlar bu kalıplar içerisinde kendilerini özgür zannedebilmektedir. Özgür yaşamın getirdiği bazı alışkanlıklar mevcuttur ve insanlar bu alışkanlıkların hâkimiyeti altında oldukları halde özgür olduklarını düşünebilmektedirler. Modernizmin teknoloji, alışveriş yahut seks bağımlılığı ile hayatımıza yerleştirdiği bağımlılıklardan birine kendini teslim eden kişinin özgür olduğundan bahsetmek imkânsızdır. Modernizm, özgürlükleri zorla değilse de gönüllü bir biçimde, hatta insanlara hissettirmeden kısıtlamaktadır. Modern dünya, insana istediğini yapma özgürlüğünü vermekle beraber, yaptığının kişiye vereceği zararı görmezden gelmektedir.

Özgür Düşünce Geleneği

Özgürlük, insanın kendine ait bir alanının olması demektir. Bu alan kişinin düşünebildiği, üretebildiği, herhangi bir zorlamayla karşılaşmadan rahat ettiği bir ortamdır.

Kişi zorlukla karşılaştığında ne yapmalıdır? O da tıpkı kendisine uygulandığı şekliyle "zor" kullanarak mı özgürlüğe ulaşmalıdır? Zoru önlemenin tek yolu, zora zorla karşılık vermektir. Meşru müdafaa tarzındaki bu yaklaşım, karşıdaki insanın istediğini yapmak için baskıyı bir araca dönüştürmesini önler. Ancak bu kez, ikici tarafın kendi zor kullanma sınırının meşru müdafaa çizgisini aşma ihtimaline karşı uyanık olması gerekir. Bireyselliğin netleşmemesi, bağımlılığın ve özgürlük sınırlarının netleşemediğinin göstergesidir. Özgürlüğün özel sınırlarının çizilmesi, kişilik gelişiminde son derece önemli bir konudur.

Özgürlüğü Etkileyen Durumlar

Hukukta vesayet sistemi vardır. Buna göre kişiler kısıtlama altına alınır. 18 yaşına kadar anne baba çocuğun vasisi, yani yasal temsilcisidir. Vesayet altına alınan ve özgür olmayan ikinci grup ise, akıl sağlığı yerinde olmayan kimselerdir. Ancak aklen sağlıklı olan kişi doğru tercihlerde bulunabilir. Mesela "manik depresif" dediğimiz, duyguları coşkun olarak yaşayan bir kişi normal düşünemez. Bir anda bütün mal varlığını satıp sevdiği bir kimse için harcayabilir. Trafikte kendini ciddi şekilde tehlikeye atacak süratte yolculuk yapabilir. Bu durumlar, çocukluktan itibaren öğrenilen sınırların, beyin kimyasının bozulması sonucunda dürtü denetimi sebebiyle silindiğinin göstergeleridir. Alkol alındığında da benzer etkiler ortaya çıkar. Kişi özgür, canının istediği şekilde yaşar görünse de aslında kontrolsüz hareket etmektedir. Gerçek anlamdaki özgürlük, insanın kendi özgürlük sınırlarıyla başkalarının sınırlarını bilip, genel kurallar içerisinde özgür olmasıdır.

Zorunlu Kölelikten Gönüllü Köleliğe

Tarih boyunca insanların özgürlüğünü kısıtlayan en önemli durumun kölelik olduğu düşünülmüştür. Ancak günümüze

bakıldığında; eskiden zorunlu olan esaretin, bugün gönüllü olarak devam ettiğini görmek mümkündür. Örneğin, Roma İmparatorluğu, kölelik üzerine kurulmuş bir imparatorluktur; adeta köle krallığıdır. Aynı şekilde ilk çağlardaki Hititler'den tutun da Mısır'daki imparatorluklara kadar hepsi birer köle imparatorluğudur ve bu imparatorlukların köleler üzerinde oluşturulmuş iktidarları vardır.

Endüstri devriminden sonra kölelik döneminden işçilik dönemine geçildi ve kölelik ortadan kalktı. İnsanlar, endüstri devriminin getirdiği sınırlar içinde kısmi bir özgürlük elde ettiler. İşçilik aşamasından sonra, üreticilik dönemine geçildi. Kapitalist sistemin sınırladığı günümüz dünyasında, insanların maddi güçleri düzeyinde özgür olabildiklerini görüyoruz.

Felsefi Akımların Özgürlük Anlayışları

Varoluşçu felsefe "İnsan muhakkak özgür olmalı, kendi varoluşunu yaşamalı" diyerek insanı bireyselleşmeye teşvik eden bir felsefe oldu. Ve insanı kendisi için yaşayan bir varlık olarak kabul etti. Nihilist insanları ve kişideki anarşist eğilimleri güçlendirdi. Bireyin varoluşunun bağımsız olduğunu savunan bu felsefe, özgürlüğün sınırlarını benmerkezci hale getirdi. Yani varoluşçu felsefe "Kendini yaşaman, kendin olman gerekir" telkinleriyle özgürlüğü teşvik etti. Darwin teorisinden etkilenen bu felsefe; evrende tesadüfen var olduğumuzu, burada kalabilmek için insanın mücadele etmesi gerektiğini ve bu mücadelede yalnız başına olduğunu ifade eder ve toplumu insanın kendi varlığını yaşamasında bir engel olarak görür. Böylelikle toplum, bireyin düşmanı haline gelir.

Bu, özgürlüğün yanlış kullanımıdır. Özgürlüğün yanlış kullanılması sebebiyle insanların anarşist yönleri güçlendi, toplumla ve toplumun değerleriyle çatışan insanlar ortaya çıktı. Bireyin bu çıkışı onu yalnızlığa ve dolayısıyla mutsuzluğa

itti. Bu sebeple eğer kişinin özgür olması, aynı zamanda yalnız kalmasına neden oluyorsa, o özgürlüğün sorgulanması gerekir.

Kant'ın özgürlük tanımına göre; insan, yalnızca kanunlara itaat ederse özgürdür. Gelişmiş toplumlarla gelişmemiş toplumları ayıran şey yasalara itaattir. Öbür türlü kral ne derse, patron ne derse, baba ne derse o olur. Ancak kanun hâkimiyetinin ve hukukun üstünlüğünün var olduğu toplumlarda, kanunlar dışında herhangi bir kişiye yahut varlığa itaat etmek söz konusu değildir. İşte bu özgürlüktür.

Gerçek Özgürlük, Ortak Amaç Etrafında Birleşmeyi Gerektirir

Özgürlük, farklı karakterdeki kişilerin ortak amaçlar için benzer hareketlerde bulunabilmeleridir; kişi hem kendini özgür hissedecek, hem de bir amaca yönelik faaliyetler içinde olacaktır. Bunu yaptığı zaman hem özgür hem de üretici olan bir birey haline gelir. Bu durum toplum tarafından da yargılanmaz.

Toplum kurallarıyla bireyin özgürlüğü arasındaki sınırların ne olacağı ise tartışmalıdır. Modernizm bu sınırların doğal yaşam tarafından belirlendiğini ve ahlaki normların bireylerin özgürlük çatışmasından doğduğunu ifade eder. Esasında bu anlayış, güçlülerin dilediğince özgür olabilmelerinin bir başka açıklamasıdır. Maddi açıdan güç sahibi olanlar rahat içinde yaşarken, zaman diğerlerinin aleyhine işler. Bu sebeple özgürlük sınırlarının belirlenmesi gerekir.

Dinde Özgürlük

Ölüm yadsınamaz bir gerçektir. Ölüm karşısında özgürlüğün hükmü ne derece geçerlidir? Ölümden sonra yok olacağını düşünen bir insan ne derece özgürdür? Bu soruların cevaplarını bulmak için, teolojik açıklamaların dikkate alınması gerekir.

Aydınlanma çağından itibaren dini gerçekler göz ardı edilmeye çalışıldığından, ölüm ve ötesine bir açıklama getirilemedi ve bu noktada din tekrar devreye girdi. İnsanın özgür olduğunu kabul etmenin yanında, "kul" olduğunun bilincine varması gerektiğinin önemi açığa çıktı. Kişi özgürdür, lakin kendi iradesinin üstünde mutlak bir irade vardır. Bu sebeple insan, ne denli özgür olursa olsun birtakım kurallara uymakla mükelleftir. Diyelim ki bir işçi çalıştığı yerde sahip olduğu özgürlüğe sığınarak makinelerden birinin çarkını bozar ve iş yerine zarar verirse, bunun bedelini ödemek zorundadır. İşte bu bize bireysel özgürlüğün bittiği noktayı gösterir.

Akıl sahibi bir insan, ihtiyaçlarını karşılayan bir gücün olduğunu düşünür ve akıl yürüterek bir anlam arayışına girer. İlerleyen zamanlarda kendisine bu refahı sunan bir güç olduğunu anlar. Ona karşı sorumlu olduğu söylendiğinde de bunu kabullenir ve hayatına bu sorumluluk duygusuyla devam eder. Ancak sahip olduğu her şeye ve herhangi bir bedel ödemeksizin elde ettiği yüksek yaşam standardına rağmen; hiçbir arayışa girmeyen, sorumluluk duygusu hissetmeyen kişi, sunulanlar karşısında kendisinden birtakım sorumlulukları yerine getirmesi istendiğinde bunu kabullenmez.

ÖZELEŞTİRİ

Hayattaki en zor şeylerden biri, insanın kendini sorgulamasıdır. Belirsizlik hepimizi rahatsız eder. Bunun çaresi, içinde "Ne, neden, nerede, ne zaman, nasıl?" sorularını barındıran zihinsel sorgulamadır.

Özeleştiri, insanın varlığını tanıması bakımından son derece mühimdir. Zira yanlışlarını göremeyen kimse doğru kararlar veremez. İnsanın başarısını etkileyen, yalnızca şahsi çıkarları değildir. Kimi zaman menfaatler arka plana atılıp saf duygularla karar verildiği de olur. Bu sebeple özeleştiri yapabilen kişilerin doğru kararlar verebildiğini söylemek mümkündür.

Bu, ekonomide de öyledir. Ekonomide esas olan ihtiyaçların belirlediği arz talep dengesini korumaktır. "İhtiyaç varsa, talep olur. Talep olursa da arz olur." Peki ihtiyacı ne belirler? İhtiyacı belirleyen etkenlerin aslında ortak bir paydası yoktur. Tüketimi etkileyen en önemli faktör, psikolojik ihtiyaçtır. Maddi anlamda her şeye sahip olan insan, psikolojik ihtiyaçları sebebiyle alışveriş yapabilir. O halde alışverişi ve tüketim davranışını etkileyen en önemli şey insanın duygularıdır diyebiliriz.

Aynı şekilde kişinin üretimini ve çıkarlarını da duyguları etkiler. Duyguların farkına varmak, olumlu ve olumsuz duyguları birbirinden ayırt edebilmek önemlidir. Duygusal farkındalık için de özeleştiri önemlidir. İnsanın bir tarafında arzular ve dürtüler, diğer tarafında ise mantık ve kurallar

vardır. İnsan bu ikisi arasında denge kurar. Arzular ve dürtüler insanı kendine doğru çekmek eğilimindedir. Ancak beyin, mantık ve kurallara doğru gitmeye eğilimlidir. Bunu başarabilen kimse, hayat yolunda amacından sapmaksızın ilerleyebilir. O sebeple insanın arzu, dürtü ve duygularının ayrımını iyi yapması gerekir.

Arzu ve dürtüler her insanda vardır. Ancak kendini kusursuz gören kimse özeleştiri yapamaz. Bu nedenle insanın, kendisini tüm zaaflarıyla, iyi kötü bütün yönleriyle kabul etmesi gerekir. Kendilerini kusursuz gören kimseler, yaşanan olumsuz olaylarda sorumlu olduklarını düşünmedikleri için özeleştiri yapma gereği duymazlar. Özeleştiri yapabilmek, tekil sorumluluk açısından son derece önemlidir. Özeleştiri yapmaktan uzak, mesuliyeti hep başkalarına yükleyen kimseler bu sorumluluğu dış sorumluluk haline çevirirler. Bu noktada tekil sorumluluk ile sosyal sorumluluk arasındaki dengeyi kurabilmenin önemi ortaya çıkar.

İnsanı özeleştiri noktasına götürecek olan şey, kişinin benlik algısıdır. Bununla birlikte, ideal bir "ben" vardır; bu kişinin olmak istediği benlik algısıdır. İnsanın hayalindeki durumuyla, içinde bulunduğu durum arasındaki farkı bilmesi, psikolojik bir ihtiyaçtır. Özeleştiri yapamayan kişi, idealindeki benliği ile gerçekteki benlik algısı arasındaki farkı bilemez ve ideal "ben"ini hakikatteki benliği ile karıştırır. Bu da onu yanlış kararlara ve yanlış ilişkilere götürür. Örneğin, kendisini öven kişilerin etkisinde kalır. Etrafındakilerin hatalarını görmediği için tökezler. Bazı insanlarda da durum tam tersidir; kişi kendisini olduğu konumun çok altında görür. Değersiz ve işe yaramaz kabul eder. Burada özeleştirinin aşırıya kaçması sonucu kişinin kendisini yanlış algılaması söz konusudur.

Özeleştirinin dozu kaçtığında, kişi depresif eğilimler içine girer. Özeleştiride en önemli şey, gerçekçiliktir. Özellikle fazla

baskıcı ailelerde çocuk kendini yetersiz ve değersiz hisseder. Böyle hissettiği için de bir müddet sonra kendisini olduğundan değersiz görmeye başlar. Kusurlarını büyütür ve olumsuz taraflarını ön plana çıkarır. Ve neticede gerçekleri görmemeye başlar. Oysa insanın iyi ve kötü yanlarını gerçekçi şekilde algılaması, psikolojik bütünlüğü açısından çok önemlidir. Bu gerçekdışı algılama, insanın kendine haksızlık yapmasına da sebep olur.

Ego Haritamız

Psikolojik bütünlüğün içinde benlik algılaması, iç uyum açısından önem taşır. İdealimizdeki ben, bulunduğumuz ben ve algıladığımız ben olmak üzere üç türlü "ben" vardır. Bu üç "ben"in dengede olması; realist, aktivist ve idealist bakış açıları ile ilgilidir.

"Gerçek ben", kişinin olumsuz yönleriyle birlikte mevcut durumudur. "Aktivist ben" ise gerçekle ideal arasında yaşamaya çalıştığı bendir. Ego haritasında gerçek-hayal sınırlarını doğru çizebilmek, insanın her zaman başarabileceği bir şey değildir. İnsanın aynaya, yani mukayeseye ihtiyacı vardır. Kişi özeleştiri yapabilirse, deneme-yanılmaya ihtiyaç duymadan sonuca ulaşabilir.

Psikolojik sağlığın ilk basamağı, kişinin kendisini bilip tanımasıdır. Kendini analiz etmek, insanın bilmesi gereken ilk şeydir. Yoksa kendine karşı bir tür körleşme yaşar, hep hatalı kararlar verir.

Birinci Şart Kendini Bilmek

İnsanların güçlü ve zayıf yönleriyle kendilerini tanımaları, hayattan beklentilerini, amaç ve hedeflerini sorgulamaları gerekir. Evrende düşünce ve duygu süreçlerinin farkında olan tek varlık insandır. Psikolojide metakognisyon denilen bu

durum, insanın varoluşunun farkına varan tek varlık olduğunu gösteriyor.

İnsanda kendini gözleyen bir ben (ego) vardır. Bu ego olayların içine karışıp kaybolmaz. Yaşadığı duyguların farkındadır. Kişinin ruh durumu ve o ruh durumu hakkındaki düşünce ve duygularının farkında olabilmesi, öz bilinç halidir.

Kendini tanıyan insan özgürlüğü yakalamış olur. Arzulardan özgür olmak, olumsuz duygulardan kendini kurtarmak, moral bozucu bir düşünce geldiğinde alternatif düşünceler üretebilmek insanı özgür ve mutlu kılar. Özgürlüğü ve bağımsızlığı doğru şekilde yaşamak, insanın kendi sınırlarını bilmesiyle mümkündür. Tanınan şey yönetilebilir. Birçok insan duygularını tanımadığı için kendini duygu seline kaptırır, akıntıya teslim olur. Yenilgiyi kabul ederek duygu ve zevk tuzaklarına yahut da yılgınlığa kapılıp depresif hale gelir.

Özeleştiri ve Özdenetim

Özeleştiri yapan kişi kendini sorguladıktan sonra özdenetimini devam ettirmelidir. "Denetlemek" insan nefsine zor ve nahoş gelen kelimelerden biridir. Çünkü nefs, sorgulanmaktan ve denetlenmekten hoşlanmaz, sorumsuz ve sınırsız davranmak ister; bugünün zevk, eğlence ve oyunlarını düşünür. Geleceğe bakan gözü kördür. Tıpkı bir yarış atı gibi, eğitilmeden önce "Patron benim" der; eğitildikten sonra ise insanın onun patronu olduğunu kabul eder. "Siyaset" kelimesinin "seyis" kelimesinden türemesinin sebebi de budur.

Özdenetim iç disiplin gerektirir; sosyal sınırları iyi bilmek ve sosyal uygunsuzluktan kaçınmak özdenetimin sağlanması için ilk şarttır. Oturup kalkmayı, konuşmayı, nerede nasıl davranmak gerektiğini bilmek ustalık gerektirir.

Duyguları tanımak ve ifade etmek, duygusal okuryazarlıktır. Aşırıya kaçmadan yaşanan duygusallık dengeli bir hayatı

beraberinde getirir ve bilgelik gerektirir. Özeleştirinin dozunu kaçırmış, zevk almayı hep ertelemiş, duygusal olarak donuklaşmış kişiler, duygusal acılarını bedensel acı olarak hissetmeye başlarlar. Kaygıyı organ dili ile yaşayan bu kişiler, örtülü bir depresyon içindedirler.

İslam dininin özbilinç, duygusal ve düşünsel farkındalık için yaptığı vurgular pek çoktur. Dergâhlarda ilim öğrenmeye gelenlere "önce edep" denilmesi, duygusal terbiyenin önemini gösterir. Hz. Peygamber (sav) şöyle buyuruyor: "Kulun yaptığı ve yapmadığı şeyler için önüne üç defter konulur. Bunlar; neden yaptın, nasıl yaptın, kimin için yaptın defterleridir." Bu, insanın şeytana uyup uymadığını ve ihlasla hareket edip etmediğini sorgulaması için olağanüstü bir fırsattır. Hz. Ömer'in "Amellerimiz kıyamet günü tartılmadan önce, siz kendinizi dünyada iken tartınız" sözü, dinimizin bu konuya bakışının özeti gibidir.

İNANCIN DUVARI VİCDAN

İnsanın vicdanlı olması; niyeti ve inandığı değerlere uygun davranabilmesi, buna göre tutumlar geliştirmesidir. Vicdan "iç ölçü", "iç bekçi" demek olduğu gibi, insandaki sorumluluk duygusuyla beraber kişiyi kimi kötülüklerden koruyan bir değerdir. İnsanı, yanlışa götüren kararlar vermekten alıkoyar. Ona ne yapması gerektiğini söyler ve kişiyi hiçbir şey yapmamaya götürecek tembellikten de korur.

Hayattaki iyi değerlerle kötü değerler arasında seçim yapmaya yardımcı olan eğilimleri belirleyen de yine kişinin vicdanıdır; vicdan, insana herhangi bir olay karşısında ne yapması gerektiğini söyler. Bu sebeple de sabit değil dinamik bir kavramdır. Sürekli gelişir. Neyin doğru ve iyi, neyin kötü ve yanlış olduğunun yazıldığı alan da denilebilir onun için.

Beynimiz; iyi-kötü, doğru-yanlış gibi kavramları, iç disiplin, iç yasaklı gibi becerileri ön bölgesine yazar. Büyük bir kaza neticesinde yahut da erken bunama hastalıklarında beynin ön bölgesinde erime oluştuğu zaman, kişinin vicdanında yazılan bütün değerlerin kaybolduğu, yani kişinin bastırdığı duyguların ortaya çıktığı görülür. Bu gibi durumlarda çok ciddi bir insanın laubali davranışlar sergilemesi ve dürüst birinin yalan söylemesi mümkündür.

Süperego, kişiyi denetleyen ego mekanizmasıdır. Ego ve süperego, entegratif dediğimiz iç dengeleri sağlar. İnsanda

arzular, dürtüler vardır. Arzular yanlışı ister, bencildir. Sınırsız ve sorumsuzdur. Bir çocuk nasıl benmerkezci ve sorumsuz davranırsa, "id" dediğimiz, egomuzun derin parçaları da bu davranışların kaynağı olan arzu ve dürtülerle oluşur. Egomuzun üstünde ise "vicdan" dediğimiz süperego vardır.

At Sineğine Dönüşen Vicdan

Kişisel gelişim, ego eğitimidir. Eğer bir insanın hayatında mantık ve kurallar çok katıysa kişinin vicdanı at sineği gibi olur. At sineği insana yapıştığında onun iş yapmasını nasıl engellerse; vicdan konusunda da çok fazla baskıcı, çok kontrollü olmak insanın ilişkileri ve girişimciliğini engeller, duygularını fazlasıyla bastırmasına sebep olur. Oysa kişinin duyguları bastıran değil, duyguları rahatlatıp yönlendiren bir vicdana sahip olması gerekir.

Çocuklarda Vicdan Gelişimi

İç denetim sistemi diyebileceğimiz sorumluluk duygusunun kişinin kendine bakan yönüne, psikolojide 'internal stopper' denilmektedir. 'External stopper' ise yasalar, toplum, anne baba gibi dışarıdan gelen kural koyuculardır. Mesela 'internal stopper'ın öğretilmediği bir çocuk, başkasını kendisine engel gibi görebilir. En ufak bir 'hayır'a bile tahammül edemeyen, böyle bir engelle karşılaştığında karşısındaki insanı öldürmeyi bile düşünebilecek kişide iç engelleyici gelişmemiştir.

Küçük bir çocuğun yeni doğan kardeşini kıskanması, o yaştaki bir çocuk için doğaldır. Bu duruma karşı ebeveynlerin belirli davranışlar geliştirdiğini görürüz. Bunlardan ilki, çocukta doğru vicdan geliştirmektir. Eğer çocuğun vicdanı üzerinde fazla baskı kurulursa, bu da süperegonun yanlış gelişmesine sebep olur ve en çok yapılan hata budur. Örneğin, çocuk kardeşini kıskandığında "Bu çirkin çocuğu kapıya atalım" der. Bu tepki karşısında bazı anneler "Nasıl böyle düşünürsün?"

diyerek onun duygularını bastırırlar. Böylece çocuğun doğal olarak var olan kıskançlık duyguları inkâr edilmiş olur. Çocukta suçluluk duygusu uyandıran bir eğitim verilmiş olur. O anda çocuğun kardeşine zarar vermesini engellense de; böyle bir çocuk, duygularını bastıran, kaygılı bir çocuğa dönüşür. Bazı anne babalar da "Bu çocuğu çöpe atalım" diyen evlatlarına "Zaten ben de sevmiyorum, atalım gitsin" derler. Böyle yaparak çocuklarını rahatlatmaya çalışırlar ama bu sefer de çocukla kardeşi arasında rekabet gelişir. Çocuğun kardeşini sahiplenmesi ve paylaşma duygusu engellenir. Sonuçta ya kardeşini küçük görür yahut da annesinin duygusal olarak dürüst davranmadığını fark eder. Çocukta çelişki oluşur. Halbuki anne babalar "Kardeşini senden çok sevdiğimiz mi düşünüyorsun? Biz onu da seni de çok seviyoruz" dedikleri zaman, çocuk o hareketin arka planını fark etmiş olur. Çünkü çocuk az sevildiği kaygısıyla söylemektedir bunu. "Onu da seni de seviyoruz" denildiği zaman, çocuk hem rahatlayacak hem de duygularını bastırmak gibi bir yöntemi öğrenmemiş olacaktır. Ayrıca duygularını tanıyan, onların farkına varan bir çocuk olacaktır. Bu durum vicdan ve duygu eğitiminde çok önemlidir. Çocuk eğitiminde bu şekilde davranılırsa çocuk, duygularıyla baş etme becerisi kazanır. Yapılan açıklamalarla, anne/babanın sevgisinin her ikisine de yeteceğini ve paylaşmayı öğrenir.

Vicdan eğitimi, insanın içgüdülerine direnç göstermesini sağlar. İçgüdüler yalancı, bencil, çıkarcıdır. Cinsellik yönünde sınır tanımak istemez, ölçüsüzdür. İçgüdülere direnç ve beceri kazandırmamız, vicdanın sorumluluğunda olan bir harekettir. Aslında vicdan, insanın iç düzenleyicisi ve denetimcisidir.

KAYNAKLAR

Armstrong, K. (2004). *The Spiral Staircase.* NY: Anchor books a division of Randomhouse, Inc.

Cloninger, C. R. (2004). *Feeling Good The Science of Well Being.* NY: Oxford University Press.

Collins, F. S. (2006). *The Language of God.* NY: Free Press Francis S.Collins.

Cooper, L. C. (1996). *Handbook of Stress, Medicine and Health.* NY, London, Tokyo: CRC Press, Inc.

Coyte, M. E., Gilbert P. & Nicholls, V. (Eds.). (2007). *Spirituality Values and Mental Health: Jewels for the Journey.* London: Jessica Kingsley Publishers.

Damasio, A. R., Harrington, A., Kagan, J., Maewen, B. S., Moss, H., Shaikh, R. (2001). Unity of Knowledge: The Convergence of Natural and Human Science, Annals of the New York Academy of Sciences, 935 (16).

Dawkins, R. (2006). *The Selfish Gene* (30th ed.). NY: Oxford University Press, Inc.

Dein, S., Loewenthal, K. M., Lewis C. A., Pargament, K. (January 2008). *Mental Health, Religion & Culture,* 11 (1).

Dein, S., Loewenthal, K. M., Lewis C. A., Pargament, K. (March 2008). *Mental Health, Religion & Culture,* 11 (2).

Dein, S., Loewenthal, K. M., Lewis C. A., Pargament, K. (April 2008). *Mental Health, Religion & Culture,* 11 (3).

PROFESÖR DOKTOR

NEVZAT TARHAN

güzel insan modeli

Cesaret, sadakat, affetme, paylaşma, cömertlik, alçakgönüllülük, özeleştiri, adalet ve diğerleri...
Toplumun geneli tarafından kabul edilen bu ortak kavramlar; bir anlamda, mutluluğun standartlar kümesidir.
Değerleri bir banka hesabına benzetirsek, iyi yatırımlar yapan kişinin hesabı ona kâr getirecektir. Ne kadar kâr ettiği hemen anlaşılmasa da bu, ileri yaşlarda faydasını göreceği bir birikim olacaktır. Doğaya ya da ailesine yatırım yapan kişinin, bu yatırımların kendisine geri döneceğini bilmesi gerekir.
Bugünün toplumsal yapısına baktığımızda, değerler artık cümle içinde kullanılan kelimelerden ibaret. Oysa değerleri gölgeleyerek toplumları değiştiren bütün kötülükler, ağaçlarda saklı kurtlar gibidir. Nasıl ki kurtlar ağacı içten kemirerek devirirse, sosyal yozlaşma ve kuralsızlık da toplumu böyle çürütür.
Prof. Dr. Nevzat Tarhan, bizleri toplumun manevi dinamikleri olan değerlerin hayatımıza yeniden hakim olması için bir adım atmaya çağırıyor, değer eğitiminin insandan başlayarak topluma yayılması gerektiğini söylüyor ve bir Güzel İnsan Modeli sunuyor.

ISBN 978-605-114-549-5
9 786051 145495
₺13,50
timas.com.tr